

HEDERSRELATERAT FÖRTRYCK OCH VÅLD I STOCKHOLMS STAD

Rapport 2009

Del I

April 2009

Projektledare: Kickis Åhré Älgamo
Projektadministratör : Ulla-Britt Fingal
Bild: Systerjouren Somaya

Innehållsförteckning

Sammanfattning	1-8
1. Inledning	9-14
1.1 Uppdraget	9
1.2 Bakgrund	9
1.3 Projektorganisation.....	11
1.4 Delprojekten	12
1.5 Redovisningen.....	13
2. Grundläggande begrepp och definitioner	15-46
2.1 Definition av hedersrelaterat förtryck och våld, normsystemet och identifieringsmodell.....	15
2.1.1 Bakgrund.....	15
2.1.2 Definition av hedersrelaterat våld och förtryck.....	16
2.1.3 Definitioner som ingår i hedersbegreppet	18
2.1.4 Normsystemet.....	20
2.1.5 Identifieringsmodell	24
2.2 Kultur eller religion	25
2.2.1 I religionens fotspår.....	26
2.2.2 Muslimskt äktenskap	28
2.2.3 Äktenskap och "skilsmässa" inom syrisk-ortodoxa kyrkan.....	33
2.2.4 Syrisk-ortodoxa lagar och föreskrifter i Sverige.....	34
2.2.5 Religiöst rättssystem i systemet.....	37
2.2.6 Lojalitet inom minoritetsgrupper	39
2.3 Individ- och gruppcentrerade ideologier	40
2.3.1 Enklaver	40
2.3.2 Roller	41
2.3.3 Ageranden/beteenden på olika arenor.....	43
2.3.4 Händelse eller rykte	45
2.3.5 Individens reaktioner	45
3. Individ och sexualitet	47-79
3.1 Mödomshinnan och dess rekonstruktion	47
3.1.1 Redovisning av genomförd telefonenkät, våren 2008, angående rekonstruktion av mödomshinnan.....	49
3.1.2 Två konkreta exempel	52
3.1.3 Typiska karaktärsdrag i en ung kvinnas liv	53
3.1.4 Sammanfattning	57

3.2 Tvångsäktenskap	59
3.2.1 Synen på tvångsäktenskap i några länder.....	59
3.2.2 Kontroller.....	60
3.2.3 Aktstudien.....	65
3.2.4 Dödsorsaksregistret (DOR)	67
3.3 Ungdomsmottagningen.....	69
3.3.1 Besökarna och deras frågor.....	69
3.3.2 Könsmässiga och individuella skillnader	69
3.3.3 Sexuella identiteter.....	70
3.3.4 Sexdebuten, skuldbeläggning och utnyttjande av hederskontext	71
3.3.5 Livet i hederskontext och ohälsa	72
3.3.6 Suicidala tankar och fullbordan	72
3.3.7 Tillgänglighet, incest och sexualitet.....	73
3.4 Homo-, bi- och transsexuella personer	75
3.4.1 Några historiska milstolpar	75
3.5 Funktionshindrade	77
3.5.1 Exempel på förekommande resonemang i kartläggningen	77
4. Jourer och skyddade boenden.....	80-92
4.1 Bakgrund	80
4.1.1 Kort presentation av jourer/skyddade boenden.....	81
4.1.2 De professionellas synpunkter	84
4.2 Stadsdelsförvaltningarnas utnyttjande av Kruton	87
4.2.1 Vart tar flickorna vägen efter det skyddade boendet	89
5. Autentiska fall och exempel.....	93-127
5.1 Autentiska fall.....	93
5.1.1 Män i hederskontext.....	93
5.1.2 Kvinnor i hederskontext	105
5.2 Exempel på uttrycksformer.....	120
5.2.1 Barn och ungdomar i fyra familjer	120
5.2.2 Magi.....	122
5.2.3 Förekomst	123
5.2.4 Utförare	124
5.2.5 Exempel på magins uttrycksformer.....	124
6. Studie ”Ung08”, enkätundersökning årskurs 9.....	Se Del II
7. Studie ”Omhändertagna ungdomar”, LVU.....	Se Del II

8. Vinjettstudien	128-174
8.1 Bakgrund	128
8.2 Fallen	128
8.2.1 Fall 1- Fatima 47 år	130
8.2.2 Fall 2- Ali 22 år	136
8.2.3 Fall 3- Maria 26 år med två söner 2 och 4 år	141
8.2.4 Fall 4- Rada 35 år.....	146
8.2.5 Fall 5- kvinna 18 år	151
8.2.6 Fall 6- Sara 16 år	155
8.2.7 Fall 7- Rosita 14 år.....	161
8.3 Henrik Belfrages analys.....	166
9. Steget in för nyanlända	175-184
9.1 Bakgrund	175
9.1.1 Invandringen i siffror.....	177
9.1.2 Flyktingmottagande	177
9.1.3 Asylsökande.....	178
9.2 Introduktionsplanen och introduktionsprogrammet.....	179
9.2.1 Svenska för invandrare (sfi).....	181
9.2.2 Praktik.....	182
9.2.3 Samhällsinformation.....	182
10. Analys och förslag	185-214
10.1 Analys.....	185
10.1.1 Värdegrunder.....	185
10.1.1.1 Parallella system.....	186
10.1.1.2 Brytning ur hederskontextens system.....	188
10.1.2 Känslor och konsekvens.....	190
10.1.3 Institutioner.....	191
10.1.4 Vart tar den förbjudna sexualiteten vägen ?.....	194
10.1.5 Föräldrabalken och vårdnadsplikten.....	199
10.2 Förslag på åtgärder	203
10.2.1 Övergripande	203
10.2.2 Lagstiftning	203
10.2.3 Övrigt nationellt.....	204

<i>10.2.4 Socialtjänsten (i Stockholms stad)</i>	<i>206</i>
<i>10.2.5 Skolan.....</i>	<i>209</i>
<i>10.2.6 Landstinget - Sjukvården</i>	<i>210</i>
<i>10.2.7 Polisen</i>	<i>211</i>
<i>10.2.8 Skatteverket m fl.....</i>	<i>212</i>
<i>10.2.9 Introduktion.....</i>	<i>214</i>
11. Informationskällor	215-217

Referenslista

Bilagor 1-21

Sammanfattning

Uppdraget

Socialtjänstnämnden fick kommunfullmäktiges uppdrag att göra en kartläggning av det hedersrelaterade våldets omfattning och karaktär i Stockholms stad. Denna kartläggning skulle även inkludera hedersrelaterade inskränkningar som begränsar barns, ungdomars och kvinnors personliga rörelsefrihet. I uppdraget ingick även att lämna förslag på former för hur kunskap om barns, ungdomars och kvinnors rättigheter i Sverige effektivast överförs till dem, som har flyttat till Sverige men som antas ha bristande kunskaper och erfarenheter av den svenska lagstiftningen.

Till projektet knöts en styrgrupp ledd av Ulf KristerSSon, socialborgarråd, en projektledning, en forskargrupp och en referensgrupp.

Genomförandet

I enlighet med uppdraget har kartläggningen gjorts främst utifrån kvinnors, barnens och ungdomarnas perspektiv. Genomförandet bygger på material specifikt framtaget för kartläggningen men också på projektledarens 10 åriga erfarenhet från arbetet på fältet i hederskontextens sammanhang och dess breda spektrum.

Det hedersrelaterade våldets karaktär har kartlagts genom djupintervjuer med personer, som själva lever med problematiken. Djupintervjuer har även genomförts med professionella inom olika samhällssektorer, som genom sitt arbete kommit i kontakt med personer vilka själva lever eller har levt i en hederskontext. Aktstudier har genomförts vid några jurer och skyddade boenden i Stockholm. Att kartlägga den exakta omfattningen är mycket svårt, eftersom våldet och förtrycket förekommer inom hemmets fyra väggar. Ett vanligt förekommande förhållningssätt inom hederskontextens system är dessutom att inte involvera utomstående i familjens problem. Genom ett agerande utanför hemmet skulle familjens heder skadas. Problem ska lösas inom familjen/släkten/klanen eller inom den etniska/religiösa grupp, som lever med samma förhållningssätt.

Våldet och förtrycket kan förekomma både i konkret och subtil form genom ett språk, som antingen uppfattas mellan raderna eller i sammanhanget, men förstås av dem som ingår i hederskontextens sociala system. Det finns även individer/aktörer utanför hederskontexten, som har kunskap om det kulturella/religiösa retoriska och subtila språket. Sådana individer/aktörer utgör ett hot mot systemets fortlevnad.

En studie, i form av en enkätundersökning, genomfördes bland ett urval av skolungdomar¹ i årskurs 9 i kommunala och fristående skolor under vårterminen 2008. Svarefrekvensen i studien var 83 %. Ungdomar från skolor såväl i inner- som ytterstadsområden fanns representerade. Studien visar ungdomarnas vardag i hemmet och i skolan, hur flickor och pojkars förväntade roll upprätthålls genom restriktioner, begränsningar och bland annat tillåts av olika kulturella/religiösa eller andra skäl inte i att delta i alla skolans ämnen. 10 % av samtliga elever har sådana restriktioner eller begränsningar². Studien ger svar på hur flickor och pojkars sexualitet begränsas eller kontrolleras av närstående. Bland annat har 18 % av flickorna och 13 % av pojkarna inskränkningar i det framtida valet av äktenskapspartner.

¹ 2 824 elever

² Har svarat att de sällan eller aldrig får vara med i minst ett av de efterfrågade skolämnena. Se vidare avsnitt 6.

Studien ger även svar på hur vanligt förekommande det är med våldet i hemmet och även det hedersrelaterade våldets och förtryckets omfattning och karaktär.

Det centrala i den hedersrelaterade kontexten är upprätthållandet av familjens heder och bevarandet av de unga och ogifta flickornas oskuld. I den gruppcentrerade ideologin måste individen inordna sig i den sociala enheten – familjen/släkten, det vill säga kollektivet – och fostras in i en förväntad roll som innebär att de inte får agera på ett individuellt plan. Dilemmat blir påtagligt när den sociala enheten/gruppen/kollektivet även utsätts för yttre påfrestningar, genom att befinna sig i ett samhällssystem som är uppbyggt utifrån individen.

Den svenska lagen och de mänskliga rättigheterna är uppbyggda på individens autonomi och rättigheter. I praktiken är det oförenligt med familjer/släkter/sociala enheter där kollektivets intressen är överordnade individens behov och rätt.

Ytterligare påfrestningar på den sociala enheten uppstår, när den yngre generationen genom språket kan tillgodogöra sig olika typer av information och utbildning och därmed få en starkare ställning och makt än individer i föräldragenerationen. Barnen/ungdomarna får ofta påta sig rollen som tolk och lots in i det nya samhället. I familjen har därmed en makt- och rollförskjutning ägt rum från föräldrarna till barnen.

Definitioner, normsystem och identifieringsmodell

För det fortsatta arbetet i Stockholms stad och i det övriga landet är det viktigt med en gemensamt synsätt och med ett substantiellt innehåll. Kommunikationen mellan olika professionella aktörer måste vara klar och entydig. Kunskapen och förståelsen av hederskontextens innebörd och karaktären av hedersrelaterat förtryck och våld måste vara gedigen hos samtliga aktörer. Ett grundfundament för detta är de *definitioner* med reell innebörd som hederskontextens system bygger på.

Hedersrelaterat våld och förtryck har, liksom mäns våld mot kvinnor, generellt sin grund i kön, sexualitet, makt och kulturella föreställningar om dessa företeelser. För att förstå innebörden och karaktären finns det olika *komponenter* som samverkar i olika hög grad beroende på en rad individuella och strukturella bakgrundsvariabler. Bakom begreppet heder finns några nyckelord vars reella innebörd måste sättas samman med de olika komponenterna.

Det hedersrelaterade systemet är komplext och innehåller en mångfald förtryckande former av strukturell och organiserad karaktär. Det hedersrelaterade förtrycket och våldet ska inte ses som enskilda och isolerade händelser utan dessa bör ses i tidsföljd och i ett större organiserat sammanhang.

De *komponenter* som förekommer i en hederskontext är: *tradition, kultur, "religion", individuella/psykologiska komponenter, utanförskap* samt *könsmaktordning*.

De *nyckelord* som är kopplade till heder är: *ära, vanära, självrespekt, ansikte, skam och skuld*.

I definitionsavsnittet presenteras vad de oskrivna lagarna/normerna säger och en värdering av överträdelseerna visas på en graderad skala. Graderingen görs utifrån *kön, ålder, sexuell läggning, eventuell funktionsnedsättning* och *civilstånd* som är viktiga och ofta avgörande faktorer och är avgörande för "påföljden" vid normbrott. Graderingen, som är gjord i en skala från "o-bra", "dåligt", "katastrof" och så vidare ska sättas in i hela det sociala sammanhanget. Det är också viktigt att se på vilken *arena* (hemmet, skolan/arbetet, fritiden) som överträdelsen äger rum. Dessutom redovisas hur *korrigeringssystemet* fungerar avseende

överträdelser/normbrotten. En av nyckelfaktorerna är vad ryktet säger och om eller hur ryktet sprids angående överträdelser/ normbrottet.

Korrigeringen av normöverträdelserna sker av några i familjen/slakten, den i förväg som har den outtalade förväntade rollen eller någon/några mer aktivt utsedda personer, som ska se till att återupprätta familjens heder. Utförarna/gärningsmännen är av båda könen, det vill säga såväl mödrar som fäder, systrar som bröder eller andra som slakten anser, enligt den förväntade rollen, ska eller är mest lämplig för uppdraget eller bistå som en möjlig utförare/länk för strategin och korrigerings genomförande. I planeringen av tillvägagångssätt och metod för korrigeringen beaktas det svenska systemets (o)förmåga att se agerandet eller en rad ageranden i en längre tidsföljd (familjens uppsåt/strategi) som brott. Brotten kan exempelvis identifieras som olycka eller självmordsförsök.

Definitionsavsnittet avslutas med en *identifieringsmodell*. Det är viktigt att *hela* definitionsavsnittet används i det fortsatta arbetet hos professionella aktörer i Stockholms stad och annorstädes.

Är roten till det hedersrelaterade förtrycket kultur eller religion?

För många professionella aktörer förefaller komponenterna *kultur* eller *religion* hämma sakfrågan. Man kommer inte vidare i samverkan och i en gemensam strävan att bekämpa det hedersrelaterade förtrycket och våldet.

Det verkar föreligga ett behov hos individen att skapa en sorterad struktur för att komma vidare. En bild framtonas av det hedersrelaterade förtrycket som är främmande för de professionella aktörernas egna värdegrunder. Som exempel kan nämnas vad som avses med *barnets bästa*. Inom det informella systemet hos professionella finns en önskan om att alla ska vara lika, ett förhållningssätt som gör det svårt att se olikheterna i de bakomliggande faktorerna till en individs behov, när individen lever under ett kollektivt hedersförtryck.

Det finns en rädsla för skillnader³ eller den komplexitet i ärendena som skillnaderna medför. I sin förlängning blir det till men för individen när samhällets skyddsnät ska träda in och den professionella individen har mental oreda mellan å ena sidan den egna värdegrunden, å andra sidan hederskontextens värdegrund. Det kan konstateras på det strukturella såväl som på det mentala planet, att det inte enbart är kunskap och metoder hos professionella som bör vidareutvecklas för att motsvara medborgarnas behov. Det föreligger dessutom ett behov hos de professionella själva att sortera i de egna begreppen och ideologierna för att kunna arbeta vidare på ett effektivt sätt.

Av kartläggningen framkommer att det inte går att göra någon preciserad och tydlig åtskillnad mellan kultur och religion. Båda områdesfaktorerna har tillsammans med andra faktorer olika påverkansgrad utifrån det kontextbundna sammanhanget.

I avsnittet *Kultur eller religion* går även att läsa vad olika forskare skriver i sak.

Hedersrelaterat förtryck och våld har *inte* sin grund i religion. Det är däremot viktigt att våga se religionen och inse att utövandet av religion är en tolkning som innebär att det inte finns en entydig samsyn hos de personer som anser sig tillhöra de olika trossamfund. Sättet att se på kvinnor och barn, till exempel, skiljer sig till och med inom ett och samma samfund. Genom

³ Mikael Kurkiala: "I varje trumslag jordens puls, om vår tids rädsla för skillnader."

kartläggningen har det framkommit att flickor/pojkar, unga kvinnor/män och kvinnor/män drabbas av förtryck, hot och våld. Vissa utförare anser att detta legitimeras av religion utifrån sina egna tolkningar. Detta observandum är viktigt och måste analyseras. *Var* blir detta ett problem, *för vem* blir det ett problem och *vad kan göras* åt detta. Ett av dessa identifierbara problem som framkommit i kartläggningen är religionens syn på sexualitet, äktenskap, rätten till skilsmässa och vårdnaden av barnen. Det som individerna i det svenska samhället måste förhålla sig till är den svenska lagstiftningen.

Kartläggningen har konstaterat att det finns religiösa och etniska "rätts"system i systemet som åsidosätter svensk lag. I religionens namn utövas egna utredningar angående bland annat skilsmässor och social press utövas, som av individerna uppfattas som mycket stark och påtaglig. Konsekvenserna blir påtagliga och för enskilda flickor/pojkar, unga kvinnor och män, gifta kvinnor och män upplevs de som kränkande/hotfulla. I kartläggningen har konstaterats åtskilliga fall där den sociala pressen i religionens namn blir ett brott enligt svensk lag och som strider mot de mänskliga rättigheterna. Majoriteten av de professionella aktörerna ser inte (uppfattar inte) båda systemens påverkan på individen i hans/hennes utsatta situation.

Parallella system

Det förekommer parallella system⁴ i Stockholm. Det ena, som majoriteten av befolkningen förlitar sig på, och andra, interna förekommande "rätts"system som styr barn, ungdomar och vuxna som lever i en hederskontext och i vissa fall, "rätts"system med "religiösa" inslag.

Bland annat sker det interna "rätts"processer i samband med äktenskap, skilsmässa och vårdnadstvist. I det interna "rätts"systemet är svensk lag irrelevant. Den sociala hederskontextens system betraktas vanligtvis som överordnat svensk lag och rättssystem.

I avsnittet *Kultur eller religion* presenteras olika kränkande karaktärsdrag, bland annat ett system där kvinnor "pressas" in i "tillfälliga" skenäktenskap, när maken har förskjutit hustrun och sedan ångrar sig. Då eftersöks en make för tillfälligt giftemål med kvinnan och med tillhörande sex. Därefter ska hon förskjutas av den tillfällige maken för att sedan tas tillbaka av den ursprungliga mannen. Den tillfälliga maken anses i sammanhanget göra en gudfruktig gärning för att undvika att familjen splittras på grund av skilsmässan. I vissa fall förekommer gåvor eller pengar för "besväret" eller som "tack för hjälpen".

Tvångsäktenskap

Tvångsäktenskapens omfattning, karaktär och kartläggningens definition presenteras i avsnittet *Individ och sexualitet*. En genomgång av delar av de skyddade boendenas material, som har bestått av djupintervjuer (15 st) samt akter (34 st) dvs. totalt 49 individer⁵, så förekommer tvångsäktenskap i 23 av fallen. Familjens och släktens strategier, tankesätt med bakomvarande konkreta och subtila hot i samband med tvångsäktenskap redovisas i avsnittet.

Mödomshinnan

En central del, innan äktenskap ingås, är att kvinnan är ren. Det innebär att hon ska vara oskuld före bröllopsnatten. Det finns ett mycket starkt socialt tryck och kontroll på att en ogift kvinnas mödomshinna är intakt till bröllopsnatten. Mannen förväntas ta kvinnans oskuld och få det bekräftat genom att kan känna att hon är trång vid penetreringen. Ett synsätt som anses vara ett bevis på att mödomshinnan är intakt. Ett annat "bevis" är att blod ska påvisas på

⁴ Se även rapporten "Hot mot demokrati och värdegrund – en lägesbild från Malmö" CATS 2009-01-28.

⁵ Se avsnittet Informationskällor.

sänglakanen efter bröllopsnatten. Om så inte sker kan det bli omfattande konsekvenser både för kvinnan själv, hennes familj och släktens ogifta (kvinnliga) kusiner. Familjen kan betraktas som en dålig familj och släkt, kusinernas äktenskapsvärde (status och reella ekonomiska värde) sjunker och släktens heder har därmed kommit i kraftig gungning.

Myten om att en mödomshinna finns gör att kvinnor i Stockholm söker sig till vårdinrättningar för att låta rekonstruera den. Rekonstruktion förekommer såväl inom

landstinget som hos privata plastikkirurger. Det finns inget centralt styrdokument från socialstyrelsen som ger läkare, sjukvårdspersonal, ungdomsmottagningar anvisning om eller hur de ska agera i förhållande till myten om mödomshinnan. Det finns inte heller några anvisningar om eller hur de ska upprätta ett oskultsintyg som också efterfrågas. Varje kvinna är unik och därför går det inte att se eller intyga om hon är oskuld eller inte. 21 % av flickorna och 9 % av pojkarna i årskurs 9 svarar att familjen förväntade sig att de väntar med sex till de gifter sig⁶. Det vill säga att de förväntas vara oskuld fram till bröllopsnatten.

Mödomshinnans betydelse är en realitet för många unga kvinnor och deras familjer i dag. Det yttrar sig bland annat i att unga flickor inte får delta i gymnastiklektioner, fritidsaktiviteter (bl.a. ridning) eller i en medveten underlåtenhet (de är livrädda) att anmäla om de blivit våldtagna. En polisanmälan om våldtäkt/incest/annat sexuellt övergrepp skulle resultera i ett reellt dödshot från familjen/släkten. I kartläggningen och i en avgränsad del av materialet har det framkommit att 14 kvinnor över 17 år har blivit våldtagna. Av dem har 12 kvinnor inte polisanmält våldtäkten för att de lever i ett socialt sammanhang där kravet på dem att vara oskulder är ett absolut krav. I flertalet familjer/släkter förekommer resonemang om att det är flickorna/kvinnorna som lockar männen till våldtäkter, incest och sexuella övergrepp.

Tabubelagda områden

Andra tabubelagda områden i hederskontextens sammanhang är att en person har en annan *sexuell läggning (HBT-personer)* än den rådande normen (heterosexuell läggning). Det är för majoritetens familjer/släkt i kartläggningen en katastrof, ”familjens undergång”, om det skulle framkomma att en person i familjen/släkten var homo- bi eller transsexuell.

Funktionshinder är också ofta skambelagt. Barn och ungdomar med funktionshinder är särskilt utsatta grupper, uppger professionella aktörer som arbetar med målgrupperna. Detta förhållningssätt bekräftas även i djupintervjuerna. De professionella aktörerna uppger att flertalet familjer med ett funktionshindrat barn/ungdom och som lever i en hederskontext anser att det är en skam för dem. Familjerna talar därför inte om för släktingar eller andra bekanta att deras barn går i särskola eller har insatser med anledning av barnets/den unges funktionshinder.

Uppföljning och kvalitetssäkring av funktionshindrade barn och i synnerhet funktionshindrade barn och ungdomar som lever i en hederskontext har påtalats som en brist i samhällssystemet. Vad händer med dem när skolan inte har möjlighet att hjälpa individerna att tillvarata deras behov och utveckla deras förmågor? Skolan har vissa möjligheter att se barnet/den unge i vardagen under skolperioden, hur barnets/den unges status kan variera samt att se orsakssambanden mellan välbefinnande och eventuellt skeende utanför skolans arena (hemmet).

Kontrollen över kvinnor i hederskontext och *anhörigvård* har uppmärksammat. Ansvaret för frånskilda kvinnors heder övergår vid skilsmässa från maken till ursprungsfamiljen. Det finns

⁶ Har svarat att de instämmer absolut i påståendet ”i min familj förväntas det av mig att jag väntar med sex tills jag gifter mig”. Se vidare avsnitt 6.

indikationer på att kvinnorna blir anhängvårdare för att familjen/släkten ska ha kontroll på dem. Kvinnorna själva har inte reflekterat över att det är familjens strategi för att kontrollera dem och därmed familjens heder. De frånskilda kvinnorna kontrolleras genom att de är ständigt upptagna med att vårda en anhörig och kan således inte vistas ute i samhället mer än nödvändigt.

Autentiska fall

I *Autentiska fall* beskriver informanter hur de *påverkats under sin uppväxt* av ett liv under hedersförtryck och vilka konsekvenserna av detta medfört för dem och deras syskon. De beskriver hur besvikna de har blivit på samhället, som inte hjälpt dem som barn ur förtrycket. Föräldrarna har givits tolkningsföreträde av vad som hänt innanför hemmets fyra väggar. Samhällets aktörer har inte sett den möjliga roten till individens agerande, att *det i grunden handlar om förtryck och våld under uppväxten*.

Detta har, av utsatta barn, ungdomar och kvinnor, tolkats som att det svenska samhället ställt sig på förtryckarnas sida eftersom de inte fått hjälp undan förtrycket och inte heller har de sett att föräldrarnas agerande orsakades av att hedern skulle bevaras. Men det finns även fall där individerna fått adekvat hjälp och där flera positiva faktorer samverkat och resulterat i en bra och acceptabel lösning för individen.

Av kartläggningen framgår att *roten till många individers psykiska hälsa härrör från våld och förtryck i hederns namn under barndomen och framgent*. Förtrycket och våldet kan ta sig olika uttryck även inom en och samma familj. Exempel på förtryckets uttrycksformer är bland annat fysisk och psykisk misshandel i hemmet. *Individerna reagerar på förtrycket genom provocerat våld/gatuvåld, " eget kriminellt beteende", droganvändning, suicidalförsök, tvångsäktenskap eller exemplarisk studeigång/leverne*.

Samhället uppfattar och agerar utifrån *uttrycksformerna* och att det till synes "enbart" handlar om *eget kriminellt beteende* som det heter på myndighetsspråk, eller *uppgörelser i den undre världen*.

Av kartläggningen framgår att flertalet grova brott, som hos myndigheterna ses som isolerade händelser i stället borde det ses som en brottskedja med samma rot angående motivbild. Brotten med geografisk spridning kan av organisatoriska skäl göra det svårt att se de strategiska sambanden. Mycket talar för att grunden till åtskilliga av dessa brott handlar om att familjens heder blivit vanärad. I vissa fall kan en hederskonflikt ha övergått till blodshämnd. Samtliga samhällsaktörer i kartläggningens material, förefaller ha brustit i förmågan att se att orsaken till ovan nämnda uttrycksformer ligger i och kan kopplas till ett liv under hedersrelaterat förtryck. Det gäller såväl skola, socialtjänst, polis som sjukvård.

Verklighetsbaserade fall

I *Vinjetstudien* har *socialsekreterarna i stadens 14 stadsdelsförvaltningarna fått ta ställning till sju olika fall* och hur de skulle hantera dessa om de kom in till just deras egen stadsdelsförvaltning. Samtliga fall har en hedersrelaterad kontext i kombination med andra variabler; ung kvinna under 18 år, kvinna över 18 år med och utan barn, ung kvinna med missbruksproblem, kvinna med funktionshinder, en homosexuell ung man samt en skolpliktig flicka.

En sammanställning har gjorts av handläggningen, som kan sammanfattas i en splittrad och dyster bild. Det finns dock engagerade isolerade ljusglimtar ute i linjen. Någon enhetlighet kan tyvärr inte skönjas vare sig i synen, arbetet eller insatserna i frågor som rör förtryck och våld i en hederskontext. I vissa fall uttrycker linjen att man ser hederskontexten, men det

avspeglas inte i agerandet gentemot klienten, där just deras agerande utsätter klienterna (barnen) för direkt fara. Det finns svar som är mer vackra ord i ett dokument än innehåll. Flera exempel på detta har konstaterats ute i linjen; till exempel begreppet ”strukturerat frågebatteri” eller ”samtalsmetod baserad på kvinnor som utsatts för hot och våld” samt stadsdelarnas hot- och riskbilsbedömningar.

Liknande agerande/icke agerande från stadsdelarnas sida, som i de sju fiktiva fallen i vinjettstudien, finns även representerade bland förstahandskällorna i form av djupintervjuer.

Till viss del finns handläggarkompetens angående hedersrelaterat förtryck och våld ute i linjen. Men kompetensen är alltför lokal och förefaller vara individuell. I stadsdelar med kvinnofridsteam är kunskapen god och rutiner har utvecklats. Det är förvånande att deras kompetens och förhållningssätt inte låter sig genomsyra hela stadsdelen där kvinnofridsteam (2 av 14 sdf) finns representerade. Omfattningen av den interna samverkan framgår inte av svaren. Vid samtal med professionella inom socialtjänsten om den interna samverkan och informationsflödet förefaller den ha utvecklingspotential. Vinjettstudien och den övriga delen av kartläggningen visar att arbetet mot hedersrelaterat förtryck och våld inte bedrivs på ett enhetligt och rättssäkert sätt och ligger inte på en acceptabel nivå i stadens 14 stadsdelar.

Allt material som stadsdelarna har hänvisat till och i förhållande till svaren i de sju fallen har bearbetats och analyserats av professor Henrik Belfrage, vars analys går att läsa i sin helhet i slutet av Vinjettstudiens redovisning.

Professor Belfrage sammanfattar sin granskning:

”Av de dokument som de olika stadsdelsförvaltningarna sände in till projektet, och som redovisas ovan, framkommer en mycket splittrad bild av hur man arbetar, och vilka underlag som används vid olika slags riskbedömningar. Vissa förvaltningar har egentligen ingenting, medan andra kan sägas ha närmast ”för mycket” (i det avseendet att man använder metoder som i hög grad är kontradiktoriska). De flesta har handlingsplaner vad gäller ”kvinnofrid” (som emellertid skiljer sig från varandra), men överlag finns det inte mycket vägledning om hur man skall bedöma risker vid misstankar om en hedersproblematik.”

”Granskningen av de metoder för riskbedömning vid hedersrelaterat våld som används inom de olika socialtjänstförvaltningarna i Stockholm måste sammanfattningsvis sägas ha gett en i huvudsak splittrad och dyster bild. Vissa förvaltningar använder inga strukturerade eller evidensbaserade metoder alls, medan andra använder sig av allt möjligt. Samtliga de olika och i hög grad motstridiga och oförenliga huvudansatser som man vetenskapligt sett brukar skilja mellan när det gäller olika metoder för riskbedömning finns representerade: Den ostrukturerade ansatsen, den strukturerade professionella ansatsen, och den aktuariska ansatsen.”

”I den mån man ändå rapporterar att man använder sig av evidensbaserade metoder så förefaller det oklart om man har någon utbildning i hur dessa skall användas och tolkas. Detta är förstås olyckligt och drabbar inte minst klienterna som helt uppenbart blir utsatta för bedömningar av sin situation som i grunden blir helt olika beroende på i vilken del av Stockholm man är bosatt. Detta skiljer sig påtagligt från andra myndigheters sätt att arbeta, där man som regel arbetar utifrån samma slags metoder vid riskbedömningar av olika slags våld, och där användarna regelbundet ges gedigen utbildning i de evidensbaserade metoder som används (ex vis kriminalvården, polisen och psykiatrien). Samtliga polisiära utredare i Stockholms län har exempelvis genomgått utbildning i evidensbaserad riskbedömning med en uttalat preventiv ansats. Eftersom ett fruktbart och framgångsrikt arbete mot våld av alla former som regel kräver samarbete mellan många olika samhälleliga aktörer, rekommenderas

en satsning på kompetensutveckling också inom socialtjänsten. Utifrån det material jag har tagit del av kan jag tyvärr inte göra någon annan bedömning än att man åtminstone i detta avseende har hamnat på efterkälken inom socialtjänsten vid jämförelse med andra myndigheter.”

Skolan – en viktig samhällsaktör

Skolan spelar en central roll som arena i samhället. Flickor och pojkar bör ges förutsättningar att vara aktiva som medborgare och inte isoleras, vilket leder till exkludering, utanförskap och segregation är det viktigt att de tillåts delta i samtliga skolämnen. Det är också viktigt att de inte särbehandlas i övrigt när det gäller aktiviteter som är nära kopplade till skolan. I vissa sammanhang⁷ har friskolorna med stram religiös prägel framhållits som problem eftersom barnen lär sig isolering från start. Genom att eleverna särbehandlas i både friskolor och i kommunala skolor ges utrymme för att familjens tankemönster kan fortleva i nästa generation. Särbehandlingen innebär att individerna inte är helt och fullt en del av det samhälle de lever i.

Förtryck är en relation inbyggd och uttrycks genom vardagliga möten och till synes triviala interaktioner.

Med ett väl uppbyggt stöd i övriga delar av samhällsfunktionerna angående hedersrelaterat förtryck och våld skulle skolan kunna vara en viktig arena där signaler från elever som lever i en hederskontext och inte mår bra uppmärksammas. Genom det uppbyggda stödet kan eleverna lotsas vidare för olika typer av stödinsatser.

Introduktionen i samhället

För de vuxna som kommer till Sverige är det viktigt att de så snabbt som möjligt ges möjligheter att ta del av det svenska samhället vad gäller språk, samhällsinformation och arbete. Svenska för invandrare och samhällsinformationen bör därför vara obligatoriskt. Särskilt fokus bör läggas på kvinnorna (anhörighetsinvandring) som idag många gånger utestängs från information och språkkunskaper och därmed delaktighet i sitt nya hemland.

Kort övergripande analys

Det hedersrelaterade förtryckets omfattning och karaktär är ett hot mot demokratin.

Det är viktigt att samhällets aktörer särskilt beaktar de kulturella strukturer, som är av organiserad karaktär, och som innebär att flickor och pojkar redan från barnsben tvingas lära sig att leva efter hederskulturens normer och krav och inte efter de rättigheter som de har. Svensk lag och mänskliga rättigheter bygger på individens rättigheter och skyldigheter. I praktiken är det omöjligt att leva efter detta i familjer där kollektivets intressen är överordnade individens behov och rättigheter.

Svensk lag och de mänskliga rättigheterna ska vara till för alla som bor i ett demokratiskt land som Sverige år 2009. Det är därför nödvändigt att se till att samtliga övergripande styrdokument inte bara är vackra ord utan anpassas efter nya förutsättningar och bryts ned på ett praktiskt och vardagsnära plan, implementeras och följs upp. De måste bli en realitet för alla medborgare i Stockholm – ett tydligt mål och riktning att sträva efter.

⁷ ”Hot mot demokrati och värdegrund – en lägesbild från Malmö” (Försvårshögskolan) CATS 2009-01-28

1. Inledning

1.1 Uppdraget

Socialtjänstnämnden fick kommunfullmäktiges uppdrag att genomföra en kartläggning av det hedersrelaterade våldets omfattning och dess karaktär i Stockholms stad. Även de hedersrelaterade inskränkningar som begränsar barns, ungdomars och kvinnors personliga rörelsefrihet skulle kartläggas.

I uppdraget ingick att komma med förslag om formerna för hur kunskap om barns, ungdomars och kvinnors rättigheter enligt svenska lagstiftning effektivast kan överföras till människor som flyttat till Sverige och som kan antas ha bristande kunskaper och erfarenheter av denna rättslagstiftning.¹

1.2 Bakgrund

Tre utgångspunkter finns för uppdraget :

- Förenta Nationernas antagna förklaring om de **mänskliga rättigheterna**² som kungjordes den 10 december 1948
- Förenta Nationernas generalförsamling antagna **konvention om barns rättigheter**³ den 20 november 1989
- **Föräldrabalken.** Barnens rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling

I regeringsförklaringen den 6 oktober 2006 anfördes följande:

” Kvinnor och män skall ha lika möjligheter att utvecklas. Regeringen kommer motverka och förändra system som konserverar fördelningen av makt och resurser ur ett könsperspektiv. När män och kvinnor delar makt och inflytande i alla delar av samhället får vi ett bättre samhälle.”

Vidare står: ” Kvinnor skall kunna leva i frihet från rädsla att utsättas för våld och brott. Att bekämpa hedersrelaterat våld och ge stöd åt dem som utsätts ska vara högprioriterat. Kunskaperna hos polis och andra myndigheter måste öka så att rätt insats kan sättas in i tid. Hotade kvinnor skall skyddas, och utsatta kvinnors ekonomiska trygghet säkras.”

¹ Bilaga 1 Socialtjänstnämndens uppdrag

² Bilaga 2 Mänskliga rättigheterna

³ Bilaga 3 Barnkonventionen

Enligt rapport från Socialstyrelsen⁴ tolkas hedersrelaterat våld under tio punkter som sammanställts av en arbetsgrupp med representanter från Socialstyrelsen och länsstyrelserna.

1. Våldet ses och uttalas av kollektivet som legitimt, oundviklig handling för att straffa kvinnors olydnad, bevara familjens heder och värna om släktens sociala överlevnad
2. Hederstänkandet har en avgörande roll
3. Våldet är planerat
4. Våldet är kollektivt sanktionerat och beslutat, i vissa fall även kollektivt utövat
5. Förövarna beskyddas av merparten av släkten/kollektivet
6. Våldet, drabbar individer av kvinnokön från det att de blir könsmogna, dvs från cirka tolv-tretton års ålder och resten av livet
7. Våldet kan även drabba pojkar och unga män om de stödjer eller beskyddar en flicka eller kvinna som inte fogar sig
8. Våldet är framförallt:
 - **Psykiskt** (kränkning, skuld- och skambeläggning, förödmjukelser, nedvärdering, undandragen kärlek och omsorg, förföljelse, hot)
 - **Socialt** (isolering, förbud att delta i normala aktiviteter i samhället, tvång till avvikande klädsel, avvikande beteende, ekonomisk nöd, ofrivilligt bortförande)
 - I förlängningen är våldet ofta även **sexuellt** (tvång till oönskat sex med okänd/oönskad person genom ofrivilligt äktenskap)
 - **Fysiskt** (från örfil till mord)
9. Ett rykte kan vara tillräckligt skäl för bestraffning
10. Våldet kan även utövas mot individer av bägge kön på grund av sexuell läggning som av kollektivet utdöms som avvikande och mot kvinnor om de inte är fruktsamma

Arbetsgruppens har förutom de tio punkterna ovan valt att göra följande tillägg:

- Även pojkar och unga män kan utsättas direkt av hedersrelaterat våld då de har en relation med eller ingår äktenskap med en kvinna som inte accepteras av pojkens familj och släkt
- Utövarna av hedersrelaterat våld är i första hand män som står nära de utsatta, men även närstående kvinnor kan delta
- Våldet består också i påtvingade arrangerade äktenskap. Flickan vågar eller vill genom sin beroendeställning inte ifrågasätta det arrangerade äktenskapet.

⁴ **Frihet och ansvar** – En undersökning om gymnasieungdomars upplevda frihet att själva bestämma över sina liv” (Mars 2007)

Regeringen har sedan 2003 årligen beviljat länsstyrelserna medel för att arbeta förebyggande mot det hedersrelaterade våldet. I slutet av 2005 fick Länsstyrelsen i Östergötland regeringens uppdrag att bl a lämna en skriftlig rapport med bedömning av behovet av insatser för 2007.⁵

Regeringen beslutade den 7 februari 2008 att uppdra till länsstyrelserna att fortsätta främja och lämna stöd till insatser för att motverka det hedersrelaterade förtrycket och våldet. Beslutet omfattade totalt ca 32 mnkr varav ca 28 mnkr går till regionala insatser inom respektive länsstyrelse och drygt 3 mnkr till länsstyrelsen i Östergötlands län för nationellt eller länsövergripande arbete. Enligt beslutet skall länsstyrelserna i storstäderna lämna fortsatt stöd till skyddat boende. Särskilt skall den våldsutsattas behov av stöd efter avslutad placering i skyddat boende uppmärksammas. I uppdraget ingår även att ge konsultativt stöd till framförallt socialtjänsten.

Den 16 oktober 2008 fick Brottsoffermyndigheten i uppdrag att fördela medel till forskning och andra kunskapshöjande åtgärder för att öka kunskapen om mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck, våld i samkönade relationer samt prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Totalt kommer Brottsoffermyndigheten att fördela 45 mnkr under 2009 och 2010.

1.3 Projektorganisation

Till projektet har knutits en *styrgrupp* bestående av Ulf Kristersson, socialborgarråd (ordförande), Kristina Alvendal, integrationsborgarråd⁶, Lotta Edholm, skolborgarråd, Margareta Linderöth, länskriminalen i Stockholm, Joachim Göts, utbildningsförvaltningen, Soley Aksöz, projektledare i Järvalyftet⁷, Fredrik Jurdell, socialtjänstförvaltningen och två vakanser.

Projektledningen har bestått av Kickis Åhré Älgamo, projektledare och Ulla-Britt Fingal, projektadministratör.

En referensgrupp med deltagare från olika organisationer och professionella inom området och en *forskargrupp* ledd av Astrid Schlytter, Stockholms universitet har ingått i projektorganisationen.

⁵ ”Behov av insatser mot sk hedersrelaterat våld i landet – bedömning för 2007 (Länsstyrelsen Östergötlands län, Rapport 2006:28)

⁶ Vid projektstart

⁷ Vid projektstart

1.4 Delprojekten

Projektet har bedrivits i sex olika delprojekt:

Delprojekt 1: Introduktionen

I delprojektet har omprioriteringar gjorts beroende på stora pågående förändringar på nationell och regional nivå när det gäller mottagandet av nyanlända. Deltagandet i introduktionen är frivilligt och introduktionsprogrammet skall innehåll svenskundervisning för invandrare (sfi), praktik i den utsträckning det är möjligt, orientering om svenska samhällsförhållanden och svenskt samhällsliv samt information om vardagslivet i en kommun och andra förhållanden.

När det gäller samhällsinformation för nyanlända har en förprojektering om en gemensam modell för Stockholms läns kommuner övergått i ett genomförandeprojekt med EU-finansiering till 50 %. Den föreslagna länsgemensamma modellen består av fyra delmoment, däribland ska den nyanlände nå fördjupad samhällsförståelse genom ökad kunskap om demokrati, värdegrunder, normer och outtalade koder.

Delprojekt 2: Definitioner

För att konkret kunna identifiera hedersrelaterat förtryck och våld har en identifieringsmodell med ett antal punkter utarbetats. Begrepp såsom heder, ära, vanära, självrespekt, ansikte, skam och skuld har beskrivits. Inom projektet har en redovisning av normsystemet, graderingar och korrigeringar inom detta gjorts. I vinjettstudien har sju fall, baserade på verkliga fall, med hederskontext presenterats för de fjorton stadsdelarna som har fått ta ställning till vad de har sett och hur de skulle agera.

Delprojekt 3: Jurerer och skyddade boenden

En kort presentation av ett urval av jurerer och boenden har redovisats. En sammanställning av de professionellas syn på olika aktörer och företeelser har gjorts. Stadsdelsförvaltningarna har fått lämna sina synpunkter på skyddade boenden och specifikt på Kruton relaterat till budget och målgrupp. Flickors/unga kvinnors svårigheter tiden efter det skyddat boende har berörts.

Delprojekt 4: Studien "Omhändertagna ungdomar"

Ärenden i länsrätten gällande omhändertaganden med stöd av LVU av 17 flickor och 11 pojkar i åldern 13-18 när dom föll under 2006, har analyserats. Det övergripande syftet med studien har varit att skilja ut och beskriva situationen för flickorna och pojkarna som har utsatts för hedersrelaterade restriktioner och bestraffningar.

Delprojekt 5: Studien ”UNG08”

För att undersöka karaktären av barns och ungdomars restriktioner, begränsningar och livsvillkor i och utanför skolan har en studie genomförts i årskurs 9 i ett urval av kommunala och fristående skolor i staden. Syftet har bland annat varit att beskriva karaktären och omfattningen av förtrycket och våldet i hederns namn som sker i vardagen. Eleverna har frivilligt fått besvara ett omfattande frågeformulär. Undersökningen ingår som en del i en omfattande forskning om barn/ungdomar.

Delprojekt 6: ”Företeelser och fenomen”

Olika företeelser och fenomen som förekommer i Stockholms stad har uppmärksammats i samband med aktstudier och i djupintervjuer. Det som redovisas är t ex äktenskap/äktenskapsliknande ritualer, mödomshinnerekonstruktioner och oskuldskontroller som fortlever på grund av att en myt vidmakthålls, suicidalproblematik och magi.

1.5 Redovisningen

Delprojekten redovisas inte var för sig utan informationen redovisas där den logiskt hör hemma.

I avsnitt 2 redovisas grundläggande begrepp för det hedersrelaterade våldet och förtrycket. Även andra centrala områden som kultur eller religion och individ- och gruppcentrerade ideologier belyses.

I avsnittet *Individ och sexualitet* lämnas en redogörelse angående myten om mödomshinnan och dess rekonstruktion samt synen på tvångsäktenskap. Ungdomsmottagningarnas arbete, erfarenheter och synpunkter i möten med ungdomar redovisas. Synen på funktionshinderade och homo-, bi- och transsexuella beskrivs och exemplifieras ges.

Några av de jourer och skyddade boenden som finns i staden presenteras och en överblick över vilka möjligheter flickorna, som bott i skyddade boenden, har att leva ett självvalt liv tiden efter det skyddade boendet.

I *Autentiska fall och exempel* (avsnitt 5) beskrivs män och kvinnor som lever eller har levt i en hederskontext och hur deras liv har gestaltat sig från barn- och ungdomsåren till vuxen ålder. Det förekommer ett stort inslag av psykiskt och fysiskt våld som utövas av hela eller delar av familjerna. Vidare lämnas i avsnittet *Exempel på uttrycksformer* exempel på koppling till kriminalitet och magi.

I avsnittet *Studie ”UNG08”* redovisas resultatet av en enkätundersökning riktad till drygt 2 800 elever i årskurs 9 i ett urval av kommunala och fristående skolor i Stockholms stad under våren 2008. Syftet med undersökningen var att kartlägga hur stor andel flickor och

pojkar som kan bedömas leva med hedersrelaterade normer och begränsningar. Svarefrekvensen uppgick till 83 %.

Studie "Omhändertagna ungdomar" (avsnitt 7) omfattar en studie av 17 flickor och 11 pojkar som omhändertagits enligt LVU. Studien visade att nio av flickorna tillhörde kategorin som utsatts för hedersrelaterade begränsningar och sanktioner. Bland pojkarna var två utsatta för hedersrelaterade restriktioner och sanktioner.

Under avsnittet *Vinjettstudien* har sju verklighetstroga fall med koppling till Stockholms stad och med hederskontext presenterats för socialsekreterare i de fjorton stadsdelsförvaltningarna som hade att ta ställning till hur de skulle agera i de olika fallen. Professor och forskningschef Henrik Belfrage har utifrån sin kompetens som en av världens ledande experter inom området riskbedömningar gjort en genomgång och analys av de metoder som stadsdelsförvaltningarna använt och presenterat sin analys i avsnittet.

I avsnittet *Steget in för nyanlända* redovisas vad som gäller vid mottagandet av nyanlända till Sverige och kort om de uppdrag och betänkanden som är aktuella på nationell nivå. Kommunerna är huvudmän för undervisningen i svenska (sfi) och den samhällsinformationen som lämnas under introduktionstiden. Sfi genomgick en förändring under 2003 genom de tre studievägar och fyra olika kurser för att bättre svara upp mot elevernas varierande studieförutsättningar och studiebehov.

I avsnittet *Analys och förslag* redovisar projektledaren sin analys med avseende på värdegrunder, parallella system etc. Projektledaren lyfter upp skolan som en av flera betydelsefulla arenor för ungdomar som kommer från hem med hederskontext. För att vara ett stöd för ungdomar som lever i en hederskontext och kunna fungera så bra som möjligt i samverkan med andra aktörer krävs en påfyllnad av kunskaperna inte bara i skolan utan bland de övriga aktörerna i samverkan.

2. Grundläggande begrepp och definitioner

2.1 Definition av hedersrelaterat förtryck och våld, norm-systemet och identifieringsmodell

2.1.1 Bakgrund

En av åtgärderna i Förenta Nationerna (FN) var att i organisationens stadga slå fast att de mänskliga rättigheterna gäller kvinnor, män, flickor och pojkar – FN:s konvention 1979.

FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor (kvinnodiskrimineringskonventionen) ratificerades i Sverige, som ett av de första länderna, och trädde i kraft den 3 september 1981. Konventionen innehåller 30 artiklar. FN:s generalförsamling antog därefter, 1993, FN:s deklaration om avskaffandet av våld mot kvinnor. Enligt deklarationens första artikel definieras *våld* mot kvinnor: ”Varje könsrelaterad våldshandling som resulterar i fysisk, sexuell eller psykisk skada eller lidande för kvinnor, samt hot om sådana handlingar, tvång eller godtyckligt frihetsberövande, vare sig det sker i det offentliga eller privata livet.”

Det är också en av utgångspunkterna som regeringen haft i sitt arbete med en handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer.¹ Enligt deklarationen kan ”våld och förtryck som skadar kvinnor aldrig accepteras med hänvisning till religion, seder och traditioner”.

Fem år efter den tredje världskvinnokonferensen i Nairobi 1985, visade en utvärdering att framstegen varit små och vid nästa världskvinnokonferens i Peking 1995 definierades tolv kritiska områden i en handlingsplan för arbetet med jämställdhet fram till år 2000. De områden som berörde kvinnorna var bland annat fattigdom, utbildning, hälsa, mänskliga rättigheter och våld mot kvinnor.

Kvinnokonventionen innehåller ingen artikel eller hänvisning till könsbaserat våld, men det allmänna förbudet mot könsdiskriminering ska anses² även omfatta våld mot kvinnor.

Det fortsatta könsbaserade våldet ledde till att en särskild rapportör, inom FN för att hantera våld mot kvinnor, inrättades 1994. I deklarationen om avskaffandet av våld mot kvinnor, Artikel 2, Våldets omfattning, står:

”Våld mot kvinnor skall anses omfatta men inte vara begränsat till följande:

- a) Fysiskt, sexuellt och psykiskt våld som förekommer inom familjen, innefattande misshandel, sexuellt utnyttjande av minderåriga flickor i hushållet, våld relaterat till hemgift, våldtäkt inom äktenskapet, kvinnlig könsstympning och andra traditionella*

¹ Regeringens skrivelse Skr. 2007/08:39. Regeringen antog handlingsplanen i november 2007.

² Av Kvinnokommissionen och Kvinnokommittén.

seder som är skadliga för kvinnorna, våld utövat av annan än make och våld i samband med utnyttjande.

- b) Fysiskt, sexuellt och psykiskt våld som förekommer ute i samhället inklusive våldtäkt, sexuellt utnyttjande, sexuellt ofredande och hotelser i arbetet, inom utbildningsinstitutioner och på andra platser, handel med kvinnor och tvångsprostitution,*
- c) Fysiskt, sexuellt och psykiskt våld förövat eller tolererat av staten, varhelst det förekommer.”³*

Under 2001 antog FN:s generalförsamling en resolution om avskaffandet av brott mot kvinnor i hederns namn. I resolutionen slås fast, att det är statens ansvar att förhindra och utreda hedersrelaterade brott och att underlåtenhet att skydda offren är en kränkning av de mänskliga rättigheterna. I Sverige är det hedersrelaterade våldet en extrem form av våld som främst drabbar flickor och kvinnor med invandrarbakgrund.

Enligt slutsatserna i rapporten⁴, som den särskilt utsedda rapportören Yakin Ertürk lämnat angående Sverige, ska handlingsplaner skraddarsys efter de lokala förhållandena med hänsyn till det specifika våld som finns mot kvinnorna.

I Sveriges handlingsplan står vidare, beroende på den kollektiva karaktär som det hedersrelaterade våldet har, att det i vissa fall är påkallat med särskilda insatser för att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck. Specifik kunskap och särskilda rutiner är nödvändiga, exempelvis i polisutredningar, vid riskbedömningar och vid bedömningar av vilka stödinsatser som bör ges till de våldsutsatta.

Vidare framgår av handlingsplanen, att alla brottsoffer ska bemötas på ett professionellt sätt och att kommunerna, enligt lag, har ett ansvar för att brottsoffer får den hjälp och det stöd de behöver. Ett ökat samarbete mellan olika aktörer är nödvändigt för att arbetet mot denna typ av våld ska bli kraftfullt och effektivt. Kunskaperna på området ska öka och fördjupas genom bl.a. forskning. Genom utbildning ska kompetensen hos myndigheter och ideella organisationer utvecklas. I det förebyggande arbetet har rättsväsendets myndigheter, hälso- och sjukvården, skolan och socialtjänsten en viktig roll och genom professionellt bemötande, rutin och dokumentation ökar förutsättningarna för den hotade att få rätt hjälp.

2.1.2 Definition av hedersrelaterat våld och förtryck

Förslag på definitioner av hedersrelaterat våld och förtryck har varit ute på remiss till stadens stadsdelsförvaltningar, andra förvaltningar i staden, verk, intresseorganisationer, frivilligorganisationer och andra professionella aktörer inom området.

Vinjetstudien, som genomförts i stadens stadsdelsförvaltningar under våren 2008, visar på svårigheter att på det lokala och individuella planet kunna identifiera företeelser såsom heder, skam, hedersförtryck och våld samt att vidta lämpliga åtgärder och insatser.

Det är därför viktigt att Stockholms stad utifrån FN:s och den svenska statens definitioner på våld kan vidareutveckla och konkretisera vad som utmärker hedersrelaterat våld och förtryck.

³ Kvinnors rättigheter – En handbok för aktivister, journalister och beslutsfattare (CEDAW-Nätverket, 2004).

⁴ Implementation of General Assembly Resolution 60/251 of 15 March 2006 entitled "Human rights council", Mission to Sweden (6 Feb. 2007).

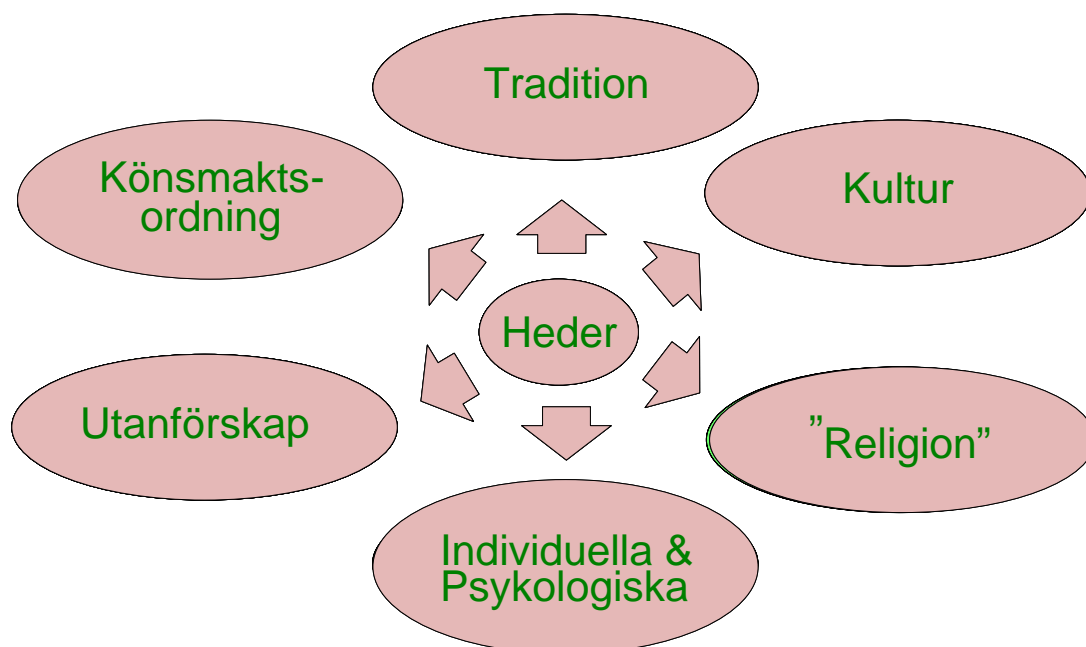
Syftet med en klar och entydig definition är att de utsatta själva ska känna igen sig, att definitionen är förankrad bland professionella, vilket bland annat underlättar kommunikationen mellan professionella och mellan olika samhällsaktörer. Kommunikationspråket inom området i samhället är viktigt och måste vara klart och entydigt för att undgå att utsatta råkar illa ut genom att de faller mellan olika aktörers ansvarsområden. Det är också viktigt att tydliggöra rollfördelningen och även att korta handläggningstiderna.

För att förstå innebörden och karaktären av begreppet *heder* finns det några nyckelord som ligger som en grundläggande bas.

Hedersrelaterat förtryck och våld har, liksom mäns våld mot kvinnor generellt, sin grund i kön, sexualitet, makt och kulturella föreställningar om dessa.

Diagram 2.1.2.1

Hederskontextens olika komponenter

2.1.3 Definitioner som ingår i hedersbegreppet

Heder

Det finns sociala koder som är kopplade mellan individ, familj/släkt/klan och den sociala kontext individerna lever i. Heder förutsätter kvinnans retoriska, visuella och fysiska oskuld och kyskhet. Att leva som homo-, bi- och transperson⁵ kan vara förknippat med skam och straffbarhet. Könsidentiteten och/eller den sexuella läggningen kan vara förenad med livsfara för individen oavsett ålder eller kön. Oftast utsätts flickan eller kvinnan (pojkar/unga män/män) för kontroller och begränsningar av personlig rörelsefrihet, sexuell integritet samt självbestämmanderätt i vardagslivet.

Bakom begreppet heder finns en kollektiv uppfattning om ett förhållningssätt till vad som är tillåtet och inte tillåtet. Den kollektiva uppfattningen höjer respektive sänker hedern (ära – vanära) och i sin förlängning statusen. Det är ett normsystem⁶ som är djupt rotat. De individer, som lever i ett hederssammanhang, förväntas och tillskrivs av omgivningen en roll beroende på kön, ålder, sexuell läggning och status. Ett normsystem som kontrolleras och sanktioneras av kollektivet och fungerar som ett kitt för att hålla ihop gruppen. Kontrollen utövas av individer som lever i en patriarkal maktstruktur där hedern är en avgörande och sammanhållande faktor för och i livet.

I de patriarkala samhällsstrukturerna med hedern som en viktig faktor i livet, är mannens värde, status och acceptans avhängigt komponenter som social grupptillhörighet⁷ familjens heder och ägande. I sådana strukturer är individen helt underordnad familjen/klanen/gruppen och den sociala kontext⁸ man lever i.

De nyckelord som är kopplade till hedersbegreppet är:

- Ära
- Vanära
- Självrespekt
- Ansikte

- Skam
- Skuld

Ära

Ett ärofyllt beteende leder till gruppssammanhållning och överlevnad, vilket stärker gruppen och tjäna dess syften och intressen. När externt hot⁹ uppkommer mot systemet, sluts leden internt. Det som premieras internt inom gruppen är den individ som agerar i den förväntade rollen gentemot det yttre hotet.

⁵ Se avsnittet om Homo-, bi- och transsexuella personer.

⁶ Se avsnittet Normsystemet.

⁷ Familj/släkt/klan.

⁸ Social kontext, socialt sammanhang och den sociala sfären används synonymt. Se avsnittet Individ- och gruppcenterade ideologier.

⁹ T.ex. hot utanför den egna gruppen såsom kontakter med socialtjänsten och polisen.

Att vara framgångsrik i affärer och/eller ta extra ekonomiskt ansvar för en gruppmedlem höjer statusen och hedern. Det ärofyllda beteendet fortlever.

Ära och *självrespekt* ligger nära varandra som begrepp¹⁰ i hederssammanhang. Varje handling, ord eller händelse som *inte* är accepterad av den egna sociala eller delar av den etniska/religiösa grupp som har eller lever efter samma normsystem leder till en reducering eller ett kraftigt ifrågasättande av mannens heder eller i värsta fall en total förlust av hedern.

Att externt, utanför sin sociala kontext, tala om hedern är tabu.

Skulle flickor/kvinnor eller pojkar/män söka hjälp *utanför* familjen, uppfattas det implicit som ett underkännande av familjens/släktens förmåga att lösa problemen internt och det kan i sig leda till att hedern ifrågasätts.

Den minskade äran hos mannen leder i sin tur till att förhållandet mellan mannen och övriga individer (män) som lever i samma kontext förändras. Detta leder till att mannens ära påverkar självrespekten.

När äran är ifrågasatt av omgivningen och har lett till *vanära* behövs det stora ansträngningar från familjens och släktens sida för att återupprätta den.

Mannen, som vanligtvis är familjens överhuvud, har förlorat eller skadat sitt *ansikte*¹¹. Förlusten eller skadan av ansiktet berör inte bara den enskilda individen utan gäller även familjen/släkten/klanen.

Att förlora sitt ansikte gentemot folket¹² är mycket allvarligt. Det innebär att man är vanärad. Hedern är i gungning. Folket kräver att hedern återupprättas.

Ansikte förklaras i en av världens mest vedertagna skrifter. Det är en av många retoriska symboler som återspeglar tolkningar av vad som sägs, görs och menas i en hederskontext. Det bör dock understrykas att hederskontexten återfinns i de flesta religioner och kulturer.

Skam

Ett skamligt beteende är ett beteende som kan bryta sönder, skada eller försvåra de sociala levnadsvillkoren för individen, familjen och släkten i samhället.

Vad som är skamligt vet de som ingår i det djupt inrotade normsystemet. Normsystemet fostras man in i redan från barnsben. Olika brott mot olika rådande normer har olika konsekvenser beroende på kön, ålder och sexuell läggning.

Skam är en företeelse kopplad mellan personen och samhället, dvs. den sociala kontext personen lever i. Kontexten anser att skam påverkar och man bebländar sig inte med familjer/släkter som drabbats av skam. Social utfrysning av skammen (individ/familj/släkt) sker till dess skammen är korrigerad enligt vad normöverträdelsen och den sociala kontexten subtilt eller konkret kräver.

Skuld är en företeelse kopplad mellan individen och samvetet.

När det gäller skam och skuld får kvinnan vanligtvis bära den tyngsta bördan av den sociala omgivningen.

¹⁰ "Hedersrelaterad brottslighet", Elias Higvall.

¹¹ Koranens budskap (Bernström), sura 55:27, Ordet "ansikte" används i den klassiska arabiskan för att beteckna någons "jag" eller "hela varelse".

¹² *Folket* är delar av det sociala systemet (etniskt/religiöst/ideologiskt) som har samma uppfattning och förhållningssätt gentemot normsystemets värdegrund.

*Den patriarkala strukturen och hederskontextens normsystem och dess **fortlevnad**, upprätthålls genom den **positivt** upplevda sociala tryggheten och välfärden som systemet genererar.*

2.1.4 Normsystemet

Fundamentala (reella) normer:

Det är regler som följs utan ifrågasättande. De finns där som en osynlig mantel.

Det uttalas i ett språk som förstås mellan raderna eller flätas in i sammanhang av faktiska händelser eller subtilt i retoriken.

Verbaliserade normer:

Finns det ett krav på att en norm måste verbaliseras är det en försvagad regel.

Är överträdelse av normen direkt eller indirekt kopplat till kvinnans (mannens) sexualitet¹³ är hedern i kraftig gungning. Det ska ses i jämförelse med normbrott som inte har direkt /indirekt koppling till sexualiteten.

För att på ett praktiskt plan kunna identifiera om det rör sig om hedersrelaterat förtryck och våld bör:

1. individens överträdelse enligt norm i förhållande till kön, ålder och sexuell läggning som ska sättas i det
2. sociala sammanhang individen lever i
 - a) där bedömning om överträdelse skett ska ses utifrån sammanhanget och
 - b) sociala omgivningens norm samt
 - c) vad ryktet säger och om/hur det framskrider.

¹³ Kravet på kvinnlig kyskhets och konsekvens finns tidigt i historien och är nedtecknad i Bibeln; Moseboken 5:22: vers 13-30.

Illustration av sambandet mellan sexualiteten (kvinnans) i den sociala kontexten och normsystemet

Individen tillskrivs, av den sociala kontexten utifrån normsystemet, en förväntad roll beroende på kön, ålder och sexuell läggning, vilken bör sättas i relation till den arena individen befinner sig på.

Graderingar inom normsystemet

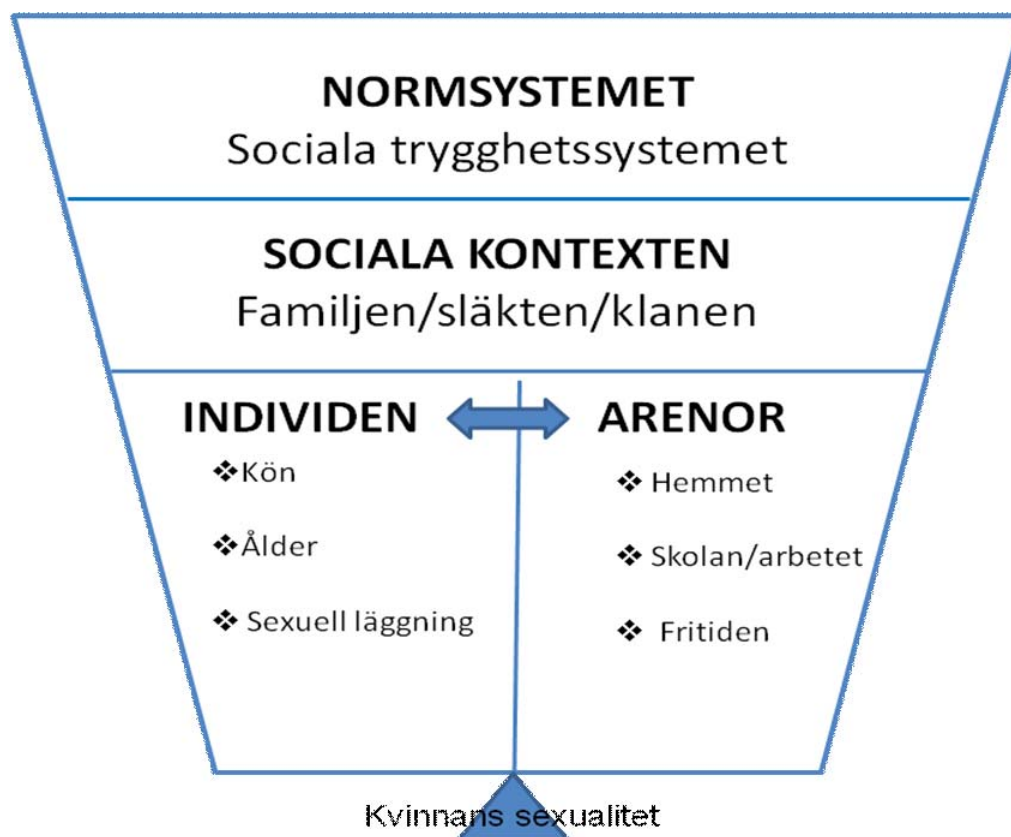
Olika normöverträdelser och kombinationer av dem kan ge olika konsekvenser/korrigeringar beroende på vilken arena de äger rum.

Hur ser könsintegreringen ut i samhället

i förhållande till :

- individen och familjen/slakten/klanen?
- åldersadekvata sammanhang såsom i förskola/skola, arbetsliv och på fritiden?

Diagram 2.1.4.1 Illustration över hederskontextens samverkansfaktorer

Utifrån en flicka/ung kvinna eller kvinna/gift kvinna:

”O-bra” Förhöjd kontroll Varningsläge (hedern på glid)	Dåligt (hedern sätts i gungning)	Katastrof Hot/tabu/katastrof (hedern är otvivelaktigt i kraftig obalans)	
Snatteri Studier (gymn./högskola) ¹⁴ Skolk Rökning/alkohol Svara emot en man Funktionshindrad (handikappad) Fritidsaktiviteter enligt systemets norm inte könsadekvata ¹⁵	”Västerländskt beteende”(klädsel) /är som en svenskas Diskotek Ute ”sent” utan kontroll/eskort Umgås med svenskar /historiska antagonister	1. Misstänkt eller bekräftad otillåten relation. a. Överskridit etnisk/klass-/klangräns b. Överskridit en religiös /ideologisk gräns 2. Att vara homo- /bi-/transperson	Kvinnan agerar <u>självständigt</u> utifrån: 3. Val av äktenskaps-partner 4. Begäran om skilsmässa 5. <u>Genomförande av skilsmässa</u> (egna gruppens skilsmässa)

Utifrån en ung man eller man/gift man:

”O-bra” (hedern på glid)	”O-bra” eller dåligt Varningsläge (hedern sätts i gungning)	Dåligt/hot (katastrof) (hedern är otvivelaktigt i kraftig obalans)	Katastrof (de universella orden är inte tillräckliga för att beskriva detta läge)
Snatteri Skolk Rökning/alkohol Svara emot en <u>äldre</u> man Funktionshindrad (handikappad) Fritidsaktiviteter enligt systemets norm inte anses könsadekvata ¹⁶	”Västerländskt beteende”(klädsel) /är som en svensks Diskotek Ute ”sent” Umgås med svenskar Genomför skilsmässa	Misstänkt eller bekräftad otillåten relation Eller val av äktenskaps-partner som: a. Överskridit etnisk/klass-/klangräns b. Överskridit en religiös / ideologisk gräns	Att vara homo- / bi- / transperson

¹⁴ Exempelvis: Under 20 år och skola ej i närmiljö, längre restid från hemmet och bor hemma ”O-bra”; 20 år – och skola på annan ort ”Dåligt”.

¹⁵ Exempelvis: Fotboll/basket 7-11 år är OK; 12-14 år är ”O-bra”; 15 år – ”Dåligt”.

¹⁶ Exempelvis balett.

Korrigering inom normsystemet

Korrigeringsmetoderna är olika beroende på i vilken social kontext man lever i. Det finns vissa skillnader beroende på varifrån familjen har sina rötter; geografiskt, etniskt och/eller ideologiskt.

Hur korrigeringen genomförs och av
vem beror på:

- a. Vad överträdelsen av normsystemet gällt.
- b. Familjens/släktens/klanens status.
- c. Var normöverträdelsen ägt rum.
- d. Om överträdelsen ägt rum i det offentliga rummet.
- e. Vem/vilka som har iakttagit och/eller fått kännedom om överträdelsen.
- f. Vad den egna sociala sfären och ryktet säger om normöverträdelsen. Om ryktesspridningen av individens normbrott har skett och är av stor betydelse.

2.1.5 Identifieringsmodell

Den ska anses omfatta men inte begränsas till följande:

1. Hederstänkandet i det sociala sammanhanget har en avgörande roll. När hedern är i gungning blir hierarkiordningen tydligare. Leden sluts i familjer/släkter som lever i en hederskontext.
2. Fysiskt/psykiskt våld ses och uttalas av kollektivet som legitimt, en oundviklig handling för att straffa/korrigera normöverträdelser (se exempel i ovanstående tabeller). Vanligtvis kopplat till flickors/kvinnors sexualitet och självbestämmande. Eller pojkars/mäns självbestämmande i förhållande till sexualitet och äktenskapspartner. För att bevara familjens/släktens/klanens sociala överlevnad och inte bli uppblandad med "annat" blod (etnicitet/ideologi), förhållningssätt.
3. Ett **rykte** om att normöverträdelse skett/kan ha skett kan vara ett tillräckligt skäl för bestraffning/korrigering.
4. Bestraffningen/korrigeringen av normbrott sträcker sig långt bak/fram i tidshorisonten beroende på den sociala omgivningens förväntan att hedern ska återupprättas och graderingen av normbrottet.
5. Fysiskt/psykiskt våld kan drabba dem som stödjer eller beskyddar en individ som brutit mot rådande sociala norm.
6. Fysiskt/psykiskt våld är planerat.
7. Det fysiska/psykiska våldets ytterligheter är kollektivt sanktionerade och beslutade, i vissa fall även kollektivt utövade.
8. Det fysiska/psykiska våldet, korrigeringen, utförs mot individen av närstående personer, vanligtvis av närstående män men även av närstående kvinnor. Båda könen kan vara både offer och förövare.
9. Det fysiska/psykiska våldet och/eller korrigeringen/bestramningen av normöverträdelserna kan ske genom en utförare, som har den förväntade rollen och/eller i samförstånd med övriga som lever efter samma förhållningssätt.
10. Det fysiska/psykiska våldet, korrigeringen, kan yttra sig t.ex. genom påtvingad förlovnings/äktenskap. Individen vågar inte eller vill inte genom sin beroendeställning ifrågasätta förlovnings eller det arrangerade tvångsäktenskapet. Förlovnings är vanligtvis lika bindande som äktenskap.
11. Våldets karaktär är företrädesvis:
 - Psykiskt – kränkningar, skuld- och skambelägger, förödmjukelser, nedvärdering, undandragen kärlek och själslig värme/omsorg, förföljelse, hot om våld.
 - Socialt – isolering/utfrysning/osynliggjord/socialt död/ förbud att delta i åldersadekvata aktiviteter i samhället, tvång till avvikande klädsel i förhållande till ålderns/samhällets norm, avvikande beteende, ekonomisk nöd/kontroll, ofrivilligt bortförande. Utpressningssituationer i vardagen.
 - Fysiskt – misshandel (t.ex. lavetter¹⁷ eller med föremål livrem/toffel/köksredskap), inlåsnings fysiskt/mentalt (hot om våld...), arrangerade "olyckor" – såsom fall-, köks-, brännskade-, kemiska, drunknings- och trafikolyckor, uppmaning till eller påtvingade "själv-mord"/mord.
 - Sexuellt – trakasserier (t.ex. kallad hora), indirekt/direkt tvång till sexuell handling (t.ex. genom tvångsäktenskap – bröllopsnatten och framgent), indirekt/direkt tvång till sexuell handling genom makt/utpressningsförhållande/skam-skuldsituation.

¹⁷ Med "lavetter", som är det ord informanterna använt, menas örfilar.

2.2 Kultur eller religion

I processen med definition, identifieringsmodell samt i vinjettstudien har olika samhällsaktörer lyft frågan i vilket fack det hedersrelaterade förtrycket och våldet ska sorteras.

Ett behov att skapa en sorterad struktur tycks föreligga hos individen för att komma vidare i professionen. Här tonas en bild fram av att det hedersrelaterade förtrycket som är främmande för de professionella aktörernas egna värdegrunder. Som exempel kan nämnas vad som avses med *barnets bästa*. Inom det informella systemet hos professionella finns en önskan om att alla ska vara lika, ett förhållningssätt som gör det svårt att se olikheterna i de bakomliggande faktorerna i en individs behov, när individen lever i ett kollektivt hedersförtryck.

Det finns en rädsla för skillnader¹⁸ eller komplexitet i ärendena som skillnaderna medför. I sin förlängning blir det till men för individen när samhällets skyddsnet ska träda in och den professionella individen har mental oreda mellan å ena sidan den egna värdegrunden och å andra sidan hederskontextens värdegrund. Det kan konstateras på det strukturella såväl som på det mentala planet, att det inte enbart är kunskap och metoder hos professionella som bör fyllas på för att motsvara medborgarnas behov. Det finns bland annat ett behov hos professionella av att sortera i sina egna begrepp och ideologier för att kunna arbeta vidare och möta medborgarnas behov.

Kartläggningen visar att det inte går att göra någon preciserad och tydlig åtskillnad mellan kultur och religion. Båda områdesfaktorerna har tillsammans med andra faktorer olika påverkansgrad utifrån det kontextbundna sammanhanget.

Enligt islamologiforskaren Jonas Otterbeck hänger kultur och religion samman.

Otterbeck skriver¹⁹:

”Det är svårt att dra en gräns mellan kultur och religion. Som argument för att all förståelse av religion är kontextbunden, dvs. är gjord vid en viss tid, på en viss plats av någon som är påverkad av den rådande mentaliteten, tidsandan, moralen osv. Det finns även starka tolkningstraditioner som sträcker sig bakåt i historien, och som samtida refererar till genom att reproducera, omtolka, stödja eller opponera mot dem i nutid.

Alla religioner har i olika skeenden använts för att kontrollera sexualitet, båda mäns och kvinnors. Flera tolkas fortfarande så. Fördömandet av homosexualitet är ett bra exempel. Religiöst motiverade idéer om abort, preventivmedel, äktenskap, samlevnadsundersvisning är andra. Religionssociologen Meredith McGuire har påverkat hur sexualitet ofta ses som en potentiell kaoskraft av religiösa företrädare. Den religiösa ordningen i, och meningen med livet, kan utmanas av en lössläppt sexualitet. Sociologen Bryan S. Turner anser till och med att kontrollen av sexualitet är en av de centrala funktionerna för religionen.”

Meredith McGuire nämner två olika typer av religion, substantiell och funktionell. Den substantiella förklarar vad religionen **är** medan den funktionella förklarar vad religionen **gör**.

Enligt den substantiella påpekas att människorna skapar sin kultur och att den styr hur människor upplever saker och ting. De, som är troende, upplever att livet påverkas av krafter som de upplever är större än människan.

¹⁸ ”I varje trumslag jordens puls, om vår tids rädsla för skillnader” Mikael Kurkiala.

¹⁹ ”Islam, muslimer och den svenska skolan” Jonas Otterbeck (forskare vid Lunds universitet).

Enligt Clifford Geets är den funktionella definitionen:

”Religion är ett symbolspråk som verkar till att upprätthålla kraftfulla, genomgripande och långvariga känslor och motivationer hos människor genom att formulera uppfattningar (begrepp) om en föreställningsvärld och klä dessa uppfattningar med en sådan aura av fakticitet att dessa stämningar och motivationer verkar unikt realistiska.”

En definition av begreppet kultur har gjorts av etnologen Magnus Berg och lyder:

”... undersökningen behöver ett överordnat begrepp för den process i vilken människor producerar förståelse av sig själva och den värld de lever i, i vilken de konstruerar kollektiva gemenskaper, i vilka identitetsanspråk reses. Ordet kultur tilldelas denna uppgift. ... Kultur är en process i vilken människor skapar tolkningar av världen och den egna relationen till världen och i vilken dessa tolkningar kommuniceras. Tolkningarna skapas antingen genom traditionsöverföring – i den socialisationsprocess som aldrig är enkelriktad – eller genom reflektion över och problematisering av redan föreliggande tolkningar.”

2.2.1 I religionens fotspår

Hedersrelaterat förtryck och våld har inte sin grund i religion. Däremot är det viktigt att våga se religionen och inse att utövandet av religion är en tolkning, vilket innebär att det inte finns en entydig samsyn bland de personer som anser sig tillhöra de olika trossamfundet. Detta innebär att sättet att se på kvinnor och barn skiljer sig till och med inom ett och samma samfund. Genom kartläggningen har det framkommit att barn, ungdomar, kvinnor och män drabbas av förtryck, hot och våld. Vissa utförare anser att detta legitimeras av religionen utifrån deras egna tolkningar. Detta observandum är viktigt och måste analyseras var det blir ett problem och vad som kan göras åt detta. Ett av dessa identifierbara problem, som framkommit i kartläggningen, är religionens syn på sexualitet, äktenskap och rätten till skilsmässa. Det som individer i samhället måste förhålla sig till är svensk lagstiftning, mänskliga rättigheterna samt konventionen om skydd för det mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna²⁰.

Bakgrund

Nedan redovisade företeelser sker i religionens fotspår och tolkningar. Det som redovisas gör på intet sätt anspråk på att vara komplett för alla inriktningar inom olika religioner som återfinns i Stockholm. Företeelserna åsidosätter och kränker individens autonomi. Detta avsnitt belyser hur den gifta kvinnan måste förhålla sig till helt olika parallella system. Det ena är svensk lag och det andra är den egna religiösa och/eller etniska gruppens lagar.

Av djupintervjuerna och av andra källor framkommer att svensk lag är underordnad den egna gruppens interna lagsystem. I praktiken gäller inte domstolsbeslut i det svenska rättssystemet, till exempel äktenskapsskillnader eller mål i vårdnadsärenden i förhållande till det egna systemets praxis.

Av djupintervjuerna har bland annat framkommit att parterna inte har registrerat sina äktenskap hos svenska myndigheter. Det kan i sin tur skapa både för- och nackdelar för individerna i samhällssystemet. Det finns indikationer på förekomst av polygami i Stockholm.²¹ Hur det

²⁰ Se Bilaga 4, artikel 9.

²¹ Polygami: Det finns anledning att anta att män i Stockholm är gifta enligt svensk lag med en kvinna och enligt den sociala kontexten med ytterligare en eller flera kvinnor. Styrks av intervjuer och LVU studien.

svenska samhället förhåller sig och fungerar i praktiken i förhållande till polygami redovisas inte i denna kartläggning.

Prioriteringar i kartläggningsarbetet har resulterat i att avgränsningar inom olika religioner och nyanser inom dessa, och som finns representerade i Stockholm, har måst göras.

Företeelser, som uppmärksammats i kartläggningen, utförs av en eller flera individer, som lever i en social kontext. Gemensamt anser och stöds de i sina företeelser, ageranden och uppfattning om att deras aktiva förhållningssätt är den rätta och riktiga tolkningen av religionen. Det finns andra tolkningar av vad som är rätt och riktigt i den sociala kontexten men det förefaller, enligt vad som erfarits i kartläggningen, som om dessa görs av individer med en lägre ställning och makt än de som upprätthåller företeelserna.

Enligt uttolkningar av Guds budskap och i den praktiska utövningen betraktas kvinnan som mannens ägodel. De religiösa ledarna, uttolkarna av Guds budskap och religionens lagar, hävdar att budskapen och lagarna i vissa fall går före gällande svensk lag. Det är företeelser som praktiseras och uttolkningar som görs och där kvinnans självbestämmanderätt²² åsidosätts. Som exempel på detta kan nämnas kvinnans rätt och möjlighet till skilsmässa.

I kartläggningen har det framkommit att det föreligger andra tolkningar av Guds budskap i förhållande till den rena uttolkningen av Guds budskap. Tolkningar, som enbart torde få stå för uttolkarna själva och dess utövare.

Uttolkningarna och dess praktiserande utförs inte av ett fåtal isolerade individer i Stockholm, utan förekommer med större systematik och i ett vidare sammanhang än vad majoritetssamhället troligen har kunskap om.

Rollfördelningen i religiös fostran

”Modern har en större roll än fadern när det gäller döttrarnas religiösa fostran. Döttrarna utför som regel bönen tillsammans med henne i hemmet. I traditionell islamisk teologi beskrivs modern ofta som den ansvariga för hemmet. Döttrarna uppfostras till att i framtiden fylla denna funktion, medan pojkarna fostras till familjeförsörjare. Vanligt är att mödrarna och fäderna inte är kunniga i skolastisk islam. De förmedlar i stället den lokala traditionens islam.

Far- och morföräldrarna fungerar ofta som förmedlare av den muslimska traditionen. De berättar om Mohammads liv, om kalifer, om den islamiska historiens hjältar osv. Det är som regel berättelser där goda muslimer besegrar de onda, icke-muslimska makterna.”²³

Den rollfördelning, som ovan beskrivs, kan ses i familjer, släkter och klaner som har sin hemvist i Stockholm och de ses även leva efter hederstraditionens normer, oaktat sin religiositet. Rollfördelningen blir tydligare och stärks om familjens heder blir ifrågasatt av den kontext de tillhör. Majoriteten – ”alla” – som ingår i systemet, i inledningsskedet familjen, tar sitt ansvar för att lösa uppkomna problem. Därefter kommer slakten för att vara behjälplig. När individen anses ha begått ett eller flera normbrott, som resulterar i korrigeringar, utförs de av närmast ansvariga som i första hand är mamman, sedan bröder (systrar i vissa fall) och därefter pappan. Anser utomstående att familjen inte klarar av den förväntade uppgiften kommer slakten till undsättning med både råd och dåd och även praktiskt agerande.

²² Se bl a avsnitt 2.3.

²³ ”Islam, muslimer och den svenska skolan,” (s. 83) Jonas Otterbeck.

Ursprunget till att hedern ifrågasätts kan vanligtvis komma från omgivningen och bestå av rykten och/eller bevis på brott mot gällande norm. Bevisen, enligt den sociala kontexten, kan röra sig om misstolkningar eller för dem reella övertramp som bevitnas av likasinnade som

ingår i den sociala kontexten. Rapporteringen till ansvariga, företrädesvis föräldrarna, går snabbt.

Hedern ska återupprättas och den som är på fel väg enligt normerna ska korrigeras²⁴ in i ledet igen. Balansen i rollfördelningen återställs därmed.

I analysen av kartläggningsmaterialet konstateras att majoriteten av korrigeringsarna mot normbrotten görs av både mamman och pappan. Korrigeringsmetoderna är av båda fysisk och psykisk karaktär.

”I den ’svaga’²⁵ typen av samhällen är inte religionstillhörigheten eller valet av äktenskapspartner ett privat val. Giftermålen sker endogamt, dvs. inom den egna etniska eller religiösa gruppen. Idealet i flera muslimska länder är kusinäkenskapen och traditionellt ses äktenskapet som ett avtal, vars syfte är att gynna släkten. En åldring i denna samhällsform, där det inte finns ålders- eller tjänstepension eller där den är knapp, blir beroende av familjen, framför allt barnen för sin existens. För individen är det ett rationellt beteende att skaffa många barn fastän det ur statens perspektiv kan vara negativ. Det ’svaga’ samhället är alltså baserat på lojalitet mot t.ex. den religiösa gruppen och inte på förtroende för staten och dess institutioner.”²⁶

I kartläggningen återfinns tydligt de ovan beskrivna rollerna i vardagens Stockholm, som både psykiskt och fysiskt kränker flickor, pojkar, unga kvinnor och män, vuxna kvinnor och män.

2.2.2 Muslimskt äktenskap²⁷

”Förlovning”²⁸ inom islam

”När två personer har lovat varandra att de ska gifta sig så kallar man det ibland ’förlovning’. Det inbegriper att frieriet sker, att de två ser på varandra och talar med varandra. Förlovningen innebär dock inte att de två får vara ensamma eller kan röra vid varandra.”²⁹

”En del muslimer låter ungdomarna få lära känna varandra lite innan de bor ihop enligt följande: Man genomgår själva ceremonin då kontraktet mellan parterna skrivs men väntar med giftermålsfesten. De två räknas då egentligen som gifta och kan umgås och röra vid varandra. Man brukar dock vänta med intimitet till efter festen. Denna period mellan ceremonin och festen blir alltså en period då de två kan lära känna varandra utan att graviditet riskerar ske. Men att ungdomarna inte har samlag förrän de bor ihop är mest utav artighet gentemot familjen (traditionen) eftersom inför Gud är de gifta och får vara tillsammans. Det som kan bli mycket förvirrande och felaktigt är när muslimer kallar perioden mellan kontraktsskrivande och fest för förlovning. De är då gifta och är tillåtna enligt religionen att träffas och göra allting de vill.

²⁴ Se avsnitt 2.1.

²⁵ Motsatsen ”starka” samhällen beskrivs, enligt Otterbeck (Hjärpe 1991; 167-182), samhällen med stark stat, som bl.a. skyddar äganderätten och garanterar likhet inför lagen där stat, landsting och kommuner svarar för individens behov, sid. 93.

²⁶ ”Islam, muslimer och den svenska skolan,” (sid. 93), Jonas Otterbeck.

²⁷ **Det finns fler (individuella) variationer och nyanser än vad som beskrivs i kartläggningen.**

²⁸ www.islamqa.com/en/ref/2221/engagement

www.islamqa.com/en/ref/20069/engagement

²⁹ info@islamguiden.com; (svar på frågor angående förlovning inom islam).

Så när en avsikt att gifta sig finns får de två titta på och tala med varandra. De får dock inte vara ensamma. Detta kallas förlovning. När de har skrivit kontraktet är de gifta, men hos en del familjer (inte enligt religionen) räknas det inte som äktenskap förrän efter festen, då de två flyttar ihop.”³⁰

Vigselceremonin – äktenskapets ingående

”Många muslimer tolkar äktenskapet och familjen som två av de absolut mest centrala begrepp som ingår i islams sociala liv. Familjen – inte individen – kan i många sammanhang ses som den minsta gemensamma nämnaren i samhället.”³¹

Själva äktenskapet består av tre band och därför frågar en imam tre gånger mannen och tre gånger kvinnan:

”Vill du gifta dig med den här mannen/kvinnan i Allahs namn och enligt Profetens sunna och med den hemgift ni har kommit överens om?” tre gånger och de svarar självständigt ’ja’ tre gånger, både mannen och kvinnan. Då ’binder’ man de tre banden. Det är band på det själsliga och mentala planet.

Imamen frågar därefter vittnena, som måste vara goda muslimer: ’Var ni vittnen till att han svarade ja? Var ni vittnen till att hon svarade ja?’ Det kan göras efter varje fråga eller efter att alla tre frågorna har ställts. Det viktiga är att vittnena hör löftena alla tre gångerna. Med dessa tre band ingås äktenskapet.”

Äktenskapskontrakt

*Hemgift/brudgåva*³²

”Koranen fordrar att mannen ger sin hustru någon form av hemgift eller brudgåva (mahr). Denna penningssumma, egendom, guldsmycken eller vad det kan vara för typ av hemgift, är lagligen hennes. Mannen kan aldrig göra anspråk på den. Om en skilsmässa äger rum, vilket är tillåtet enligt islamisk lag, måste mannen betala denna summa till sin hustru, såvida hon inte frivilligt bestämmer sig för att avstå från hela summan eller en del av den. Om han dör, överförs hemgiften till hustruns egendom, om han inte redan gett henne den, innan några andra utbetalningar görs. Annars kan emellertid en överenskommelse ingås om betalning under en viss tidsperiod. Gåvans art och betalningssättet ska specificeras vid äktenskapets ingående och skrivas in i äktenskapskontraktet. Denna hemgift kan bestå av en penningssumma, egendom, utbildning eller någonting annat av värde.”³³

Skilsmässa³⁴ ”jag förskjuter dig”

I Guds budskap anses, enligt islam, att av de handlingar som är tillåtna³⁵ så avskyr³⁶ Gud mest skilsmässan (talaq³⁷).” Makarna instrueras att söka all tänkbar hjälp när de märker att deras äktenskap är i fara.”

³⁰ info@islamguiden.com.

³¹ ”Islam, muslimer och den svenska skolan,” (sid. 86), Jonas Otterbeck.

³² Mahr (på arabiska). **Lokala, traditionella och kulturella variationer förekommer.**

³³ <http://www.islamguiden.com/cermoni.shtml>.

³⁴ Det finns fler variationer och nyanser än vad som beskrivs i kartläggningen.

³⁵ Halal (arabiska).

³⁶ www.islamguiden.com; Sherif Abdel Azeem, översättning Oumm Islam.

³⁷ Koranen, sura 65 inkl noter. Reglerar, angående den väntetid som fränskilda kvinnor måste iaktta innan det gamla äktenskapet är oåterkalleligen upplöst och de har rätt att ingå nytt giftermål.

”En muslimsk man bör inte skilja sig från sin hustru endast därför att han inte tycker om henne. Koranen säger åt muslimska män att vara vänliga mot sina fruar även om de endast har ljumma känslor för dem eller känner ovilja.³⁸

Skulle det vara så att paret bråkar och mannen säger: ’Du är skild från mig’ eller ’jag förskjuter dig’ försvinner ett av banden och det återstår endast två band. Det är endast maken som har möjlighet att förskjuta kvinnan.”

Mannen har möjlighet att ta tillbaka kvinnan inom tre månader. De tre månaderna är en tidsfrist för att kontrollera att hon inte är gravid. Har det gått tre månader och han inte har tagit tillbaka henne, är äktenskapet upplöst. Vill mannen ha henne tillbaka innan tre månader har förflutit så *måste* hon gå tillbaka till mannen.

Har tre månader passerats så måste mannen fråga henne på nytt om hon vill gifta sig med honom. Det är inte självklart att han kan ta tillbaka frun, enligt Guds budskap.

Gör mannen slut på alla tre banden vid ett och samma tillfälle, till exempel vid bråk, kan han bara gifta om sig med samma kvinna om hon har gift sig med en annan man däremellan och haft sex med honom. Det är en företeelse som är *mohallal*³⁹. Om äktenskapet med samma kvinna endast sker ”på papperet” dvs. ger sken av ett äktenskap, där båda är införstådda med att de ska skilja sig direkt, så begår man en *svår synd* genom att man har försökt att lura Gud.

Det finns olika tolkningar angående (sken)äktenskapets påbud om sex, vad det ska bestå i. Exempel på tolkningar är att mannen ska penetrera kvinnan och en annan kan vara att det räcker med att maken tar på hennes bröst och får sädesavgång.

En annan lösning på mannens förskjutning av kvinnan kan vara att maken går tillsammans med två muslimska manliga ”vittnen” till en imam. Vittnen som kan intyga att mannen inte var vid sina sinnens fulla bruk när han försköt sin fru. Vittnena kan ha lyssnat på mannens berättelse och påvisa en indiciekedja om hur förskjutningen gått till. Att maken och vittnena påvisar att mannen inte var vid sina sinnens fulla bruk, visar att han är ångerfull och vid tillfället inte visste vad han gjorde. Då kan imamen upphäva förskjutningen utan några formella dokument eller att kvinnan behöver gifta om sig.

Skenäktenskap

En företeelse som belyser aktualiteten av FN:s konvention för Mänskliga Rättigheter, artikel 16⁴⁰ och EU-konventionen, artikel 9, samt svensk lag.

I ett historiskt perspektiv

Före islams tillkomst fanns en praxis i de länder som i dag företrädesvis har en muslimsk identitet.

”... annan praxis var det som kallades *halâla*. Mannen kunde då han skiljt sig från hustrun definitivt inte gifta om sig med henne såvida hon inte gifte sig med en annan man och så att säga fullbordade äktenskapet med denne. *Halâla* gick alltså ut på att en man gifte sig med en kvinna enbart i syfte att ligga med henne och skilja sig igen så att hennes förra make kunde ta henne tillbaks (Doi 1997:182). Om denna förnedrande sedvänja sade profeten Muhammed: ’Må Guds frid och välsignelser vara över honom. Må Guds förbannelse vara över den man som begår *halâla* och över den man som *halâla* ges till.’ (Tirmidhi, cit i Doi, 1997:182).⁴¹ ”

Förekomst i Stockholm

³⁸ www.islamguiden.com; Sherif Abdel Azeem, översättning Oumm Islam.

³⁹ = ett agerande eller skeende som gått rätt till (arabiska), Nael Touqan (auktorerad translator).

⁴⁰ Se Bilaga 2.

⁴¹ www.islamiska.org ”I Allahs , den nåderikes, den barmhärtiges namn” Abd al-Wâhid Yahya.

Kartläggningen kan visa på förekomsten av skenäktenskap. Ett system, bestående av flertalet personer som har systemets värdegrund och är lojala mot den. Det är en företeelse som man inte pratar öppet om, utan det sköts mycket diskret för att inte äventyra mannens heder.

Hur stor gruppen är i Stockholm, som använder sig av skenäktenskap som metod för att kunna ta tillbaka sin fru är okänt. Informanterna anser att fenomenet är känt och dess sympatisörer som håller diskretion om systemet är att anse som "många".

Företeelsen praktiseras i en svensk kontext. De personer som aktivt praktiserar företeelsen har sin trosuppfattning i islam. Systemet pressar/manipulerar de gifta kvinnorna och deras självbestämmande och åsidosätter kvinnans autonomi. I praktiken betraktas hon som makens ägodel. Intervjuer med personer med insyn i fenomenet skenäktenskap och "skilsmässa" i religionens namn beskriver detta åsidosättande av kvinnans autonomi på följande sätt:

"Att lyssnar inte kvinnan på dig, är hon inte tillräckligt lydig så har du rätt att förskjuta henne. Går hon utan ditt tillstånd och hälsar på sin väninna, då har du rätt att förskjuta henne."

För ett tiotal år sedan var det vanligare att skilsmässor och skenäktenskap ägde rum genom upprättande av dokument mellan de parter som berördes av äktenskapet och skilsmässan. När maken har förskjutit sin fru ingås ett skenäktenskap och därefter ingår frun återigen äktenskap med den ursprungliga maken. Det har under de senaste tio åren skett en striktare tolkning av Guds budskap inom islam, både i informanternas gamla hemland, som ligger i Mellanöstern, såväl som i Stockholm.

Det ligger i sakens natur att det är tabu att prata om fenomenet och lojaliteten är fullständig. Fenomenet förekommer och upprätthålls för "den goda sakens skull". Övertygelsen och ideologin är, att familjefadern och den gudfruktiga personen som äktar den förskjutna hustrun, gör det tillfälligtvis utifrån att det är å ena sidan för att behaga Gud, å andra sidan för att rädda en familj undan den splittring som en skilsmässa skulle innebära.

De som använder sig av systemet anser sig själva följa Guds budskap.

Exempel på karaktärsdrag i skenäktenskap

Företeelsen skenäktenskap kan äga rum inom äktenskapet. Omfattningen är okänd. Det är maken, som till exempel i stundens ingivelse, förskjuter sin fru, det vill säga skiljer sig och sedan ångrar sig. Han klipper verbalt de tre banden. Trots att maken ångrar sig anses äktenskapet, enligt deras gudstro, vara upplöst. Då uppstår sökandet efter en tillfällig make till den förskjutna kvinnan och skenäktenskap uppstår när de gifter sig för "en natt". Den temporäre mannen som väljs ut är en man som maken kan lita på.

I praktiken söker maken diskret efter en sådan man, som hans förskjutna hustru kan gifta sig med för en natt och ha sex med henne. Precis som religionen föreskriver enligt honom/dem. Mannen, som eftersöks, kallas i folkmun, *tais*⁴². Företeelsen har påträffats under kartläggningen både i Stockholm och i Mälardalen.

Mannen har rådgjort med en imam för att finna en bra och lämplig kandidat för det tillfälliga äktenskapet. Maken får rådet att själv leta reda på en person som är villig att låta sig vigas med den förskjutna hustrun. Skulle maken inte finna någon, är han välkommen tillbaka till imamen. Sökandet efter en pålitlig man, som "båda" makarna kan acceptera, kan sträcka sig över geografiskt stora områden, även utanför Stockholms och Sveriges gränser. Imamen anses vara pålitlig och har tystnadsplikt. Imamen kan gifta sig med den förskjutna frun, för den goda

⁴² = mannen som eftersöks (arabiska), *Nael Touqan* (auktoriserad translator).

sakens skull och hans gudfruktighet lyfts då fram i sammanhanget. Han gifter sig och därefter förskjuts frun av imamen så att hon kan tas tillbaka av ursprungsmannen.

I den församling där informanten ibland utövar sin fredagsbön uppges företeelsen ha ägt rum vid ett flertal tillfällen per år. I intervjuer i kartläggningen uppges imamen ha haft sex med den förskjutna frun för den goda sakens skull och upphöjer därmed sin gudfruktighet.

De önskemål som finns från mannen på en tillfällig make är: ”Han ska vara pålitlig, helst inte vara snygg, inte ha något som tjejen kan fastna för när de varit ihop på natten.” På en direkt fråga om det handlade om sex på natten svarade informanten: ”Ja”. Informanterna har haft insyn i delar av skenäktenskapens praktiska diskussioner och ekonomi, men inte insyn i den faktiska ekonomiska transaktionen eller själva sexualakten.

Enligt uppgifter har imamen/mullan fått betalt för sina tjänster för att mannen anser att imamen gjort en sådan gudfruktig och god gärning och offrat av sin tid och energi på att lösa äktenskapsproblemet makarna emellan.

Den nya tillfälliga maken ska efter ”bröllopsnatten” förskjuta kvinnan. Först därefter kan hon tas tillbaka av den ursprungliga mannen. I det förstnämnda momentet föreligger en risk utifrån ursprungsmannens perspektiv, att kvinnan inte återvänder till sin make. För maken är det därför viktigt att han anlitar en man som han kan lita på. Den nyutvalde tillfällige mannen/maken får inte avslöja att maken förskjutit sin hustru för då kan hans heder bli ifrågasatt. Den tillfällige mannen/maken måste göra vad männen kommit överens om. Överenskommelsen gäller ett kortvarigt äktenskap med sexuellt umgänge och att kvinnan därefter förskjuts av den tillfälliga maken. Förfarings sättet ligger i deras gemensamma värdegrund och trosuppfattning. Informanterna hävdar att ”det är att lura Gud helt enkelt”. Skulle inte kvinnan vilja ha sex med en annan man, innan hon tas tillbaka av ursprungsmannen, är arrangemanget ogiltigt, dvs. ”*batel*”⁴³.

Kartläggningen visar att företeelsen skenäktenskap förekommer. Maken har erbjudit den tillfälliga ”skenäktenskapsmaken”, *tais*, pengar för sin gudfruktiga uppoffring. De summor, som nämnts i sammanhanget är i storleksordningen 6 000-10 000 dollar. En annan källa gör gällande att den gudfruktiga uppoffringen å ena sidan kan vara gratis, en symbolisk gåva, eller motsvara ett värde på 100 dollar och uppåt. Huvudskälet till uppoffringen är en god gärning, gudfruktighet och det handlar inte om pengar.

Kartläggningen har i intervjuer noterat ett annat fenomen, som är kopplat till sexuell samvaro mellan brud och imam och som utförs i samband med äktenskap. Fenomenet förekommer inom en minoritet i Hazara⁴⁴, som är shiamuslimer från Afghanistan. Vid äktenskapets ingående, första natten, ska en imam förheliga kvinnan och göra henne till kvinna genom att ha sex med henne första gången på bröllopsnatten. Efter ”förheligandet” och att hon blivit kvinna får hon gå till sin make. Huruvida fenomenet tillämpas i Stockholm har inte kunnat styrkas.

⁴³ = ogiltig (arabiska), *Nael Touqan* (auktoriserad translator).

⁴⁴ Wikipedia: ”Hazarer är ett mongoliskt folk i huvudsak bosatta i bergsområdet Hazarajat i centrala Afghanistan, där de uppgår till omkring 2,8 miljoner, tillika 9 procent av landets totala befolkning. Det finns även betydande grupper i Pakistan och Iran.”

2.2.3 Äktenskap⁴⁵ och ”skilsmässa” inom syrisk-ortodoxa kyrkan

Den syrisk-ortodoxa kyrkan omfattade enligt SST⁴⁶ statistik ca 27 500 medlemmar år 2002 i Sverige medan uppgiften enligt kyrkans stiftsstyrelse var ca 45 000 medlemmar⁴⁷.

Historisk beskrivning

”I Äktenskapets Heliga Mysterium förenas en man och en kvinna till att dela livet som en enda varelse och uppfostra en kristen familj.”⁴⁸ Vidare beskrivs, i artikeln, att äktenskapet går utöver det sociala och fysiska till en helig och andlig union.

”Äktenskapet är ett av sju sakrament som ingår i syrisk-ortodox tro och tradition. Äktenskapet anses vara en hedersvärd inrättning som är till för att bevara livet och människosläktets fortlevnad. Den kristna kyrkan har utformat vigselceremonin på många olika sätt beroende på tidsperiod och kulturtradition.”⁴⁹ Süleyman belyser även i sin uppsats ”de svårigheter som möter det nyvigda paret senare i livet och som ibland leder till att paret separerar en tid. I många fall lyckas man försonas med hjälp av samtal med släktingar eller medling av en präst. Ibland misslyckas man med detta, och då leder konflikten till skilsmässa som sista utväg. Eftersom skilsmässa enligt syrisk-ortodox tradition inte officiellt är tillåten, har kyrkan i enlighet med olika synoder/biskopsmöten praktiserat s.k. ”annullering” av äktenskapet. Jag kommer senare i uppsatsen att skriva om vad detta innebär i praktiken.”⁵⁰

I uppsatsen redovisas även hur det ser ut i en svensk kontext med förlovning, äktenskap och skilsmässa/annullering. Annullering/skilsmässa ansöks om hos syrisk-ortodoxa kyrkans tingsrätt. Ordföranden i rätten är den syrisk-ortodoxa ärkebiskopen. Författaren till uppsatsen har hämtat sitt material ur dekret från patriarken och protokoll från syrisk-ortodoxa kyrkans tingsrätt samt från synoder/biskopsmöten.

Den traditionella synen på förlovning och äktenskap

Enligt khuri-biskopen Süleyman Wannes uppsats, betraktar traditionellt sett den syrisk-ortodoxa kyrkan fästmannen som kvinnans make, trots att de bara är förlovade.

Förlovningsakten ”är inte enbart en angelägenhet mellan flickan och pojken som ska förlova sig, utan angår båda släkterna i högsta grad. Därför har man, vid både förlovning och vigsel förmyndare som är närvarande och representerar pojken och flickan som ska förlova sig eller gifta sig. Dessa har ett ansvar både som vittnen och förmyndare under och efter förlovningen eller vigseln. Ansvaret innebär att förmyndarna eller vittnena vid tvister inom paret medlar och försöker skapa fred. Även ekonomiskt har förmyndarna eller vittnena ett ansvar att vara medlare så att var och en rättvist får sin ekonomiska andel.

Förmyndarna eller vittnena har också ansvaret att utfråga den de representerar och går i god för om parterna har några fysiska eller psykiska hinder för att ingå äktenskap, eller om de av någon annan anledning inte kan förlova sig eller gifta sig, t.ex. genom att vara förälskad i

⁴⁵ **Det finns fler (individuella) variationer och nyanser än vad som beskrivs i kartläggningen.**

⁴⁶ SST (Nämnden för Statligt Stöd till Trossamfund). Se vidare Bilaga 5.

⁴⁷ Süleyman, Wannes: Syrisk-ortodoxa kyrkan. En överblick över institutioner, stiftelser och medlemmar. Uppsats vid Linköpings Universitet, 2006.

⁴⁸ Artikel från Syrisk-ortodoxa kyrkans ungdomsförbund i Sverige. Heliga äktenskapets sakrament, av Religionsutskottet 7/1/2007, www.soku.org.

⁴⁹ Süleyman, Wannes (khouri-biskop): ”Äktenskap och skilsmässa. En studie av hur den syrisk-ortodoxa kyrkans äktenskapsordningar utmanats i det svenska samhället och av hur dessa utmaningar mötts.” Uppsats vid Linköpings Universitet, 2004.

⁵⁰ Ibid.

någon annan eller ha haft eller ha ett hemligt förhållande, en hemlig förlovning, ett äktenskap eller liknande.”⁵¹

När det gäller den traditionella synen på att välja partner, var det oftast så att föräldrarna bestämde med vem deras dotter eller son skulle gifta sig och det var mycket vanligt med äktenskap mellan nära släktingar.

Uppsatsförfattaren menar att det under olika tidsperioder har funnits olika kanoniska lagar som ska passa till den samhällskultur och den tid som människorna lever i. Författaren presenterar i sin uppsatts de kanoniska lagarna och föreskrifterna som skrevs 1948 av patriarken Mar Ignatius Efreem I, vilka översatts av Gabriel Yalgin och kommit i ny utgåva 1998, som redovisas nedan.

Stockholm

I djupintervjuer, aktstudier och övrigt inkommet material i kartläggningsarbetet har individer pratkerat eller förhållit sig till nedan angivna kanoniska lagar och föreskrifter. Omfattningen har inte kunnat kvantifieras⁵².

2.2.4 Syrisk-ortodoxa lagar och föreskrifter i Sverige

Äktenskap

”Kanoniska lagar och föreskrifter från boken hudoje-nomocanon och andra kanoniska böcker och föreskrifter

1. När alla var tvungna att inse att äktenskapet är en hedersvärd inrättning, som är till för att bevara livet och människosläktet, ansågs det passande att äktenskapet skulle ingås vid puberteten, närmare bestämt vid den ålder som kyrkans kanoniska lagar anser att de två är mogna, både till kropp och sinne.

Vidare borde bröllopet bara hållas om paret kan utöva sin fria vilja och förstå äktenskapets naturliga plikter. Trots att brudgummen vid förlovningen borde vara 16 år gammal och bruden 12, och även om brudgummen vid bröllopet borde vara 18 år gammal och bruden 14, föredrar man att bruden har uppnått 16 års ålder, vilket verkar vara mera passande.

(De nämnda åldrarna är i enlighet med de världsliga sederna i Mellanösterns länder vid den tid då kyrkans kanoniska lagar fastställdes). Idag krävs föräldrarnas godkännande i de fall då brudgummen eller bruden fortfarande anses vara minderåriga av statens lagar.

2. Innan förlovningsceremonin ska prästen undersöka och förvissa sig om:
 - a) Att varken jungfrun eller hennes friare är förlovade med någon annan. Att jungfrun inte är skild och att friaren inte binds av något förbud.
 - b) Att paret inte är besläktat, vare sig genom blodsband, adoption eller faderskap, och på så sätt hindras enligt kyrkans kanoniska lagar.
 - c) Att båda parter är vid god hälsa, fria från smittsamma sjukdomar och missbildningar som förbjuds av den världsliga lagen. I enlighet med samhällets lagar bör man få ett behörigt skriftligt läkarintyg.
 - d) Att bröllopsceremonin inte utförs på en dag som kyrkan har förbjudit.

⁵¹ Ibid.

⁵² I Stockholm har kartläggningen inte kommit i kontakt med företeelserna under punkt 1, andra stycket angående förlovningsålder samt punkterna 12, 14 och 15.

3. Prästen ska inte utföra vare sig förlovnings- eller bröllopsceremonin om han inte är helt säker på att de två vill gifta sig av fri vilja, utan tvång. Han måste fråga efter brudens åsikt i denna fråga. Han får inte nöja sig med ett svar från brudens föräldrar eller släktingar å hennes vägnar.
4. De två bröllopsvittnena ska vara mogna, fromma, ortodoxa troende, som är vid sina sinnens fulla bruk och inte är släkt med vare sig bruden eller brudgummen.
5. Det är förståndigt att låta en rimlig tid passera mellan förlovningen och bröllopet, så att de två kan lära känna varandra och så gå in i äktenskapets heliga inrättning utan förbud.
6. Prästen ska inte utföra bröllopsceremonin utan att först få ett skriftligt tillstånd av stiftets ärkebiskop eller hans ombud.
7. Om bruden är kristen men inte ortodox, får hon gifta sig med ett särskilt tillstånd från Ärkebiskopen eller hans ombud, vilket låter henne följa brudgummens kyrka.
8. Både brudgummen och bruden ska före bröllopsceremonin bikta sig och ta nattvarden.
9. Bröllopsceremonin ska ske i kyrkan, om inte nöden kräver att den utförs i hemmet.
10. Under ceremonin ska prästen placera kronorna (kransarna) över det gifta parets huvuden.
11. Bara församlingsprästen har rätt att utföra bröllopsceremonin. Andra präster får utföra ceremonin med stiftets/ärkebiskops särskilda tillstånd, eller med församlingsprästens inbjudan.
12. *Prästen får inte utföra sin egen dotters bröllopsceremoni, såvida det inte finns några andra tillgängliga präster. Han får vara sin dotters ombud vid hennes bröllop, men han får inte vara hennes vittne.*
13. Under bröllopsceremonin ska bruden stå till höger om brudgummen, medan brudtärnan står vid hennes högra sida med ett tätt ljus i sin högra hand. Brudgummens marskalk ska stå till vänster om brudgummen med ett kors i sin högra hand, som han håller över axlarna mellan brudparet.
14. *En änkemans bröllop ska ske minst fyrtio dagar efter hans hustrus död, medan en änkas bröllop ska äga rum minst tio månader efter hennes förra mans död.*
15. *Änkors och änkemäns bröllopsceremonier ska ske efter särskild ordning, där man inte välsignar ringarna eller kronorna. Om ceremonin är det första bröllopet för antingen brudgummen eller bruden, har han eller hon rätt till en välsignelse över ringarna och kronorna (kransarna).*
16. Efter bröllopsceremonin ska prästen omedelbart skriva in följande information i kyrkans vigselregister: Det gifta parets namn, marskalkens namn, brudtärnans namn och bröllopets datum. Han ska också skriva in sitt eget namn. Och om ärkebiskopen har gett ett särskilt tillstånd av något slag för bröllopet, ska också det nedtecknas. En kopia av vigselattesten borde omedelbart överlämnas till brudparet.”

Annulering av äktenskapet

Det synodens beslut säger inom syrisk-ortodoxa kyrkan angående skilsmässa eller som man kallar det, annullering av äktenskapet är:

”Enligt § 54 i syrisk-ortodoxa kyrkans förordning om ’annulering’ av äktenskap sker annullering av äktenskap på grund av följande orsaker och efter den ena partens begäran:

1. Om bruden inte var jungfru bröllopsnatten. (Det krävs ett läkarintyg.)
2. Om hon har haft ett sexuellt förhållande och var över 16 år.
3. Om hon dricker alkohol och har umgänge med främmande män, om hon efter avslöjandet, och rådgivning från sin präst tre gånger, inte slutar med sin vana, separerar paret ett år. Fortsätter hon med sin vana, beslutar kyrkans tingsrätt om annullering av äktenskapet.
4. Om hustrun medvetet låter hennes mans sperma rinna ut.
5. Om en av paret lämnar kristendomen och får tid att ångra sig men gör det inte, har den andra parten rätt att få äktenskapet annullerat i kyrkans tingsrätt efter begäran.
6. Om en av paret lider av psykisk eller annan obotlig smittsam eller svår sjukdom och detta bekräftas genom läkarintyg.

De två följande paragraferna har följande lydelse:

§ 55 Annullering av äktenskap medges endast om båda är överens om det.

§ 56 Om kvinnan varit otrogen, kan detta bevisas enligt följande:

1. Genom två vittnen som är friska, har gott rykte och är myndiga. (Präster får inte vara vittnen.)
2. Om kvinnan blir gravid medan hennes man är bortrest, eller är hemma men har bevisligen haft svårt att leva med sin fru som man och kvinna (ej kunnat fullborda äktenskapet).
3. Om det kommer fram att hon är otrogen och bevistar olämpliga platser för en kvinna.
4. Om hustrun blir fälld och dömd i en civil tingsrätt pga. att hon varit otrogen.”

[Wannes Süleyman, (översättning från syriska), Syrisk-ortodoxa Kyrkans förordningar, § 54-56.]

2.2.5 Religiöst rättssystem i systemet

Stockholm

I kartläggningen uppger flera hotade och misshandlade syrianska kvinnor att de inte beviljas skilsmässa vare sig från mannen och/eller samfundets präster.⁵³ I praktiken hävdar kvinnorna att det är mannens ord som gäller och det är han som har tolkningsföreträde i kyrkans skilsmässoutredning, där svensk lag och FN:s konvention om de Mänskliga Rättigheterna, artikel 16, åsidosätts.

Väntetiden på en skilsmässoutredning kan vara cirka ett år. Kvinnorna uppger att de lever i tvångsäktenskap. Å ena sidan pressas⁵⁴ kvinnorna att leva kvar i äktenskapet, med i vissa fall systematisk misshandel och våldtäkter, för att i vardagen kunna vara med sina barn och fortsättningsvis få tillhöra den sociala gemenskap som de vuxit upp i. Å andra sidan kan kvinnorna fly undan våldet genom att ansöka om och beviljas skilsmässa enligt svensk lag. Priset de kan få betala, för att fly undan våldet, är en överhängande risk att bli socialt utfryssta och att gå miste om den faktiska vårdnaden om barnen. Vårdnaden tilldöms enligt kvinnorna oftast männen i den kontext paren lever i, oavsett om processen ägt rum i det svenska rättssystemet angående skilsmässa och dom i vårdnadsmål. Mannen anses av kvinnans och makens familj ha rätt till barnen för att de ska få en god syrisk-ortodox fostran. De anser att kvinnan är dålig, som har varit initiativtagare till skilsmässan och därmed bryter det heliga förbundet med Gud, äktenskapet.

Uppgifter i kartläggningen gör gällande att pressen på en våldsutsatt kvinna inom syrisk-ortodoxa församlingen är hård. Gemensamt vittnar kvinnorna om att de inte får något stöd från vare sig den egna familjen, makens familj eller den sociala kontexten som även inkluderar deras religiösa ledare. Under ytan har den misshandlade/våldtagna kvinnan ett visst stöd hos några väninnor. Utåt sett stödjer väninnorna förövarna och äktenskapet. För väninnorna är det en form av överlevnadsstrategi.

Flertalet kvinnor har, oberoende av varandra, vittnat om att det är helt otänkbart för en syriansk kvinna att polisanmäla det våld som hon utsätts för av sin make eller söka stöd hos socialtjänsten. Källor inom polisen uppger att syrianska kvinnor ofta inte vill medverka i polisutredningarna. De slutar prata om den misshandel som ägt rum innanför hemmets fyra väggar. Kvinnorna uppger samstämmigt att när någon form av kontakt med myndigheter äger rum, där det blottas någon form av våldsbrott från mannens sida, sluts leden och hela församlingen vänds emot kvinnan. Hembesök⁵⁵ görs av präster, diakon/diakonissa och/eller en kyrkostyrelseledamot för att dela församlingens vardag såväl i positiva som negativa händelser i en familj/släkt och är viktiga grundstenar för sammanhållningen.

Ett fall

Ett fall gäller en kvinna med barn som flyr från sin man för sin överlevnad. Hon får känedom om att en nära släkting till henne har inför deras församling, den syrisk-ortodoxa, avgivit ett löfte om att släktingen ska ta ansvar för hedern som kvinnan smutsat ner genom att lämna äktenskapet, det heliga sakramentet, som ska återupprättas.

Det ska ske genom att döda henne så fort hon kommer ”hem” på semester till deras gamla hemland.

⁵³ Se vidare avsnitt 8 (Fall 3).

⁵⁴ Se avsnitt 2.2.3 Historisk beskrivning i citaten.

⁵⁵ ”Den syrisk-ortodoxa kyrkans ankomst och utveckling i Sverige,”(sid. 25, 28), Süleyman, Wannas, C-uppsats, Linköpings universitet, Institutionen för religion och kultur.

Kvinnans familj har försökt få kontakt med kvinnan för att bjuda hem henne på semester för att hon skall vila upp sig. Familjen är angelägen om att hon ska vila upp sig från det som hänt under äktenskapet. Kvinnan uppger att hon känner sin familj och släkt så väl och vad deras normer säger, att den semestern skulle bli hennes sista och hennes död.

Konsekvenser

Av kartläggningmaterialet har framkommit en bred uppfattning bland syrianer att det för familjer till unga syrianska kvinnor är att anse som en katastrof att inleda eller ha en kärleksrelation med en muslimsk man, oavsett om mannen är aktivt praktiserande muslim eller inte. Det är av ringa betydelse. Det ogillas även att unga syrianska män har relationer med muslimska kvinnor. Att bryta eller sätta sig upp mot den traditionella normen,⁵⁶ om vilka kärleksrelationer som är tillåtna och vilka som är en katastrof, resulterar i olika konsekvenser visar kartläggningen. Konsekvenserna gäller för den enskilde individen men blir tydligare för familjen och släkten om relationen av någon anledning blir synlig i offentligheten i den sociala kontext man lever i. Konsekvensen kan resultera i att ofördelaktiga rykten sprids, social press och ifrågasättande av familjens heder, statusen i gruppen och till fysisk misshandel.

Hoten kan framföras subtillt, på så sätt att de ska läsas mellan raderna av den som blir utsatt. Syftet är att få den personen, som anses vara på fel väg, att backa från sin fortsatta ”otillåtna” väg.

Bekräftat mord

I mitten av 1990-talet ägde ett mord med motivbild heder rum i Stockholm. En person med insyn uppger att motivet var heder, med anledning av att en ung syriansk kvinna blev kär i ”fel” man, en muslimsk man, enligt familjen. Det var en relation som familjen ogillade och för dem var det en katastrof. Enligt uppgifter som framkommit i kartläggningen var gärningsmannen rekryterad från ett annat europeiskt land med uppgift att komma till Stockholm för sitt specifika uppdrag, att mörda. Kort tid efter mordet flydde mannen. Den mördade mannen blev avrättad utanför sin kärastes bostad i en Stockholmsförort. Gärningsmannen är, enligt polismyndigheten i Stockholm, häktad i sin frånvaro och förundersökningen är alltjämt öppen.

Det mordet och andra grova ouppklarade och uppklarade brott mot olika kvinnor används inom delar av den syrianska/assyriska gruppen som ett subtillt och reellt hot när någon kan misstänkas ha en för familjen/släkten otillåten relation eller agerar mot rådande norm.

Det är viktigt för de våldsutsatta kvinnorna att upprätthålla den fina fasaden genom att utåt uppge att de har ”det bästa livet”. De uttrycker detta verbalt och visar de materiella värdena de har i hemmet eller hänvisar till sin eller sin makes position/yrke i samhället.

⁵⁶ Se ansnitt 2.2.

2.2.6 Lojalitet inom minoritetsgrupper

I kartläggningen kan en tendens skönjas, att ju mindre antal personer/sympatisörer en religiös eller annan minoritet har, desto mer sluts leden vid ett för gruppen identifierbart yttre hot för att undkomma eller minimera insyn och påverkan. Ur minoritetens perspektiv skadar insyn och påverkan gruppens egna intressen. Insyn och agerande kan exempelvis vara påkallade av socialtjänst eller polis.

Inom de små minoritetsgrupperna⁵⁷ förefaller kontrollen och förtrycket i hederskontext starkare. Vad familjerna gör eller inte gör är långt mer omfattande i minoritetsgrupperna än det är i de familjer/släkter som lever i en hederskontext med en större population och som har ett eget land där förfäderna haft sina rötter.

Det hedersrelaterade förtrycket i de små minoritetsgrupperna är kompakt. Kontrollen av vad individen gör och företar sig är omfattande. Det utgör, enligt vad som framkommit, en omöjlighet att bryta sig ur utan extern hjälp/myndighetshjälp. Resultatet för individen som bryter sig ur gruppen är en absolut social eller fysisk död. Allt som kan hota gruppens existens löses internt. Man hjälper varandra systerligt och broderligt oavsett geografiska gränser.

I en liten minoritetsgrupp, som bland annat finns i Stockholm, framkommer att föräldrar och släktingar hotar de unga kvinnorna som satt sig upp mot rådande norm, genom en ung kvinnas bortförande från Stockholmsregionen 2007. Hon ansågs vara en skam för familjen därför att hon ville göra självständiga val när det gällde utbildning och tillkommande make. Hon ville ha möjligheten att gå sin egen väg. Det uppges att hon mördats i familjens gamla hemland. Det är uppgifter som inte har kunnat vare sig bekräftas eller dementeras i kartläggningen.

För de unga kvinnorna i minoritetsgruppen, som vill leva sitt eget liv och inte i minoritetens förväntade roll, är hoten om den unga kvinnans mord/bortförande en realitet, som används för att statuera exempel. Hoten framförs både konkret och subtilt. Hoten påverkar de unga kvinnorna så att de inte sätter sig själva i främsta rummet och har egna åsikter om sin egen framtid.

Hoten begränsar de unga kvinnorna mentalt, så att de själva fortsätter existera i sin förväntade roll, som de beskriver är som att leva i ett liv utan liv, som i ett skal utan själ.

Den mentala begränsningen som de har fostrats in i ger följaktligen, per automatik, en geografisk begränsning. De får inte vistas utanför hemmet mer än nödvändigt. Som exempel på detta kan nämnas skola, gå och handla mat eller till tvättstugan. Handlar kläder gör man i "sällskap" med en anhörig eller annan pålitlig person.

⁵⁷ Antalsmässigt i Sverige eller globalt.

2.3 Individ- och gruppcentrerade ideologier

I etnologin talas om två olika ideologier⁵⁸: den *individcentrerade* och den *gruppcentrerade*. I den individcentrerade ideologin har människan prioritet som individ över människan som social varelse. Den franske idéhistorikern Louis Dumont talar om människan som individ: i första hand som objekt, den fysiska personen själv och sedan som ett värde, den moraliska uppfattningen av människan som en oberoende enhet, som i sin tur utgör det högsta värdet. En ideologi, där samhället är det yttersta värdet som enhet är en holistisk (gruppcentrerad) ideologi.

Den *gruppcentrerade ideologin* eller holismen har tonvikten på människan som social varelse och på relationen människor emellan. Individen måste inordna sig i den sociala enheten. Familjen och släkten representerar det yttersta värdet och delarna, dvs. individerna kan inte kopplas bort utan är underordnade enhetens överlevnad. Identitetsgränser sätts runt den utvalda gruppen, som är den primära enheten, och individen som en beståndsdel i primärenheten. Detta kan exemplifieras med armén, byn, stammen och familjen. I gruppcentrerade samhällen sker en rollfördelning utifrån de olika medlemmarnas olika värde i gruppen.

Tron på människan som själv kan förbättra sina och övriga världens villkor och där tilltron till framsteg är förhärskande finns i den *individcentrerade ideologin* (individualismen). I denna ideologi sätts identitetsgränser kring varje individ, som förblir primärenhet i gruppen.

I Sverige är samhället uppbyggt utifrån individen medan det gruppcentrerade synsättet är påtagligt i Medelhavsländerna med flera länder. Ideologierna finns dock inte renodlade i något samhälle.

De dilemman som kan bli följden av individualismen är respekten för det personliga reviret, som kan leda till ointresse och likgiltighet inför andras öde. Den gruppcentrerade ideologin kan leda till förtryck.

De *mänskliga rättigheterna* bygger på *individens* rättigheter. I praktiken är det oförenligt i familjer där kollektivets intressen är överordnade individens behov och rätt.

Skuld- och skamkultur

Ahmadi m.fl.⁵⁹ talar om individbaserad kultur som *skuldkultur*, där individen har ett personligt ansvar för sina handlingar och kontrollen finns inbyggd hos individen och styrs av samvetet.

Den gruppbaserade kulturen är *skamkulturen* där den sociala kontrollen i huvudsak ligger utanför individen, i gruppen.

2.3.1 Enklaver

Med enklav förstås ett landområde som ligger innanför en stats gränser men som tillhör en annan stat.⁶⁰ Jonas Otterbeck menar i sin bok "Islam, muslimer och den svenska skolan" att man kan se olika grupper som är mer eller mindre enklaviserade i det svenska samhället. Han avser då slutna grupper, som isolerar sig från andra grupper och där man kan bygga upp en verklighet med kontakter med människor från samma grupp under större delen av tiden.

⁵⁸ "Här går gränsen" av Annick Sjögren.

⁵⁹ "Att forma sitt liv i balans mellan två kulturer – Erfarenheter hos några flickor vars föräldrar kommer från Mellanöstern", Leyla Lindström, FoU Nordost (Nader Ahmadi, fil dr, docent, Högskolan i Gävle).

⁶⁰ Wikipedia.

Makt- och lojalitetsstrukturen inom gruppen skapas efter människor med särskild religiös, ekonomisk eller kulturell kompetens. Ibland skapas strukturerna från det gamla hemlandet och ibland skapas nya. Trots motstridiga viljor inom gruppen finns ledare och representanter utsedda som för ordet och har en officiell hållning gentemot majoritetssamhället.

I rapporten från Malmö⁶¹ står att ”samtliga respondenter pekar på en markant ökning av enklaviseringen som i sin tur medfört en ökad isolering och som i slutändan leder till en ökning av samtliga ovannämnda faktorer. Det blir sammantaget en ond cirkel.”

2.3.2 Roller

Förutsättningarna för att vidmakthålla den sociala kontexten, som har hedersbegreppet som kärna, är att individen underordnar sig familjerna/släkterna och deras förhållningssätt till vad som är tillåtet och inte tillåtet och därmed accepterar de egenskaper som tillskrivs dem.

De nyckelord som är kopplade till hedersbegreppet är ära, vanära, självrespekt, ansikte, skam och skuld.

Dessa egenskaper är beroende av kön, ålder, civilstånd, sexuell läggning och eventuell funktionsnedsättning, vilket illustreras nedan.

Flickor/unga kvinnor (10-20 år)

Flickor/unga kvinnor bör inte bli alltför försvenskade, vilket t.ex. innebär att de går ut, röker och dricker alkohol och ofta byter pojkvänner. De förutsätts inte heller ha korta kjolar, inte ha v-ringat, inte ha korta tröjor, vara kortklippta, ha tatueringar eller vara piercåde. Flickorna/kvinnorna är ofta kontrollerade så att pålagda begränsningar inte överträds. Det är oftast papporna och bröderna som utövar kontrollen. Som hjälp vid utövandet av kontrollen kan mobilen användas och flickorna/kvinnorna tvingas ringa och blir uppringda kontinuerligt för att redogöra för var de befinner sig, vilka de är tillsammans med, vad de gör m.m. Flickorna/kvinnorna tvingas ofta till omfattande arbete i hemmet. I aktivt religiösa familjer kan begränsningarna vara större och kontrollerna hårdare.

Exemplifieringen nedan belyser kontrollen över flickors/kvinnors sexualitet och deras rätt att själva bestämma över sin egen kropp i förhållande till åldersadekvata aktiviteter. Den sociala kontexten ser flickans/kvinnans agerande ute i samhället som en potentiell kaoskraft, som kan skada familjens heder genom att ett ofördelaktigt rykte kan uppstå. Bland annat ses riskmomenten som att otillåtna eller könsöverskridande kontakter kommer att äga rum, om de inte är kontrollerade av någon släkting. Oskulden och därmed ärbarheten kan bli ifrågasatt.

Exempel 1: Ung kvinna fick inte gå ut när hennes klasskompisar i årskurs 9 började träffa pojkvänner. Hon trakasserades av en broder för sitt utseende, sminkning, frisyr etc.

Syftet var att kontrollera hennes sexualitet samt bryta ned hennes självkänsla så att hon inte skulle gå ut. Hon skulle själv komma fram till att hon var ful och därför skulle hon inte vilja gå ut.

Exempel 2: Flicka fick 20 minuter på sig för att ta sig hem när skolan var slut för dagen. Drog hon ut på tiden kom hennes pappa med bilen och hämtade upp henne vid skolan. Konsekvensen blev att hon ibland blev körd både till och från skolan. *Syftet var att kontrollera att inga otillåtna kontakter eller händelser skulle äga rum som kunde kopplas till flickans sexualitet och skapa ett dåligt rykte.*

⁶¹”Hot mot demokrati och värdegrund – en lägesbild från Malmö ” Försvarshögskolan CATS 2009-01-28.

Exempel 3: Ung kvinna tvingades bära slöja och heltäckande strumpor året om, oavsett heta sommar dagar.

Syftet var att dölja kvinnans kropp (den potentiella kaoskraften) för att inte väcka någon mans åtrå. Det var familjens grepp över kvinnans sexualitet.

Exempel 4: Kvinna tvingades springa hem på skolrasterna för att hon inte fick umgås med sina skolkamrater. Ibland var pappan närvarande i skolan. Pappan ville isolera henne från sociala kontakter, medan omgivningen och skolan tolkade in det som om pappan var engagerad i dotterns skolarbete. Detta ledde till att kvinnan hade en ytlig relation till sina klasskamrater och en social begränsning.

Kvinnor över 20 år, ogifta

De är hårt hållna och kontrollerade för att tidsutrymme inte ska finnas för att t.ex. träffa vänner och pojkvänner, som släkten i förlängningen inte skulle acceptera. Ett rykte skulle kunna uppstå eller det värsta skulle kunna drabba familjen, nämligen att kvinnans oskuld skulle gå om intet. Det skulle innebära ett mycket hårt slag för familjen och släkten. Bland annat skulle eventuella systrars och kusiners värde på äktenskapsmarknaden väsentligt förändras, men framför allt skulle familjens heder bli kraftigt ifrågasatt.

En del kvinnor får inte prata med en ”okänd” man innan de är gifta. Skulle de göra det löper de stor risk att bli misshandlade. Rösterna ska hållas låga och späd när kvinnan tilltalas av män som vanligtvis är släktingar.

Exempel 1: Vid festliga tillfällen och högtider när många samlas, uppfattas dessa tillställningar av flera ogifta kvinnor som en enda stor äktenskapsförmedling. Det pratas och förs diskussioner bakom ryggen på de ogifta kvinnorna, i synnerhet bland de äldre. Vem är lämplig äktenskapspartner till vem? Vissa unga ogifta kvinnor försöker hålla diskussionerna ifrån sig och rycker på axlarna, medan andra känner en tydlig press att gifta sig snarast möjligt. Till festen har den ogifta kvinnan alltid någon släkting med som kan kontrollera att inget otillbörligt möte sker och för att förhindra att ofördelaktigt rykte uppstår gentemot den ogifta kvinnan och i förlängningen hennes familj.

Kvinnor över 20 år, gifta

Äktenskapen sker genom förhandling och uppgörelse mellan släkter. En del av kvinnorna i kartläggningen har sedan unga år utnyttjats sexuellt av såväl pappan som bröderna, ofta med mammans goda minne. Det innebär att en utväg för att upprätthålla familjens heder på bröllopsnatten kan vara en rekonstruktion av mödomshinnan. Många av kvinnorna fortsätter sina liv i äktenskap som präglas av psykiskt och fysiskt våld men då från makarnas sida.

Exempel 1: Gift kvinna, som inte fick gå i skolan i det gamla hemlandet i Mellanöstern, utnyttjades sexuellt av såväl pappan som bröderna. Hon kunde genom pappans dåliga samvete, som yttrade sig i köp av bostad och alla utgifter för bröllopet betalda, gifta sig med en bekant till familjen. Även en rekonstruktion av mödomshinnan bekostades av pappan. Hon utsattes för våld i familjen och efter giftermålet i Stockholm så fortsatte våldet, med då med maken som utövare.

Exempel 2: Kvinna, 23 år och gift med en kusin. Hon var mycket duktig och lärde sig svenska snabbt. Hon blev gravid och tvingades till abort och blev gravid en andra gång. Maken ville inte ha barn och var våldsamt vid upprepade tillfällen. Kvinnan sökte stöd från sin familj men

ställdes inför två alternativ: Gå tillbaka till maken eller skilja sig från mannen men då skulle hon vara död för familjen, dvs. förskjutas.

Exempel 3: Gift kvinna i 30-årsåldern med son misshandlades och våldtogs av maken. Ibland inför sonen. När det blev känt i familjen att hon ville skiljas, försökte en annan familjemedlem utnyttja henne sexuellt eftersom hon redan var en ”dålig” kvinna.

Exempel 4: Gift kvinna, 30 år, som misshandlas fysiskt och psykiskt av maken, vilken även höll henne inlåst. Det kom till kvinnans kännedom att maken hade registrerat henne som sambo och inte som maka trots att de hade gift sig i hemlandet. Maken hade många förhållanden och var otrogen, men enligt parets tro är det inte möjligt att skilja sig.

Kvinnor över 20 år, änkor

Kvinnor som tidigare levit i äktenskap och som blivit änkor betraktas som använda eller orena och har svårt att accepteras av den blivande makens familj.

Exempel 1: Änka i 40-årsåldern med dotter i övre tonåren träffade en ny man och gifte sig. Mannens barn sedan tidigare relationer liksom mannens familj accepterade inte kvinnan beroende på att hon var änka och därmed oren. Maken var våldsam mot kvinnan och försökte även förgripa sig på kvinnans dotter. Kvinnan ville skiljas, vilket kvinnans broder fick kännedom om. Brodern lovade att ta ansvar för släktens heder, som smutsats ner av systemen, genom att mörda henne.

2.3.3 Ageranden/beteenden på olika arenor

Det sociala trygghetssystemet upprätthålls genom ett normsystem om hur den enskilde individen ska och bör agera på olika arenor för att leva upp till den förväntade rollen som tilldelas inom gruppen. Förutsättningarna för att upprätthålla hedern är personlig kännedom om varandra och små samhällen med intensivt socialt utbyte. Det medför att hedersbegreppet har svårt att passa in i anonymitet och därmed i det moderna samhället. Vid avvikelser från det förväntade agerandet eller beteendet vidtar sanktioner eller korrigeringar i varierande styrka och omfattning.

I det följande kommer ageranden/beteenden på tre olika arenor och förekommande korrigeringar att illustreras. De tre arenorna är hemmet, skolan/arbetet och fritiden.

Hemmet, skolan och fritiden

Oftast handlar det om att flickor/unga kvinnor inte ska anamma det individbaserade västerländska sättet att leva när det gäller klädsel och aktiviteter som t.ex. TV-tittande, tugga tuggummi, umgänge med jämnåriga efter skolans slut, resor med övernattningar i skolans regi. I vissa fall är det inte heller möjligt för flickorna att delta i sexualundervisning, simning, gymnastik, prao och andra aktiviteter i skolan. Vissa flickor/unga kvinnor tillåts inte prata med pojkar i klassen. Flickorna gör det, trots att det i vissa familjer inte är ett acceptabelt beteende. Skulle det komma till föräldrarnas kännedom riskerar de någon konsekvens för sin överträdelse.

Begränsningar i rörelsefriheten förekommer även på fritiden, t.ex. att inte få gå ut ensam, inte få gå till affären själv, inte få göra något efter skoltid, inte få delta i skoldanser. Skälen för det

begränsade handlingsutrymmet för flickorna är ett avståndstagande från det som betecknas som svenskt beteende och utövande av åldersrelaterade aktiviteter. Riskerna för att ett ofördelaktigt rykte ska uppstå och i dess förlängning skammen över en förlorad mödom, oaktat

om det rör sig om den visuella⁶² eller den faktiska. De medel som används för att motverka oönskade beteenden är kontroller/starka kontroller och korrigeringar/sanktioner. Korrigeringarna/sanktionerna tar sig uttryck i form av psykisk och/eller fysisk misshandel.

Den *psykiska misshandeln* kan bestå av verbala kränkningar, t.ex. att bli kallad hora eller mötas av andra kränkande tillmälen, verbalt nedvärderanden som flicka/ung kvinna, mobbad eller utfrusen av övriga familjemedlemmar i kombination med en förstärkt kontroll. Utövarna är pappan, mamman och/eller bröderna. Skulle det ske utan mammans direkta medverkan sker det med mammans acceptans eller passivitet från mammans sida. Även systrar kan av avundsjuka på syster/systrar, som vågar ifrågasätta gällande normer, vara delaktiga i den psykiska misshandeln. Det förekommer att även andra, till familjen närstående personer, är utövare som kontrollerar samt övervakar. Det är inte ovanligt att hot om våld uttrycks som att bli dödad, kastas ut från en balkong, bli hängd i taket eller att något hemskt kommer att hända. Den psykiska misshandeln kan variera i frekvens från enstaka tillfällen till mera kontinuerligt.

Den *fysiska misshandeln* förekommer ofta som komplement till den psykiska misshandeln. Den fysiska misshandeln tar sig uttryck i slag med eller utan tillhygge mot individens ansikte och kropp, dragen i håret, örfilar, stryptag, nyp etc.

I kartläggningmaterialet har kunnat konstateras att sexuella övergrepp, våldtäkter och incest förekommer inom vissa familjer⁶³. Utövare av det fysiska våldet är oftast någon eller några i kärnfamiljen. Det är inte ovanligt att den fysiska misshandeln utövas dagligen gentemot någon i familjen och frekvensen för våldet varierar.

Många av flickorna/de unga kvinnorna används som arbetskraft i hemmet. De får ta ett stort och inte åldersadekvat ansvar för skötseln av hemmet såsom städning, tvätt, matlagning, skötsel av syskon och andra anhöriga.

En del flickor hånas och förlöjligas för sina idéer och önskemål om utbildning på gymnasie- och universitetsnivå. Beroende på den ojämlikhet som finns mellan flickor och pojkar väljer många flickor som strategi att studera för att visa familjen att de är lika duktiga som sina bröder. Det är också en strategi för att skjuta den förväntade rollen, om att bli en god hustru, på framtiden. Bröderna har inte samma krav på sig, vilket leder till att de inte heller behöver hävda sin redan givna maktposition, vilket resulterar i att de inte utbildar sig i samma omfattning.

Exempel 1: Kvinna, 20 år, började gymnasiet och skaffade pojkvän. Brodern började kränka henne systematiskt. Hon blev kallad hora och isolerades socialt. Även pappan och modern kränkte henne. I samband med att kvinnan klippte håret, piercade och tatuerade sig började brodern att misshandla henne. *Exempel 2:* Flicka, 16 år, äldst i en syskonskara på fyra. Mycket hårt kontrollerad och har mycket stort ansvar för hushållsarbete och marktjänstgöring. Utsätts för kränkningar från föräldrarna och flickans fritid anses vara i köket. Får aldrig gå ut ensam.

Hemmet och fritiden

För många kvinnor, som ofta har utsatts för olika typer av kränkningar redan under barn- och ungdomen, fortsätter hånet, kränkningarna och våldet inom äktenskapet. Särskilt kvinnor, som före giftermålet genomgått en rekonstruktion av mödomshinnan eller i de fall där den blivande mannen har haft kännedom om förlorad mödomshinna före äktenskapet och där kvinnans familj stått för kostnader i samband med giftermålet, har utsatts för våld och

⁶² Se avsnitt 2.1.

⁶³ Kvantifiering av övergreppen i materialet har inte gjorts med anledning av stor geografiskt spridning av brottsplatserna och antalet gärningsmän.

kränkningar i vardagen. Kvinnor som gifter sig med en man, som familjen inte har accepterat, tvingas oftast att vara kvar i ett äktenskap med våld och misshandel. Det som väntar kvinnan, om hon trots allt väljer att skilja sig, är uteslutning från familjen eller i värsta fall att mördas för att familjens heder ska upprätthållas.

Exempel 1: Kvinna, gift med en bekant till kvinnans bror. Kvinnan hade utnyttjats sexuellt sedan barndomen av pappan och därefter av bröderna. Hon utnyttjades även som slav i hemmet med diverse hushållssysslor. Pappan betalade rekonstruktionen av mödomshinnan. Maken tyckte synd om kvinnan till en början men sedan kom begränsningar och psykisk misshandel in i äktenskapet. I dag har hon flytt undan sin make och ursprungsfamilj.

Exempel 2: Kvinna i 30-årsåldern, utbildad och har ett ansett arbete. Kvinnan gifte sig med en man som tillhörde en annan religion, mot sina föräldrars vilja. Mannen konverterade till kvinnans religion. När kvinnan flyttade in hos mannen visade det sig att mannen var homosexuell, våldsam, ägnade sig åt barnporr på Internet och att även tidelag med hunden förekom. Kvinnan tvingades till omfattande prostitution i Stockholm. Kvinnan flydde så småningom från mannen men kunde inte återvända till sin familj. För familjen var hon död, en total skam och hotades till döden om hon kom i deras visuella närhet. Hennes make hotar henne till livet om hon avslöjar hans affärsverksamhet.

2.3.4 Händelse eller rykte

I många fall hamnar flickorna/kvinnorna i ett dilemma där ryktet är ett tillräckligt skäl för att bestraffning eller korrigerings ska ske. Eldén⁶⁴ anser att det är det dåliga ryktet snarare än det som faktiskt har hänt, som för skam över familjen. Oavsett om ryktet är sant eller falsk är det tillräckligt för att familjens anseende ska förstöras och kvinnan straffas.

Exempel 1: Kvinna, 20 år, ses krama om en väninna med kort hår, i ett köpcentrum av någon i bekantskapskretsen. Den personen uppfattade att det hade varit en pojkvän och pratade med kvinnans föräldrar. Det var förbjudet för kvinnan att ha en pojkvän. Hon skulle vänta tills det var dags att gifta sig. Kvinnan utsattes därefter för psykisk och fysisk misshandel vid ett flertal tillfällen av brodern. Pappan och mamman förhöll sig passiva.

2.3.5 Individens reaktioner

Bland de akter som studerats och de djupintervjuer som genomförts inom ramen för projektet har reaktionerna hos individerna över kontroller och sanktioner, som de utsatts för, varit alltifrån gråtattacker, panikångest, skära sig själva, önskan om att dö till upprepade självmordsförsök. Vissa personer har skapat ett individuellt utrymme genom att föra ett dubbelliv. Andra har börjat studera på annan ort än bostadsorten eller sökt en fristad, om än temporär, på skyddade boenden.

Unga flickor/kvinnor uttrycker stor ångest inför varje sommarlov när familjen eller delar av den återvänder till det gamla hemlandet. Rädslan är stor för arrangerade äktenskap/tvångsgiften, i synnerhet om det finns en hemlig pojkvän med i bilden.

Flera flickor/kvinnor känner till aktuella fall i det gamla hemlandet och har upplevt subtila hot, där överträdelser av gällande normer resulterat i mord.

Kvinnor, som kommit i kontakt med sjukvården, kan uppvisa åkommor som kan sättas i direkt samband med mordförsök. I övrigt uppvisar många kvinnor, som kommer i kontakt

⁶⁴ "Heder på liv och död", Åsa Eldén (forskare, fil dr i sociologi, Uppsala Universitet).

med sjukvården en stor trötthet och tecken på depression. Många av kvinnorna vill egentligen bara komma ifrån hemmet ett slag för att återhämta sig.

Exempel 1: En kvinna hade kommit till ett sjukhus⁶⁵ med kraftigt blödande slemhinnor förorsakade av rättgiftet Warfarin.⁶⁶ Kvinnan hade blivit pressad/hotad att ta giftet av familjen beroende på att hon hade en relation med en man, som inte accepterades av familjen.

Exempel 2: Ung, gift kvinna visade tecken på grav leversvikt vid sjukhusbesök. Kvinnan hade fått örtmediciner av maken. Sambandet mellan skadan och örtmedicinerna kunde dock inte påvisas på sjukhuset. Makens kränkningar av kvinnan var en strategi för att hon slutligen skulle lämna mannen och maken inte skulle behöva förskjuta henne och därigenom förlora sitt ansikte inför Gud och den sociala kontexten. Det är bättre att kvinnan själv förlorar ansiktet gentemot Gud och den sociala kontexten och tar det aktiva steget att flytta från mannen.

Exempel 3: Kvinna som kom till sjukhus med en aggressiv make. Kvinnan uppgav i samtal med läkaren att hon och maken tagit var sitt glas vin. Läkareundersökningar visade att kvinnan hade fått en överdos heroin, men kvinnan uppvisade i övrigt inte några tecken på missbruk. Misstanke fanns om att kvinnan ofrivilligt drogats. Läkaren fick anledning att anta att ett mordförsök ägt rum. Det fanns ett flertal indikationer på misstankar om brott. Kvinnan hade nämligen inte tidigare missbrukat heroin, vilket kvinnans reaktion på behandlingen och prover visade. Kvinnan tvingades senare uppsöka sjukvården på grund av makens misshandel.

⁶⁵ Inom Stockholms läns landsting.

⁶⁶ Se Bilaga 15.

3. Individ och sexualitet

3.1 Mödomshinnan och dess rekonstruktion

Genomförd forskning

Enligt forskning gjord vid Institutionen för socialt arbete, Stockholms Universitet har doktoranden Mariet Ghadimi genomfört en studie av flickors respektive pojkars föreställningar om kravet på oskuld¹.

Resultaten grundar sig på en enkätstudie genomförd under höstterminen 2002 bland högstadieelever i en större kommun. Analysen av materialet utgår ifrån fyra frågor som fokuserar på oskuldens särskilda betydelse för flickor och pojkar. Ca 20 % av högstadieeleverna ”instämmer absolut” eller ”instämmer nästan” i att en tjej eller kille ska vara oskuld vid äktenskapets ingång. Flickor födda utomlands svarade i större utsträckning ”instämmer absolut” i att en tjej (21 %) resp. kille (18 %) ska vara oskuld när äktenskap ingås.

Högstadieeleverna har också fått ta ställning till två påståenden som ska fånga upp föräldrarnas inflytande på ungdomarnas föräktenskapliga sexuella möjligheter. Bland flickor som är födda utomlands instämde 21 % i påståendena ”ja, instämmer absolut” i påståendena om föräldrarnas inflytande över ungdomarnas sexualitet medan detta gällde endast 2 % av flickorna med svensk bakgrund.

Studien visar, att andelen ungdomar med svensk bakgrund som uttrycker ett avståndstagande från oskuldsnormer, är större än bland ungdomar med utländsk bakgrund.

Genomförd forskning i Stockholms stad

För att få en uppfattning om hur många ungdomar som kan leva med begränsningar i sitt liv i staden, redovisas nedanstående tabell över totalt antal ungdomar i femårsintervall fördelade på bakgrund och kön.

Av de totalt nästan 202 000 ungdomarna i åldern 10-29 år 2007 var drygt 50 % flickor och 15 % flickor med utländsk bakgrund. Andelarna var ungefär desamma under år 2008².

För att genomföra ett delprojekt i kartläggningen och för att följa upp den tidigare gjorda forskningen i en större kommun, som tidigare nämnts, har forskare från Stockholms Universitet anlitats.

Som underlag för denna forskning ligger enkätinsamlingar bland elever i årskurs 9 i kommunala skolor och i friskolor om hur det är att vara ung stockholmare idag. Enkätinsamlingarna genomfördes under våren 2008 och antalet besvarade enkäter uppgick till 2 300³.

¹ ”Om kravet på oskuld. En studie av flickors respektive pojkars föreställningar”. Särtrycksserien Nr 158 ur Socialvetenskaplig tidskrift 2007, 14 (1) s. 20-46 (Mariet Ghadimi).

² Bilaga 18.

³ Se avsnitt 6.

Tabell 3.1.1: Antalet ungdomar i Stockholms kommun fördelat på åldersklasser, svensk/utländsk bakgrund och kön, 2007

Åldersklass	BAKGRUND				TOTALT
	svensk ⁴		utländsk ⁵		
	flickor/ kvinnor	pojkar/ män	flickor/ kvinnor	pojkar/ män	
10-14	12 562	13 333	5 586	5 847	37 328
15-19	15 017	15 344	5 875	6 195	42 431
20-24	17 796	16 391	7 994	7 609	49 790
25-29	25 689	24 388	11 162	10 895	72 134
Summa	71 064	69 456	30 617	30 546	201 683

Källa: SCB, Statistikdatabasen

Anmärkning: Uppgifterna avser förhållandena den 31 december 2007.

Det traditionella patriarkala synsättet

I ett mikroperspektiv anses familjen och släktens status (ära eller vanära och sociala överlevnad) vara avhängigt av den ogifta kvinnans renhet, dvs. i praktiken att hon är orörd/oskuld på bröllopsnatten. Beviset på att en kvinna är ren, är blodet på lakanet från en brusten mödomshinna.

Om så inte är fallet är det kvinnan som i första hand får stå för skammen. Även kvinnans mamma får bära skammens börda i det fall det finns en uppfattning om att det är modern som ansvarar för sin dotters uppfostran. Skam kan även drabba andra medlemmar i familjen såsom bröder och far. Det är släkten som får stå till svars gentemot det sociala nätverket. Under sådana betingelser är familjens/släktens heder kraftigt ifrågasatt och då krävs stora ansträngningar för att korrigera den vanära som drabbat familjen/släkten. I förlängningen anses det få konsekvenser för värdet på äktenskapsmarknaden för övriga ogifta unga kvinnor i släkten.

Det är i första hand familjens *heder* som ifrågasätts av omgivningen men det påverkar även släktens ogifta kvinnors *äktenskapsvärde*. I praktiken kan det handla om hemgiftssummor som är både i sex- och sju-siffriga kronor. Är äktenskapsarrangemanget gränsöverskridande – i geografisk bemärkelse – kan det förhandlas om hemgiftssummorna i euro, dollar eller guld.

Under den senaste tiden har media uppmärksammat den stora efterfrågan på mödomshinnerekonstruktioner i Danmark. Det handlar om unga kvinnor (18-20 år) med utländsk bakgrund, ofta välintegrerade och välutbildade i Danmark, som under maj-juli ska gifta sig med någon från ursprungslandet. De unga kvinnorna söker ofta upp privatkliniker men ingreppen sker även på vanliga vårdinrättningar. Det som debatten nu gäller i Danmark är, om det allmänna ska betala denna typ av operationer.

I juli 2006 skapade ett domstolsbeslut upprörda känslor i Frankrike, ända upp på regeringsnivå. Orsaken till detta var ett äktenskap som ingicks i Lille mellan två muslimer med ursprung i Nordafrika. På bröllopsnatten konstaterade mannen att hustrun inte var oskuld, vilket hon tidigare bedyrat. Mannen gick till domstol för att häva äktenskapet. Enligt fransk

⁴ Person med svensk bakgrund definieras enl. SCB som inrikes född med två inrikes födda föräldrar eller inrikes född med en inrikes och en utrikes född förälder.

⁵ Person med utländsk bakgrund definieras enl. SCB som utrikes född eller inrikes född med två utrikes födda föräldrar.

lag kan ett äktenskap hävas om ett fel begåtts, dvs. ”personen eller väsentliga egenskaper hos personen” visat sig felaktiga. Äktenskapet upphävdes av domstolen.

Som framgår av den första analysen som gjorts i kartläggningsarbetet pressas kvinnor direkt eller indirekt, av den sociala hederskontext de lever i, att låta genomföra kirurgiska rekonstruktioner av mödomshinnan eller att skaffa oskultsintyg på att mödomshinnan är intakt. Operationer som ”återställer oskuld” har varit föremål för debatt i Socialstyrelsens Rådgivande nämnd för etiska frågor⁶ som en sista utväg när kvinnors liv är i fara. Sådana operationer utförs både i Sverige och utomlands. En ökad efterfrågan hos privata plastikkirurger för genitaled operationer har noterats i Sverige men omfattningen är okänd. I Vårdguiden⁷ beskrivs mödomshinnan, som egentligen inte är någon hinna, utan en krans av slemhinneveck och ligger ca en centimeter in i slidan. Den är mjuk och elastisk till sin struktur och dess storlek och tjocklek kan variera mellan olika kvinnor. ”En del tror att det går att se om en kvinna har haft samlag genom att se om mödomshinnan är kvar eller om det blöder vid det första samlaget. Det går inte.” Kvinnor som fött barn har delar av mödomshinnan kvar resten av livet.

3.1.1 Redovisning av genomförd telefonenkät, våren 2008, angående rekonstruktion av mödomshinnan

För att kartlägga förekomsten av kirurgiska ingrepp för rekonstruktion av mödomshinnan gjordes telefonförfrågningar till sjukhus, kvinnokliniker, närakuter, ungdomsmottagningar, vårdcentraler och plastikkirurger. Förutom förekomst av rekonstruktion ställdes frågor om pris, beskrivning av ingreppet och hänvisning till utförare av ingreppet.

Bruttourvalet

Ett urval av *fyra storsjukhus, tre närakuter, sex ungdomsmottagningar, åtta vårdcentraler* gjordes. *Samtliga kvinnokliniker i en norrförort* och *samtliga plastikkirurger* valdes. Som källa för urvalen användes webbsiten Hitta.se och som sökord användes de ovan redovisade inrättningarna⁸ belägna i Stockholm.

Tre av de utvalda ungdomsmottagningarna hade slagits samman till en mottagning. Bland plastikkirurgerna hade fyra av mottagningarna samma telefonnummer eller på annat sätt koppling till ytterligare fyra mottagningar. För en plastikkirurgmottagning saknades telefonabonnemang. Sammanlagt ströks därmed fem mottagningar och därmed återstod 45 plastikkirurgmottagningar.

Tillgängliga inrättningar

Bland de utvalda *klinikerna* besvarade en klinik frågorna och för de återstående två uppnåddes ingen kontakt. Tre av de utvalda *sjukhusen* besvarade frågorna medan ett endast kopplade fram akutfall⁹. Tre *närakuter* och fyra *ungdomsmottagningar* besvarade frågorna. Sex vårdcentraler besvarade frågorna medan två av vårdcentralerna skulle ringa upp lämnat telefonnummer i växeln.

⁶ Sammanträde 2004-03-19 (Protokoll nr 43).

⁷ Avsnitten ”Kvinnans inre könsorgan” i Vårdguiden. Se även Bilaga 7.

⁸ *Inrättning* används här synonymt med storsjukhus, närakut, ungdomsmottagning, vårdcentral, kvinnoklinik eller plastikkirurg.

⁹ Detta var helt oberoende av den strejk inom vården som pågick under våren 2008.

Bland plastikkirurger kunde telefonkontakt inte fås med 11 och en plastikkirurg utförde enbart hårlaser och transplantation. Resterade 33 plastikkirurger har besvarat frågorna.

Totalt 50 inrättningar besvarade telefonenkäten.

I telefonenkäten ställdes således frågor om det förekommer rekonstruktion av mödomshinnan, priset för ingreppet och beskrivning av ingreppet. Uppgavs det att rekonstruktion inte förekom ställdes frågan om vart eventuellt hänvisning gjordes.

Telefonenkäten har genomförts av två av varandra oberoende kvinnor som har erfarenhet av vad livet i hedersrelaterad kontext innebär. Resultaten från de båda kvinnornas telefonintervjuer var entydiga.

Resultat

Förekomst av rekonstruktion

Av de 50 respondenter¹⁰ som besvarat frågorna uppgav 11 att det förekommer rekonstruktion på inrättningen medan för ytterligare två respondenter gavs olika svar av sköterska/receptionist och läkare.

De 11 som uppgav att de genomförde rekonstruktioner var Sophiahemmet, Högdalens Vårdcentral¹¹, Akademikliniken, Improva Plastikkirurgi AB, Kirurgcentrum, Nordmed, Scan Medix Medical Care, Shamá Aesthetic Group, Strandkliniken och ungdomsmottagningarna i Farsta och Skärholmen¹².

Bland de 32 respondenter som inte genomförde rekonstruktion av mödomshinnan och där notering om hänvisning gjordes, hänvisade elva (11) till Akademikliniken och tre (3) kliniker hänvisade direkt till Sophiahemmet. Sex hänvisade till andra namngivna läkare och/eller kliniker. Lika många (sex respondenter) hänvisade till Sesam, Karolinska Sjukhuset¹³. Vidare hänvisade två till Vårdguiden och ytterligare en hänvisade till Landstinget. Resterande tre hänvisade till Internet och Mama Mia¹⁴.

Samtliga ungdomsmottagningar, som ingick i undersökningen, möter problembilden om kravet på oskuld. Det arbete, med individers krav på oskuld, som ungdomsmottagningarna utför, illustreras mer i detalj i rapporten: ”2006:28, Länsstyrelsen i Stockholms län, Ungdomsmottagningarnas arbete mot hedersrelaterat våld”.

Det förekommer att även sådana ingrepp genomförs i Stockholm. Enligt en artikel i DN (2008-06-24) uppskattar plastikkirurgen Jan Jernbeck på Akademikliniken, Stockholm att ett 20-tal operationer av det slaget genomförs per år. Kostnaden för en operation hos en plastikkirurg uppges i samma artikel uppgå till 10 000 – 15 000 kr.

¹⁰ Respondent används synonymt med inrättning.

¹¹ Utförare Kvinnohälsan Söder/ Kvalita Högdalens Vårdcentral AB.

¹² Remitterar till sjukhus i närheten av ungdomarnas bostad t.ex. Universitetssjukhuset Karolinska i Huddinge. Vid djupintervjuer har sjukvårdsanställd nämnt att även Södersjukhuset utför sådana ingrepp.

¹³ Sesam är ett samarbete mellan hudkliniken och kvinnokliniken på Karolinska Universitetssjukhuset. Sesam har också utåtriktad verksamhet med utbildnings- och samordningsfunktion för primärvården och ungdomsmottagningarna i resp. område. Sesam är en mottagning för både män och kvinnor.

¹⁴ Mama Mia är Skandinaviens största privata kvinno- och barnhälsomottagning. Har vårdavtal med Landstinget och finns på Söder, i City, i Kista och i Göteborg.

Konkreta exempel

Vid en ungdomsmottagning uppgavs att personal träffade den unga kvinnan i fråga för bedömning om hennes liv var i fara. Om fara för kvinnans liv fortfarande föreligger efter insatser, så skrevs en remiss och operation genomfördes på sjukhus. Den unga kvinnan uppmanades att inte prata om de ovan nämnda specialkunskaper som fanns tillgängliga.

En vårdcentral uppgav att de den senaste tiden blivit ”stormade, enda läkaren som gör det i Stockholm, så många som vill komma hit. Sprid det inte.” Instansen uppger att det är lång ”väntekö” till ingreppet.

Priser

Bland de respondenter som genomför en rekonstruktion varierar priset för ingreppet från 260 kr till 25 000 kr. Det senare priset inkluderar narkos.

Ingreppet utförs under lokalbedövning eller narkos. Priset för konsultation/undersökning kan variera från 500 till 950 kr (i privat regi). Råd/stöd och behandling på ungdomsmottagning är avgiftsfri. Enligt en gynekolog som arbetar på en vårdcentral så kan ingreppet ibland behöva utföras flera gånger. Rekommendationen till flickorna/kvinnorna är att låta göra ingreppet så nära det planerade bröllopet som möjligt. En annan specialistläkare i Stockholms läns landsting beskriver att rekonstruktioner görs endast i undantagsfall. Alla andra metoder och strategier ska vara tömda innan läkaren genomför en rekonstruktion. Läkaren beskriver att sy i mödomshinnan det är som att sy i ett geléhällon eller smör. Läkaren uppger vidare att i praktiken, i och med att patienten reser sig upp ur gynekologstolen efter ingreppet så kan stygnet/styggen släppa. En annan metod bygger på att man ”försnävar” slidan, det vill säga närmar slidväggarna mot varandra och gör att de förblir så. Den sistnämnda metoden kan skapa fruktansvärd smärta till och med en vecka efter operationen och när man försöker sitta rakt upp så stramar styggen i underlivet och senare vid samlag. I kartläggningen har en ung kvinna som genomgått en sådan operation intervjuats.

Läkaren uppger vidare att i sådana fall kan det bli aktuellt för kvinnorna att de behöver öppnas upp igen. Läkaren poängterar dock att själv inte ha medverkat i någon sådan operation. Läkaren genomför en handfull operationer per år när det gäller att sätta något stygn i själva mödomshinnan.

Vissa kliniker hänvisar till namngivna finansföretag för finansiering (avbetalning). Någon klinik vill ha kontant betalning eller betalning genom en namngiven bank.

Tabell 3.1.1.1: Priser för konsultationer och ingrepp, våren 2008

Pris för rekonstruktion	Kommentarer till ingreppet	Aktuella inrättningar	Övrig information
260 kr ¹⁵	Ej narkos, lokalbedövning, lång kö	I landstingets regi	Kan behöva göras flera gånger
6 000-8 000 kr	Ej narkos, bedövning Lokalbedövning	Strandkliniken Nordmed	Konsultation före 950 kr Hänvisar till specifikt finansföretag för avbetalning Läkaren arbetar delvis i Norge
10 000 kr	Narkos, samtal först, några veckor kö	Sophiahemmet	Vi gör det om det går Förskottsbetalning Hänvisning från vårdcentral, plastikkirurg
10 000 kr	Narkos, samtal före	Kirurgcentrum	Hänvisar till IKANO-banken
ca 10 000 kr	Narkos, samtal före Narkos	Akademikliniken Improva Plastikkirurgi AB	
från 15 000 kr	Utan narkos	Shamá Aesthetic Group	Konsultationssamtal 500 kr
25 000 kr	Med narkos	"	

Anmärkning: För Scan Medix Medical Care saknas prisuppgift.

3.1.2 Två konkreta exempel

Två kvinnor, som aktivt sökt för att låta genomföra rekonstruktioner av mödomshinnan, har djupintervjuats¹⁶ under vintern - våren 2008. Gemensamt för de båda kvinnorna är att de lever i en hederskontext, med kravet på att påvisa sin och familjens/släktens ärlighet, det vill säga oskuld på bröllopsnatten i form av blod på lakanet. De har båda rötter i Mellanöstern och båda har haft ofrivilligt sexuellt umgänge. Skälet till att låta genomföra rekonstruktionen var i ena fallet att kvinnorna inom familjen krävde en rekonstruktion samt att kvinnans bror hade påtalat att han skulle ta henne till någon som skulle genomföra mödomshinnekontroll. Det skapade stark psykisk press hos den unga kvinnan och ledde till uppenbara koncentrationssvårigheter i skolan. I det andra fallet var det aktuellt med ett nära förestående bröllop med tillhörande krav på att uppvisa ett blodigt lakan på bröllopsnatten. Båda unga kvinnorna har blivit våldtagna av för dem kända gärningsmän. I ena fallet bestod övergreppet av

¹⁵ Taxa/avgift enl. hälso- och sjukvården i Stockholms län för besök hos specialtläkare.

¹⁶ *Djupintervju* (samtalsintervju) är en metod att gå på djupet för att försöka förstå människors tänkande när det gäller något relativt komplicerat. "Metodpraktikan – Konsten att studera samhälle, individ och marknad" av Peter Esaiasson, Mikael Gilljam, Henrik Oscarsson och Lena Wängnerud.

långvarig incest och gärningsmannen dömdes för övergreppen. I det andra fallet hade gärningsmannen samma härkomst som offret men våldtäkten anmäldes inte.

De båda kvinnorna uppger, oberoende av varandra, att samma angivna vårdcentral har utfört/skulle utföra ingreppet. Båda uppger samstämmigt namn på den som utfört/skulle utföra rekonstruktionen. Rekonstruktionen utfördes/skulle utföras i båda fallen under lokalbedövning.

De ovan beskrivna ingreppen sker på en vårdcentral i en Stockholmsförort som har avtal med Stockholms läns landsting. I samma lokaler som vårdcentralen finns en privat aktör registrerad. Efter kontroll hos landstingets jurister och enligt slutna avtal gäller samma regelverk för de privata vårdcentralerna och underentreprenörerna (enligt upprättade avtal med landstinget) som för vårdcentraler i landstingets egen regi.

Den ena kvinnan, som lät genomföra rekonstruktionen, tolkade uppmaningen så att om hon berättade om att rekonstruktionen genomförts på den aktuella vårdinrättningen, så skulle utföraren/läkaren meddela kvinnans anhöriga om att rekonstruktionen av mödomshinnan ägt rum. I praktiken innebär det ett indirekt dödshot för den aktuella kvinnan, eftersom hon skulle ha blivit dödshotad av sin familj/släkt om hon inte var oskuld när hon giftes bort.

De båda unga kvinnornas uppfattning var att det inte var första gången som utföraren/läkaren gjorde mödomshinnerekonstruktion. Utföraren/läkaren talade om för de båda unga kvinnorna att han/hon var van att göra ingreppet och att han/hon hade många kunder beroende på det låga priset och inte önskade sig alltför stor kundkrets. Utföraren/läkaren var angelägen om att inte alltför många skulle känna till att rekonstruktionerna utfördes av honom/henne med motiveringen att det inte var personens egentliga arbete utan en önskan om att hjälpa de unga tjejerna i en svår situation. Utföraren/läkaren uppgav, till den ena kvinnan vid flera tillfällen, att han/hon inte fick genomföra rekonstruktionen.

Kvinnorna tolkade även uppmaningen från utföraren/läkaren att inte röja och sprida förekomsten av utförarens verksamhet för att förhindra eventuella hot från kvinnornas släktingar gentemot utföraren.

Den ena av de båda kvinnorna berättade att det lägsta priset hos plastikkirurg är 8 000 kr medan priset hos de större kirurgklinikerna startar på ca 10 000 kr.

Den ena kvinnan kände obehag hos den läkare som hon hade kontaktat och som uppgivit priset 8 000 kr. Obehaget bestod bland annat i att läkaren var kringresande mellan Sverige och Norge och att han inte hade fast klinikadress. Kvinnan uppger vidare att hon hade en känsla av att han inte var seriös. Hon fick den uppfattningen att läkaren inte kunde ange adressen där ingreppet skulle äga rum.

3.1.3 Typiska karaktärsdrag i en ung kvinnas liv

A Kvinnans uppväxt innan kontakt tas angående oskultsintyg/mödomshinnerekonstruktion

Den unga kvinnan har i sitt dagliga liv utsatts för fysisk och psykisk kontroll.

Mycket talar för att familjens egna motiveringar för att kontrollera sin dotter/syster/släkting är att hon, i egenskap av sitt kön, inte själv kan ta ansvar för sitt agerande och levnadssätt. Hon anses inte kunna ta det ansvar som krävs för att behålla respekten och acceptansen inom familjen/slakten och den sociala sfären, dvs. bevara familjens heder.

En moder, till en ung kvinna som lämnat sin familj, uppger att hennes dotter är underordnad familjen och gruppens intressen för överlevnad. Kravet på att hon ska vara oskuld på bröllopsnatten råder det ingen tvekan om. Syftet är att bevara kvinnans rykte och oskuld.

Den unga ogifta kvinnans vardag kan sammanfattas med familjens/släktens krav på kvinnan: Att hon ska befinna sig i en könssegregerad miljö så långt som möjligt och utan att väcka för mycket uppmärksamhet från samhället.

Exempel på de dagliga kränkningarna som är återkommande i materialet är:

- **Kontinuerlig kontroll**

Exempel: Bland annat genom mobiltelefonens alla funktioner.

- **Kränkande och nedvärderande ord**

Exempel: Hon är ful, har ingen hjärna, är psykiskt sjuk, är en hora, ingen vill ha henne som kvinna. Hon borde ha dött redan vid födseln för hon är kvinna. Alternativt att hon borde ta livet av sig för hon är inget värd som kvinna.

- **Hot om våld**

Exempel: Om hon pratar om våldet i hemmet för någon utomstående. Pratar om det sexuella övergrepp hon utsatts för.

- **Hot om att bli skickad tillbaka**

till gamla hemlandet om hon inte gör som förväntas av henne i egenskap av sitt kön.

- **Utpressningssituationer i vardagen**

I förhållande till skolan där hon förväntas att inte delta i vissa skolämnen, i vardagliga kontakter av motsatt kön i t.ex. skolmiljön/på väg till och från skolan, inte få bära åldersadekvata kläder, inte få delta i åldersadekvata aktiviteter.

B Ovillkorligt krav på unga kvinnors oskuld vid äktenskapets ingående

Hittills har i kartläggningen kunnat konstateras företeelser som:

- **Oskuldskrav och förälskelse/kärleksrelation**

I normalfallen, när unga kvinnor söker hjälp hos bland andra Ungdomsmottagningar, sjukvård eller annan hjälporganisation, har de unga kvinnorna haft frivillig och positiv upplevelse av sitt sexuella umgänge med sin förälskelse eller kärlekspartner. De har haft även en positiv upplevelse av sex men brottas samtidigt med den förväntade rollen som tillskrivits dem av deras omgivning, nämligen att vara oskuld på bröllopsnatten.

Rädslan för en eventuell gynekologisk undersökning under den kommande semesterresan till det gamla hemlandet och för att senare kanske bli bortgift mot sin vilja, påverkar de unga kvinnornas fysiska och psykiska hälsa. Rädslan består också i att det ska uppdragas att det förekommit en sexuell relation och vilka konsekvenser den kan medföra.

- **Oskuldskrav och våldtäkter**

I kartläggningsarbetet framkommer det att fjorton (14) kvinnor över 17 år i Stockholms stad 2006/2007 som lever i en hederskontext har blivit **våldtagna** av "landsman"/män som känner till kravet på oskuld. Två av de unga kvinnorna har anmält sina förövare. De andra tolv (12) våldtagna kvinnorna har inte polisanmält övergreppen beroende på att det

är för dem förenat med livsfara. De har blivit fostrade in i den förväntade rollen att de ska vara oskulder på bröllopsnatten annars riskerar de att dödas.

Förövarna är väl medvetna om kravet på kvinnorna och har använt det som ett maktmedel gentemot kvinnorna för att de inte ska göra polisanmälan. I några fall talar mycket för att förövarna varit så medvetna om de unga kvinnornas situation, vilket även återspeglats i metodvalet i våldtäkten, nämligen anal. Av de fjorton (14) kvinnorna som blivit våldtagna har sju (7) aktivt sökt hjälp för rekonstruktion av mödomshinnan.

Enligt analysen av materialet har sex (6) av kvinnorna fått annan hjälp än rekonstruktion på Ungdomsmottagningarna. En av de ovan nämnda kvinnorna har opererats under anmärkningsvärda former på en vårdcentral. Kvinnan har vid ingreppet inte fått tillräcklig bedövning, vilket resulterade i obeskrivlig smärta.

Angående den åttonde kvinnan saknas tillräcklig information.

Information om de ovan nämnda kvinnorna har framtagits ur ett avgränsat material i kartläggningen. Det är framtaget genom djupintervjuer med utsatta kvinnor och professionella på arenan samt genom aktstudier på två skyddade boenden verksamma i Stockholms stad.

De unga kvinnorna som blivit våldtagna är så pressade att de kan bara se två vägar: Den ena är att begå självmord. Den andra är hopplöshet. De är så desperata och finner ingen instans i samhället som kan hjälpa dem. De unga kvinnorna anser att det inte finns förståelse eller konkret hjälp i deras situation.

- ***Oskuldskrav och könsstympning***

En ung kvinnas krav på oskuld har visat sig i två fall i form av planerad könsstympning. De unga kvinnorna har restriktioner och begränsningar i sin uppväxt och i miljöer som hemmet, skolan och fritiden. Ett exempel är den unga kvinnans begränsningar i gymnastikundervisningen och som en konsekvens fick hon betyget IG (icke godkänd). Det finns en föreställning om att mödomshinnan kan spricka i samband med hopp och annan fysisk aktivitet. Dessutom kan kontakt uppstå med det motsatta könet på gymnastiklektionerna. Familjen i det aktuella fallet hade som krav att den unga kvinnan inte skulle ges utrymme för att ha kontakt med personer av det motsatta könet. Hon fick vistas i miljöer där familjen direkt eller indirekt kunde övervaka sin dotter/syster/släkting.

I den andra unga kvinnans fall hade det inkommit anmälan om sexuella övergrepp till socialtjänsten. Övergreppet bestod i att under en semesterresa till det gamla hemlandet hade familjens döttrar blivit undersökta i slidan av en släkting. Modern i familjen avböjde alla insatser från socialtjänsten.

Några år därefter rymmer en av döttrarna i familjen hemifrån (den aktuella unga kvinnan) eftersom hon är rädd för att hon ska könsstympas under en semesterresa till det gamla hemlandet. Den unga kvinnan har då fått höra av sin mor att om hon inte gör som hon blir tillsagd kommer modern låta hennes far döda henne. Modern säger vidare att i deras gamla hemland dödar man döttrar som inte lyssnar på sina föräldrar.

Socialtjänsten gör insatser när det gäller den unga kvinnan, nämligen ett omhändertagande enligt LVU. Familjen lyckas dock manipulera den unga kvinnan och hennes omgivning så att hon förs bort av familjen. Den unga kvinnan var vid den tidpunkten bosatt på ett skyddat boende i Stockholms stad. Bortförandet blir polisanmält (människorov). Familjen grips på bar gärning när de försöker fly ut ur landet med dottern. LVU fastställs och med förbehållet enligt lag att hemlighålla vistelseorten för vårdnadshavarna. Föräldrarna överklagade beslutet om att hemlighålla vistelseorten. Vårdnadshavarna uppger att de har

blivit utsatta för myndigheterna enbart på grund av att de har en viss religion. Delar av familjen blir dömda för brott, som har koppling till bortförandet och den unga kvinnas uppväxtförhållanden.

- **Oskuldskrav och suicidalförsök**

- I. Behov av sjukvård*

Vid en aktstudie av 29 unga kvinnor som varit placerade på två skyddade boende under 2006. Kartlägningsarbetet påbörjades under 2006 på det ena boendet och under 2007 på det andra. Analysen påvisar att sex (6) unga kvinnor uppsökte sjukhusvård i samband med ett eller flera suicidalförsök. Det vill säga drygt 20 % av unga kvinnor som sökt skyddat boende, pga. att de levit i en hederskontext, har gjort suicidalförsök som krävt sjukhusvård. Samtliga har levit i ett sammanhang där kravet från omgivningen, att de ska vara oskulder på bröllopsnatten (inkluderar planerad könsstympning för att uppnå samma syfte), varit dem övermäktigt.

I praktiken är deras handlingsutrymme i vardagen fysiskt och psykiskt begränsat. Som exempel kan nämnas flykt från tvångsäktenskap och könsstympning.

- II. Ej behov av sjukvård*

Ytterligare tre unga kvinnor har gjort suicidalförsök i sina hem genom överdos av Alvedon. En av kvinnorna har använt sax. I samtliga fall har familjerna haft vetskap om suicidalförsöken när de ägt rum men valt att inte aktivt söka hjälp.

De unga kvinnorna har uppfattat det som mycket kränkande att familjen inte har brytt sig vare sig de lever eller är döda. Kvinnorna har mått psykiskt sämre efter suicidalförsöken och de psykiska kränkningarna av familjerna har blivit ännu värre. De unga kvinnorna är en stor skam och belastning och saknar värde för familjen.

- **Oskuldskrav och mödomshinneintyg**

Yrkesverksamma inom sjukvården/kommunen som kommer i kontakt med unga kvinnor, som lever med ett reellt krav på oskuld, har intervjuats. De yrkesverksamma uppger att de får frågan om de kan skriva ett intyg på att den unga kvinnan är oskuld. I ett mera ovanligt fall så uppger en yrkesverksam att det var familjefadern som kom tillsammans med sin dotter till ett sjukhus och önskade få ett intyg på att hans dotter var oskuld.

De yrkesverksamma har i vissa ömmande fall (omfattning okänd) utfärdat intyg, vars innehåll går att sammanfattas med att "allt är fint, allt är på plats" alternativt, "allt är normalt för kvinnans ålder".

En yrkesverksam läkare, som har ansvaret för långvariga medicinska behandlingar av sina patienter, uppger att i patientgruppen unga kvinnor som har sina rötter företrädesvis i Mellanöstern, kommer frågan upp om han/hon inte kan hjälpa dem med antingen mödomshinnerekonstruktioner eller att utfärda intyg på att kvinnorna är oskulder.

Läkaren uppger att det blir han/hon som får guida patienterna i den icke medicinska åkomsten. Läkaren kan se att kravet på oskuld skapar psykisk ohälsa. Enligt läkarens kännedom finns inga riktlinjer för hur han/hon ska förhålla sig som läkare i Stockholms läns landsting.

Vid sammanställningen av denna del av kartlägningsuppdraget har svar eftersökts på frågan om det finns något övergripande centralt styrdokument hos Socialstyrelsen och

inom sjukvården för Stockholms läns landsting gällande strategier och förhållningssätt angående mödomshinnerekonstruktioner och utfärdande av oskuldssintyg.

En chefsläkare svarar:

”Att kirurgiskt återställa den så kallade mödomshinnan förekommer inte inom offentligt finansierad vård i Stockholm. Vi har heller inte kännedom om att det skall ha förekommit de senaste åren i vare sig offentlig eller privat vård i Stockholm. Det finns därmed förstås ingen särskild taxa för detta plastikingrepp som inte bör genomföras. Det finns inte skäl för läkare att utfärda intyg om förekomst av så kallad mödomshinna. Jag har inte kännedom om att detta görs. Det finns inte några riktlinjer i frågan. Så vitt jag vet finns det heller inte någon särskild förordning från Socialstyrelsen i frågan. Det finns inte krav på särskild behörighet att utföra rekonstruktion – de som besitter kirurgisk kompetens inom området är specialister i gynekologi eller plastikkirurgi.”

3.1.4 Sammanfattning

Kartläggningen har visat, att det inte finns regelverk i Sverige angående ett gemensamt förhållningssätt om hur samhällets aktörer ska förhålla sig till myten om mödomshinnan. Hinnans betydelse är en realitet för många unga kvinnor som har sina rötter i bl.a. Mellanöstern/Asien men även för familjerna och släktena. Bördan är övermäktig för många unga kvinnor i Stockholm (och i övriga Sverige) i dag.

Det finns inget entydigt styrdokument om och hur rekonstruktioner ska ske. Juriststaber och chefsläkare har kontaktats, men ingen har kunnat hänvisa till dokument som reglerar/anvisar om eller hur mödomshinnerekonstruktioner ska genomföras. Det som finns att hämta är i ”lagen om yrkesverksamhet inom hälso- och sjukvårdens område (LYHS 1998:531)”. ”Det centrala i lagen är bestämmelsen om att hälso- och sjukvårdspersonal ska ge en sakkunnig och omsorgsfull vård i enlighet med vetenskap och beprövad erfarenhet”¹⁷.

I Stockholm förekommer mödomshinnerekonstruktioner såväl inom den privata sektorn som landstinget. Priserna varierar och omfattningen är okänd.

Socialstyrelsen kan inte kontrollera och agera om metoderna/behandlingarna som används är enligt gällande regler, så länge inte anmälan om att någon lidit skada av vården inkommit. I praktiken innebär det att vid mödomshinnerekonstruktioner så kommer aldrig en ung kvinna att anmäla sin läkare för felaktig behandling. Skulle det framkomma att en rekonstruktion ägt rum skulle det för den enskilda kvinnan innebära att hon blottar sitt skamliga agerande (uppfattning/förhållningssätt enligt familjen/släkten/sociala omgivningen) och skuldbeläggs för att ha haft frivilligt/ofrivilligt sexuellt umgänge innan äktenskapet. Det kan vara förenat med alltifrån social och mental utfrysning till livsfara för den unga kvinnan.

Priset för en kvinnas oskuld kan ses ur olika aspekter

Ur en kvinnas perspektiv: Svårigheter att av egen kraft ta sig ur och bryta djupt inrotade traditioner och mönster. Den sociala omgivningens krav på oskuld skapar en rad komplikationer i individens vardag såsom påverkad skolgång, beskuren rätt till sin egen kropp och ekonomisk skuldsättning.

¹⁷ www.socialstyrelsen.se

Är det rimligt år 2008 att ...

1. utifrån den demokratiska värdegrund, som svensk lag vilar på, att individer i Sverige genom fysisk och psykisk misshandel ska tvingas till kirurgiskt ingrepp för att upprätthålla och vidmakthålla en myt?
2. offentligt finansierade verksamheter saknar styrdokument som guidar yrkesverksamma i deras arbete?
3. en ung kvinna ska börja sitt liv med lån och därmed en ekonomisk skuld för en mödomshinnerekonstruktion? Detta för att slippa bli utfrysad från sitt sociala nätverk, misshandlad, tvångsmässigt bortgift eller till och med dödad.
4. plastikkirurger ska tjäna pengar på utsatta och pressade kvinnor? Detta för att upprätthålla och vidmakthålla en myt.

Förslag på åtgärder

1. Socialstyrelsen bör ges i uppdrag att **utforma riktlinjer/anvisningar för yrkesverksamma** som kommer i kontakt med oskuldskravet och de fysiska/psykiska konsekvenserna det kan medföra. Såväl sjukvård, skolhälsovård, socialtjänst och polis skall involveras.
2. **Utbilda** enligt de utformade och antagna riktlinjerna/anvisningarna. **Implementering.** Kunskaperna ska vara **professionsspecifika**.
3. **Utbildning och kampanj i "Rätten till sin egen kropp"**.

Oavsett kön, ålder och bakgrund/tillhörighet. Underrubriker: **Sex och samlevnadsfrågor**, psykiskt och fysiskt våld. Med utgångspunkt från FN:s mänskliga rättigheter, Kvinnokonventionen och Barnkonventionen samt svensk lag.

Utbildningen och kampanjen bör brytas ner på ett konkret och vardagsnära plan för:

Professionella aktörer:

- Lärare
- Förskole-/ fritidspedagoger
- Socionomer
- Polis
- Sjukvård

med tillhörande lärosäten

Enskilda individer:

- Nyanlända till Sverige
 - Elever i grundskola och barnomsorg
4. **Forskning** angående våldtäktsoffer som lever i eller har levt i en hederskontext och deras psykologiska och sexologiska hälsa/ohälsa.
 5. **Forskning** angående liv med restriktioner/begränsningar och suicid där individen lever /levt i en hederskontext. Hur ser de suicidala komponenterna och sammanhangen ut? Ett vetenskapligt underlag för vidare arbete mot hedersrelaterat förtryck och fysisk/psykisk hälsa.

3.2 Tvångsäktenskap

3.2.1 Synen på tvångsäktenskap i några länder

Enligt FN:s barnkonvention är man barn tills man fyllt 18 år.

Sverige

I Sverige har åldersgränsen för att ingå äktenskap varit 18 år sedan 1969. Enligt 15 kap 1 § i äktenskapsbalken ges dispensmöjlighet. Under 2004 stärktes skyddet mot påtvingade äktenskap och barnäktenskap i Sverige. Det finns ingen påföljd för dem som arrangerar eller medverkar till att barnäktenskap ingås. Hindersprövning inför en svensk vigsel ska alltid göras med tillämpning av svensk lag. I SOU 2008:41¹⁸ föreslås en straffbestämmelse som innebär att vårdnadshavare som tillåter ett barn under 16 år, svensk medborgare eller med hemvist i Sverige att ingå ett äktenskap som är giltigt i vigsellandet ska dömas för tillåtande av barnäktenskap. I övrigt anser utredaren att det inte föreligger behov av stärkt lagstiftning mot tvångsäktenskap. Det finns dock en opinion som är av motsatt åsikt.

Norge och Danmark

I Norge sätts ett klart förbud i straffeloven § 222 andra stycket mot att tvinga någon att ingå äktenskap.

”For tvangsekteskap straffes den som ved vold, frihetsberøvelse, utilbørlig press eller annen rettsstridig atferd eller ved å true med slik atferd tvinger noen til å inngå ekteskap. Straffen for tvangsekteskap er fengsel inntil 6 år. Medvirkning straffes på samme måte.”

År 2003 ändrades straffeloven § 220 för att motverka att barn blir utsatta för tvångsäktenskap. Den som ingår äktenskap med någon under 16 år eller medverkar till äktenskapet kan straffas med upp till fyra år i fängelse. Barne- och Likestillningsdepartementet har upprättat en handlingsplan för 2008-2011 mot tvångsäktenskap¹⁹.

Även i Danmark är det sedan ett antal år tillbaka ett brott att tvinga in någon i äktenskap.

Storbritannien

I Storbritannien har under hösten 2008 förbudet mot tvångsäktenskap skärpts. Domstolarna har rätt att stoppa tvångsäktenskap och skydda dem som gifts mot sin vilja. Ansökan om detta (Forced Marriage Protection Order) kan göras av offret, polisen eller någon närstående. Lagen ger domare möjligheter att beslagta pass, hindra att möjliga offer för tvångsäktenskap förs utomlands och beordra enskilda att avslöja var personer som riskerar tvångsäktenskap befinner sig. Personer, som bryter mot ett sådant beslut, riskerar upp till två års fängelse. I arbetet mot tvångsäktenskap finns på nätet en handbok för drabbade personer. Praktiska guider för arbetet med tvångsäktenskap finns för professionella utbildare och för socialarbetare.²⁰

¹⁸ ”Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd” (SOU 2008:41).

¹⁹ www.publikasjoner.dep.no

²⁰ www.FCO.GOV.UK

3.2.2 Kontroller

I kartläggningsarbetet har det framkommit att kontrollen av sexualiteten är en grundläggande faktor som genomsyrar hela hederskontexten, vilket också påverkar rapportens innehåll. Kontrollen ökar i takt med barnets stigande ålder. Flickor är mer kontrollerade än pojkar. Kontrollen av flickor pågår konstant och tar sig uttryck i olika former och ökad intensitet fram tills den unga kvinnan/mannen gifts bort. Därefter flyttas kontrollerna från ursprungsfamiljen till maken och hans släkt.

Planerna på eller genomförandet av tvångsäktenskap från familjens sida är en tungt vägande skäl när individen har planer på att bryta med sin familj/släkt. Under tiden fram till äktenskapet reglerar familjen/slakten den sociala kontexten som barnet/den unga lever i. Det sker genom förebyggande normer, vars strävan är att bevara både den faktiska och den visuella oskulden.

I kartläggningen avses med den visuella oskulden, när en händelse/agerande eller blotta misstanke om händelse/agerande förekommit och som skapar reaktion. Vanligtvis är det en händelse eller ett agerande i det offentliga rummet som gör att ett dåligt rykte uppstår eller kan uppstå om normöverträdelse. Händelsen/agerandet som gör att ryktet uppkommer och som blottar familjens ”bristande” kontroll av barnets/flickans/unga kvinnans/kvinnans sexualitet. Ur individens perspektiv är kontrollen omfattande på olika arenor; i hemmet, på fritiden och i arbetet/skolan. Den finns ständigt med i vardagen, både i subtil och i mer påtaglig form.

Visuell oskuld

Nedan ges ett exempel på visuell oskuld, könsöverskridande kontakt och rykte.

En ung gymnasiestuderande kvinna kramar om sin tjejkompis, när de stöter på varandra i ett köpcentrum i en Stockholmsförort. Tjejkompisen har tidigare haft långt hår men låtit klippa sig i en mycket kort frisyr.

De båda kvinnorna blir glada när de ser varandra och ger varandra en vänskaplig kram. Denna kram iakttas på avstånd av familjens sociala kontext och det rings omgående hem till mamman och pappan där det påtalas att deras dotter kramat om en kille i köpcentrumet. För föräldrarna var det ett bevis på en otillåten relation i det offentliga rummet, som deras dotter hade blottat. Ryktet blev ett faktum och hedern blev ifrågasatt.

När den unga kvinnan kom hem ”blev det värsta livet” och hon tilldelades flertalet lavetter²¹ av både mamman och pappan för att hon var en skam för familjen.

Den unga kvinnan lyckades efter en stunds bråkande med sina föräldrar övertyga dem om att det var hennes, sedan lång tid tillbaka, tjejkompis som hade klippt håret.

Det tog en viss tid för familjen att återställa det ofördelaktiga rykte som skapats i den sociala kontexten. Ryktet om den kontakt som förevarit mellan vad ”folket”, den sociala kontexten, trodde var en kontakt mellan en man och den unga kvinnan, före giftermålet.

Brytpunkt

I det empiriska materialet, djupintervjuer och aktstudier, kan konstateras att tvångsäktenskap är en avgörande händelse och en brytpunkt för individen då extern hjälp söks. Vid den tidpunkten är individerna psykiskt väldigt nergångna.

²¹ Med ”lavetter”, som använts av informanten, avses örfilar.

Analysen har omfattat 15 djupintervjuer och 34 akter på olika skyddade boenden med inriktning på hedersrelaterad problembild. Totalt 49 individer ingår således i analysen. Djupintervjuerna av individer har gjorts bland dem som sökt hjälp hos två organisationer och aktstudierna kommer från två andra verksamheter. Samtliga fyra aktörer har inriktningen skydd och stöd för personer utsatta för hedersrelaterat förtryck och våld. De akter som analyserats har befunnits vara av varierande kvalitet i dokumentationen.

Det finns akter, där kartläggningen inte har kunnat avspegla någon övergripande helhet av individen. I 19 fall har informationen i dokumentationen varit otillräcklig. De 49 individerna har analyserats utifrån nedan givna kriterier på tvångsäktenskap eller där risk för att pressas in i ett tvångsäktenskap finns.

Utgångspunkter och ramar

Utgångspunkter och ramar för bedömning av tvångsäktenskap i kartläggningen har varit följande:

- ***Brukarperspektivet*** för den som lever i en hederskontext och inte utifrån det svenska samhällets lagar och förordningar som reglerar äktenskapet.
- ***Äktenskap eller överenskommelse*** som inom den egna sociala kontexten likställs med äktenskap och där överenskommelsen inom den egna gruppen är lika bindande som ett fullbordat äktenskap.

Kriterier för identifiering av tvångsäktenskap

För att benämningen tvångsäktenskap ska vara relevant i kartläggningen ska följande lagstiftning och rättigheter åsidosättas:

- Äktenskapsbalken²²
- De mänskliga rättigheterna

Dessutom ska ett av följande fyra kriterier vara uppfyllt:

1. *Förestående planering* av föräldrarna eller släkting i strid mot individens egen önskan/vilja och som framförts av individen till föräldrarna eller släkting/vårdnadshavare.
2. *Hot om våld/sanktioner* eller *hot om korrigeringsmetoder* subtilt eller konkret framfört till individen om äktenskap inte ingås inom en *nära framtid*.
3. *Genomfört äktenskap*, där det har förevarit ett direkt eller indirekt tvång. Den egna sociala kontextens definition av dokumenterat/registrerat äktenskap.
4. *Förväntad roll*. Sedan tidiga uppväxtår har individerna inte kännedom om något annat alternativ funnits eller tillåtits.
Eller att uppgörelse om förlovnings/äktenskap har ägt rum i ett tidigt skede i barnets liv och när individen uppnått ”mogen” ålder ska uppgörelsen/äktenskapet fullbordas.

²² Se Bilaga 6

Bedömningar och avvägningar

I analysen av materialet har information sökts, som kan belysa om det eventuellt föreligger makt- eller beroendeställningar. Hur har makt- eller beroendeställningarna i förekommande fall sett ut i relationen mellan individen och föräldrarna/vårdnadshavaren i förhållande till äktenskapet/tvångsäktenskapet?

1. Hur har föräldrar/vårdnadshavare agerat i förhållande till dotterns/sonens tilltänkta äktenskap?
2. Hur har arrangemanget tillkommit? Det ska ge svar på processens karaktär, vilka som har varit med och understött processen.
3. Har de tilltänkta ungdomarna självständigt och var för sig fått ta ställning till upp-lägget?
4. Har de tilltänkta ungdomarna, självständigt och var för sig, haft möjlighet att när som helst säga ifrån utan konsekvens? Utan att bemötas av t.ex. nedvärdering, hån, social utfrysning, fysisk misshandel, ekonomiska regleringar m.m.

Tidpunkten

Med benämning av begreppet *nära framtid* avses när i framtiden arrangemanget kommer att äga rum. Det kan vara alltifrån inom de närmaste dagarna till nästkommande längre sammanhängande skolledighet eller semesterperiod. En överblickbar och reell framtid, ej något diffust långt fram i tidshorizonten.

Exempel på förestående planering och nära framtid

- Under höstterminen framkommer det att föräldrarna planerar att gifta bort sin son/ dotter under nästkommande sommarlov. Föräldrarna söker aktivt efter lämplig kandidat men mot sonens/dotterns vilja.
- Inom ett par dagar förväntas en "semesterresa" ske till det gamla hemlandet. Agendan är en annan än den som uppgivits gentemot sonen/dottern, skolan eller annan person. Den gäller nämligen äktenskap/förlovning.

Äktenskapet anses i vissa sociala/religiösa kontexter inte vara fullbordat förrän bröllopsnattens sexualakt ägt rum. Kravet på att kvinnan ska vara oskuld är absolut. I vissa fall förväntas det att blod på lakanet från kvinnans brustna mödomshinna kan visas upp. Äkten-skapet är därmed fullbordat. Blod på lakanet är kvittot på att kvinnan varit ärbar och både hon och hennes familj/släkt kan då andas ut. En fin och ärbar ung kvinna bringar status och kan även bringa ekonomiskt kapital till familjen. Ärbarheten hos kvinnan höjer statusen för man-nen i familjen²³.

Subtillt eller konkret hot

I flertalet fall har kunnat konstateras, att det subtila hotet har bestått i att individen ska förstå mellan raderna vad konsekvensen blir av att inte infria familjens förväntningar. Förståelsen innebär underförstått att kunna normsystemet och det är en färdighet som barnen fostras in i under sin uppväxt.

²³

Se avsnitt 3.1

Subtilt hot

I kartläggningen har kunnat påvisas att de *subtila* hoten påverkar individen så att hon/han inordnar sig i sin förväntade roll, bland annat att ingå äktenskap. Det har bedömts som ett *indirekt tvång*.

Ett subtilt hot är när individen låtit sig förstå under sin uppväxt och/eller i aktuellt skede, att någon släkting eller annan person från samma religiösa/etniska/sociala eller geografiska kontext har fått utstå någon form av bestraffning för sin normöverträdelse. Det kan gälla alltifrån social utfrysning, psykisk eller fysisk misshandel.

De som står för pressen, vanligtvis föräldrarna/syskonen, lägger hoten inte direkt i ord utan de finns som ett mörkt moln ovanför individen. ”Alla” förstår vad som avses och ”alla” vet vad som har hänt individer som inte inordnat sig i familjens/den sociala kontextens förväntningar angående äktenskap.

Konkret hot

Konkret hot, som framförts till dottern/sonen/individen, om äktenskapet inte kommer att äga rum, återfinns i materialet.

- Hot om våld eller misshandel, ”att hon ska dödas”.
- Planering av könsstympling i det gamla hemlandet. För att hållas ”ren” innan äktenskapet, oskuldskrav.
- Påtalat tidigare mord i släkten, i det gamla hemlandet (hedersmord). Förekommer i två fall.
- Kidnappning (människorov) genomfördes. Unga kvinnan lyckades fly.

Fysisk misshandel

- Misshandel, inlåst och samtidigt löfte om fina gåvor, om äktenskap ingås.
- Önskan om att vill skilja sig men hot att dödas av sin ursprungsfamilj om önskan blir verklighet. Förekomst av våld och våldtäkter inom äktenskapet.

Familjens/släktens strategier

I de fall individen motsätter sig äktenskapet har familjen/släkten genomtänkta strategier.

Subtila hot

Behöver aldrig uttalas, utan förstås av sitt sammanhang och mellan raderna.

Exempel på detta är en blick från fadern eller någon annan närstående, i ett visst sammanhang. Det räcker för att individen ska bli påmind om vad normsystemet säger.

Identifierade tvångsäktenskap

I den grupp där *tvångsäktenskap har identifierats* uppgår antalet personer, som genomgått eller inom en nära framtid kommer att genomgå ett tvångsäktenskap, till 23 av materialets totalt 49 personer.

De unga har flytt undan tvångsäktenskap som varit nära förestående för dem. De har vänt sig till externa aktörer, såsom frivilligorganisationer och socialtjänsten, för att söka hjälp.

I gruppen återfinns en kvinna som giftes bort vid 13 års ålder och födde sitt första barn vid 14 års ålder och sitt andra barn när hon var 16 år, på svenskt sjukhus. Hon vigdes enligt den egna etniska gruppens äktenskapslagar och inte enligt svensk lagstiftning. Det svenska systemet hade inte förmågan att tolka in de faktiska förhållandena som den unga flickan levde under. Ingen på sjukhuset agerade utifrån en så ung förstföderska.

Två andra kvinnor, som ingick tvångsäktenskap, var över 20 år och flydde efter en tid från sina äktenskap. Dessa kvinnor som ingått tvångsäktenskap, uppger makarnas rätt till sex med dem när helst de behagar som orsak. De upplever det som upprepade våldtäkter inom äktenskapet. I den sociala kontext de växt upp i finns inte begreppet våldtäkt inom äktenskapet. Deras familjer anser att makens rätt till sex tillhör äktenskapet.

Av studien²⁴ ”Oskuld och heder” framgår det att 18 %²⁵ av flickorna och 13 %²⁶ av pojkarna har inskränkningar i valet av framtida äktenskapspartner. Dessa flickor och pojkar ramas in av kartläggningens kriterier för tvångsäktenskap, under bland annat punkten *förväntad roll*. Ungdomarna riskerar att i framtiden utsättas för tvångsäktenskap. Dessa flickor och pojkar utgör en stor riskgrupp. 5% av både flickorna och pojkarna fräntas helt rätten att fritt få välja framtida livskamrat och utgör en högriskgrupp när det gäller tvångsäktenskap²⁷.

²⁴ Se del II, avsnitt 2.1.4 samt tabell 2:1

²⁵ Se bilaga 18

²⁶ Se bilaga 18

²⁷ Dagsläget finns ingen särskilt avsnitt i brottsbalken som specifikt tar upp *Tvångsäktenskap*, olaga tvång anses vara till fylles enligt förslag i SOU 2008:41.

Tabell 3.2.2.1: Identifiering av tvångsäktenskap i materialet

Skyddat boende/ annat boende	Antal intervjuade	Antal akter	TOTALT	Tvångsäktenskap	
Boende 1	9	4	13	<i>Ja</i>	3
				<i>Nej</i>	4
				-	6
Boende 2		16	16	<i>Ja</i>	7
				<i>Nej</i>	2
				-	7
Boende 3		14	14	<i>Ja</i>	8
				<i>Nej</i>	-
				-	6
Boende 4	5		5	<i>Ja</i>	4
				<i>Nej</i>	1
				-	
Boende 5	1		1	<i>Ja</i>	1
				<i>Nej</i>	
				-	
TOTALT	15	34	49	<i>Ja</i>	23
				<i>Nej</i>	7
				-	19

I den grupp där äktenskap inte identifierats som tvångsäktenskap uppgår antalet till 7 av de totalt 49 personerna. I den gruppen finns bland annat en person, som med föräldrarnas tillstånd, ingick äktenskap av kärlek. Den unga kvinnans broder instämde däremot inte i

äktenskapet. Kvinnan tvingades fly med anledning av broderns hot och misshandel. Enligt brodern hade hon valt en man som hade ”fel” etnisk tillhörighet.

3.2.3 Aktstudien

Det kan, med tanke på omständigheterna och uppgifterna i övrigt, inte uteslutas att det kan föreligga tvångsäktenskap i några av de 19 akterna, där uppgifterna varit bristfälliga eller där tvångsäktenskap kan föreligga längre fram i tiden men som inte faller in under kartläggningens begrepp *nära framtid*.

I de fall där inte antalet konstaterade tvångsäktenskap inkluderas, redovisas nedan olika autentiska exempel på strategier som individen använder sig av, där det kan misstänkas att agerandet genomförs för att undkomma/ingå i sin förväntade roll som ung kvinna/man och att underordna sig familjens önskan om framtida äktenskapspartner.

Strategierna nedan belyser även hur familjen använder sig av olika metoder för att få den unga kvinnan/mannen att inordna sig i normsystemet igen. Det kan finnas anledning att anta att det finns en strategi från familjens sida gentemot individen angående det framtida äktenskapet/tvångsäktenskapet. Omständigheterna i materialet talar för att familjens/släktens agerande sker för att kontrollera sexualiteten hos individen och bevara det framtida äktenskapsvärdet och sin heder.

Strategier

1. Socialt utfrys av familj, släkt och deras vänner. Individen gör flertalet suicidalförsök med efterföljande sjukhusvård.
2. Psykiska kränkningar från familjens sida för att "hjälpa henne" att hitta rätt make. Hon får välja "fritt". Bara följande krav på mannen är uppfyllda:
 - ✓ ska vara från samma religion och
 - ✓ samma religiösa inriktning,
 - ✓ från samma land,
 - ✓ från samma etniska grupp samt
 - ✓ tillhöra en släkt med god status.
3. Socialt mycket hårt kontrollerad av familjen de senaste sex åren. Kvinnan har skurit sig i åtta år. Hoppat från balkongen och överlevt.
4. Hot om att bli kastad från balkong eller hängd.
5. Hot om att bli skicka tillbaka till släktens gamla hemland om det västerländska beteendet inte upphör enligt kollektivets värdegrund.
6. Har varit på "uppfostringsresa" till föräldrarnas gamla hemland. Fick återvända till Sverige på grund av krigsrelaterade svårigheter i närmiljön.
7. Semester tillsammans med föräldrarna i deras gamla hemland där barnet, 14 år, lämnades kvar för skyddas från det svenska samhället.
8. Individen gjort flertalet suicidalförsök på grund av uppväxtförhållandena i närmiljön.
9. Rymmer hemifrån och blir tvångsomhändertagen enligt LVU innan äktenskapet, som ligger längre fram i tiden.

Exempel på tvångsäktenskap arrangerat i Sverige

I ett flertal fall kan det konstateras att några av tvångsäktenskapets aktiva aktörer finns i Stockholm. Genomförandet sker och kan ske i föräldrarnas gamla hemland.

Exempel:

I ett fall ville aktörerna i kvinnans gamla hemland dölja ett långvarigt incestförhållande i släkten genom att betala kvinnans mödomshinnerekonstruktion innan äktenskapet skulle äga rum med en svensk medborgare. Paret bosatte sig efter äktenskapet i Stockholm, där kvinnan

levde i ett misshandelsförhållande under flera år innan hon fick kunskap om kvinnans rättigheter och att det var brott som hon utsatts för av sin make. Planeringen av tvångsäktenskapet sker i Stockholm medan genomförandet sker i föräldrarnas gamla hemland, vanligtvis i

Mellanöstern eller Asien. Omständigheter, i det andra fallet, tyder på en tydligt förväntad roll av den unga kvinnan/mannen angående restriktioner som rör förbud av könsöverskridande kontakter och aktiviteter. Den unga kvinnans/mannens agerande anses kunna äventyra familjens heder och hennes/hans eget äktenskapsvärde innan framtida äktenskap/tvångsäktenskap hinner ingås. Kravet gäller att vara oskuld på bröllopsnatten.

Kartläggningens analys ger inte vid handen att omständigheterna inte går in under begreppet nära framtid. Tidsaspekten angående familjens äktenskapsplaner ligger längre fram i tiden, men kraven är påtagliga för individerna i deras nuvarande vardag.

Det framgår i materialet att det föreligger ett indirekt tvång angående familjens/släktens val av äktenskapspartner till den unga kvinnan/mannen.

Suicidförsök

I materialet framgår det av de dokumenterade intervjuerna/akterna att i åtta fall av 49 individen har gjort suicidförsök på grund av den pressade livssituationen²⁸ individen har levt under, hederskontextens förväntade roll²⁹. I fem av de åtta fallen har den unga kvinnan gjort suicidförsök vid flera tillfällen. Det framgår inte av dokumentationen hur många av de åtta som sökt sjukvård i samband med sina suicidförsök.

Metoderna, enligt vad som framgår, är överdosering av tabletter, knivskärning och hopp från balkong. Kvantifiering av fullbordade suicider med koppling till hederskontext förtryckande stuktur har inte belysts i kartläggningen.

3.2.4 Dödsorsaksregistret (DOR)

Ansvar för dödsorsaksregistret ligger sedan 1994 på Socialstyrelsens Epidemiologiska centrum³⁰. Det överfördes från Statistiska centralbyrån (SCB).

Registret ger en årlig rikstäckande redovisning av dödsorsakernas fördelning. Det omfattar samtliga avlidna under ett kalenderår som vid tidpunkten för dödsfallet var folkbokförda i Sverige oavsett var dödsfallet inträffade. I registret ingår inte dödfödda, personer som avlidit under tillfällig vistelse i Sverige eller asylsökande som inte fått uppehållstillstånd.

Det datoriserade registret finns från och med 1952.

Från och med den 1 juli 1991 ska den läkare som konstaterar dödsfallet utfärda ett dödsbevis som inom en vecka ska sändas till det lokala skattekontoret där den avlidne fanns folkbokförd. Läkaren ska också utfärda ett intyg om dödsorsaken som ska sändas till statistikproducenten inom tre veckor efter dödsfallet.

Den sjukdom eller skada som inledde den kedja av sjukdomshändelser som direkt ledde till döden eller de omständigheter vid olyckan eller våldshandlingen som framkallade den dödliga skadan definieras som underliggande orsak.

Suicid finns som underliggande dödsorsak men kan också återfinnas som en multipel dödsorsak. Dödsorsaksregistret har en eftersläpning på cirka två år.

²⁸ Se Vinjettstudien fall 6.

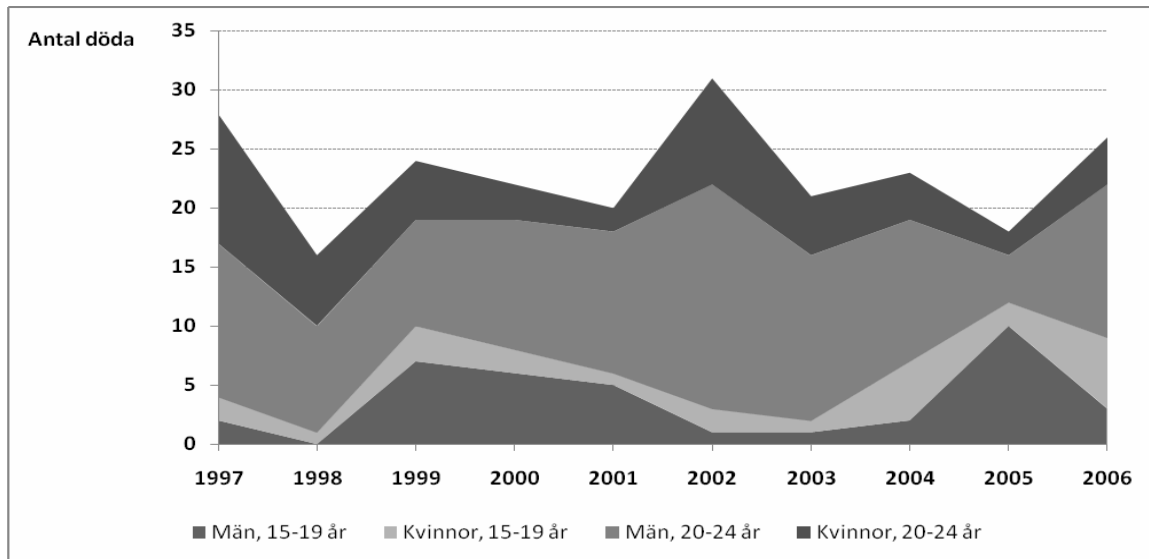
²⁹ Se avsnitt 2.1

³⁰ "Avsiktligt självmdestructiv handling i Sverige – en underlagsrapport", Socialstyrelsen/epidemiologiska centrum (december 2006).

Statistik för Stockholms län

I nedanstående diagram redovisas årsvis, för Stockholms län, antalet döda genom avsiktlig självdestruktiv handling eller skadehändelse med oklar avsikt fördelade på kön och i åldersgrupperna 15-19 respektive 20-24 år. Som framgår av diagrammet kan en smärre ökning försiktigtvis noteras totalt för åldersgrupperna mellan åren 2005 och 2006.

Diagram 3.2.4.1: Antal döda genom avsiktligt självdestruktiv handling (självmord) X60-X84 och genom skadehändelser med oklar avsikt Y10-Y34 i Stockholms län, 1997 -2006

Källa: SoS, Epidemiologiska centrum (Dödsregistret-statistikdatabas). För närmare beskrivning av dödsorsaker, se Bilaga 9.

Under åren 1997 till och med 2005 uppgick antalet döda³¹ unga kvinnor (15-24 år) i staden till drygt 55 % av antalet döda³² kvinnor i motsvarande åldersgrupp och av samma dödsorsaker i länet medan motsvarande antal döda män i samma åldersgrupp, av samma dödsorsaker och under samma tidsperiod i staden var cirka 45 % av antalet i länet.

En ytterligare uppdelning på härkomst har inte gjorts beroende på de små tal det handlar om.

Socialstyrelsen och Statens folkhälsoinstitut (FHI) har haft regeringens uppdrag att ta fram förslag och åtgärder till ett nationellt program för suicidprevention.

I förslaget till nationellt handlingsprogram för suicidprevention framgår att år 2003 avled 1 380 personer i Sverige i suicid (säkra + osäkra). För unga kvinnor 15-24 år har andelen som vårdats för suicidförsök ökat kraftigt, med ca 74 %, sedan början av 1990-talet.³³

Barn och unga som gör självmordsförsök lever ofta i en familjesituation som präglas av missbruk, våld och bristande kommunikation. Av handlingsprogrammet framgår vidare att stora förväntningar läggs på att skolan ska kunna kompensera brister i barns och ungdomars uppväxtmiljö, men skolan är bara en arena. De bakomliggande faktorerna finns även bland individerna själva, i individens sociala relationer och i samhällsstrukturen.

³¹ Pga. avsiktligt självdestruktiv handling (suicid) X60-X84 eller skadehändelser med oklar avsikt (Y10-Y34)

³² Pga. avsiktligt självdestruktiv handling (suicid) X60-X84 eller skadehändelser med oklar avsikt (Y10-Y34)

³³ Enligt Socialstyrelsen, 2006.

3.3 Ungdomsmottagningen

3.3.1 Besökarna och deras frågor

Under kartläggningen har en gruppintervju genomförts med professionella på en ungdomsmottagning samt en djupintervju med en kurator med gedigen erfarenhet inom området hederskulturer.

Kuratorn uppgav att besöksfrekvensen av unga män var hög på just deras mottagning 44 %³⁴ jämfört med snittet på 10 % för hela landet. Kuratorns egen analys av den höga besöksfrekvensen var att alla i årskurs åtta inom deras upptagningsområde erbjöds ett studiebesök under skoltid på mottagningen där de fick information om verksamheten.

Kuratorn uppgav att han tog emot ungdomar med olika bakgrund och hemförhållanden som sökte för olika frågor. Det kan i kuratorns arbete röra sig om alltifrån ångest, depression, självmordstankar, självmordsförsök, ätstörningar till relationer, kärlek, sexualitet, kroppen och droger.

De ungdomar som sökte sig till ungdomsmottagningen hade, oavsett bakgrund, samma frågeställningar och problembild. För ungdomar som lever i en hederskontext fick just deras problembild andra dimensioner; den blir djupare, svårare och att den kan bli eller innehålla mera våld. Ungdomarna har inte samma förutsättningar att hantera sin problematik som motsvarande unga personer har, som inte lever i en hederskontext.

Den senaste tiden har ungdomsmottagningarna³⁵ registrerat en ökning av antalet unga kvinnor och unga män från den mongoliska gruppen, där bakomliggande problembild kopplas till hedersrelaterat förtryck.

3.3.2 Könsmässiga och individuella skillnader

Unga män med utländsk bakgrund och som lever i ett hederssammanhang, sökte ofta ungdomsmottagningen för relationsproblem. Kuratorn uppgav att relationsproblemen kan bestå i de unga männen syn på relationer, synen på kvinnor och på sig själva men också generellt på kvinno- och mansrollerna. Svårigheterna kan ha sitt ursprung från den kontext de befinner sig i, det vill säga familjen.

Det förelåg en skillnad mellan unga män som lever i en hederskontext jämfört med motsvarande grupp unga kvinnor. Skillnaden fanns i vardagen där de unga männen inte har lika omfattande begränsningar hemifrån som motsvarande grupp unga kvinnor. Kuratorn poängterade dock att det även finns unga män som har lika omfattande begränsningar som motsvarande grupp unga kvinnor.

De unga kvinnornas begränsningar är i allmänhet mer omfattande och upprätthålls i större utsträckning med fysiskt våld medan de unga männen begränsningar består av tydliga rekommendationer om hur de ska vara. Det är inte bra för dem att göra si eller så.

Kuratorn uppgav vidare, utifrån sin profession, att han kunde se hur andra faktorer såsom individens och familjens välbefinnande och hälsa påverkade hur våldet tog sig uttryck. Kuratorn beskrev det i ett konkret exempel:

³⁴ Av totala antalet besökare på ungdomsmottagningen

³⁵ Se avsnitt 3.3.

I en familj som levde i en hederskontext, tog konsekvenserna av våldet och förtrycket sig uttryck i olika former. Två bröder hade samma grundvärderingar, värderingar och syn på kvinnor och sexualitet. Den ena brodern var mycket aggressiv och den andra tog till isolering som en lösning på samma förtryck hemifrån.

3.3.3 Sexuella identiteter

Ett annat exempel är individernas förutsättningar för att lösa samma frågor rörande sexuella identiteter. Det finns unga män som söker upp ungdomsmottagningen och är homofober oavsett bakgrund.

Kuratorn hade på ungdomsmottagningen arbetat med unga män som spelar hockey på hög nivå och är homofober. Han hade även arbetat med motsvarande (homofobiska) unga män som har invandrarbakgrund, hederskontext. En hockeyspelande ung man som har etniskt svenska rötter har i sin sociala omgivning större möjlighet att hantera frågan om homosexualitet. En ung man med utländsk bakgrund däremot, som lever i en hederskontext, har små eller inga förutsättningar för att i sin sociala omgivning kunna söka kunskap och vägledning.

Kuratorn uppgav att unga män som lever i en hederskontext och kanske är homosexuella³⁶ och samtidigt är homofober är svåra fall att arbeta med. I de fallen kan homosexualiteten leda till "familjens undergång". Utifrån sina erfarenheter från patientmöten uppgav kuratorn att i hederskontextens graderingar är det värre att vara homosexuell än att förlora oskulden. Båda företeelserna är högst graderade på katastrofskalan.

Majoriteten av djupintervjuerna i kartläggningsarbetet visade samma gradering på katastrofskalan som kuratorn hade uppmärksammat i sitt arbete.

Kuratorns observationer bekräftades av informanter i djupintervjuer om hur familjerna såg på hbt-personer³⁷ och hur de själva såg på dem. Några av informanterna uppgav att de inte kunde ta ställning till frågan eftersom de aldrig hade konfronterats med frågeställningen.

Informanterna drog sig till minnes hur de tidigare reagerade på alla homosexuella och lesbiska par de såg i det offentliga rummet i Sverige. Det förekom även att familjerna samtalade med sina anhöriga i sitt gamla hemland om sina specifika hbt-iakttagelser i det svenska samhället. Ryktet om att Sverige är ett land som har många bögar gör att släkten i gamla hemlandet inklusive de själva, var oroliga att de skulle smittas eller på annat sätt påverkas av dem och därmed äventyra allas heder. Det var ett av många perspektiv där grupper som levde med en hederskontext ansåg att det svenska samhället var ett hot mot den egna gruppen.

Kuratorn fann anledning att anta, om och när det finns misstankar i en familj om att sonen är homosexuell, så föregår pappan och mamman sin sons signaler att komma ut som homosexuell. Innan skandalen blir ett faktum inför den sociala kontext familjen lever i, kan det förekomma mycket våld för att korrigera problemet. Är inte den strategin verksam kan det misstänkas att den unge mannen gifts bort. Familjen anser att genom ett heterosexuellt äktenskap har de fått en bra lösning och botat sin son från dessa eventuella homosexuella tankar eller sjukdomen.

³⁶ Se avsnitten 2.1 och 8 (Fall 2).

³⁷ Homo-, bi- och transsexuella personer.

3.3.4 Sexdebuten, skuldbeläggning och utnyttjande av hederskontexten

Kuratorn möter ungdomar som drömmer och fantiserar om första gången de ska ha sex. Första gången ser olika ut för ungdomarna beroende på var, hur och när det sker och om det är ömsesidigt eller inte.

Unga kvinnor med invandrarbakgrund och som lever i en hederskontext brottas med kravet på att vara oskuld. Hur det kravet ser ut i vardagen för de unga kvinnorna varierar och spannet på kontroll och restriktioner är brett. Men för många är kravet absolut.

”Eftersom kravet på en ung flickas oskuld är absolut, får hon inte göra något som medför att oskulden ett endaste ögonblick kan betvivlas. Hon får inte gå ut ensam, inte bo ensam, inte resa ensam, knappt vara ensam över huvud taget. Hon får inte heller synas med män som inte tillhör familjen. En kvinna ansvarar aldrig för sig själv. Det finns alltid män som sköter ansvaret för kvinnors liv.”³⁸

Både ungdomsmottagningar och specialistläkare kommer i kontakt med kvinnors frågeställningar, oro och ångest som kan härledas till det absoluta oskuldskravet. Oavsett profession påtalas olika sätt att se på oskulden utifrån ett behandlande perspektiv. Det ena är den faktiska oskulden och den andra är den mentala och psykologiska.

Det kan illustreras genom att en ung kvinna har en pojkvän trots förbud hemifrån. Hon/de upplever en positiv sida av att ha sex. Omgivningens signaler talar om för de unga kvinnorna att de inte tillåts ha njutning av sex. De är väl medvetna om de går efter vad hjärtat säger och det strider emot deras uppfostran. Det skapar en rädsla i kroppen. I en del fall även ångest.

Kravet på oskuld finns fram till bröllopsnatten, när de ska träda in i äktenskapet, och följs av krav på fruktsamhet, barn och efter det kommer kärleken in i äktenskapet. Detta anser många som lever i en hederskontext. Kuratorn möter ungdomar som är och har varit spända första gången. Tjejer med utländsk bakgrund som lever i en hederskontext har en värre spänning som övergår till mer påtaglig rädsla över att de har haft ömsesidigt sexuellt umgänge med sin pojkvän. Den psykiska ohälsan kan senare övergå till fysisk ohälsa.

I flera av kartläggningens djupintervjuer pratade de gifta kvinnorna om att de aldrig hade haft sex frivilligt. Det ingick alltid i den förväntade rollen att vara till lags. Några kvinnor beskrev att sex för dem var alltid förenat med smärta. Några beskriver konsekvenserna när maken inte rent fysiologiskt hade kunnat tränga in för att kvinnan inte blivit upphetsad och våt. Kvinnan hade blivit misshandlad, nedvärderad och ifrågasatt.

Flera unga kvinnor, som lever i en hederskontext, uppgav att sexualdebuten för dem hade varit i samband våldtäkt³⁹. Det blir katastrof för majoriteten av kvinnorna. De unga kvinnorna, som alla andra ungdomar fantiserar om första gången och att det då ska vara en ömsesidighet men drömmarna/fantasierna går om intet. Den andra aspekten är, att om våldtäkten/sexuella tvånget genomförs, så är det alltså kvinnan som får skulden från familjen. Det är hon som gjort fel, generellt skuldbelägger de henne genom att anse att det var hon som lockade mannen till våldtäkten/sexuella övergreppet.

Kartläggningen ger belägg för att det förekommer ett flertal unga män både med utländsk och svensk bakgrund, alltifrån Östermalms- till Rinkebykillar/män, som har en medveten strategi att utnyttja de unga kvinnorna som lever i en hederskontext. Medvetna och strategiskt planerande utför de våldtäkter/sexuellt tvång. De unga människens hållhake gentemot kvinnorna är att de uppger för kvinnorna, att om de polisanmäler eller berättar om de sexuella över

³⁸ ”Hedersmordet på Pela” (s.86), Lena Katarina Swanberg.

³⁹ Se avsnitt 3.1.3 Oskuldskrav och våldtäkter

greppen så kommer de unga männen att söka upp kvinnornas föräldrar. Ett indirekt dödshot blir följden om föräldrarna/släkten får reda på att döttrarna blivit av med oskulden. Hoten är från männen tydliga och konkreta. Bland annat i form av bilder tagna av kameramobil där männen hotar med att antingen lägga ut bilderna på nätet eller visa dem för föräldrarna. De unga kvinnorna, som lever i en hederskontext som ovan beskrivits, kan inte polisanmäla våldtäkten.

De båda metoderna på hot, är förenat med oöverblickbara negativa konsekvenser för de unga kvinnorna.

Kartläggningen visar att det ovan beskrivna fenomenen inte handlar om enstaka tillfällen och enstaka män, utan mycket talar för att det är satt i system i Stockholm.

3.3.5 Livet i hederskontext och ohälsa

Livet avseende det fysiska, psykiska, sexologiska och det sociala hänger ihop som en ”matta”.

Det går inte att särskilja det sexologiska från det psykologiska och fysiska. Kuratorn uppgav vidare:

”Som till exempel en flicka som blir våldtagen eller flickan, som inte får ha sex och hon avstår för pappas och mammas skull eller för hederns skull eller för släktens skull. Det är klart att det är farligt. Det är så uppenbart för mig.”

”Men det visar sig i många olika svårigheter som nedstämdhet, oro, ångest, depressioner och självfallet självmordstankar och så vidare. Det är för mig naturliga konsekvenser av sådana begränsningar, svårigheter och utsatthet för de där flickorna. Men samtidigt hur mycket beror det på den totala situationen? Det finns flickor som kanske lever i en hedersrelaterad kontext men de har fantastiska föräldrar, som aldrig använder våld, alltså fysiskt våld eller också är de kanske liberala, även om flickorna är begränsade. Det finns många andra faktorer.”

3.3.6 Suicidala tankar och fullbordan

Kuratorn uppgav att han har haft flickor med utländsk bakgrund, som lever i en hederskontext, som blivit nedstämda och sedan tagit livet av sig. Fall som skiljer sig från den generella bilden av ungdomar som blir deprimerade och har suicidala tankar. Det är stora skillnader mellan unga kvinnor som lever i en hederskontext jämfört med de kvinnor som inte lever i en hederskontext när det gäller förloppet mellan suicidala tankar till konkreta handlingar. För kvinnor i hederskontext leder deras kris till depression och suicidala tankar som mycket snabbt övergår till handlingar⁴⁰. Gruppen skiljer sig även från den generella bilden runt depressioner.

Kuratorn gav följande exempel:

”Kanske flickan har en pojkvän och hon blir avslöjad av föräldrarna. Flickan hamnar i kris och allt kan gå snabbt. Hon kan bli rädd, hon kan bli det och då kanske flickan kan få den här känslan, åh det är kanske bättre att jag tar livet av mig, eftersom jag har varit hemsk utifrån det jag gjorde mot mina föräldrar och inte bara det, jag blev våldtagen.

⁴⁰ Se avsnitt 3.1.

Nästan alla flickor som blir våldtagna, svenska eller andra, tror att det är deras fel i början, de har skuldkänslor. Och tänk dig att du har skuldkänslor om du blivit våldtagen, du gjorde något emot föräldrarna, du har en känsla av att du blivit förnedrad totalt eller kanske det blir på annat sätt. Självklart finns allt där för att bli deprimerad.

Här finns alla faktorer för att du inte skulle vilja leva. Så kan jag svara på din fråga. Och bland de flickorna finns det många tuffa flickor i sig, det är otroliga variationer, otroliga variationer.

Återigen, för mig är variationer otroligt viktiga. Att diskutera hederssammanhang, sexualitet inom hederssammanhang, är mycket viktigt och man kan generalisera, man kan ge allmänna tendenser, men för mig är individernas totala sammanhang mycket viktigt.”

3.3.7 Tillgänglighet, incest och sexualitet

Kuratorn som har gedigen erfarenhet och god kompetens inom ämnet hederskulturer gjorde en analys och drog två försiktiga slutsatser:

”Den ena är hur olika samhällsstrukturer, tidsandan samt geografiska områden har betraktat hbt-personer⁴¹.

Den andra aropå tillgänglighet – man får inte ha sex, säger man, förrän man gifter sig. Sedan är självklart tillgängligheten olika för män och kvinnor. Samtidigt som synen på barn i allmänhet och synen på barn i synnerhet när det gäller deras sexualitet kan jag med försiktighet dra en slutsats. Gränserna mellan t.ex. sexuellt utnyttjande, sexuella brott, våldtäkter, homosexualitet, heterosexualitet och pedofili är inte lika tydliga och skarpa som i Sverige. Alltså t.ex. bristen på tillgänglighet eller önskan kan faktiskt leda till utnyttjande av barn, alltså rent sexuellt. Bristen på tillgänglighet kan leda till det, och jaha, är man homosexuell eller heterosexuell. Och synen i det här sammanhanget den är intressant, tycker jag, det handlar inte bara om sexuellt anal-, oral- eller vaginalsex utan det handlar om relationer.”

Den analys som kuratorn gjort angående tillgänglighet och incest, är giltigt för flertalet intervjuer i kartläggningen.

I djupintervjuerna avspeglas incestoffrens samstämmighet om den värdegrund som deras förövare har. De har beskrivit i vilka sammanhang och med vilken frekvens som övergreppen skett. De har beskrivit det absoluta underordandet, makten och beroendeställningen som barn och kvinnor i hederskontext lever i. Män befinner sig på en överordnad nivå, barn och kvinnor befinner sig strax ovanför den nivå som djuren befinner sig. Incestoffren har beskrivit mannen (pappa, bror eller annan manlig släkting) som den direkta förövaren medan mamman/kvinnan var den passiva förövaren. Med den passiva förövaren menas, enligt majoriteten av kartläggningens incestoffer, att det inte enbart var gärningsmannen; pappa/bröder/annan släkting, som kände till övergreppen, det gjorde även deras mödrar⁴². Incestoffren kände sig svikna av dem i omgivningen som kände till övergreppen men som inte gjorde något. Offren kände att de som inte agerade, understödde förövarens handlingar. Ett svek som offren får bearbeta hela livet, anser de.

Samtliga incestoffer i kartläggningen hade under uppväxten och tidsperioden som övergreppen ägde rum, behandlats som smutsiga, det vill säga som orena och mindre värda.

Exempel 1: En ung kvinna, som utsattes av både pappa och broder, ansågs som smutsig, oren och som en hora. Vid måltiderna i hemmet fick hon äta resterna på en odiskad tallrik och sitta på golvet bredvid soporna.

⁴¹ Se avsnitt 3.4.

⁴² De betraktas samstämmigt som passiva förövare av incestoffren.

Exempel 2: En annan ung kvinna fick under sin uppväxt i gamla hemlandet sova på en madrass i garaget på grund av att hon var oren och betraktades som hora. Första gången pappan förgrep sig på henne var hon 11 år, när hon var 13 år gjorde hennes äldre bror likadant. Hon användes som slav i hushållsarbetet i familjen. När hon började närma sig 20 år var det dags för henne att gifta sig med en svensk man. Hennes far betalade mödomshinnerekonstruktionen innan hon skulle skickas till Sverige för bröllop. Om hon skulle komma tillbaka som skild kvinna skulle hon mördas för hon var en skam för familjen. När hon kom till Sverige hämtades hon av maken direkt på Arlanda och fördes till hans bostad.

I Sverige tog våldet en annan skepnad. Maken misshandlade och våldtog henne. När hon hade varit i Sverige i nästan två år väljer mannen att ”sparka” ut henne. Hon hade ingen vetskap om att svensk lag förbjuder misshandel och våldtäkt inom äktenskapet. Det fick hon reda på efter det att hon hade blivit ”utsparkad” av mannen. I kvinnans gamla hemland är det mannens ord som gäller. Han har rätt att uppfostra sin fru och har rätt till sex när han så önskar.

Kvinnan fick informationen om svensk lag på en kvinnojour som hon flydde till. Kartläggningens incestoffer, som levde i en hederskontext, uppgav att skammen och skulden lades på dem som offer och inte på förövarna. Att prata om incest/sexuella övergrepp och att lyfta frågan utanför sitt eget system, det vill säga att anmäla sexuella övergrepp, incest, till socialtjänst eller polis är absolut tabu. Det är offren som anses locka förövaren till den sexuella handlingen. Det synsättet gäller även när offren är barn. Det kunde vara förenat med social död, för dem själva eller för familjen/släkten om det framkommer. Sexuella övergrepp/incest; ”det får inte ens förekomma eftersom det inte finns något liv värt att leva för den som utsatts om det blir känt”⁴³.

Synen på *var* (vilka förklaringsmodeller och/eller ursäkter) och *på vem* man lägger skammen och skulden är olika angående sexualbrott, beroende på om individen lever i det individ⁴⁴- eller gruppcentrerade samhällssystemet.

⁴³

”Att tala om sexuella övergrepp”, Kadir, Hamdia (s. 9). Kadir är initiativtagare till projektet HOPP-Hafi som riktar sig till kurdiska och arabiska folkgrupper som berörs av sexuella övergrepp i nära relationer och hedersrelaterat våld, genom att ge stöd och råd. Att synliggöra för invandrarföräldrar att sexuella övergrepp förekommer i deras kultur och ge kunskap i ämnet (s. 58).

⁴⁴ Se avsnitt 2.3.

3.4 Homo-, bi- och transsexuella personer

3.4.1 Några historiska milstolpar

År 1907 användes begreppet homosexualitet för första gången i Sverige⁴⁵. Avkriminalisering av sexuella relationer mellan personer av samma kön ägde rum 1944. Sex år senare, 1950, bildades RFSL⁴⁶ som första organisation för homosexuella i Sverige. Högsta domstolen i Sverige fastslog 1955 att en lesbisk mor inte är olämplig som vårdnadshavare enbart på grund av sin sexuella läggning. År 1972 togs frågan om att klassa homosexualitet som sjukdom upp och sju år senare, 1979, i samband med den homosexuella frigörelseveckan då några aktivister ockuperade Socialstyrelsen, avskaffades sjukdomsstämpeln. Världshälsoorganisationen (WHO) tog 1992 bort homosexualitet från sin förteckning över sjukdomar. I många länder klassificeras homosexualitet fortfarande som en psykisk störning.

Den 1 januari 2009 tar Socialstyrelsen bort vissa koder i den svenska klassifikationen av sjukdomar och hälsoproblem, såsom transvestiter, fetischister och sadomasochister.

Hbt är en samlingsterm för homo-, bi- och transsexuella personer.

Synen på Hbt-personer

Vid djupintervjuerna har det framkommit att drygt hälften av informanterna inte var bekanta med begreppet ”annan sexuell läggning” från sina gamla hemländer. De blev uppmärksammade på detta först när de kom till Sverige. Det förekom överhuvudtaget inte i deras hemländer.

Förmedlat av en kvinna

En mogen kvinna uppger, att i hennes sociala kontext där majoriteten anser sig själv vara integrerade och arbetar i Stockholmsområdet, är deras övertygelse att om det skulle framkomma att någon är homosexuell eller lesbisk i släkten så måste han/hon offras för gruppens/familjens överlevnad.

Det anses vara en oerhörd skam, katastrof, om det framkommer att någon i familjen eller släkten har en annan sexuell läggning än rådande norm. Den personen måste försvinna, mördas, påtvingas självmord eller drabbas av någon olycka med dödlig utgång.

Övertygelsen och ideologin är att familjefadern måste rädda familjens rykte och status, det vill säga familjens heder.

I praktiken måste problemet undanröjas så fort som möjligt. För att eliminera att ryktet inte uppstår och sprids om att det finns en hbt-person i familjen/släkten.

Skulle ett sådant rykte uppstå kan följden bli, till exempel, att inte ”bögbroderens” systrar och unga kvinnliga kusiner blir bortgifta eller att det blir stora svårigheter att få de ogifta unga kvinnorna i släkten bortgifta. Det är ingen som vill ha systrarnas eller kusinernas händer.

Förmedlat av en man

En manlig informant uppger att i hans sociala kontext är uppfattningen att familjens heder och Gud är det viktigaste för och i livet.

⁴⁵ ”Höra hemma”, RFSL

⁴⁶ RFSL = Riksförbundet för sexuellt likaberättigande.

Han uppger att hbt-personer ”inte finns”, i den meningen att det är absolut katastrof om han skulle komma hem och säga att han är kär i en annan man. ”Det är det värsta som kan hända. Det är just därför som det inte finns”. Det är lika illa som om en syster skulle vara en ”hora”, det vill säga misstänkas ha eller de facto ha blivit av med oskulden.

Det skulle i deras släkt inte hjälpa om en homosexuell person dygnet runt skulle gå med två livvakter, de skulle mörda honom ändå. Släkten skulle se till att han skulle få åka hem till det gamla hemlandet och där skulle han bli avrättad.

Förmedlat av en ung man

En ung manlig informant svarar direkt att en hbt-person skulle bli skjuten. Det är helt förbjudet enligt familjens religion. Familjens uppfattning är att en homosexuell person inte skulle få komma i närheten av någon familjemedlem, för den personen är inte ren⁴⁷. De blir äcklade.

Skulden för att någon anses ha blivit hbt-person läggs på uppfostran. Om det skulle komma fram i informantens släkt att någon är homosexuell, ”så blir de självklart dödade”. Den uppgiften skulle inte vara någons ansvar utan det skulle göras av ren vilja. Vem som helst kan utföra mordet. Det skulle ses som en renande åtgärd och inte direkt som ett mord. Även om de enligt tron inte får döda så skulle någon i mannens sociala kontext göra det.

Informanten gör en gradering mellan två alternativ om vad släkten anser vara värst: Att vara homosexuell eller att vara (manlig) pedofil och gifta sig med en 3- eller 13-årig flicka. Familjen anser inte att äktenskapet med ett barn är så anmärkningsvärt, men däremot skulle det vara en katastrof om det fanns en homosexuell i släkten.

⁴⁷ Muslimska religiös innebörd.

3.5 Funktionshindre

I djupintervjuerna av de individer som levt under hedersförtryck har frågan ställts hur deras familj, släkt och de själva ser på funktionshindrade individer. Är det förenat med någon skam eller skuld? Följdfrågan har varit om det finns skam och/eller skuld i samband med födseln av ett funktionshindrat barn eller kändedomen om ett funktionshinder i familjen. Var lägger familjen/släkten skammen och skulden?

Svaren i kartläggningen kan sorteras i två övergripande grupper:

- Det föreligger ingen skam eller skuld när det gäller funktionshindrade individer i släkten.
- Det föreligger skam och skuldbeläggande på någon eller något. Det kan ses i familjer/släkter med och utan barn eller ung person med funktionshinder.

I familjer/släkter som anser att det är en skam som påverkar familjens heder finns det olika strategier som används för att dölja den funktionshindrade. Olika förklaringsmodeller angående orsaken till individernas funktionshinder ges.

Skammen och skulden i familjen

Det anses vara en skam att ha ett funktionshindrat barn/ungdom i familjen. Det är något familjemedlemmarna försöker dölja för sin omgivning om det inte syns på individen att det finns ett funktionshinder. De säger till ”folket”⁴⁸ att individen går i en viss skola eller klass men verkligheten är en annan.

Familjen arrangerar, till exempel, vid gymnasiets examen att dottern/sonen ska springa ut med ordinarie avgångsklasser och inte tillsammans med sin särskoleklass. Det görs för att vilseleda ”folket” eller släkten att deras dotter/son har ett funktionshinder.

Det finns otaligt varianter på hur och var skulden läggs. Den strategi som är vanligast är att skuldbelägga kvinnan som får stå till svars för att hon fött ett barn med funktionshinder.

3.5.1 Exempel på förekommande resonemang i kartläggningen

- Om familjen har fått ett funktionshindrat barn ska familjen kompensera Gud och mildra/beveka Guds straff/konsekvens genom att familjemedlemmarna ska be ännu mer. En alternativ uppfattning är att familjen/kvinnan inte bett till Gud i den omfattning de/hon borde och därför straffats av Gud. För att kompensera sina misstag gentemot Gud ska barnen ska ta på sig slöja tidigare än tänkt och vidta andra åtgärder.
- Det är t.ex. modern eller familjen som har gjort något och någon person har satt ”onda ögat”⁴⁹ på familjen/kvinnan under graviditeten som ledde till att de fick ett funktionshindrat barn.

⁴⁸

”Folket är delar av det sociala systemet (etniskt/religiöst/ideologiskt) som har samma uppfattning och förhållningssätt gentemot normsystemets värdegrund.

⁴⁹

Se avsnitt 5.

- I en familj ansåg man att det var ”folket” som ordnat med magi på grund av avund på kvinnan. Avunden bestod i att hon födde bara söner. I familjens kontext har söner ett statushöjande värde. Magin, ansåg familjen, gjorde så gentemot henne att det medförde att hon fick en funktionshindrad son.
- En annan familj anser att människan har gjort något i sitt förra liv som gjorde att individen föddes med ett funktionshinder.

Särskild utsatthet i hederskontext

Barn och ungdomar med funktionshinder är en särskilt utsatt grupp, uppger professionella aktörer som arbetar med målgruppen. Samma förhållningssätt bekräftas i djupintervjuerna.

De professionella aktörerna uppger att flertalet familjer som lever i en hederskontext och som har ett funktionshindrat barn/ungdom anser att det för dem är en skam. Familjerna talar därför inte om för släktingar eller andra bekanta att deras barn går i särskola eller har insatser med anledning av barnets/ungdomens funktionshinder.

Barn och ungdomar med etniskt svenska föräldrar upplyser sina barn på ett helt annat sätt än barn med invandrarföräldrar. Det kan bero på att föräldrar med invandrabakgrund inte kan söka information på samma sätt. Vissa föräldrar vet inte vad olika myndigheter står för och ansvarar för.

Oaktat bakgrund finns det familjer som lever på sina funktionshindrade barn. Konsekvenserna, anser de professionella, blir att ungdomarna inte får bli självständiga och utveckla sina förmågor för att i ett senare skede flytta hemifrån. Det blir en form av osynlig inlåsningsseffekt.

Det finns ungdomar som skulle behöva insatser men som inte får det eller inte ansöker om det. Det ovan beskrivna framträder tydligare när ungdomen avslutar skolan. Vistelsen utanför hemmet blir då mer begränsad.

Professionella aktörer påtalar den utsatthet som förekommer bland ungdomar över 18 år med funktionshinder, oaktat bakgrund. De professionella upplever att de funktionshindrade barnen och ungdomarna som lever i en hederskontext har en extra utsatt situation genom beroendeställning till föräldrarna/anhörighetsvårdare. Utsattheten bli problematiskt när brott enligt svensk lag äger rum samt när de unga anses överträda hederskontextens normer.

Det får svåra konsekvenser när skolans aktörer misstänker att sexuella övergrepp sker i familjen/slakten och individen är över 18 år. Ett tydligt exempel kan nämnas som uppdagats i skolmiljö där det hade framkommit tydliga bevis på att incest förekom, men skolpersonalens anmälningsplikt inte gällde.

Det praktiska agerandet, för att hjälpa den utsatte 18-åringen, sköttes via skolläkare som tydligt rekommenderade LSS-verksamheten att den unga kvinnan skulle bo på ett skyddat boende/gruppboende för att komma ifrån de misstänkta incestförhållandena i familjen/slakten.

Vid ett gemensamt samverkansmöte aktörer emellan backade LSS-handläggaren. Status i dag är att kvinnan fortfarande bor på samma adress och troligtvis lever under samma förhållanden som när hon gick i skolan.

Exempel på annan karaktär av utsatthet är unga kvinnor (även unga män) med funktionshinder där slakten gifter bort den unga kvinnan (mannen) med någon från samma etniska och/eller religiösa grupp och i vissa fall från föräldrarnas gamla hemland.

De professionella, som arbetar med dessa ungdomar, hävdar att många ungdomar med funktionshinder har en mindre utvecklad förmåga att självständigt få och kunna göra konsekvensanalys. Det får till följd att dessa ungdomar, som är över 18 år, inte har förmåga till exempel att se att de är på väg att bli eller har blivit bortgifta. De kan inte överblicka vad det innebär med äktenskap och släktens förväntningar på dem, till exempel i samband med bröllopsnatten och framgent att skaffa barn.

Ett annat exempel på restriktioner och begränsningar är när funktionshindrade barn och ungdomar, som lever i en hederskontext, ska delta i aktiviteter som arrangeras av skolan efter ordinarie skoltid. Trots kostnadsfria aktiviteter, säkra hemtransporter som ordnas i form av färdtjänst eller taxi får vissa grupper av barn/ungdomar, vanligtvis unga flickor/kvinnor, inte delta.

Uppföljning och kvalitetssäkring

Uppföljning och kvalitetssäkring av funktionshindrade barn och i synnerhet funktionshindrade barn och ungdomar, som lever i en hederskontext, har påtalats som en brist i samhällssystemet. Vad händer med dem när skolan inte har möjlighet att hjälpa individerna att tillvarata deras behov och utveckla deras förmågor? Skolan har vissa möjligheter att se barnet/den unga i vardagen under skolperioden, hur barnets/den ungas status kan variera samt att se orsakssambanden mellan välbefinnandet och eventuellt skeenden utanför skolans arena.

Skyddat boende för funktionshindrade

Olika aktörer har även efterlyst möjligheten för funktionshindrade till skyddat boende med assistans där aktörerna arbetar efter att individen lever i en hederskontext och dess problembild och inte i första hand efter funktionshindret.

Vård av anhörig

Några professionella aktörer har gjort kartläggningen uppmärksam på hur frånskilda, företrädesvis unga kvinnor, som lever i en hederskontext begränsas av sin släkt genom att bli anhörighetsvårdare till någon i släkten efter sin skilsmässa.

Enligt vissa traditioner i hederssammanhang återgår kontrollen av kvinnas agerande och sexuella uppförande till hennes ursprungsfamilj vilken övertar ansvaret för att hedern ska upprätthållas. Kvinnans agerande i samhället anses kunna vara en potentiell kraft till att familjens heder ifrågasätts och därför ska hon återgå till ursprungsfamiljens ansvar.

Det finns indikationer på att anhörighetsvård i familjer som lever i en hederskontext, där familjens/släktens strategi är att vården sköts av unga kvinnor/kvinnor som är frånskilda eller på annat sätt anses bör ha/behöver begränsning i sitt livsutrymme.

De professionella som ser dessa kvinnor hävdar att deras arbetsveckor är långt över normala arbetstider.

Kvinnorna själva börjar inte reflektera över sin situation och att de har fått en begränsad livssituation förrän de är helt utpumpade av det vårdnadsansvar som ålagts dem. Det är i det skedet som de professionella kommer i kontakt med kvinnorna.

Kvinnorna har inte reflekterat över att det är ett sätt att kontrollera familjens heder genom att låta dem som är frånskilda kvinnor vara ständigt upptagna och inte få vistas ute i samhället mer än nödvändigt.

4. Jourer och skyddade boenden

4.1 Bakgrund

Enligt projektplanen för kartläggningsuppdraget har avgränsningar till fem jourer/boenden gjorts. Syftet med att kartlägga de personer, som tagit kontakt med jourer och skyddade boenden, är att beskriva omfattningen och karaktären av de inskränkningar och det fysiska och psykiska våld som de flickor/kvinnor, vilka kommit i kontakt med jourer och skyddade boenden, utsatts för. Vidare skulle flödet av flickor ut från och in till Stockholm belysas. De fem jourerna/boendena är:

- Kruton
- Linnamottagningen
- Systerjouren Somaya
- Elektra, stödverksamhet, ej boende
- Terrafem

Vid kartläggningen av jourer och skyddade boenden har tre olika metoder av uppgiftsinsamling använts:

- Aktstudier/dokumentation av flickor/kvinnor på de skyddade boendena
- Djupintervjuer av flickor/kvinnor som bor/har bott på de skyddade boendena
- Djupintervjuer med professionella på de skyddade boendena

Den metod som använts genomgående är en systematisk genomgång av avidentifierade akter/dokumentation efter en given mall¹ för att finna karaktären på eventuellt våld och förtryck, som individen utsatts för samt få en uppfattning om omfattningen. Analysen har gjorts utifrån det resonemang som förekommit inom familjen och med individen och som relateras till skeendet, som de sökt extern hjälp för. Det gäller också att söka skapa en bild av de externa aktörernas insatser och ageranden.

Den andra metoden som använts i kartläggningen har varit djupintervjuer av flickorna /kvinnorna enligt en i förväg utformad mall² och arbetsmodell för identifiering av hedersrelaterat förtryck och våld³ samt intervjuer med företrädare för respektive jour/boende. Kartläggningen har kompletterats med ytterligare offentligt tillgängligt material som tagits med för att belysa karaktären av våldet och förtrycket. Allt material har avidentifierats.

Terrafem tackade nej till erbjudandet om att medverka i kartläggningen enligt arbetsmodellen. De ville själva göra egna bedömningar och själva fylla i formuläret.

Genom en skärpning av lagstiftningen i Socialtjänstlagen från och med 1 juli 2007 *skall* socialnämnden särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp i hemmet kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation.⁴

¹ Se Bilaga 10.

² Ibid.

³ Se avsnitt 2.1.

⁴ Lag 2007:225 om ändring i Socialtjänstlagen (2001:453), 5 kap., 11 §.

Det som enligt praxis brukar gälla för ett *skyddat boende* är

- att personal i boendet under dagtid eller under dygnet som ett minimum har grundutbildning angående våld mot kvinnor
- att boendet är låst/kontrollerat alternativt att adressen är skyddad.

4.1.1 Kort presentation av jourer/skyddade boenden

Kruton

Socialtjänstförvaltningen i Stockholms stad har sedan 2002 ett skyddat boende för flickor/unga kvinnor som lever i en hederskontext. Det skyddade boendet omfattar åtta platser. Målgruppen är flickor 13-20 år. De insatser som erbjuds är skydd, praktisk hjälp, omvårdnad, psykosocialt stöd och krisbearbetning. För varje inskriven flicka upprättas en risk- och skyddsbedömning. Under 2007 skrevs 38 flickor in varav 26 flickor var under 18 år. Av de 26 flickorna som var under 18 år placerades 14 enligt LVU. Kruton noterar att antalet omedelbara omhändertaganden har ökat.

Den genomsnittliga placeringstiden var 2007 drygt 55 dygn. Upptagningsområdet är hela landet. Under 2007 gjorde sju stadsdelsförvaltningar 19 placeringar och 13 kommuner gjorde tillsammans ytterligare 19 placeringar på Kruton.

Under 2008 gjorde stadsdelarna totalt 14 placeringar på Kruton.

Tabell 4.1.1.1: Antalet placeringar från stadsdelarna på Kruton, 2006-2008

Stadsdelsförvaltning	2008	2007	2006
Rinkeby-Kista	2	2	3
Spånga-Tensta	4	4	6
Hässelby-Vällingby	3	5	3
Bromma	1		
Kungsholmen			
Norrmalm			
Östermalm	1		
Södermalm		1	
Enskede-Årsta-Vantör	1	2	1
Skarpnäck		1	
Farsta			1
Älvsjö			
Hägersten-Liljeholmen			
Skärholmen	2	4	3
TOTALT	14	19	17

Staden fick under 2008, betala 1 100 kr per placering och dygn medan priset för övriga kommuner var 3 900 kr per placering och dygn. Finns ramavtal för övriga kommuner, vilket inte är fallet särskilt ofta, blir priset några hundra kronor lägre. Även vid längre avtalsperioder eller när flickor har "försvunnit" görs justeringar av priset.

Personalen – 10 personer – är utbildade socionomer eller har annan likvärdig utbildning.

Sedan 2004 finns även ett Stöd- och rådgivningscenter (Centret) dit flickor/unga kvinnor kan vända sig direkt för råd och stöd. Målgruppen är flickor/unga kvinnor 13-25 år. En jourtelefon, som är öppen dygnet runt, inrättades 2007.⁵

Kruton finansieras genom vårdintäkter i form av placeringar/boende, kvalificerat kontaktmannaskap på centret och utbildningar/information till kommuner.

Linnamottagningen

Linnamottagningen⁶ erbjuder stöd och skydd för flickor och pojkar 13-25 år, som utsätts för hedersrelaterat förtryck, hot och våld.

Mottagningen kartlägger ungdomarnas situation och behov, som även inkluderar hot- och riskbedömningar. Mottagningen arbetar även med icke heterosexuella ungdomar. Under 2007 fick 130 flickor och pojkar stöd på Linnamottagningen.

Mottagningen samarbetar med den öppna verksamheten Systra Mi⁷ som erbjuder olika typer av aktiviteter för flickor.

Under 2007 uppgick antalet placeringar i jour- och familjehem med koppling till Stockholms stad till 11 individer. Av dessa var 5 placeringar i Stockholm från andra län, en från Stockholm och placerad i Stockholm och resterade 5 från Stockholm var placerade i andra län. Genomsnittstiden för en placering var 1 år.

Under 2007 arbetade tre socionomer på Linna.

En jourtelefon har inrättats under 2007 och är öppen alla dagar 9-22.

Linnamottagningen erbjuder familjearbete på uppdrag av socialtjänsten.

Finansiering: Bidrag från Länsstyrelsen i Stockholms län och medel för familjehemsplaceringar.⁸

Systerjouren Somaya

Systerjouren Somaya är en ideell förening som driver kvinno- och tjejjour i Stockholm. Hotade, misshandlade och våldtagna kvinnor och flickor får hjälp, stöd, information och skyddat boende. Systerjouren har telefonjour, besöksmottagning och skyddade boenden och kvinnorna har ofta möjligheter att kommunicera på sitt eget hemspråk. Telefonjouren är öppen vardagar 9-16, onsdagar 18-21, fredagar 18-20 och lördagar 11-13. Under år 2007 öppnades en kostnadsfri linje (020-nummer). Under 2007 inkom 738 samtal till jouren och 20 kvinnor och 11 barn bodde i det skyddade boendet. Den genomsnittliga boendetiden var 72 dygn. Tretton av kvinnorna kom från Stockholms stad och resterande sju från kommuner utanför Stockholm.

Förutom verksamhetsledaren arbetade 2,5 personer som kvinnojournassistenter, två som behandlingsassistenter samt ett antal volontärer.

⁵ Krutons verksamhetsberättelse 2007, Kruton Stöd- och rådgivningscenter & skyddat boende – deltagande i stadens kvalitetsutmärkelse 2008.

⁶ Namnet kommer från Lilith och Inanna – två gudinnor från 4000 år f. Kr.

⁷ Systra Mi finansieras av Allmänna Arvsfonden.

⁸ Linnamottagningens verksamhetsberättelse för 2007.

Under 2007 har verksamheten fått projektmedel från Länsstyrelsen för start och utveckling av tjejboendet "Styrka". Det skyddade boendet, som startade 2005, är ett kollektivboende med tre platser. Placeringen görs av socialtjänsten och är ett boende för tjejer som måste lämna sitt hem på grund av hedersrelaterat våld, hot om våld och förtryck. Under 2007 bodde 13 kvinnor/tjejer på "Styrka" varav sju kom från Stockholms stad.

De har fått avböja hjälpsökande på grund av platsbrist på boendet.

Finansiering: Gåvor, ersättningar för utbildningar/föreläsningar, verksamhetsbidrag från staden samt bidrag från Länsstyrelsen i Stockholms län.⁹

Elektra

Verksamheten har, under 2007, bestått av kurativa och slussande insatser såsom stödjande och motiverande samtal, kartläggning och riskbedömning samt praktisk hjälp med olika myndigheter, banker etc.

En stor del av hösten 2006 och våren 2007 har ägnats åt övergripande arbete med utvidgning av Elektra i landet som ett resultat av bl.a. vetskapen om Sharafs Hjältar¹⁰.

Under 2007 hade Electra kontakt med 55 ungdomar varav 28 var nya ärenden under året. Elva av dessa nya ärenden kom från staden och resterande 17 kom från övriga landet.

En person svarar för stödverksamheten, vilket innebär att Electra under 2008 fokuserar på att arbeta förebyggande i linje med övrig verksamhet som Sharafs Hjältar och hjältinnor. Det innebär också att ärenden inom stödverksamheten kommer att slussas vidare till organisationer inom det upparbetade nätverket.¹¹

Stödverksamheten finansieras genom organisationsbidrag från Socialtjänstförvaltningen.

Ytterligare en kvinno- och tjejjour har kontaktats i kartläggningen.

Tensta kvinno- och tjejjour

Kvinnojouren, som startade under 2003, försöker nå männen genom diskussioner.

Jouren vill visa männen att våld inte är ett medel för att få god och ömsesidig respekt. I de lokaler där jouren är belägen används ett rum för skyddat boende.

Antalet inkommande och utgående samtal till jouren 2007 var 578 och antalet besök på jouren 253. Antalet övernattningsdygn var 180.

Jouren har en heltidsanställd och en kontorsanställd på halvtid.

Finansiering: Bidrag från Länsstyrelsen i Stockholms län, Spånga-Tensta stadsdelsförvaltning, Sveriges Kvinnojourers Riksförbund (SKR) samt sponsring.¹²

Förutom de specifika uppgifter som lämnats för varje jour/boende har flertalet haft uppdrag att informera i skolor (lärare och kuratorer), socialsekreterare, journalister, politiker, studenter, Brottsofferjouren m.fl. om sin verksamhet och om det hedersrelaterade våldet.

⁹ Systerjouren Somayas verksamhetsberättelse 2007.

¹⁰ Sharaf = heder (arabiska).

¹¹ Elektras verksamhetsberättelse 2006-2007 och Verksamhetsberättelse för Elektras stödverksamhet 2007.

¹² Verksamhetsberättelse 2007, Tensta kvinno- och tjejjour.

4.1.2 De professionellas synpunkter

Vid besök på de skyddade boendena har djupintervjuer genomförts med de professionella som lämnat följande synpunkter.

Övergripande problem

Generella problem, som tagits upp av de professionella under intervjuerna, är de s.k. *två-åringarna*. Det gäller kvinnor som kommer till Sverige som anhöriginvandrare till män som senare lämnar kvinnorna eller kvinnor som väljer att lämna sina män efter att ha våldsutsatts och som vistats i landet kortare tid än två år. Det innebär att kvinnorna blir asylsökande och socialförvaltningen har inte längre ansvar för kvinnorna utan det ansvaret faller på Migrationsverket.

Migrationsverket kan bevilja uppehållstillstånd om det finns planer på äktenskap, partnerskap eller att bli sambo med någon som bor i Sverige. Om personerna inte bott tillsammans i hemlandet beviljar Migrationsverket i regel uppehållstillstånd för två år och i vissa fall för kortare perioder men minst ett år.

Skulle anknytningen upphöra under det tidsbegränsade uppehållstillståndet förlängs normalt inte uppehållstillståndet.¹³

Det kan då innebära att kvinnan får resa tillbaka till det gamla hemlandet. Hon kommer troligtvis inte att accepteras av sin släkt igen, eftersom hon lämnat mannen och hon kan till och med riskera att dödas för att familjens heder ska upprätthållas.

Även *vistelsebegreppet* är ett problem. Genom att socialtjänsten i den kommun där den enskilde befinner sig när hjälpbehovet uppstår har det yttersta ansvaret resulterat i att staden får ökade kostnader. Det är fallet bl.a. när våldsutsatta kvinnor och barn av säkerhetsskäl ofta flyttar till Stockholm eller andra större kommuner.

Ett undantag från vistelsekommunens ansvar är när en kommun tar initiativ till att placera en person i en annan kommun¹⁴, t.ex. i familjehem eller särskilt boende.

När det gäller vistelsebegreppet i Socialtjänstlagen har regeringen tillsatt en utredning med uppdrag att förtydliga ansvarsfördelningen mellan kommunerna när det gäller enskilda personers vistelse i annan kommun än hemkommunen.¹⁵ Utredningen ska redovisa sitt resultat till regeringen senast 30 april 2009.

Vilseledande uppgifter angående ålder, som kan ha lämnats till Migrationsverket, där det gäller å ena sidan att få, dvs. vara berättigad till, barnbidrag¹⁶ och, å andra sidan, omyndigas giftermål, där någon av parterna inte har uppnått 18 års ålder.¹⁷

Mot bakgrund av det stora inflytandet som imamerna har inom religioner där hederskontext praktiseras ansåg företrädare för ett skyddat boende att utbildning i svenska och i svensk lagstiftning för imamer var angeläget.

¹³ Migrationsverket; Tillstånd juni 2008.

¹⁴ SoL, 16 kap., 2 §.

¹⁵ Kommittédirektiv, Dir. 2008:13.

¹⁶ (Försäkringskassan) Barn som bor i Sverige har rätt till barnbidrag, vilket utbetalas t.o.m. det kvartal då barnet fyller 16 år. Därefter utbetalas förlängt barnbidrag om barnet fortsätter i grundskolan.

¹⁷ Enligt Äktenskapsbalken (1987:230), 2 kap., 1 § får den som är under 18 år inte ingå äktenskap utan tillstånd av myndighet enl. 15 kap., 1 §.

Jourernas/boendenas synpunkter på socialtjänsten, skolan, landstinget (sjukvården), polisen, åklagarna och Migrationsverket är att en kompetenshöjning behövs samt ett ändrat förhållningssätt och bemötande.

När det gäller *socialtjänsten* fungerar arbetet bättre i de stadsdelar som har kvinnofridsteam än i de övriga stadsdelarna. Insatserna, t.ex. ekonomin, fungerar inte för de utsatta kvinnorna och det återspeglas i kvinnornas relationer till socialtjänsten. När det gäller flickorna är det lättare att skydda dem på skyddade boenden om de är LVU-ade. Ofta har det gått väldigt långt i processen innan socialtjänsten får kännedom om flickorna och deras situation. Det har varit svårt att se att de är våldsutsatta och att se hederskontexten. I stället ser man inom socialtjänsten det som enskilda unga individers beteenden gentemot föräldrarna. Socialtjänsten uppfattas fungera bättre ute i landet än i Stockholm och några av skälen som uppgivits är: omorganisationer, många socialsekreterare, socialsekreterarnas kompetensbredd, bemötandet, åldersstrukturen bland t.ex. familjebehandlare och kostnaden för LVU.

Eftervården – efter den akuta tiden på jousen – är undermålig när det rör sig om individer och familjer som lever i hederskontext.

Även inom *polisen* är okunnigheten stor inom området fastän den varierar mellan olika polisdistrikt. Så t.ex. lämnas inte alltid upplysningar till kvinnorna om rätten till tolk¹⁸ och målsägarbiträde. Vid anmälningsupptagningen görs ett första ”snabbförhör” utan tolk. Det förfarings sättet får negativa konsekvenser för den efterföljande utredningen. Kvaliteten på polisutredningarna kan ibland vara undermålig och måste därför läggas ned. Det förekommer oklarheter om vad som är socialtjänstens och vad som är polisens uppdrag. En skillnad kan ses mellan poliser med respektive utan familjevårdsenheter.

Åklagarna har oftast bara polisens utredningar att gå på och kompetens saknas om hederskontextens mekanismer hos åklagarna och därför går ärendet inte vidare.

Landstinget har delvis börjat uppmärksamma problematiken, dock bör personal inom BUP¹⁹ erbjudas utbildning angående hedersrelaterat förtryck och våld. Orsaken till brist på välbefinnande hos individen har inte närmare undersökts, utan fokus läggs på individen själv. Förtrycket och våldet uppmärksammas inte.

BUP behövs för både korta och långa kontakter.

För gömda kvinnor med barn finns det risk att männen via BVC²⁰ får reda på var kvinnorna och barnen befinner sig.

Vid brott eller misstanke om brott mot kvinnor, tillåts männen att vara med i undersökningsrummen, t.ex. på sjukhuset. Kvinnan kan i den situationen inte uppge annat skäl till sjukvårdspersonalen än det som förväntas av henne. I den situationen kan kvinnan signalera kraftigare sjukdomstillstånd än vad de facto är aktuellt för att bli inlagd och som ett sätt att undkomma våldet.

Skolan uppvisar en hel del brister, bl.a. beroende på att kulturkompetens saknas, men i skolan finns även ett visst motstånd när det gäller kunskap om kulturfrågor. Ofta finns inte heller resurser såsom kuratorer, skolsköterskor och fritidsledare och i de fall de personalkategorierna finns på skolan är de rädda för att gå in i samtal med eleverna om ämnet heders

¹⁸ Tolkar, se Bilaga 11.

¹⁹ Barn- och ungdomspsykiatri, BUP erbjuder psykiatrisk behandling för barn och ungdomar 0-17 år och deras familjer. Det finns 16 BUP-mottagningar i länet. Inom BUP:s specialenheter finns t.ex. BUP Bågen (våld i familjen), BUP Vasa (sexuella övergrepp) och BUP Lundens (migrationsproblematik).

²⁰ Barnvårdscentralen.

kontext. Friskolorna är helt distanserade inom området. När flickorna är placerade på skyddat boende blir skolgången problematisk och här finns det utvecklingsmöjligheter om hur undervisningen skulle kunna bedrivas.

Övrig inkommen information angående Stockholms stad skyddade boende – Kruton

- I kartläggningen har en polis, som har god kontakt med ungdomarna i en kranskommun till Stockholm (Nacka), uppgivit att det är känt hos unga killar med invandrarbakgrund var det skyddade boendet är beläget. De unga männen uppger att det är ett bra "raggningsställe".
- I kartläggningen har det framkommit att en ung man vid ett tillfälle "smugglats in" på det skyddade boendet. Den som ansågs ansvarig för insmugglingen skrevs därefter ut från boendet.
- Under samtal i kartlägningsarbetet har en person från Krutons personal uppgett att det kommit till deras kännedom att "hela irakiska kolonin känner till boendet".

Slutsatser och önskemål

- Ökad kunskap och obligatorisk utbildning om olika kulturer och om hedersproblematiken inom alla myndigheter, som kommer i kontakt med utsatta personer.
- Utvecklat samarbete mellan involverade parter/myndigheter före, under och efter placeringar samt ev. viss samlokalisering av involverade aktörer.
- Kvinnofridsteam på varje stadsdelsförvaltning.
- Eftervård av flickor/kvinnor som vistats i skyddat boende bör vara obligatorisk. Möjligheter till kontrakterad stödperson och olika boendeformer bör finnas.
- Ändrad lagstiftning så att en förälder inte kan hindra att ett barn får hjälp och stöd.
- Krav på tolkarna när det gäller objektivitet och kön.
- Anhöriginvandrade och andra invandrande kvinnor måste lära sig svenska och få kunskap om det svenska systemet och samhället.
- Utbildning av imamer i svenska och med fokus på svensk lagstiftning.

Angående Kruton, Stockholms stads skyddade boende, och förslag på förändringar, se under rubriken avsnittet *Analys och förslag*. Se även studien *Omhändertagna ungdomar*.

4.2 Stadsdelsförvaltningarnas utnyttjande av Kruton

Enligt Krutons verksamhetsberättelse för 2007 tillhörde flickorna, som placerats i det skyddade boendet, följande stadsdelsförvaltningar:

Hässelby/Vällingby, Skärholmen, Spånga/Tensta, Enskede/Årsta/Vantör, Rinkeby/Kista, Skarpnäck och Maria/Gamla stan.

Tillsammans gjorde de sju stadsdelarna totalt 19 placeringar på Kruton. Nästan 70 procent av placeringarna från staden gjordes från Hässelby/Vällingby, Skärholmen och Spånga/Tensta.

De främsta orsakerna till placeringar på det skyddade boendet bland *samtliga* flickor var fysiskt våld, psykiskt våld, sträng kontroll, hot om våld och dödshot. Bland de 38 inskrivna flickorna under 2007 hade 21 gjort polisanmälan om brott och i fem fall saknades uppgift. De övriga 12 hade inte gjort någon polisanmälan.

Kruton har, som tidigare nämnts, noterat en ökning av antalet omedelbara omhändertaganden och bl.a. med anledning av detta har sju frågor ställts till stadsdelarna och enheten för hemlösa kring skyddade boenden. Uppgiftsinsamlingen har gjorts genom mejl eller telefonsamtal.

1. Den första frågan gällde omfattningen av nyttjandet av skyddade boenden mot bakgrund av stadsdelsförvaltningens budget. Samtliga fjorton stadsdelsförvaltningar och enheten för hemlösa svarade att budgeten inte alls påverkande utan det var behovet som styrde.
2. När det gällde valet av skyddat boende relaterat till budgeten väljer stadsdelarna nästan alltid det billigaste alternativet som tillgodoser klientens behov. Det är alltså behovet som i första hand styr och inte budgeten.
3. Sex stadsdelsförvaltningar och enheten för hemlösa svarade att de anlitate Kruton, två svarade om behov skulle finnas skulle de anlita Kruton, två visste inte och tre har svarat nej och en stadsdelsförvaltning (sdf) svarade ”inte under senare tid”.
4. De skäl som har uppgivits varför Kruton väljs eller inte väljs var:
 - Har inte haft behov av Kruton (1 sdf)
 - Det finns inte många alternativ för målgruppen (2 sdf)
 - Den unges behov är avgörande (3 sdf)
 - Den unges behov och det är socialtjänstens egna verksamhet (1 sdf)
 - Krutons specialkompetens (3 sdf + enheten för hemlösa)
 - Gjort placering tidigare men flickans ålder stämde inte (1 sdf)
 - Inget svar (2 sdf)
 - Mottagningen är oerhört bra och välkomnande (1 sdf)
5. På frågan om stadsdelen anlitat Kruton tidigare svarade sju (7) stadsdelsförvaltningar och enheten för hemlösa ”Ja”, sex (6) svarade ”Nej” och en stadsdelsförvaltning svarade ”Vet ej”.²¹

²¹ Beroende på sammanslagningen av stadsdelsförvaltningarna.

6. På frågan vad som är svagheten/styrkan i Krutons verksamhet har sju stadsdelsförvaltningar inte besvarat frågan. Orsaken är att stadsdelsförvaltningen inte anlitat Kruton eller har begränsad erfarenhet av placeringar på Kruton. Övriga stadsdelsförvaltningar och enheten för hemlösa har svarat:
- Styrkan är hedersproblematiken och målgruppen (1 sdf + enheten för hemlösa)
 - Tar sitt uppdrag på allvar och har specialkompetens (1 sdf), Kruton har kompetens när det gäller flickor/unga kvinnor (1 sdf)
 - För stor frihet för unga , Kruton har brustit i tillsyn av yngre flickor (3 sdf)
 - Kruton stödjer familjeperspektivet, brister i verksamheten för äldre (1 sdf)
 - Har gett sig in i myndighetsutövning som kan bli svårutrett och engagemanget har blivit onyanserat (1 sdf)
 - Styrkan är välkommandet och mottagandet (1sdf)

Någon stadsdel har lämnat flera svarsalternativ i listan ovan.

7. På frågan om stadsdelsförvaltningen har alternativa boenden har sju stadsdelar namngivit alternativ.

De boenden som nämnts är Unga Kvinnors Värn (UKV), Somaya, Terrafem, Svärds-liljan, Alla kvinnors hus, Kris-Tina (Attendo), Kriscentrum och Framtidståget.

Någon stadsdelsförvaltning har egen öppenvård och några lägenheter för personer över 20 år, rum i krislägenhet eller egna boenden.

Slutsatser

Styrkan är den specialkompetens inom socialtjänsten som finns samlad för målgruppen hos Kruton. Samtidigt lyfter några stadsdelar fram den alltför stora frihet som de unga flickorna plötsligt får, brister i tillsynen och säkerheten av de yngre flickorna och innehållet²² i vistelsen. Vidare kan konstateras, trots ett lägre internt pris för stadsdelarna vid placeringar på Kruton, används inte Kruton i större omfattning utan andra alternativa placeringar görs. Reflektioner över kvaliteten i de individuella dokumentationerna för 2006 resulterade i en begränsad fördjupad studie ute i linjen.

Resultat av den fördjupade studien

Under tiden i det skyddade boendet har några flickor avvikit utan överenskommelse med personalen under något dygn. En LVU-placerad flicka har, under en avvikelse på ett dygn från boendet enligt framkomna uppgifter våldtagits. Detta har kommit till personalens kännedom men inte dokumenterats i aktuell persons akt. Ingen anmälan om händelsen gjordes till berörd stadsdelsförvaltning utan uppdagades senare i samband med ett polisiärt ingripande.

Se även Del II, *Omhändertagna ungdomar*.

²² "Vilsen längtan hem" – En sann berättelse om hedersrelaterad maktutövning Melissa Delir

4.2.1 Vart tar flickorna vägen efter det skyddade boendet

Det vanligaste var att flickorna som varit placerade på Kruton 2007 gick tillbaka hem utan insats, gick hem med bibehållen kontakt med socialtjänsten eller till jourfamilj efter placeringen. Några valde studentrum, kvinnojour eller att bo hos en kamrat.

Från skyddat till eget boende

Om flickorna, efter det skyddade boendet, ges möjlighet att bryta upp från sina familjer/släkter/klaner är det oftast nödvändigt för dem att göra sig helt otillgängliga och oåtkomliga för släkten. Sökandet efter flickorna kommer att vara en ständigt pågående process för släkten. Flickorna måste därför ofta söka någon form av skydd när det gäller adress och i vissa fall identitet.

Folkbokföringen

Offentlighet är en huvudregel och offentlighetsprincipen är en viktig grundpelare i Sverige. Det finns dock begränsningar t.ex. när det gäller rikets säkerhet, vid bekämpning av brott och vid skydd av enskilda individers privatliv.

Uppgifter om samtliga enskilda personer som är folkbokförda i landet finns i folkbokföringsregistret som registreras av Skatteverket och som huvudregel är offentligt. Där finns uppgifter såsom namn, adress, civilstånd och andra familjeförhållanden registrerade.

Uppgifterna överförs dagligen till andra myndigheters dataregister, t.ex. Försäkringskassan, Statens person- och adressregisternämnd (SPAR) och Vägverket. Till andra avnämare (= brukare av uppgifterna) överförs uppgifter veckovis, t.ex. till kommuner och landsting.

Ibland kan det föreligga behov av begränsningar i offentlighetsprincipen. Det sker genom regleringar och begränsningar i sekretesslagen²³. Det kan gälla enskild eller honom närstående som skulle lida skada eller men om uppgifter röjs.

Skatteverket²⁴ använder sig av det samlade begreppet ”skyddade personuppgifter” för skyddsåtgärderna sekretessmarkering, kvarskrivning och fingerade uppgifter inom folkbokföringen.

Sekretessmarkering

Sekretessmarkeringen i folkbokföringsdatabasen innebär att skattekontoret efter bedömning anser att utlämnade uppgifter om en person kan förorsaka personföljelse eller annan skada. Skattekontoret har gjort bedömningen utifrån exempelvis personens egna redogörelse för omständigheterna. Inga formella krav finns för att få en sekretessmarkering. Markeringen ska fungera som en varningssignal för avnämarna och medges normalt för 1-2 år. Sekretessmarkeringen benämns ibland ”adressskydd”, ”skyddad adress”, ”skyddad identitet” eller ”identitetsbyte”.

Antalet beslut om sekretessmarkering uppgick under perioden november 2007 – oktober 2008 till 1 128 i regionen.²⁵ Av dessa sekretessmarkeringar svarade knappt 11 % för kopplingar till hedersrelaterade skäl.

- Identitetsbyte eller, som det heter, *fingerade personuppgifter* ansöks hos Rikspolisstyrelsen.
- Namnbyte ansöks hos Patent- och Registreringsverket.

²³ Sekretesslagen, 7 kap., 15 §.

²⁴ www.skatteverket.se

²⁵ Regionen omfattar Stockholms län exklusive Salem, Nykvarn, Södertälje och Norrtälje.

Kvarskrivning

Ett annat sätt att skydda personuppgifter i folkbokföringsregistret är kvarskrivning, vilket innebär att personen vid flytt fortsätter att vara folkbokförd på den gamla bostadsadressen. Detta beslut kan gälla i högst tre år. Kvarskrivningen fungerar som ett adresskydd som oftast kombineras med en sekretessmarkering. Omfattningen av kvarskrivning var enligt Skatteverket 1 471 i hela riket och 416 i regionen under september 2008.

I de följande två tabellerna redovisas antalet bifallsbeslut om sekretessmarkering och kvarskrivning under perioden november 2007 – oktober 2008. Den första tabellen avser Stockholms stad och den andra tabellen avser hela regionen exklusive Salem, Nykvarn, Södertälje och Norrtälje. Skälet till att uppgifter för både staden och regionen redovisas är människors rörlighet mellan olika kommuner i storstadsregionen.

Tabell 4.2.1.1: Antalet bifallsbeslut om sekretessmarkering och kvarskrivning fördelat på typ av markering. Uppgifterna avser Stockholms stad¹⁾

	Misshandel	Övriga	Hedersrel	Vittne	Politisk	Psykiska	Hot i	Övrigt	Summa
	brott	skäl	skäl	förföljelse	skäl	skäl	arbetet		
nov-07	14	9	4	0	0	0	3	5	35
dec-07	21	10	4	1	1	2	10	5	54
jan-08	17	17	8	2	1	2	12	4	63
feb-08	11	15	3	0	2	0	9	2	42
mar-08	24	19	7	1	2	1	16	1	71
apr-08	24	9	4	0	2	1	3	2	45
maj-08	14	16	4	4	6	1	16	5	66
jun-08	6	12	0	1	0	0	5	0	24
jul-08	12	8	7	1	2	0	5	1	36
aug-08	8	10	2	0	0	5	5	0	30
sep-08	16	13	6	0	0	0	6	0	41
okt-08	17	23	8	1	0	1	14	0	64
nov 07-okt 08	184	161	57	11	16	13	104	25	571
%	32	28	10	2	3	2	18	4	100

1) Personerna var bosatta i Stockholms stad vid beslutstillfället. Skatteverket har i samarbete med kartläggningen under ett års tid fört detaljerad statistik enligt identifieringsmodellen för hedersrelaterat förtryck och våld samt stadens definition²⁶

Anmärkning: Uppgifterna i procent är avrundade till heltal.

Källa: Skatteverket

²⁶ Se avsnitt 2.1.

Tabell 4.2.1.2: Antalet bifallsbeslut om sekretessmarkering och kvarskrivning månadsvis november 2007 – oktober 2008 fördelat på typ av markering. (Uppgifterna avser regionen)

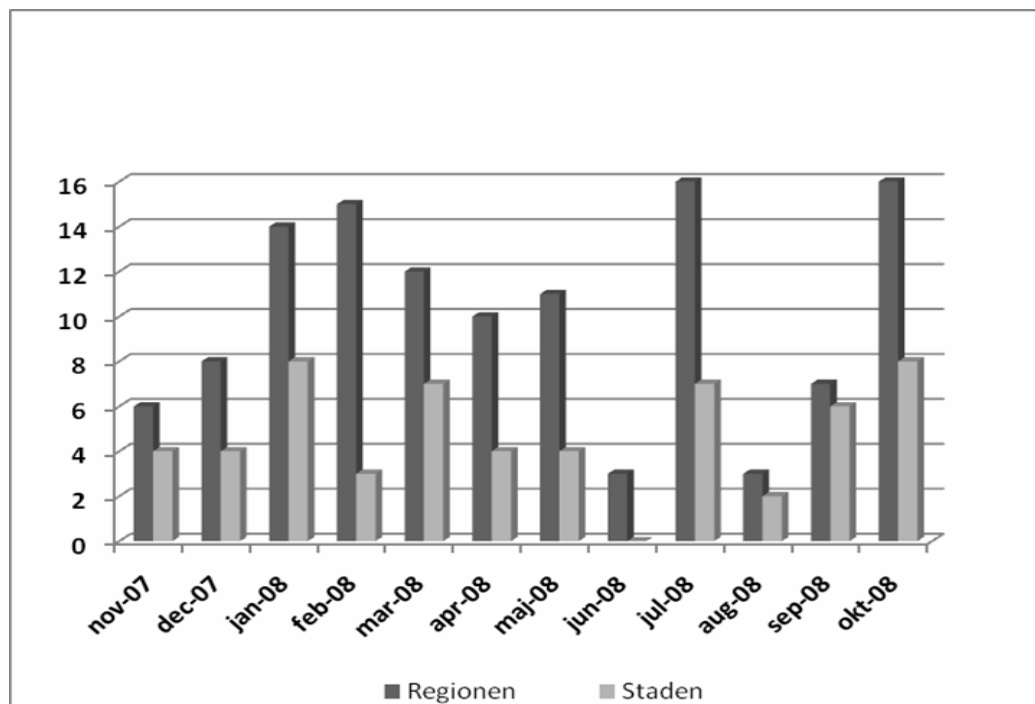
	Misshandel	Övr. brott	Heders- relaterat	Vittne	Politisk förfölj.	Psykiska skäl	Hot i arbetet	Övrigt	Summa
nov -07	32	16	6	0	0	2	10	6	72
dec -07	44	15	8	3	2	2	14	6	94
jan -08	48	36	14	3	2	4	26	4	137
feb -08	28	24	15	0	3	1	20	4	95
mar -08	44	29	12	1	6	1	30	2	125
apr -08	35	21	10	1	4	2	10	3	86
maj -08	28	26	11	6	6	5	24	6	112
jun -08	13	28	3	1	0	0	9	0	54
jul -08	23	20	16	1	2	1	12	1	76
aug -08	24	25	3	0	1	7	9	0	69
sep -08	23	19	7	2	0	1	18	1	71
okt -08	40	46	16	1	0	2	32	0	137
nov -07 – okt -08	382	305	121	19	26	28	214	33	1128
%	34	27	11	2	2	2	19	3	100

Källa: Skatteverket

Drygt 50 procent av samtliga bifallsbeslut om sekretessmarkering och kvarskrivna i regionen under perioden gällde personer bosatta i Stockholms stad vid beslutstillfället medan 47 procent av samtliga bifallsbeslut om hedersrelaterat våld avsåg Stockholms stad.

I följande diagram redovisas månadsvis antalet bifallsbeslut om sekretessmarkering och kvarskrivning relaterat till heder i staden respektive i regionen under perioden november 2007 till oktober 2008.

Diagram 4.2.1.1:Antalet bifallsbeslut om sekretessmarkering och kvarskrivning relaterat till heder, månadsvis, nov -07 – okt -08, i regionen respektive i staden

Källa: Skatteverket

Fingerade personuppgifter

Vid särskilt allvarliga hot medges fingerade personuppgifter.²⁷ Kopplingen mellan den nya och den gamla identiteten finns endast hos Rikspolisstyrelsen dit också ansökan görs. Cirka 90-95 personer i landet använder för närvarande fingerade personuppgifter, vilket motsvarar ca 55 ärenden. Ett ärende kan gälla flera personer, t.ex. en mamma med flera barn. Igenomsnitt går 3-5 ärenden igenom per år. Många av ärendena är hedersrelaterade.

²⁷ Lagen om fingerade personuppgifter (1991:483) infördes 1 juli 1979.

5. Autentiska fall och exempel

5.1 Autentiska fall

Syftet med avsnittet är att exemplifiera karaktären och bredden på det förtryck och våld som förekommer i en hederskontext. Förtryckets och våldets systematik/karaktär bör inte ses utifrån enskilda handlingar utan i ett större organiserat, strategiskt sammanhang som pågår i ett längre perspektiv. Ett led av det samlade agerandet eller av enskilda handlingar kan utgöra brott enligt svensk lag.

Det är viktigt att kunna presentera familjers/släkters beteendemönster, förhållningssätt och strategier, vilka helt eller delvis återkommer genom hela kartläggningen. Det är även viktigt att belysa skeenden i en längre tidsföljd och se vilka yttre faktorer, som kan samverka och påverka skeendena.

Underlaget för redovisningarna är djupintervjuer med de individer som utsatts för våld och förtryck i en hederskontext. De som är experter på att analysera sin egen familj och släkt är individerna själva, som levt tillsammans innanför hemmets fyra väggar. Intervjuerna finns bandade och dokumenterade. Fakta i intervjuerna har inte kunnat verifieras genom intervjuer med motparten/motparterna av hänsyn till informanternas säkerhet. Stödbevisning eller verifiering av uppgifterna har ägt rum på annat sätt, som varit säkert för informanterna, som polisutredningar, andra vittnen eller stödbevisning runt informanten eller annat material/underlag som kartläggningen haft tillgång till.

För att underlätta för läsarna har intervjuerna bearbetats dels för att texterna innehållsmässigt ska flyta och dels för att sätta in vissa företeelser, beskrivningar och upplevelser i sitt sammanhang. Vidare har vissa justeringar gjorts med hänsyn till informanterna och deras integritet, men dessa saknar betydelse i sak.

Förtrycket, som de utsatta samstämmt uppger, består av olika ageranden där kanske varje enstaka händelse eller incident var för sig, för en utomstående betraktare, kan ses som relativt harmlös. Intervjupersonerna¹ anser samstämmt och upplever att den vardagliga systematik med vilken kontroll och kränkningar utförs, inte är ålders- eller situationsadekvat. Ytterligare en dimension av kränkningarna är att de utförs av närstående (mamma och pappa) och utdraget i tiden, under uppväxten. Informanterna uppger samstämmt att själen urholkas med tiden och individen blir oförmögen att själv hantera och ta ställning i vardagen. Med urholkningen av individens självkänsla/jaget går individen under sin uppväxt över till att vara ett med gruppen och underställd den. Flertalet informanter kallar den organiserade systematik, med vilken deras omgivning agerade mot dem under deras uppväxt, för "hjärntvätt".

5.1.1 Män i hederskontext

Ung man

Kontroller och restriktioner på fritiden

Den unge mannen bor hemma. Föräldrarna vill ha ett fast grepp och kontroll av sonen, som snart fyller 18 år. De vill veta exakt var han är, vem han är tillsammans med och att han inte gör något som är förbjudet² till exempel könsöverskridande kontakter i vardagssituationer. Om han i det läget undanhåller sanningen om situationen och det uppdragas låter

¹ Intervjupersoner används synonymt med informanter.

² Förbjudet = *haram* (arabiska) enl islam.

konsekvenserna inte vänta på sig. Det kan bli misshandel vid hemkomsten, hot eller att han inte får gå ut vid nästa tillfälle han hade för avsikt och önskan att göra det.

Föräldrarna ringer ett par gånger vid varje tillfälle när han är ute för att kontrollera så mycket som möjligt av situationen och umgänget. Föräldrarna vill kontrollera att deras sons förväntade roll efterlevs³. Det kan bli åtskilliga telefonsamtal under dagen. Så har vardagen varit under hela uppväxten. Att stänga av mobiltelefonen är inget alternativ. När han stängt av mobilen för att mentalt få vara fri en kort stund efter skolan lät inte konsekvensen och korrigeringen vänta på sig. De blir inte i paritet med vad den unge själv anser sig ha gjort för "fel". Därför har han inte stängt av mobilen någon mer gång. Den unge mannen uppger att föräldrarna alltid har ett fast grepp om honom, hans fot, som han uttrycker det (både fysiskt och psykiskt grepp). Han beskriver sin känsla och den mentala kontrollen som en "fotboja"⁴, fast osynlig. Det dagliga förtryck som han upplever i form av restriktioner, begränsningar och kränkningar påverkar hans självkänsla negativt. Kontrollen och restriktionerna, som han utsätts för, står inte i paritet med hans ålder eller den vardag han lever i.

Om den unge mannen sedan en längre tid bestämt att göra något tillsammans med sina kompisar efter skoldagens slut (i åk 9 och i gymnasiet), så kan föräldrarna helt plötsligt få för sig att det kan vara dåligt för familjens rykte, hedern. De säger nej utan någon motivering. Den unge mannen får då hålla sig hemma och dölja utgångsförbudet med en lögn inför kompisarna. Det finns inte på kartan, att han i det läget skulle kunna argumentera i sakfrågan för att försöka skapa sig ett förhandlingsutrymme. Hans själ är så tom och skadad genom uppväxtåren att det egna jaget är minimalt. Hans existens kan beskrivas som ett skal, som är fyllt med en ständig pliktuppfyllelse om hur föräldrarna och omgivningen önskar att han ska vara.

Föräldrarna tror att sonen ska göra kriminella saker eller att han umgås med tjejer. De är rädda för *könsöverskridande aktiviteter*, som kan äventyra familjens rykte, heder. Oron för att sonen ska bli kriminell hänger inte ihop med den verklighet som sonen lever i. Däremot reflekterar den unge mannen över att det handlar om att föräldrarna skapar en anledning att hålla honom under en onormalt hård kontroll. Det får inte uppstå något ofördelaktigt rykte som kan bli fallet om sonen kan ses på allmänna och vardagliga platser, där han kan komma i kontakt med det motsatta könet och dessutom bli iakttagen av någon landsman eller ideologiskt likasinnad.

Den unge mannen beskriver att hans kompisarkontakter med unga kvinnor inte kan ske öppet. Hos hans föräldrar finns djupt inrotat att en könsöverskridande vänskap inte kan förekomma, utan de tror att det alltid handlar om sexuella relationer.

Minsta misstanke om, misstolkning av eller ett faktum, att den unge mannen skulle ha en sexuell relation före äktenskapet är inte bra och tangerar katastrof. Familjen skulle bland annat betrakta sin son som "*oren*". Konsekvenserna skulle bli att han blir utestängd eller som man säger förskjuten från familjen, släkten och den sociala gemenskapen.

En förälskelse i en etnisk svensk tjej skulle resultera i att han blir betraktad som oren. Blir den unge mannen betraktad som oren skulle han inte senare kunna gifta sig med någon kvinna som tillhör hans religion eller ursprung. Det blir en katastrof för familjen och deras sociala överlevnad blir allvarligt hotad, katastrof. Hedern är då kraftigt ifrågasatt.

Familjen skulle, i förhållande till sin sociala omgivning, tvingas bära en stor skam. Därför ligger det i sakens natur, att de skulle förskjuta sonen som gjort något förbjudet och därigenom blivit oren. Detta skulle ske oavsett om det verkligen inträffat eller inte. En misstanke kan räcka.

³ Se avsnitt 2.1.

⁴ Se avsnittet Analys (Föräldrabalken och vårdnadsplikten).

Den unge mannen uppger, att om en av hans tjejkusiner som bor i Stockholm och i övriga Sverige, skulle misstänkas ha en relation med en svensk kille, skulle hon bli förskjutet/portad från hemmet och sina nära och kära – kanske också hotad till livet och misshandlad.

Den unge mannen sätter ord på det system han lever i: Det är ett samhälle i samhället som vi, i detta sammanhang hans släkt/landsmän/ideologiskt likasinnade, byggt upp. Ett system som vi lever i och som sträcker sig även över de andra europeiska länderna, där vi har våra landsmän/ideologiskt likasinnade. De har alla kontroll på alla och i synnerhet på de unga, ogifta kvinnorna och deras förehavanden.

Det sätt som majoritetssamhället agerar på gentemot den unge mannen – uppger han liksom många andra i kartläggningen – beror på att samhällsaktörerna inte förstår kärnan i hederskontextens förtryckande strukturer, strategier och kränkningar. När samhällets aktörer inte förstår och ser, sviker aktörerna på nytt den unge mannen och hans medbröder och -sysstrar. Den unge mannen betonar att hans situation inte går att jämföra med när ”Svenne” kontrollerar sina barn. Den jämförelsen blir helt fel.

Den unge mannen ger ett exempel på det tankemönster, som finns i hans sociala kontext: Om han skulle komma med en svensk tjejkompis eller flickvän på en fest, som arrangeras av landsmän/ideologiskt likasinnade skulle den omedelbara reaktionen bli att de skulle portas och hans föräldrar skulle skämmas. Deras rykte och status skulle omedelbart vara i gungning och hedern bli skadad.

Subtill hot

Den unge mannen har ett reellt men *subtill hot* hängande över sig. Han har under uppväxtåren i det gamla hemlandet i Främre Orienten tolkat en händelse, där ett ungt förälskat par, släkt till familjen, blivit skjutna. Den händelsen är det ingen i familjen som pratar öppet om, men alla förhåller sig till den kunskapen att en förälskelse innan äktenskapet är en katastrof och kan sluta med två mord. Alla i familjen bevakar så att förälskelse inte blir aktuellt innan äktenskapet, för alla i familjen och släkten vet vilken konsekvens det kan få.

Dialog i vardagen saknas

Den unge mannen säger idag att diskussioner och dialog i familjen i för honom viktiga och vardagsnära frågor var inget som förekom under hans uppväxt.

Diskussioner om kompisar, kärlek, flickvän/pojkvän och i synnerhet samtal om känslor, skulle vara detsamma som att inte visa respekt för sina föräldrar, framför allt pappan. Den unge mannen uppger att just diskussioner om relationer och känslor är något som definitivt inte förs. Man fostras till att inte diskutera och resonera om saker som sker i sin närmiljö. Fostran sker inte genom att skapa ett eget jag, utan det är familjen/gruppen som gäller i första rummet. Det är otänkbart att fostras till ett kritiskt förhållningssätt med reflekterande tankar och dialog.

Det handlar om att visa sina föräldrar respekt och att hela tiden uppfylla de plikter som de anser att individen (sonen/dottern) ska ha. Om man missköter de uppgifterna blir det oftast konsekvenser som tar sig uttryck i psykiskt⁵ eller fysiskt våld.

Kontroller och restriktioner i skolan

Gränsen för vad som är tillåtet⁶ och inte tillåtet⁷ i skolsammanhang är avhängigt av och hur den indirekta kontrollen kan ske enligt föräldrarnas sätt att se. Kan den indirekta kontrollen av

⁵ Psykiskt våld enl. svensk lag.

pojken/den unge mannen och hans förehavanden i skolan eller aktiviteter i skolans regi ske genom lärare/skolpersonal? Aktiviteterna får inte äventyra *ryktet* genom att könsöverskridande kontakter kan ske, vilka kan tolkas som en relation eller sexuell kontakt. En sexuell kontakt kan hos vissa familjer och i vissa sammanhang innebära en aktivitet, där två skolbarns/ungdomars hud möter hud.

I realiteten får den unge mannen inte följa med på någon skolresa under sin skoltid. Vid enstaka tillfällen, när lärarna/rektorn har övertygat föräldrarna om att de kommer att ha en hundraprocentig kontroll över att sonen inte kommer att göra saker som familjen anser är *haram* kan det accepteras. Föräldrarna har till fullo fått ta del av klassresans programpunkter, som ska täcka hela dygnet. De har fått ha åsikter och ställt frågor om upplägget och fått syftet förklarad för sig och till viss del fått ställa krav om vissa restriktioner/korrigeringar av aktiviteterna.

Om klassresan (i gymnasiet) gått till exempelvis Göteborg (Liseberg) hade det varit förbjudet för den unge mannen att delta. Den unge mannen hade i den situationen fått dölja den verkliga anledningen till att han inte fått åka, för att inte avslöja att det var hans pappa och mamma som sagt nej.

Gränsen för vad den unge mannen fått delta i har varit just skolresa eller studiebesök med övernattnings i skolans regi. Att delta i skollämnena har inte varit några problem⁸.

Kravet på blivande makan och äktenskap

En ung man, som är ogift, får ofta i vardagen höra att han ska gifta sig med en kvinna som har sitt ursprung i samma land och är en fin flicka. I familjesammanhang är det mycket viktigt att hon har ett bra rykte och är ”ren”, det vill säga oskuld. Den unge mannen har den senaste tiden fått kännedom om att mödomshinnan är en myt. Hans familj har ett krav på att de ingifta kvinnorna i släkten ska blöda på bröllopsnatten. Annars betraktas de som orena. I retoriken säger hans föräldrar att han får välja fritt. I hans fall innebär det att det ska vara en kvinna från samma religion och religionsinriktning, land, etnicitet/grupp, från en bra släkt med status och kvinnan ska vara oskuld.

Den unge mannens jämnåriga manliga kusiner är helt övertygade om att deras blivande fruar måste vara oskulder, annars kommer inte äktenskapet att fungera, resonerar de. Om de upptäcker att de inte är oskulder på bröllopsnatten måste de hitta nya fruar. De manliga kusinerna är i 20-årsåldern och bosatta i Sverige, majoriteten i Stockholm. Att de själva har sex innan äktenskapet hör enligt dem inte till saken.

Kravet som ligger på den unge mannen är att han ska utbilda sig och skaffa ett bra jobb innan han gifter sig. Mannen bör ha en stabil och bra ekonomi. Männerna i hans släkt gifter sig därför vid 27-30 års ålder. Det finns förväntningar på att mannen ska försörja sin fru. De förväntningarna kommer från hans familj och den blivande fruns familj. Att inte ha råd med det ena eller det andra i äktenskapet innebär att mannens aktning/ära sjunker i folkets och släktens ögon.

Psykisk misshandel och brytpunkten

Den unge mannen uppger att han började reflektera över sitt liv efter att han, genom fyra samverkande tillfällen, hade fått gå till en fritidsgård en kväll under senare delen av högstadiet. Den tillfälligheten uppstod när 1) pappan var på tjänsteresa 2) mamman inte visste vad fritidsgård var 3) en kusin skulle följa med och 4) fritidsgården var öppen just den

⁶ Tillåtet = halal (arabiska) enl islam..

⁷ Förbjudet = haram (arabiska) enl islam.

⁸ Se Bilaga 16.

kvällen. Det blev en brytpunkt som gjorde att det såddes ett frö. Pojken (den unge mannen) pratade med personalen om sitt liv hemma. Den unge mannen hade känt att han under hela sin uppväxt blivit psykiskt kränkt av mamman och pappan. Han hade inga referensramar om vad som är okej och inte okej. Men den kvällen fick han ett annat perspektiv på hur en uppväxt kan vara. Två år senare sökte han hjälp hos en frivilligorganisation för att börja sortera i det som han upplevt under sin uppväxt. I dag kan han sätta ord på det han varit med om.

Den unge mannen beskriver de dagliga psykiska kränkningarna av mamman och pappan. De sade till honom att han var den bästa sonen, men samtidigt med ett falskt tonläge och alltid med ett tillägg om att han borde ha gjort så eller så. Varje dag bestod av ord som innehöll nedvärderingar och systematiska kränkningar med innebörden att han var dum i huvudet, som inte klarade skolan. Han skuldbelades av sin egen mamma. Det var ingen idé att de kom till Sverige för han var ju så dum i huvudet.

I sitt agerande började det bli två roller som han spelade för att överleva på de olika arenorna, hemmet, skolan och "fritiden" och för att få bekräftelse. Den ena rollen pågick utanför hemmet bland annat i skolan och den andra i hemmet gentemot föräldrarna och släkten. På de olika arenorna förekom lögnen som blev en överlevnadsstrategi. I gymnasiet började bubblan brista.

Uppväxten hade kantats av brott både enligt svensk lag och enligt norm. Polisen i Stockholm skulle sätta orden *gängkriminalitet* och *uppgörelser i rivaliserande kriminella grupper* på företeelsen. Den unge mannen själv hävdar att roten till hans beteende är förtrycket hemma som skapat ångest. Konsekvensen, enligt den unge mannen, blev ett själsligt kaos och ett vakuum. Rådningen blev en kontakt med en frivilligorganisation som började arbeta mentalt med den unga mannen.

Den fysiska/psykiska misshandelns karaktär och förändring

För den unge mannen var uppväxtens vardag kantad av fysisk misshandel ett par gånger i veckan och mer omfattande misshandel ungefär en gång i månaden. Den utövades av de äldre bröderna, pappan och mamman. Den fysiska misshandeln bestod av slag, sparkar mot ansiktet och även slag med bälte samt piskrapp med träpinnar på händer och fötter. Den unge mannen kan idag inte förstå, varför inte föräldrarna och bröderna, i stället för att misshandla honom, kunde ha talat om vad han gjort för fel, och kommit med förslag på hur han skulle ha gjort i stället. Den unge mannens analys av sin egen uppväxt är att det var så hans föräldrar en gång i tiden hade blivit fostrade och då tror de att det är på det sättet man uppfostar barn.

Under mellanstadiet var det en lärare som såg, lyssnade och försökte tala med föräldrarna om misshandeln. Men det hjälpte inte. Den unge mannen uppger att socialtjänsten aldrig har varit inblandad i familjen. Att polisanmäla övergreppen har för honom varit helt otänkbart.

Den unge mannen uppger att de ständigt fostrats in i att det som förekommer inom familjen behåller man inom familjen. Det skulle ses som en stor skam om det kom ut att någon utomstående varit inblandad i saker som berör familjens egen uppföstran.

Under de senaste åren har den fysiska misshandeln från fadern blivit mer sporadisk. Den unge mannen tror att det kan ha att göra med att han nu är fysiskt större än pappan. Moderns fysiska misshandel kvarstår i form av lavetter⁹, nyp och luggningar.

Den unge mannen tar numera tag i modern och stoppar henne. Han uppger att han inte ger tillbaka för han tycker samtidigt synd om sin mamma. Ibland blir han misshandlad av bröderna eller pappan för att han inte tillåter modern att misshandla honom. De ifrågasätter honom varför han inte respekterar sin mamma och sina äldre bröder, när han stoppar moderns

⁹ Med "lavetter" menas örfilar.

misshandel av honom. Han ska inte sätta sig upp mot sin mamma och alla anser att modern har rätt att uppfostra honom på det sättet.

De dagliga psykiska kränkningarna, som kommer från mamman, kan sammanfattas i olika variationer på en sådan oduglig son hon har. Faderns psykiska kränkningar kommer om fadern ser att en situation kan uppstå och att det kan finnas misstanke eller förväntan om att sonen kan komma att "missköta" sig. Sonen upplever att det finns ett hot om att han kan förskjutas från sin familj. Att missköta sig innebär i sammanhanget att sonen skulle vilja göra något som pappan anser vara *haram*, och det är inte detsamma som majoriteten av sekulariserade muslimer anser vara *haram*. Enligt den unge mannen har pappa och övriga släkten egna strikta regler om vad de anser vara *haram* och vad som kan skada familjens heder. Vad skulle ryktet säga om sonen gjorde det ena eller det andra?

Andra delar av psykiska kränkningar som den unge mannen sätter ord på är att fatta beslut, stora som små, vardagsbeslut som sällanbeslut. Det är alltid föräldrarna som bestämmer. De bestämmer om hans framtid och det har pågått redan sedan barnsben. Besluten har inte varit i paritet med ålder eller sammanhang. De har aldrig efterfrågat vad han själv har för åsikt, trots att frågorna kunnat vara åldersadekvata och besluten likaså.

Föräldrarna har bestämt hans studiegång, val i grundskolan och framåt, vilket yrke han ska välja. De har bestämt vilken framtida fru han ska ha. Det kommer glirningar till den unge mannen om att de fått förfrågningar från andra föräldrar inom samma religiösa och etniska grupp om han inte är giftasmogen nu och lämplig för just deras fina dotter. Pressen har därmed ökat på föräldrarna och på honom.

Våldets konsekvenser för individ och samhälle

En ung man har i djupintervjun satt ord på det system av förtyck, kontroll, restriktioner, psykiska kränkningar och fysiskt våld som han växt upp i. Enligt föräldrarnas uppfattning är att inte öppet visa kärlek, ömhet och närhet i en familj, ett sätt att visa respekt. Det är en uppfattning som helt eller delvis kan noteras i de intervjuade personernas familjer och i övrigt material som finns i kartläggningen. Det är en uppfattning och ett förhållningssätt som förefaller bli tydligare, när barnen lämnar småbarnsstadiet och starkare när tonåren nalkas.

Den unge mannen berättar om den kärlek han aldrig fick i barndomen. Att aldrig bli sedd av sina föräldrar, i synnerhet av mamman som var hemma. Mat och kläder har det aldrig varit problem med men däremot med det känslomässiga. Den unge mannen beskriver: "Det känns så ont, det gör ont i hjärtat så man vill hellre få en smäll i ansiktet för att glömma bort. Alltså man vill få ett annat sår, man vill inte ha ett och samma sår, som man tänker på hela tiden. Det är det. För mig fungerar det inte."

De grundläggande själsliga behoven, har ersattas med upprepade kränkningar i vardagen. Enligt den unge mannen har hans ångest tagit sig uttryck i ett "eget kriminellt beteende", som det heter på myndighetsspråk. Själv använder han inte de orden, eftersom han själv känner till roten till sitt agerande. Ingen annan i hans omgivning tycks se sambandet mellan hans agerande, ångesten och hemmiljön, det psykiska och fysiska våldet. Ingen utanför hemmet kan hjälpa honom att komma ur sin situation och få hjälp med sin ångest. De lögner den unge mannen har använt sig av för att överleva hemma och bland kompisar/i skolan, har fått konsekvenser när de uppdagats. I hemmet har det resulterat i fysiskt våld och bland kompisarna i svårbesvarade följdfrågor. Lögner har varit nödvändig för att dölja de verkliga anledningarna gentemot föräldrarna. Dåliga skolresultat genererade misshandel eller psykningar hemma. Lögner gentemot lärare och kompisar har varit i samband med att den unge inte får delta i de åldersadekvata aktiviteterna i skolan och på fritiden. Lögner som levnadsstil har enligt honom eskalerat under högstadiet och därmed ökat den själsliga tomheten.

Den unge mannen är i dag på väg ut ur sitt ”förra” liv. Han reflekterar över sin uppväxt, som på fackspråk heter *hans kriminella beteende*.

Orden flödar under djupintervjun. Det har inte varit någon som förstått roten till det han genomlevt under uppväxtåren och som, enligt honom, skadat hans själ och känsloliv så djupt. Han uppger att han har gjort handlingar, som han i dag djupt ångrar och det är inget han är stolt över. Han har drogat bort ångesten tillsammans med kompisar som har jämförbara hemförhållanden, det vill säga ett liv i hederskontext. I det sammanhanget, *kriminellt beteende* och drogerna, uppger den unge mannen att han kom in i ett helt nytt värderingssystem och att andra saker fick betydelse. Att för en stund glömma sin uppväxtmiljö hjälpte honom. Den unge mannen beskriver det liv han levde och samtidigt försökte fly ifrån som att det tog bort det ”svarta och sedan fick jag baksmälla” av det.

Den unge mannen beskriver sina utlopp av ångest när han sökte bråk på gatan för att kunna få genomgå en rejäl misshandel och för en stund få känna smärta av något knytnävsslag eller spark. ”Den smärtan var så mycket skönare än den ångest som alltid fanns hängande inom en.”

Drogerna tog bort delar av verkligheten, ångesten och smärtan. Den unge mannen uppger att i hans närhet finns det ett ”20-tal” killkompisar som lever i en hederskontext med likartade förhållanden hemma och där själens fundament inte har grundlagts. Det har för de unga männen skapat en uppväxt med ångestflykt, som har kanaliserats genom droger och/eller våld på gatan. Den unge mannen uppger att han och några andra varit stökiga under skoltiden. Han fortsätter med att ingen har förstått roten till deras beteende och ångesten. Två kompisar i den unge mannens bekantskapskrets har dött till följd av sitt *kriminella beteende*.

Den unge mannen har tidigare inte kunnat sätta ord på sin uppväxt. Han har bara känt, i det han nu vet är själen, att det varit och känts helt fel. Det är ångest han har känt.

Den unge mannen reflekterar över hur svårt det är att bryta upp och se sig själv i backspegeln. Se sin sjuka omgivning och vilka skador det har medfört i hans själ. Han uppger att hela det system (hederskontextens normsystem) som han växt upp i, är ett system man inte lever i. Han menar att individens och barnets själ inte finns utan man bara existerar som ett skal. Man är till för andra.

”En mamma, som behandlade mig som luft, gjorde att jag kände mig tom. Vem ska jag gå till när jag behöver en kram och få skydd en stund från världens onda? Vilken famn ska jag då gå till? Respekt, enligt föräldrarna, är att inte visa känslor.”

Man

Förhållningssätt i skolan

Informanten uppger att han gick i en religiös friskola med muslimsk inriktning i Stockholm. Han har sedan flertalet år tillbaka brutit med sin familj med anledning av det hedersrelaterade förtryck han levtt under. Han är glad och stolt över att han klarat det med livet och sin mentala hälsa i behåll. Livet fram till brytningen, som skedde strax efter 18-årsdagen, har varit ett helvete. Han är bestört över samhällets insatser som i stället för att hjälpa honom och hans familj påskyndade händelseförloppet. Genom socialtjänstens handläggning påskyndades processen, där systrarna giftes bort i familjens gamla hemland, 14 och 16 år gamla.

Han berättar i djupintervjun om sin och sina systrars uppväxt och skolgång i Stockholm. Deras pappa var stängt religiös och bokstavstrogen muslim. Släkten har en stark tradition med många imamer. Mannen uppger att med en sådan tradition och bakgrund har man en högre status samt en tongivande och viktigare förväntad roll att uppfylla. Man måste vara än mer noggrann med att bevaka sin familjs heder.

Informanten uppger att i den religiösa friskolan var undervisningen på arabiska eller persiska. När det var dags för lektion i svenska var det alltid så mycket hån, nonchalans och stoj från elevernas sida att det inte blev så mycket svenska förmedlat. Det var hög omsättning på deras lärare i svenska. Informanten uppger att han inte har något minne av att han hade musik eller biologi, där man fick lära sig något om den egna kroppen.

När det gäller simning hade skolan hyrt en simlokal vid lektionstillfällena och undervisningen skedde vanligtvis "efter" skoltid. Följden blev att många av skolkamraterna inklusive informanten och hans systrar inte fick delta för sina föräldrar. Informanten fick under skolåren delta vid några tillfällen. Hans systrar blev oftast "sjukskrivna" av pappan den dagen det var simning. De förväntades då välja gymnastik i stället för simundervisning. Valet behövde pappa aldrig påpeka eller agera för utan det skedde per automatik av syskonen själva. De var fostrade in i det förhållningssättet.

Om någon utomstående person frågat pappan varför hans barn inte fick delta i simundervisningen så skulle han säga, att de självklart fick delta. Sedan kunde han be den utomstående att fråga barnen själva om de ville delta. Barnen gav det förväntade svaret, att det var de själva som valt att inte delta i simundervisningen eller andra för dem förbjudna lektioner. Informanten uppger att om man inte gjorde som pappan förväntade sig att de skulle agera eller svara fick det konsekvenser.

Pappan skulle, om någon påstod att hans barn inte fick delta i vissa skolämnen, säga motsatsen. Han skulle inför den personen exempelvis säga att det är klart att de kommer att delta vid nästa lektionstillfälle. När personen sedan vänt ryggen till och avslutat sitt ärende, skulle livet vara detsamma igen. Allt för en fin fasad utåt. Det har inte skett någon förändring hemma, men de som kommit och pratat med pappan har fått den uppfattningen och deras ärende har därmed avslutats.

Informanten uppger att "det värsta är att" systemet som beskrivits ovan är att "det är en livsstil". "Det lever vi med, det är inga konstigheter alls för oss."

Vid ett tillfälle hade informantens syster pratat med en kille i klassen i klassrummet under lektionstid, som pappan fick kännedom om. Konsekvensen lät inte vänta på sig. Pappan blev vansinnig eftersom det kunde äventyra hedern och familjens rykte. Hedern är det viktigaste som finns för fadern och hans släkt. Informanten uppger att indirekt är det föräldrarna som styr skolan. Skolan gör som föräldrarna vill.

Mannen fortsätter att berätta om det killgäng som han var tillsammans med under skoltiden. De levde alla i samma normsystem, dvs. i hederskontext.

Gänget såg ner på de svenska killarna, som gick hand i hand med tjejer. Det var gap, skrik och hån från informantens gäng gentemot de etniskt svenska killarna. Vad det handlade om var att informantens gäng ville leva lika fria som de jämnåriga svenska killarna. Gå vart de ville, umgås med vilka de ville, träffa och prata med tjejer. Allt sådant var för dem *haram* och det skulle äventyra familjens rykte och heder.

Förhållningssätt i hemmet

Det är pappan som styr (och styrde) allt i familjen. Mannen uppger att om någon utomstående skulle fråga pappan om hans fru och barn hade någon uppfattning i någon vardagsnära fråga, så skulle de inte våga säga annat än det som de hade "hjärntvättats" med. De skulle säga just det de hade blivit fostrade till av maken/pappan och förväntats att tänka, tycka, säga och vara. De kunde aldrig ge uttryck för en egen vilja och om de själva tror att det är deras egen vilja, så skulle de inte förstå att det är just då de har blivit påverkade, indoktrinerade. De utför per automatik faderns/makens förväntningar på hur de ska bete sig, svara på tilltal och vara.

Informanten beskriver mammans, systrars och sin egen roll och hur hårt ”hjärntvättade” de var med det följande:

”På något sätt så är han (= maken/pappan¹⁰) hennes Gud, alltså det är inte hennes man utan det är hennes Gud. Allt han säger är rätt. Han har aldrig fel alltså. Det är det vi har växt upp med, att allt han säger är rätt. Vi har ingen egen vilja eller egen någonting, vi ska bara lyssna på han liksom. Så har det funkat.”

Systrarna var fostrade till att vid samtal med andra ha en låg samtalston och inte titta den tilltalade i ögonen, i synnerhet inte män. De skulle inte heller prata med andra män i släkten/den sociala sfären om de inte blev tilltalade.

Informanten uppger att de aldrig blivit uppfostrade till ett självständigt tänkande.

Förhållningssätt på fritiden

Informanten visste inte vad ”fritid” var för något förrän vid brytningen med sin familj. Hans och den övriga familjens tid var alltid ”räknad tid”. Den räknades från när skolbussen släppte av barnen i kvarteret, sedan var det fem minuters promenad hem. Tog det tio minuter så blev pappa helt vansinnig. Dagen räknades även in i böcernas tidpunkter.

På kvällarna och när småsyskonen tittade på tv så fick de inte se barnprogram som innehöll barn med bar överkropp eller som var lättklädda. De fick inte se barnprogram med musik, som gjorde att kroppen skulle påverkas och ryckas med av musiken. De fick lyssna på lugn och ej medryckande instrumental musik från Mellanöstern. Pappan förbjöd alla att se tv-program som visade någon sekvens med en bar/naken kroppsdel, uppvisande av bar hud, några som pussades eller kramades. Då blev ”det värsta livet” och kanalen måste omedelbart bytas.

När det gäller mat hade pappan en lista över tillsatser i livsmedel som var *haram*, förbjudet enligt islam. Alkohol, godis och griskött eller något som tillverkats från gris, till exempel gelatin i livsmedel var *haram*.

En vardagssituation i hemmet var när familjen hade köpt glass och pappan skulle kontrollera vad glassen innehöll. Han fick ”värsta utbrottet” när han såg att det stod arom och innan familjen hade förklarat och lugnat honom, att det inte hade något att göra med alkoholen¹¹ rom.

Några i släkten klagade för fadern att han och hans barn inte kunde svenska trots att de hade bott länge i Sverige. Informanten uppger att de inte tillåts av pappan att ta del av och medverka i det svenska samhället. Ett samhälle, som de och deras sociala kontext ansåg var uppbyggt av avfällingar, var inte bra för deras barn. Barnen påverkades negativt. Informantens familj och släkt betraktade inte de etniskt svenska personerna som människor utan som smuts eller orena (djur). Informanten uppger att pappan och hans släkt, som omfattar 200-400 personer (beroende på och hur makans/moderns släkt räknas in¹²), varav majoriteten bor i Stockholm, har en skev syn på svenskar (avfällingar) och det svenska samhället.

Enligt Malmörapporten¹³ är de nyanlända invandrarna frustrerade över sin situation och dels bildas uppfattningar om ”svensken” som är snedvridna, t ex att svenskar är promiskuösa och lever ett osunt liv och att man skall akta sig för att beblanda sig med dem.

¹⁰ Projektledningens förtydligande.

¹¹ Alkohol är förbjudet (haram) enligt islam.

¹² Projektledningens förtydligande.

¹³ ”Hot mot demokrati och värdegrund – en lägesbild från Malmö” Försvarshögskolan, CATS 2009-01-28.

Social isolering och synen på samhället

Informanten uppger att familjen levde instängd i samhället. Det var (är) en självvald "livsstil". Ett "samhälle" som hade andra regler som måste följas än det utanför, det vill säga det svenska samhället. Eftersom informanten och hans syskon inte fick beblanda sig med det samhälle som fanns utanför det egna, så anser han själv att han inte mognade mentalt, trots att han hade en viss ålder fysiskt sett. Konsekvensen blir att man mentalt är ett barn länge. De enda informanten tilläts prata med var syskonen, mamman och pappan. Det som pappa sade var det enda rätta och så har det varit hela livet för dem. Det har varit en påtvingad social isolering. Referensramarna för mannen och hans syskon formades efter den omgivning och det system de levde i.

Familjen ansåg att avfällingarna, det svenska majoritetssamhället, var orena och borde vara tacksamma att rätttroga muslimer kommit till deras samhälle, annars skulle svenskarna inte klara sig. Det system, som avfällingarna byggt upp, gör det inget att utnyttja och tömma. Svenskarna skulle enbart vara tacksamma över att de kom och blev läkare i deras land och hjälpte dem. Pappan menade att "om vi inte är här så skulle ni inte finnas heller på något sätt, så är det."

Informanten uppger att det är bara föräldrarna och islam som syskonen ska respektera. Barnen får höra att avfällingarna har dödat våra barn i Irak. Är det att hjälpa? "Tyvärr, vi har blivit hjärntvättade hela... sedan vi var i mammas mage så har vi blivit hjärntvättade. Det är inte konstigt alltså. Det är inte konstigt. Det som är konstigt är att jag har tagit mig ur det där. Och det som är konstigt är att jag har kommit över min familj, jag bryr mig inte om vad de gör längre. Hellre räddar jag mitt eget skinn än att jag fastnar där ännu mer."

Myndigheters agerande och brytpunkten

Informanten uppger att det var en tillfällighet som gjorde att han fick kontakt med en fritidsledare. Informanten hade bytt skola efter omgivningens (några män ur det sociala nätverket) klagomål till fadern om att barnen var dåliga på svenska, trots att de bott i Sverige en lång tid. Systrarna fick inte genomföra skolbytet utan de skulle gå kvar i den muslimska friskolan.

Fritidsledaren började prata med mannen (då den unge mannen). Efter ett par samtal "jag fuckade ur bara" när jag kom till insikt om att de andra var människor och det var han själv som behandlades som ett djur.

Informantens världsbild vänds upp och ner i ett mentalt kaos. Den dagen återvände han inte hem utan blev via socialjouren placerad i familjehem. Efter en månad i familjehem återvände han hem. Det var ingen i familjen som vågade prata i samband med socialtjänstens utredning om hur det var innanför hemmets fyra väggar. Det var ingen som vågade prata om den fysiska och psykiska misshandeln som skedde varje dag.

Att prata med någon utanför familjen om vad som händer i familjen är en stor skam, tabu, och katastrof. Skammen läggs på den som blottat familjen. Informanten jämför det med att en kvinna inte är oskuld på bröllopsnatten, katastrof.

I samband med socialtjänstens utredning fick informanten se sin mamma gråta, böna och be om att han skulle komma tillbaka hem. I olika samtal, kontakter och möten med socialtjänsten hade pappan lovat och påvisat att förändringar gjorts i hemmet. Informanten uppger att det höll i två dagar efter hans hemkomst. Därefter blev det värre än vad det hade varit innan socialtjänstens inblandning.

Pappa ville få bort sin son från det dåliga, det svenska levnadssättet. Sonen skickades hem till det gamla hemlandet och släkten där. Sonen var en skam, eftersom han hade blottat familjen. Pappan försökte ordna så att sonen skulle gifta sig i det gamla hemlandet. Arrangemanget var inget annat än en straffresa på obestämd tid.

När informanten fyllt 18 år lyckades han fly undan den övervakande släkten och ta sig till svenska ambassaden i deras gamla hemland. Där fick han hjälp att ta sig till Sverige. Väl i Sverige fick han adekvat hjälp som en autonom individ.

Vid en myndighetskontakt senare, berättade informanten om hur det var hemma med det fysiska och psykiska våldet gentemot de övriga småsyskonen, som då var i åldern från 2 år och uppåt. Informantens mamma hade i telefon uppgivit att våldet fortfarande pågick.

Myndighetspersonen hade rapporteringsskyldighet när barn far illa och ringde till aktuell socialtjänst i Stockholm.

Informanten uppger att det blev en ny utredning och, som han uppfattade, att det inte blev någon synlig åtgärd för den hemmavarande syskonskaran. I samband med utredningen planerades det äktenskap från Sverige av båda föräldrarna avseende döttrarna. Äktenskapen gällde hans två systrar (svenska medborgare). Den ena systemen hade nyligen fyllt 14 år (skolpliktig) och den andra systemen var 16 år gammal. Mannen hade önskat och hoppats att socialtjänsten skulle ha tvångsomhändertagit alla barnen från föräldrarna och även flyttat modern. Hon hade själv inte förmåga att kunna ta sig ur det misshandelsförhållande som hon och barnen levde i. Genomförandet av äktenskapen ägde rum i deras gamla hemland, strax efter det att socialtjänsten avslutat utredningen. De har aldrig tillåtits återvända till Sverige efter äktenskapen.

Informanten hävdar att det var socialtjänstens sista utredning, vilken inte ledde till åtgärd /insats, som blev för mycket för familjens och släktens heder. Enligt mannen blev socialtjänstutredningen en påskyndande faktor. Fadern tvingades spela med i myndigheternas spel för att socialtjänstens utredning skulle avslutas och han kunde rädda sina döttrar undan de svenska myndigheternas åtgärder. Han skulle vid en eventuell åtgärd riskera att tappa kontrollen och makten över sina döttrar och därmed skulle hans heder vara i kraftig gungning.

Informanten insåg behovet och den enda lösningen var att han och syskonen kom hemifrån. Det skulle vare sig modern eller fadern frivilligt medverka till. Informanten hävdar att myndigheterna skulle ha använt tvång, det vill säga LVU. Informanten hade påtalat sina systrars låga ålder och att de fortfarande var barn, men deras mamma hade då uppgivit att systrarna var tillräckligt mogna för att gifta sig. Hon samtyckte till sina döttrars äktenskap och att de skulle bosätta sig i deras gamla hemland. Det var den bästa lösningen för alla, ansåg hon.

Familjen ansåg att något måste göras innan hedern blir för mycket ifrågasatt på grund av systrarnas beteende. Samtidigt som socialtjänsten hade en pågående utredning skedde ytterligare två faktorer som påskyndade händelseförloppet. Det ena var att det framkommer att en av systrarna hade pratat med en kille under skoltid. Det andra var att den andra systemen hade pratat med en kille i samband med hennes hushållsarbete i tvättstugan. Båda incidenterna hade fadern blivit mycket förargad över.

Fadern ville inte äventyra familjens rykte, ärlighet, heder och att döttrarnas äktenskapsvärde skulle sjunka. De giftes bort och den då nyblivna 14-åriga flickan blev gravid. Den andra 16-åriga systemen blev gravid i samband med äktenskapets fullbordan, bröllopsnattens obligatoriska sex.

Enligt föräldrarnas och deras sociala kontexts uppfattning (föräldrarna är bosatta i Stockholm), blir flickor giftasmogna vid 9 års ålder och pojkar vid 15 års ålder. Den person, som släkten vill att dottern/sonen ska dela livet med, ska man träffa första gången på bröllopsdagen.

I det gamla hemlandet är det status och ekonomi att gifta sig med en tjej/kvinna som bor i Sverige. Enligt den uppfattning som råder i informantens sociala kontext i deras gamla hem-

land lever man jätterikt om man får pengar från staten varje månad och om man har arbete tillskrivs man en ännu högre status på skalan.

Den uppfattningen, hävdar informanten, kan ha sina rötter i att männen i familjen av tradition och religiösa skäl ska vara de som försörjer familjen. Männen framhäver sig själva och sin familj i samtal med andra män, även gentemot kontakter i det gamla hemlandet att just de är rika och ärbara. Men realiteten kanske är en annan.

Hos andra släkter i Stockholm, som informanten känner till, kan man i enstaka fall innan bröllopet låta det blivande paret sitta och prata en stund med varandra men då tillsammans med någon anhörig. I informantens släkt (200-400 personer) träffar maken sin blivande fru första gången vid bröllopet.

Det enda sätt, som informanten nu ser, hur den fortgående misshandeln ska upphöra, är att pappan dör. Han säger uppgivet, att när han pratade om våldet för en myndighetsperson så resulterade det i att hans systrar giftes bort. Han kan därför inte hjälpa de andra syskonen som nu finns kvar och blir misshandlade av pappan och mamman. Han vill inte äventyra att även de förs ner till det gamla hemlandet och utsätts för samma korrigerings/straff som han och de andra äldre syskonen har blivit.

Våldets omfattning och karaktär

Mannen uppger att pappan misshandlade någon familjemedlem varje dag. Av tidsskäl hann han inte misshandla alla familjemedlemmar varje dag. Pappan var heltidsarbetande. Men misshandel var en realitet för någon i familjen varje dag. Det var inget konstigt med det. Han uppger att mamman och barnen dagligen fick höra hur dumma i huvudena de var. I och med att de dagligdags fick höra detta har det tagit på deras självförtroende. Modern gick på uppdrag av maken till Röda Korset för sin traumatiska bakgrund och blev/blev därefter sjuk-skriven. Informanten menar att den största orsaken till moderns ohälsa är makens behandling av henne och barnen. Informanten och mamman har pratat om det många gånger under årens lopp.

Den fysiska misshandeln skedde med tillhyggen, som pappan hade i sitt samlarrum. Det var de tillhyggen han för dagen hade köpt eller för stunden kom åt som han använde sig av vid misshandelstillfällena. Vid något tillfälle använde han en såg och vid ett annat en järntång.

Informantens 2-åriga lillebror blev kastad i luften av pappan och föll sedan i golvet i stort sett varje dag. Då upplevde inte informanten det som misshandel. Nu när han har kommit till insikt och börjat reflektera över sitt tidigare liv så behandlades/behandlas den minsta brodern mycket illa. Informanten betecknar behandlingen av övriga och lillebror som "misshandel".

Informanten beskriver hur barnen blev sedda i familjen. Det var genom att pappan i första hand men även mamman hela tiden upprepade de negativa saker som barnen gjort och att deras ageranden i vardagen var det dumaste de gjort den dagen. De fick aldrig höra att något de gjort i skolan eller hemma var bra. "De blev aldrig behandlade som en människa."

Mannen fortsätter med att alla barnen var fostrade så att det var ingen som tänkte på, att syskonen kunde gå ihop och försöka få slut på misshandeln. Alla var "hjärntvättade" med att det som pappa gör är rätt.

Mannen hävdar att leva i ett samhälle i samhället, det är inte psykiskt utvecklande.

Informanten fortsätter att i djupintervjun beskriva att han alltid varit olycklig men samtidigt försökte han vara lycklig över de små ting han själv ägde. Han reflekterar över det nu i efterhand och tror att det var de små tingen som gjorde att han har klarat sig från att bli psykiskt sjuk.

5.1.2 Kvinnor i hederskontext

Ung kvinna 1

Uppväxten

En ung kvinna med sina rötter i Asien uppger att hennes skolgång i Stockholm fungerade bra och hon fick delta i alla skolämnen för sina föräldrar. Föräldrarna arbetar i förvaltningar i Stockholms stad.

Föräldrarna ville att hon skulle vara hemma när de kom hem från jobbet. Hushållssysslorna delade mamman och pappan på. Syskonen behövde inte hjälpa till så mycket, utan föräldrarna ville att deras barn skulle satsa på skolan. Den unga kvinnan fick inte gå ut på kvällarna. Hon fick chatta på datorn, prata i telefonen och titta på de tv-program hon ville, bara hon var hemma.

I årskurs nio började den unga kvinnan tycka att hennes situation blev ansträngd. Hon fick klart för sig att hon inte fick ha någon pojkvän utan att hon skulle vänta tills äktenskapet.

Den unga kvinnan uppfattade att hennes föräldrar hade stor press från släkten i det gamla hemlandet på vem deras dotter skulle gifta sig med.

Varje sommarsemester åkte de till föräldrarnas gamla hemland. Inför varje års sommarsemester fick den unga kvinnan gå och köpa sig mera passande kläder. Linnen, shorts eller kort kjol var inte att tänka på trots den oerhörda värmen. Det skulle vara täckande kläder för kvinnorna för att deras bara hud inte skulle väcka åtrå. Små barn sprang omkring i korta klänningar och shorts.

Gymnasietiden

I gymnasiet träffade den unga kvinnan en pojkvän. Det var också starten på den fysiska och psykiska misshandeln. Det var brodern som axlade det ansvaret och försökte få henne in i den förväntade rollen igen. De systematiska kränkningarna kom från brodern, mamman och pappan. De bestod i att ständigt få höra nedvärderande ord såsom hora, klagomål på sminket och frisyren som gjorde henne till hora (hon hade inte långt orört hår, utan spray och vax), att hon var fet (trådsmal för en utomstående¹⁴).

Det var brodern som utförde den fysiska misshandeln, medan både mamma och pappa stod bredvid utan att ingripa. Mamman försökte säga ifrån ibland när misshandeln höll på att gå över styr.

Redan på mellanstadiet kontaktade den då unga flickan socialtjänsten och påtalade det våld som förekom i hemmet. Socialtjänsten gjorde hembesök men ingen vågade prata med dem om hur det förhöll sig i familjen. Den unga flickan fick efter det hembesöket stå för konsekvensen av att ha blottat familjen inför socialtjänsten.

Den unga kvinnan ”står ut” under gymnasiet och till dess att hon fyller 18 år. Då flyttade hon hemifrån med vacklande stöd av socialtjänsten. Den unga kvinnan ger inte intryck av den schablon som tycks finnas av hedersförtryckta tjejer. Hon blev därför ifrågasatt om det verkligen förhöll sig i hemmet såsom hon uppgav.

Brodern hade hotat att han skulle döda henne om han såg henne. Föräldrarna tycktes inte ha något att sätta emot sonen.

¹⁴ Projektledningens notering.

Hjälp saknades

Kvinnan upplevde en livskris och ett vakuum uppstod under en längre tid då hon inte fick adekvat hjälp eller förståelse för den press som hon utsattes för. Dödshot från brodern, ingen bostad och föräldrarnas förväntningar på henne, att hon skulle gifta sig med en person som de skulle välja, och med krav att hon skulle vara oskuld. Föräldrarna ansåg att de arrangerade sin dotters äktenskap och de upplevde inte att det låg något tvång i att hon skulle gifta sig med en man som de sett ut i familjens gamla hemland och som hade samma rötter.

I den unga kvinnans släkt kan brudgåvan vara en bit mark i det gamla hemlandet, ett hus eller pengar/guld. Kvinnans och hennes familjs motprestation är att gifta bort en dotter som är oskuld.

Majoriteten av äktenskap i familjens gamla hemland är arrangerade och deras uppfattning är att det inte sker med tvång. Arrangemanget och valet av make sköts av familjen/släkten (från samma etniska, religiösa grupp) och när den processen är genomförd har kvinnan möjlighet att säga nej, hävdar de. Hon kan inte säga nej hur många gånger som helst. Någon enstaka gång kan hon möjligen säga nej. Det görs inte helt utan konsekvenser för kvinnan och hennes familj/släkt, som blir ifrågasatta i förekommande fall för sitt/dotterns nej.

Hela den unga kvinnans livssituation gjorde att hon under en ettårsperiod genomförde tre suicidalförsök. Hennes motiv att i dag kliva upp och leva en dag till, är att hon har ett jobb som hon trivs med och blir bekräftad genom. Arbetet gör att hon för en stund glömmer det sammanhang och de förhållanden hon lever under.

Ung kvinna 2

Bakgrundsbeskrivning – Företeelser i hemmet

En ung kvinna bodde i Mellanöstern och ville gå i skola men fick inte det för pappan, som ansåg att hon var en skam. Pappan krävde mot döttrarnas inre vilja att de skulle bära slöja¹⁵.

Fadern, som var imam, var mycket mån om familjens heder. Han såg och behandlade sina döttrar som ”djur” enligt ena dotterns uppfattning. Han önskade sig söner, men hans fru födde enbart döttrar.

En av döttrarna blev vid 14-års ålder våldtagen av en grupp unga män. Gärningsmännen var bekanta för henne. Efter övervägande anmälde den unga kvinnan våldtäkten för landets polis. Det kom sedan till faderns kännedom via polisen att hans dotter hade blivit våldtagen.

Hon var en skam för familjen eftersom hon förlorat sin oskuld. Våldtäkten hade skett analt. En dotter som vanärat familjen genom sitt beteende och blivit våldtagen är en stor skam för hela familjen och skammen måste tas bort. I samhället där den unga kvinnan och hennes familj bodde, blev hon kallad hora efter våldtäktsanmälan. Det sociala trycket som uppstod av ryktet om ”horan” gjorde att hon hamnade i källaren familjens hus i Mellanöstern. Fadern låste in sin dotter i källaren under fem månaders tid. Hennes far, imamen, slutade gå till moskén för han hade skam i familjen. Under en längre tid kunde han inte vistas ute i samhället.

Under månaderna i källaren gav fadern sin dotter vid ett flertal tillfällen en rakhyvel för att hon skulle ta livet av sig. Hon fick även tabletter som hon inte tog. Pappan gav henne även ett rep. Alla tillhyggen med samma budskap, att hon skulle göra smutsjobbet¹⁶ själv och han skulle kunna säga till folket att hon hade tagit livet av sig. Som imam kan han inte mörda utan

¹⁵ Se Bilaga 12.

¹⁶ Det vill säga att ta sitt liv.

att det måste ske på ett för honom smidigt sätt. Han, som imam, kan inte bli dömd för mord och sitta i fängelse.

Den unga kvinnan försökte ta livet av sig med olika metoder men misslyckades. Snaran gjorde för ont, tablettorna smakade illa så de kräktes hon upp och rakbladen resulterade i blod, som hon inte tålde att se. Hon svimmade innan hon var klar med skärningen.

Den unga kvinnan uppger, att därifrån hon har sina rötter blandas kultur, tradition och religion. Folket tror att det är religion, men hon uppger att det inte är ren islam som hennes far, imamen står för. Hon hävdar att folket är mer måna om sitt rykte än om Gud.

Den unga kvinnan fortsätter under intervjun att återkomma till den tid hon var inlåst i källaren. Hennes far kom ner i källaren flera gånger om dagen och misshandlade henne. Ibland skedde misshandeln bara en gång om dagen.

Uppbrottet och fortsatt utnyttjande av kvinnan

Räddningen stod den unga kvinnans mamma för, som ordnade med ett pass och sparade pengar. Vid ett lämpligt tillfälle smög sig den unga kvinnan ut och inledde sin flykt. Hon kom till en manlig släkting i Sverige, som kände till hennes historia.

Kvinnan var livrädd att han skulle avslöja för hennes far var hon befann sig. Fadern hade avsikter att låta döda henne. Hans dotter, skammen, hade ju flytt undan och ut i samhället. Det skulle innebära att ryktena om familjens skam skulle få ny kraft.

Med rädsla för sitt liv gör hon som hon blir tillsagd av släktingen. Han utnyttjar henne sexuellt och som hembiträde under flera år. Den unga kvinnan har inga som helst kunskaper om hur Sverige och det svenska samhället fungerar. Det är tillfälligheter som gör att hon får vetskap om att hon måste ta kontakt med Migrationsverket och att hon inte behöver leva under slavliknande förhållanden. Kvinnan får instruktioner av en släkting att inte säga till Migrationsverket att hon varit i Sverige i flera år utan hon ska uppge att hon nyss har kommit. Det skulle inte vara bra för henne att säga som det var ansåg de.

Släktingen arrangerar ett äktenskap med en "landsman", som bor i ett annat europeiskt land. Det visar sig att han är spel- och drogmissbrukare.

Den unga kvinnan finner sig äcklad av äktenskapet och vill upplösa det. Som straff för sitt initiativ kör maken och en bekant till honom ut henne till ett skogsparti och våldtar henne. I folkmun, ryktet, betraktar man henne redan som hora. Det gör även maken och hans bekant. De anser då att det inte gör något om hon används som hora.

Efter noga planering från kvinnans sida fortsätter hennes flykt.

Den unga kvinnan kommer i kontakt med en kvinnojour. Hon bor på olika kvinnojourer i Sverige. I Stockholm bor hon på en jour för kvinnor med invandrarbakgrund i flera månader. På juren börjar kvinnan ifrågasätta varför de som bor där inte får psykologhjälp, som det står i jurens egen policy. Kvinnan påtalar och beskriver fler brister i verksamheten. Hon uppger att kort tid därefter blir hon "utsparkad" därifrån.

I det bostadslösa och själsliga kaos, som kvinnan befinner sig i, söker hon bostad via Blocket¹⁷.

Hon erbjuds tak över huvudet hos en man. Den unga kvinnan får betala hyran med sin kropp. Den unga kvinnans livsgnista har nu helt och hållet berövats henne. I sökandet efter brödföda och tak över huvudet blir hon ett lätt byte för andra intressen.

¹⁷ www.blocket.se

Hon kommer i kontakt med en av EU terrorstämplad organisation¹⁸ på ett evenemang i Stockholm. Hon får höra av dem att hon är behövd i deras verksamhet. Hennes tankar säger henne, att hon inte har något annat att leva för, så varför inte få mat, husrum och kunna göra nytta och bli bekräftad som en god människa i den organisationens namn och för, som de uppger, en god sak. Som framgår av Malmörapporten¹⁹ ”har sårbarheten hos barn och ungdomar vid vissa tillfällen utnyttjas av organiserade krafter som systematiskt riktar in sina rekryteringsinsatser mot specifika målgrupper. Ett flertal respondenter pekade på att man stött på ungdomar som dragits in i radikala miljöer. Dessa ungdomar har skickats utomlands och återkommit till Sverige med en utpräglad radikal och våldsbejakande attityd.”

Den unga kvinnan fullföljer inte värvningsförsöket utan finner under samma period andra kontakter som stödjer henne.

Migrationsverket har givit den unga kvinnan avslag på hennes ansökan. Hennes anhöriga i det gamla hemlandet har hotat att döda henne om de får tag i henne. Hennes övertygelse om detta gör att hon nu håller sig undan. Hon har hittat ett arbete, där hon arbetar utan tillstånd.

Chefen på arbetsplatsen kommer själv från Mellanöstern och känner till de krav en kvinna har på sig om att vara oskuld eller släktens tro att hon är det. Han utnyttjar hennes utsatthet och sin position genom att våldta henne vid flera tillfällen på arbetet. Arbetsplatsen har kameraövervakning, men våldtäkterna äger rum i de utrymmen som saknar kameror. Den unga kvinnan har inte polisanmält våldtäkterna. Hon är rädd för att om hon anmäler våldtäkterna kommer myndigheterna att skicka henne tillbaka till det gamla hemlandet, där släkten väntar på att få återupprätta sin heder.

Sammanfattning av den unga kvinnans utsatthet

Den unga kvinnans utsatthet och i form av de makt- och beroendesituationer, som funnits i hennes liv, går att sammanfatta enligt följande:

Händelser/brott:

- Gruppvåldtäkt.
- Frihetsberövad under en längre tid av fadern. Förvarad i ett källarutrymme.
- Psykisk och fysisk misshandel utförd av fadern under lång tid.
- Uppmanad av fadern, som tillhandahållit hjälpmedel att ta sitt liv vid åtskilliga tillfällen genom kniv, läkemedel eller rep.
- Upprepade våldtäkter av
 1. ”hyresvärd”
 2. arbetsledare
 3. släkting

¹⁸ Europeiska Unionens officiella tidning: Rättsakter som antagits i enlighet med avdelning V i fördraget om Europeiska unionen, rådets gemensamma ståndpunkt 2008/586/GUSP av den 15 juli 2008. Bilaga 2. Grupper och enheter. (eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:188:0071:0076:SV:PDF)

¹⁹ ”Hot mot demokrati och värdegrund – en lägesbild från Malmö” Försvarshögskolan, CATS 2009-01-28.

4. och släktingens bekant

Brotten är inte polisanmälda.

- Bortgift mot sin vilja i Sverige vid två tillfällen. Brotten är inte polisanmälda.
- I ett skyddat boende för utsatta kvinnor i Stockholm har:
 1. psykiska och fysiska kränkningar och
 2. utdelning av tunga läkemedel²⁰ utan läkaruppföljning eller psykologkontakt ägt rum.

Uppgifterna bekräftas från flera källor och är vidarebefordrade till berörda myndigheter; länsstyrelsen, polismyndigheten och socialstyrelsen.

- Utsatt för rekryteringsförsök av terroristorganisation.

Kvinna med barn

Bakgrundsbeskrivning

En kvinna uppger att hennes klan består av cirka 1 000²¹ personer i Sverige och Europa. Det övervägande antalet, som tillhör klanen, är bosatta i Sverige. Det är helt klart för henne och övriga familjerna vem som är klanledare. De större besluten och konflikterna som inte kan lösas i familjen eller slakten hamnar hos klanledaren för ställningstagande.

Till hjälp har klanledaren män i klanen, som lägger fram olika argument och vilka beslut som borde fattas. Informanten hävdar att det handlar om att ledaren måste agera för att behålla sin makt och status i gruppen. Det gäller klanens över- och fortlevnad i förhållande till den sociala kontext den verkar i. ”Det är jätteviktigt att som överhuvud i familjen att behålla makten, visar den, för det är till honom de vänder sig alltid när det är problem.”

Anser din omgivning att det är viktigt att han behåller sin position som makthavare?

”Ja, men det är också för att alltid, när det uppstår något problem, kommer de ju till honom och sedan fungerar han som en domare och sedan bestämmer han. Du gör så, och så, och så accepterar de det och så är det slut med det, förstår du? Det är det.”

Vilken typ av problem tar klanledaren hand om?

”Bråk, förlovningar, skilsmässor, vård om barnen och du vet allt det där.”

Kvinnan beskriver det interna rättssystemet och hur det fungerar. För de som ingår i det interna systemet är svenska lagar helt irrelevanta. Det interna systemet är överordnat svenska lagar.

Uppväxten och ökande restriktioner

Kvinnan uppger att hon hade tydliga regler om vad hon fick och inte fick göra. Hon kände sig fri under de tidiga barnaåren. Om hon jämför med sina kusiner, så hade hon det bra. Hon blev aldrig fysiskt misshandlad av sina föräldrar eller syskon, vilket hennes kusiner blev.

²⁰ Narkotikaklassade.

²¹ Kontroll via registerslagningar och bekräftas av polismyndighetens skattning.

Före 11-12-årsåldern var reglerna att hon, som barn, inte fick ha linnen, för uringade tröjor eller kort kjol. Kusinerna fick dessutom inte ha jeans på sig. Hon fick inte vara ute på kvällarna eller ha killkompis eller pojkvän.

I klanledarens familj tilläts ena dottern gå i simskola, trots andra familjers ryktesspridning. Klanledaren genomförde sitt beslut om att låta sin dotter lära sig simma. Han var ju pressad som ledare att stå vid sitt ord. En konsekvens av det beslutet gjorde att andra flickor i klanen fick gå och lära sig simma.

Flickan, som älskade hästar, fick gå till stallet och vara hästkötare. Hon fick inte rida för att hennes föräldrar var rädda för att mödomshinnan skulle spricka om hon red.

Utan föräldrarnas vetskap fick hon som hästkötare rida ibland.

Vid 12-13 års ålder kom alla nya regler på en gång. Hon och kusinerna fick gå direkt hem från skolan. Det fanns inget som hette fritid. Vidare uppger kvinnan att hon inte fick gå ut, inte umgås med andra än sin egen familj. Hennes far sade att utbildning var viktigt för en kvinna. I praktiken blev det andra beslut från föräldrarna som gjorde att hon tvingades hoppa av skolan på högstadiet.

Kusinerna fick inte fortsätta upp i gymnasiet för sina föräldrar. Trots att de själva ville studera vidare tvingades de att sitta hemma och vänta på att bli bortgifta. De unga kvinnorna i släkten, som kämpade emot och fortsatte att studera, blev oftast baktalade. Bland annat genom att det sades att de aldrig kommer att bli bortgifta så gamla som de hinner bli innan de slutat gymnasiet (20 år). De unga kvinnor som kämpar sig till att få studera blir oerhört pressade, så även deras familjer.

Upplevelser i samband med förloving, äktenskap och mödraskap

Kvinnan berättar att när hon var 13 år tittade hon lite trånande efter en kille. Hon korrigerar sig själv med att uppge att hon tittade på alla killar i den åldern och tyckte de flesta var söta.

Under sommarlovet, när hon var 13 år, frågade hennes föräldrar om hon ville gifta sig med honom. Eftersom hon var fostrad in i en roll att det var förbjudet att umgås som kompisar med det motsatta könet trånade hon än mer efter pojkar. I den då 13-åriga flickans värld svarade hon ”ja” på sina föräldrars fråga om att få gifta sig med pojken som hon bara ville komma åt och kyssa. Flickan förstod inte innebörden av att gifta sig. I efterhand uppger hon att hon blev manipulerad in i situationen att gifta sig av sina föräldrar.

Kvinnan reflekterar över att, som förälder, kan man få sitt barn att säga ja till något man inte förstår helheten och konsekvenserna av. Hennes föräldrar fick henne att gifta sig med en man, som hon egentligen bara ville komma åt att kyssa.

Nyss fyllda 13 år blev hon förlovad med en man som just passerat 20 år. Hennes familj, makens familj och imamen tyckte inte det var märkvärdigt med att en 13-årig tjej gifter sig.

Flickans ålder framgick av personnumret vid äktenskapsceremonin och i äktenskapskontraktet. Imamen ställde inga frågor om hon ville gifta sig och inga frågor om hennes ålder. Hon fick säga efter imamen och sedan var hon gift.

Den sommaren var det dubbelbröllop mellan två släkter. Det var ett syskonpar som gifte sig med ett annat syskonpar. Med den konstruktionen spar man in hemgiftssumman och bröllopfestens kostnader.

I den flickans fall skulle hennes hemgift egentligen vara cirka 30 000 kronor. Beloppets storlek förhandlades ner eftersom äktenskapet var inom släkten. Även för det andra syskonparet förhandlades den unga kvinnans hemgift till ett lägre belopp.

I äktenskapskontraktet ingår guld, en fullt utrustad lägenhet och hemgiftssumman, som maken och hans familj ska betala.

Kvinnan uppger att den hemgiftssumma som kvinnorna i hennes klan får är 30 000 – 60 000 kr och dessutom guld och en fullt utrustad lägenhet.

I äktenskapskontrakten finns även inskrivet en summa som ska utbetalas vid eventuell skilsmässa och skall betalas av den som är orsaken, bär skulden till eller begär skilsmässa. I den aktuella kvinnans (flickans) fall rörde det sig om 100 000 kr. Pengar, som i realiteten oftast inte finns när situationen uppstår, vilket innebär att kvinnorna oftast måste leva kvar i äktenskapet mot sin vilja.

Den motprestation som krävs vid äktenskapets ingående är att hon skall vara oskuld och därmed betraktas utifrån som en ärbar kvinna. Om kvinnan har varit gift en gång tidigare är det inte samma ekonomiska krav runt äktenskapet. Skulle ett par vara förlovat och överenskommelsen spricker innan äktenskapet ingås, anses kvinnan vara förbrukad och är inte längre ärbar. Hennes ekonomiska äktenskapsvärde sjunker därmed.

Kvinnan uttrycker det på följande sätt:

”En ärbar kvinna enligt deras värderingar är väl en kvinna som inte har kysst någon, som inte har haft någon manlig relation, som liksom inte har någon sexuell erfarenhet, alltså de ska vara rena från allt som har med sex och män att göra, så mannen ska vara hennes första och enda, hon ska bara leva för honom.”

Om det visar sig att hon inte är det så är det en oerhörd skam och belastning för familjen, släkten och klanen. Den sociala omgivningen beskyller familjen och släkten för att de inte har haft kontroll på sin dotter och att hon är förbrukad, det vill säga oren.

Det obligatoriska sexet i samband med äktenskapet var en smärtupplevelse för flickan. Hennes kropp var inte fysiskt redo för ett samliv och något blod kom aldrig på lakanet. Flickans svärmor, som enda individ, krävde upprepade gånger blod på lakanet. Svärmodern blev tystad i sina krav av sin omgivning som hade mer makt och högre status än hon.

Kvinnan/flickan bodde i makens lägenhet och gick i skolan, årskurs 8. Hon uppger att från att ha varit ett barn till att bli en gift kvinna blev en chock för henne. Hennes föräldrar blev besvikna på henne varje månad när hon fick mens och inte visade sig vara gravid. Hon blev dock gravid när hon var 13 år. Kvinnan har alltsedan makens första samlag med henne förknippat sex med smärta. Ibland fugerade det inte rent fysiskt på grund av smärtan, trots makens vilja till att ha sex.

Hon hade ett par samtal med en socialsekreterare som föreslog att hon skulle flytta hem till föräldrarna. Socialsekreteraren hjälpte henne med att flytta över folkbokföringen till hennes föräldrar. I praktiken skedde det aldrig någon flytt. Kvinnan/flickan hade ett par uppföljande telefonkontakter med socialsekreteraren. Det var ingen som kontrollerade var hon i realiteten bodde, hos föräldrarna eller hos maken. Socialtjänsten hade ordnat med att det såg bra ut på papperen hos dem. Kvinnan undrar i dag varför ingen gjorde ett besök och såg hennes verklighet.

Under graviditeten fick kvinnan/flickan mycket samtalstid och stöd hos en barnmorska. Samtalen var av praktisk och förberedande karaktär där kvinnan/flickan, 14 år, skulle förbereda sig för mammavollen.

Hon slutade skolan för att skolledningen ansåg att de inte kunde garantera en havande flickas säkerhet. Studierna avslutas efter halva terminen i årskurs 8.

När barnet var fött, insisterade barnmorskan under en period på att kvinnan/flickan skulle delta i en mammagrupp. När hon påbörjade mammagruppen uppstod bråk med maken, som

ville att hon bara skulle vara hemma och inte ha ett eget kontaktnät. Kvinnan är i dag glad för att barnmorskan stod på sig och peppade den nyblivna mamman till att delta i gruppen.

Kvinnan reflekterar i dag över att det inte var någon på förlossningen som reagerade på att det kom in ett 14-årigt barn för att föda barn. Det var ingen som frågade om omständigheterna runt graviditeten. Efter förlossningen hade kvinnan svårt att ta till sig barnet. Alla i kvinnans/flickans närhet trodde att allt var bra, men kvinnan beskriver ett inre kaos. Hon kände sig tvingad in i den situation som hon befann sig i.

Hon uppger vidare att hon aldrig gullade eller luktade på sitt barn under de första 4 månaderna. Vid ett tillfälle föll bitarna på plats och hon blev helt kär i sitt barn och från det tillfället bar hon barnet i sin famn hela tiden. Kvinnan/flickan födde sitt andra barn vid 16 års ålder.

Tvångsäktenskap

Kvinnan upplever det själv som att hon blivit bortgift mot sin vilja. När hon gifte sig reflekterade hon inte över innebörden av ett äktenskap och inte heller över att det i hennes fall handlade om tvångsäktenskap. Flickan/kvinnan saknade vid den aktuella tidpunkten referensramar, hon var ju bara ett barn. När hon nu ett par år senare har fått distans till äktenskapet uppger hon att hon blev manipulerad in i äktenskapet av sina föräldrar. Hon beskriver nedan synen på tvångsäktenskap.

Kvinnan ser med förtvivlan på hur hennes avlägsna kusiner i Sverige pressas in i äktenskap som de själva inte vill ingå. ”Det händer varje år, varje sommar så händer det saker.”

Ur intervjun har hämtats svar på frågor om ett fenomen, tvångsäktenskap²², som är vanligt återkommande i kartläggningsarbetet bland individer som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld i Stockholms stad.

– *Hur vanligt är det med tvångsäktenskap²³?*

”Jättevanligt. Jag kan säga att bland alla araber och muslimer är det här vanligt, det är för att det är en kultur. Det är inte bara att det är en religion, att de gifter sig enligt religionen, det är en kultur. De kan stå och ljuga dig upp i ansiktet och säga, att det är inte alls som att de har det så.”

– *Det finns kritiker eller personer i Sverige som säger att det här förekommer inte utan det är fri vilja?*

”Men då kan du fråga dom, får din son gå på disco eller träffa en svensk tjej? Får din dotter göra det? Då får du bara se vilken förklaring han tänker komma med eller mamman. Eller vilken du nu frågar i familjen. Hon har inte samma rättigheter, så det är en kulturell... det är kultur.”

– *Vad skulle du vilja säga till dem som säger att det är likadant för svenska barn som för personer med arabiskt eller kurdiskt ursprung?*

”Jag skulle inte alls säga att det är samma sak för svensk kultur är väldigt västerländsk, alltså vi bor i Västeuropa här. Den präglas av det västerländska tänkandet, fri vilja, demokrati, mänskliga rättigheter och allt annat. Om du nu blir misshandlad så får du ändå hjälp för att

²² Se avsnitt 3.2.

²³ Äktenskap mot den egna inre viljan.

samhället ser dig inte på det sättet. De ser inte dig som den som är förrädaren, de ser han som har gjort dig illa.

Det är inte alls samma sak för oss, som är utanför den kulturen. Då är det vi som... blir våldtagna, då är det vårt fel! Det är inte han som... han har inte gjort någonting, det är vi som har lockat honom till oss. Man kan inte jämföra två kulturer, det är som att jämföra västerländska kulturen med kommunisterna, det går inte!

Det är helt olika tänkande.”

Släktfejd och tredje part

Kvinnan uppger att i samband med hederskonflikter är det i första hand familjen som ska lösa problemet som uppstått. Därefter kommer släkten in för att bistå. Om det uppstår bråk mellan två släkter och tredje part kommer in i konflikten sluts leden mellan släkterna gentemot den tredje parten, trots att släkterna sinsemellan är i pågående konflikt. Gentemot tredje part som försöker få insyn i konflikten påtalar släkterna retoriskt att de inte gillar varandra men att de internt har en annan agenda för att tredje part ska backa ur pågående insyn/granskning.

Konflikterna rör sig ofta om familjens heder. Det kan vara en flicka eller kvinna som inte fogar sig i släktens normer, motsätter sig förlovning med någon som familjen/släkten utsett. Den kan också gälla skilsmässa, vem som ska ha vårdnaden om barnen efter skilsmässan, vem som bär skulden till skilsmässan och om återbetalning av den summa pengar (t.ex. i euro, dollar eller svenska kronor) eller guld som släkterna överenskommit i samband med äkten-skapets ingående.

Ovanstående konflikter och företeelser anses i släkterna/klanen ska lösas internt dvs. utan svenska myndigheters, tredje parts, inblandning.

Majoriteten av fallen som framkommit i kartläggningen och där det förevarit en intern rätts-process dömer släkten till mannens fördel.

Som exempel kan nämnas att vid skilsmässa där det egna systemet tilldömer kvinnan vårdnaden om barnen förekommer det att om kvinnan gifter om sig så ska barnen tillfalla före detta maken.

Även i fall där kvinnan levt ensam med barnen en tid och sedan gifter om sig, har barnen tillfallit före detta maken. I praktiken är det inte maken som vårdar barnen utan de lever tillsammans med någon av makens släktingar.

Kvinnan uppger att under pågående intern skilsmässoprocess är det svårt som mamma att höra på hur de manliga släktingarna för resonemang om hennes barn. ”Jag blir arg när hans farbröder sitter där och dömer om vem som ska ha mina barn. Jag menar, hur objektiva är dom? Hur kan dom bedöma vem som är rätt förälder för mina barn?”

Nedan följer frågor och svar om vårdnaden av barnen vid skilsmässa

– *Om svenska myndigheter säger att kvinnan ska ha barnen?*

Kvinnan svarar: ”Det spelar ingen roll. Det är familjen som bestämmer. Det är inom fyra dörrar.”

– *Om svenska myndigheter säger en sak om vårdnaden och familjens eller släktens system säger något annat. Vad är det som gäller då?*

”Det är familjen som gäller, för familjen är ju viktigare än myndigheterna. Det är därför som vi, när det händer något i familjen får vi inte gå till myndigheterna och säga så här och så här har hänt. Då är man en förrädare. Jag tror inte heller en kvinna skulle gå och hålla på med vårdnadstvister med sina barn för hon vet att det skulle vara som att gå och polisanmäla

hennes man. Det är liksom det absolut sista. När en kvinna gör det är det hennes sista utväg liksom, hon vet om det själv.”

Kvinnan uppger vidare att om det kommer till familjens kännedom att en kvinna gör en anmälan till socialtjänsten eller polisen blir det konsekvenser för kvinnan. Hon kan bli svårt misshandlad fysiskt och/eller psykiskt av sin familj. Det finns åtskilliga korrigeringsmetoder som används gentemot ”förrädaren”, dvs. kvinnan. Pappan får, inför den sociala kontext de lever i, stå tillsvars för en svår skam och den skammen faller i sin tur på mamman, eftersom det är hon som uppfostrat sin dotter. Likaså får bröderna stå till svars för skammen för att de har förlorat kontrollen över sin syster.

Kvinna med missbruk

Bakgrundsbeskrivning

En ung svensk kvinna berättar om sin uppväxt i det gamla hemlandet.

Mamman gifte sig mot sin vilja när hon var mycket ung, 12 år. Det var makens släkt som kom till hennes släkt och frågade om de ville gifta bort sin dotter.

I äktenskapet fanns ingen kärlek utan det var ständiga plikter som skulle uppfyllas beroende på om man var maka eller barn.

Barnen kom i tät följd och barnaskaran blev stor. I familjens gamla hemland präglades vardagen av systematisk omfattande misshandel från makens/faderns sida. Kvinnans släkt kände till våldet i hemmet men de ansåg att de inte kunde göra något. Maken hävdade sin traditionsenliga rätt till barnen om hon skulle skilja sig. Eftersom maken kände till hur omfattande misshandeln var ville hon inte att han skulle ha barnen. Hon ansåg att hon genom sin närvaro åtminstone dämpade misshandeln av barnen.

Misshandeln av modern skedde såväl inomhus som utomhus på gården där hon stod fastspänd och misshandlades inför sina barn. Barnen upplevde ångesten, rädslan och skräcken men individen skulle underordna sig. När modern och barnen inte gjorde som maken/pappan sade eller om de på annat sätt misshagade honom blev de misshandlade. Några av minnena dyker upp t.ex. när de fick stå ute nakna vintertid under flera dygn som straff för en försumbar händelse eller ord/tonläge som använts när pappan tilltalade dem.

Ungdomsåren i Sverige

När familjen kommer till Sverige är rådande norm i familjen grov och systematisk misshandel. Den unga kvinnan som intervjuas uppger att familjens mentala ohälsa beror inte på något krig, som pappan påstår, utan på den uppfostringsmetod som tillämpas i hemmet. Pappan i familjen hävdar hela tiden utåt gentemot samhället att det är krigsrelaterade symptom de lider av.

I Sverige får pappa snart reda på att det är förbjudet att slå sina barn. Samhället tar barnen ifrån föräldrarna om det förekommer misshandel i familjen. Pappa vill ju inte förlora sin heder genom att samhället ska ta barnen ifrån honom. Barnen är bevis på att han är man och på hans fruktsamhet och det som skiljer män från pojkar.

De handlingar som pappa ser som förbjudet är t.ex. att titta på svensk tv, att hans döttrar får vara med på aktiviteter i skolan, något som kan innebära att hudkontakt kan uppstå mellan två personer av olika kön, könsöverskridande aktiviteter såsom studiebesök, idrott m.m. Han ser skolan som mindre viktig eftersom barnen ska fostras till goda makar i hemmets försorg.

I och med flytten till Sverige avtog den vardagliga och grövsta misshandeln av samtliga familjemedlemmar. Den övergick i annan form nämligen till daglig psykisk misshandel där

barnen både ifrån mamma och pappa fick höra hur dåliga de var. De fick aldrig någon positiv uppmuntran om de gjort något bra, som till exempel i skolan som de själva var stolta över. Trots att systrarna lagat någon god mat, som alla tyckte om och åt av, sade ingen något. Vilde systrarna gå ut och ta en promenad undrade både mamman och pappan om de skulle ta en promenad, bli vältränade och sexiga för att bli som en hora. De fick aldrig gå ut och ta någon promenad. De flesta aktiviteter, som andra i samma ålder fick göra, ansåg familjen hela tiden ha något sexuellt syfte.

Kvinnan berättar att hela hennes och syskonens uppväxt präglades av fysisk misshandel, som förekom ibland i hemmet, medan den psykiska misshandeln förekom dagligen och utfördes av både mamma och pappa.

Vid ett tillfälle blev en familjemedlem så misshandlad i hemmet att grannarna ringde till polisen, som kom till deras lägenhet.

När polisen var på plats skedde en anmälan och socialtjänsten blev inkopplad. Ingen vågade berätta om hur det egentligen var hemma, eftersom alla bodde hemma när frågorna ställdes. Mamman vågade inte samarbeta med socialtjänsten. Pappan ställdes inför valet att antingen samarbeta med socialtjänsten eller att bli av med barnen och därmed sin heder.

Alla mådde dåligt. I skolan kunde ingen av syskonen riktigt koncentrera sig på skolarbetet. Mycket i skolan var förbjudet för systrarna och om det framkom att de var med på sådant som pappan hade förbjudit så kunde det medföra konsekvenser när det kom till pappans eller mammans kännedom.

Den kompromiss, som gjordes med socialtjänsten och som pappan godkände, var att han skulle flytta till en annan lägenhet. Kvinnan uppger att pappan i alla fall var hemma hos dem varje dag och fortsatte kontrollen, den psykiska och fysiska misshandeln. Det var ingen i familjen som tordes säga något om att deras pappa/make var kvar i lägenheten. Det var ingen från socialtjänsten som såg att pappan bara sov i sin egen lägenhet medan han tillbringade resten av tiden hos frun och barnen. De var inte skilda enligt sin trosuppfattning.

Pappan blev efter socialtjänstens och polisens inblandning mer strategisk i sitt agerande.

De ”fel”²⁴ som pappan ansåg att barnen gjort sig skyldiga till under uppväxtåren under vinterhalvåret/skolterminerna blev syskonen uppfostrade/korrigerade för under sommaresemestrarna i det gamla hemlandet. Under pågående skoltermin förekom ”våldigt lite” fysisk misshandel medan den psykiska misshandeln var dagligt förekommande. Några av syskonen hoppades på att pappan skulle misshandla dem fysiskt när socialtjänsten gjorde sin utredning för att barnen då kunde påvisa hur deras pappa var. Det hade också känts bättre att bli slagen eftersom det hade gjort ont för stunden medan den psykiska misshandeln gjorde ont hela tiden.

Pappan slog inte barnen när socialtjänsten och polisen var inblandade. Misshandeln var av psykisk karaktär, som ingen vågade prata om. Några syskon hade svårt att sätta ord på den psykiska misshandeln. Syskonen kände vad den gjorde med deras själ men kunde inte sätta ord på sina känslor så att andra kunde förstå.

Under några skollov lämnade pappan och mamman barnen i sitt gamla hemland för att de skulle tillbringa hela skollovet där. När pappan lämnade sina barn, fick släktingarna instruktioner om att fostra hans barn på det sätt de fann lämpligt. Underförstått skulle de fostras genom misshandel om så behövdes och det ansåg släkten ibland att det behövdes.

I slutet av grundskolan berättar kvinnan att hennes pappa ansåg att det mesta i skolan inte var bra för henne. Såväl skolämnen, klasskompisar som var av motsatta könet, ja allt var poten-

²⁴ Se avsnitt 2.1.

tiell kaoskraft för hans dotter. Hon fick sluta skolan²⁵ och åka på ”semester” till det gamla hemlandet 16 år gammal.

Tvångsgift och suicidalförsök

I det gamla hemlandet väntade en redan utsedd make, 35 år äldre än hon själv, en kusin. Arrangemanget hade skötts från Sverige av pappan och mamman. Väl på ”semester” tog mamman och pappan flickans returbiljett och pass för att pressa henne in i äktenskapet. Hon skulle inte få återvända till Sverige annars. Den 16-åriga flickan visste vad som förväntades av henne i samband med äktenskapets ingående. Innan äktenskapet skulle anses fullbordat och komplett av släkterna, krävdes det obligatoriska sexet och beviset på den unga kvinnans och flickans släkts ärbärlighet. Blod på lakanet från hennes mödom.

Den unga kvinnan, 16 år, var strategisk och förhandlade med sin och hans familj om att äktenskapet skulle fullbordas i Sverige med det obligatoriska sexet, i samband med att dokumenten om äktenskapet skickades in till Migrationsverket.

När kvinnan återkom till Sverige mådde hon psykiskt väldigt dåligt på grund av tvångs-äktenskapet. Hon försökte ta livet av sig och blev inlagd på psykiatrisk mottagning. Den unga kvinnan talade om för sin och makens familj att det var på grund av äktenskapet som gjorde att hon mådde dåligt. Hon ställde makens familj till svars för sitt självmordsförsök. Maken och hans familj, som är troende och har en stark uppfattning om att Gud anser att det är ett svek gentemot Gud att ta livet av sig. Livet är Guds gåva. En strategi som gjorde att maken och hans familj gick med på skilsmässa. Strategin som hon arbetade på under sin tid på den psykiatriska mottagningen. Makens familj ville inte stå till svars inför Gud om den unga hustrun skulle ta sitt liv. I den uppkomna situationen var det viktigare att kunna behaga Gud än att stå upp för sin heder i jordelivet.

I samband med suicidalförsöket blev pappan rädd att socialtjänsten åter skulle bli inblandad och därför motsatte sig familjen inte skilsmässan. Det tog två år från den unga kvinnans hemkomst vid 16 års ålder, suicidalförsök och terapi tills att skilsmässan²⁶ blev klar. När hon var skild avkrävde hennes far att hon skulle gifta sig direkt med en annan man. De verbala kraven kompletterades med misshandel. Kvinnan kämpade emot tills hon var 20 år. Då kom hennes räddning: Flykten undan den verklighet hon levde i och inte kunde ta sig ur. Hennes räddning blev heroinet. En flykt från ångesten. Till en början sniffades heroinet men efter en tid övergick hon till rökheroin.

Föräldrarna trodde att hon hade sömnmedicin när hon låg och sov. Kvinnan uppger att om föräldrarna hade vetat om att det var heroin så hade de slagit ihjäl henne av den anledningen.

Inledningsvis finansierade hon sitt missbruk genom att ta pengar från anhöriga. Senare blev det langning och hon var bärare i organiserad form av större mängder heroin.

Under perioden hon bodde hemma och missbrukade pressades hon in ytterligare en gång i ett tvångsäktenskap med en annan man, som pappan kände.

Flykten

Kort tid efter det andra äktenskapet rymde kvinnan till en annan svensk stad och försökte få hjälp. Den hjälp som kvinnan fick, var inte adekvat anser hon, i förhållande till problembilden hon levde i; hedersrelaterat förtryck och våld och missbruk. Kvinnan gjorde uppehåll i missbruket i nästan ett år. Slakten hittade henne i den svenska staden och de höll henne därefter

²⁵ Flickan gick i grundskola.

²⁶ Enligt den egna religiösa gruppens lagar.

inlåst en längre tid. Vid ett obehäkat tillfälle lyckades hon rymma och efter en kort tid på flykt trillade hon dit igen på ”knarket”.

Hon har aldrig polisanmält släkten för de olika brott hon genomlidit, till exempel olaga frihetsberövande, olaga tvång, grov fridskränkning med flera.

Om hon skulle ha tagit steget och anmält sin släkt för de olika brotten hon blivit utsatt för, hade hon varit död i dag.

Kvinnan uppger att det enda hon vill är att leva och själv kunna bestämma vem som ska bli far till hennes barn och fortsätta sin behandling mot heroinet, samt att gå i terapi för att psykiskt komma tillbaka fullt ut i livet. Ett liv som hon ser möjligt framför sig om samhället stöttar henne över tröskeln.

Kvinna i fängelse

Bakgrundsbeskrivning

En kvinna, som snart fyller 25 år, har intervjuats. Hon uppger att i hennes familj, som har sina rötter i Mellanöstern, finns det drygt tiotalet barn. De äldre barnen har hjälpt till med de yngre i stor omfattning. Det kunde vara alltifrån att delta på föräldramöten till att ta småsyskonen på fotbollsträning.

Mamman och pappan ”skyller alltid på att de inte kan svenska, men de ville inte egentligen”. Kvinnan berättar om hur hennes mamma försökte gå i skolan och lära sig svenska, men att hon inte tilläts göra det för sin man, kvinnans pappa. Under barnens uppväxt gick pappan iväg på morgonen till en föreningslokal, som drevs av den egna etniska gruppen, och han kom hem senare på kvällen. Vid några tillfällen har informanten sett hur hennes pappa tagit kontakt med prostituerade kvinnor. Hon har då vänt ryggen till och gått ifrån platsen för att slippa se fortsättningen.

Syskonskarans uppväxt präglades av dagliga psykiska kränkningar både från mamman och pappan. Det skedde genom förlöjliganden och hån. Att bli behandlad som luft var en vanlig metod. Barnen fick aldrig bekräftelse på att de gjort något bra skolreslutat eller genomfört en bra fotbollsmatch. Fysisk misshandel förekom i vardagen.

Flickorna i syskonskaran blev efter skoldagen kontrollerade och utfrågade om vad de hade gjort under skoltiden och vem de hade pratat med. Det var inte tillåtet att prata med någon av det motsatta könet. Mobilens sms, in- och utgående samtal gick igenom och förhör om vilka de olika numren tillhörde. Vid minsta misstanke ringdes telefonnumret upp för att kontrollera om det var en flicka eller pojke som svarade. Var det en pojke som svarade hade det varit katastrof för mamman och pappan. Sanktioner hade vidtagits gentemot den som gjort orätt och brutit mot norm.

I slutet av högstadiet blev kontrollen av den unga kvinnan omfattande. Det psykiska våldet hemma gjorde att många av syskonen hade svårt att koncentrera sig i skolan. Flera i syskonskaran skolkade för att kunna göra vad de själva ville under någon timme mitt på dagen. En önskan fanns om att vara som alla andra i samma ålder. I en vardag som präglades av kontroll, förtryck och misshandel från pappa och mamma blev skolket en skapad fritid som egentligen inte fanns.

”I familjen måste jag gifta mig med den som de väljer till mig och jag måste göra exakt som de vill. Äta det, drick det, inte ät det, ta på dig det, inte ta på dig det, gå inte i skolan, gör inte det, gör inte så. Med kläderna och till och med vem jag umgås med, jag får inte ha kompisar, jag får inte prata i telefon, jag får inte ha mobil och allt det här ingår. Det är mycket för en tjej

i Sverige, som har öppnat ögonen här också, är det svårt att bara säga 'ok jag gör som ni vill'. Jag hade lite svårt, så jag var alltid emot. Det är därför jag hela tiden har gått igenom en massa skit."

Kvinnan uppger att "djuren behandlades bättre än mig".

Pappa tyckte att allt dottern ville göra var fel.

"När jag lyssnade på musik, då kom han och sparkade på bandspelaren och sa: Har du blivit kär, varför lyssnar du på musik? När jag läste en bok, då slängde han boken och tog sönder den. Vad då vill du bli läkare, eller? Allt jag gjorde det var något fel, allt jag gjorde. Om jag bara ville promenera ute – 'Vad då, vill du visa din kropp?'"

Syftet med kontrollen var, att det inte skulle uppstå ofördelaktiga rykten om i synnerhet de ogifta flickorna, men det gällde även att bröderna i syskonskaran inte skulle skapa dåligt rykte för familjen. Det i sin tur skulle kunna påverka syskonskarans äktenskapsvärde. Det handlade för familjen om att ha kontroll över barnens/ungdomarnas sexualitet.

Historiken i släkten påtalar att både mormor och farmor var könsstympade. Släkten har sina rötter från en region, som människor i allmänhet inte tänker på när det talas om könsstymning. Syftet med könsstymningen var att inte kvinnan ska ha för stark sexualdrift. Det handlade om att männen inte vill äventyra att deras fruar har sex för sin egen lusts skull. Männen ville ha kontroll på sina fruar. Exempel på vad släkten ansåg att en kvinnas egen sexualdrift kan medföra är under den tid mannen är borta på arbete eller i krig. Det kan då finnas risk, ansågs det, att kvinnans behov tillfredsställs hos andra män. Det är en förklaring som lämnats i kartläggningen om orsaken till varför det anses behövas könsstymning i den region där informanten har sina rötter.

Kvinnan fortsätter med att berätta att hennes mamma inte är könsstympad, men hur tankegångarna om att ha kontroll på sina egna döttrars sexualitet finns.

De äldre systrarna hade stort ansvar för sina yngre syskon. De flesta i syskonskaran mådde dåligt under uppväxten. Ingen vågar prata med någon utanför familjen, för att de visste vilka konsekvenser det medför om någon blottar familjen för någon utomstående.

Kvinnan berättar om sina syskon och hur förtrycket tog sig i uttryck hos syskonen. En syster rymde hemifrån, en bror gjorde suicidalförsök, en annan bror hamnade på en psykiatrisk mottagning, en annan syster började ta droger som ångestdämpande och verklighetsflykt.

Kvinnans frihet och uppvaknande

Kvinnan själv berättade att hon blev destruktiv ute i samhället. Hon utförde brott för att döva sin ångest. Hon hamnade i dåliga kretsar och graderna på brotten blev allt grövre. Kvinnan uppger att hon efter en tid dömdes till ett flerårigt fängelsestraff.

Det blev hennes mentala uppvaknande och brytpunkt. Livet började!

Kvinnan uppgav att inne i fängelset kände hon sig fri för första gången i sitt liv. Kvinnan uppger att hon kunde titta på de tv-program hon själv ville, kunde läsa de tidningar och böcker som hon ville, äta när hon ville och vad hon ville, kunde gå och träna och säga vad hon tyckte och tänkte. Utanför fängelset var det precis tvärt om.

En bonus var att ingen från familjen eller släkten kom och hälsade på henne i fängelset. Hon var en skam i släkten och hon fanns inte längre för dem.

Kvinnan har nu gått i terapi under många år för att bli fri från sitt mentala fängelse. Hon brottas fortfarande med sina reaktioner när hon ser människor på gatan som påminner om pappan eller mamman. Då slår de gamla tankarna till, att hon inte är värd någonting, förlöjligandena och hånet gör sig påmind. Pappans och mammans ord hörs som ett eko i hennes huvud.

Kort analys

När samhället inte ser (skola, socialtjänst och rättsväsendet) och inte agerar med utgångspunkt från hedersförtrycket, blir konsekvensen för majoriteten av individerna i kartläggningen ytterligare en kränkning – men då från samhällets sida. Det tolkas hos barn, ungdomar och kvinnor som om samhället ställde sig på förtryckarnas sida, eftersom de inte fick hjälp undan förtrycket.

Det finns även fall i kartläggningen som fått adekvat hjälp, där flertalet positiva faktorer har samverkat och resulterat i en för individen bra lösning.

5.2 Exempel på uttrycksformer

5.2.1 Barn och ungdomar i fyra familjer

Bakgrund

Förutsättningarna för att djupintervjuerna ska vara fruktsamma är, att de inte ägt rum i något akut skede för individen. Informanterna ska känna sig fysiskt trygga och trygga i intervju-situationen. Vissa informanter har varit mitt i en lång process och några av informanterna har fått ett mer distanserat förhållande till sina tidigare liv. Deltagandet i djupintervjuerna bygger helt på frivillighet och utan någon ekonomisk kompensation. Informanterna har genom sitt deltagande velat hjälpa andra till ett liv undan förtryck i hederns namn. De har velat lyfta upp och belysa karaktären och konsekvenserna av att leva i en hederskontext för personer som saknar eller har bristfälliga kunskaper om hedersrelaterat förtryck i samhället.

Syftet med redovisningen av exemplen är att illustrera förekomsten av fysiskt och/eller psykiskt våld i familjer kan ta sig i uttryck. Urvalet av familjer har gjorts mot bakgrund av stora syskongrupper i familjerna samt att familjerna lever med hederskontextens värdegrund. Syftet är inte att generalisera resultaten utan de skall ses som exemplifieringar och är giltiga för de utvalda familjerna och barnen.

I det följande redovisas med utgångspunkt från fyra individer och deras familjer i staden, som djupintervjuats, vad uppväxten för dem och deras syskon hittills resulterat i. Totalt är det 32 personers uppväxt som belyses på detta sätt.

De händelser som registrerats för varje individ är förekomst av:

- *Systematisk och fysisk och/eller psykisk misshandel i hemmet av någon närstående*

Vidare har förekomst av följande registrerats:

- *Gatuvåld, personrån eller oprovocerat våld i offentlig miljö vid upprepade tillfällen*
- *Användning av droger som lett till missbruk av narkotika eller narkotikaklassat preparat*
- *Tvångsäktenskap eller flykt undan tvångsäktenskap*
- *Suicid/suicidförsök alternativt psykiatrisk vård av inte ringa eller tillfällig karaktär*
- *”Exemplariskt leverne”*

Resultat

Efterföljande tabell visar vad som hittills hänt med de 32 ungdomarna. Samtliga barn/ungdomar har upplevt eller bevittnat systematisk, fysisk och psykisk misshandel, vilken utförts i hemmet av någon närstående person (kol. A). För de 15 individer, som fortfarande bodde hemma, saknades vidare uppgifter (kol. B). Uppgifter har kunnat inhämtas för 17 av dem som bodde hemma eller var utflyttade (kol. C). Av dessa förde tre ett ”exemplariskt leverne”, vilket kan innebära att individerna under sin uppväxt har funnit sig i den roll som föräldrarna i den hedersrelaterade kontexten förväntade sig (kol. H), även i samband med ”val” av äktenskapspartner, vilket ägt rum enligt hederskontextens normsystem. Under skoltiden var individerna högrepresterande i skolan och följde föräldrarnas tidigt inslagna linje avseende yrkesval såsom läkare och advokat.

Det förefaller vara så att ”val” av yrke i hederskontext sker utifrån släktens behov, där individens önskan är av underordnad eller ringa betydelse. Ett mönster som i kartläggningens material fortfarande gäller.

Av de 17 individerna reagerade fem på grund av sin ångest på ett utåtagerande sätt, vilket tog sig uttryck i oprovocerat gatuvåld, personrån och gängrelaterat våld. Individerna har ingått i löst sammanhållna nätverk (kol. D). Fyra av fem av dem var ”kända” av polisen. Fyra av de 17 individerna hade flytt till olika typer av droger, narkotika eller narkotikaklassade preparat (kol. E).

Nio av 17 – där uppgifter fanns – har upplevt tvångsäktenskap eller har flytt undan ett nära förestående tvångsäktenskap (kol. F). I två av de 17 fallen hade suicid/suicidförsök gjorts eller individen lagts in för psykiatrisk vård i olika omgångar (kol. G). I båda fallen handlade det om unga män/män.

Tabell 5.2.1.1: Antalet barn och ungdomar från fyra familjer i Stockholms stad, 2007- 2008

	Fysisk/ psykisk misshandel	Hem- boende barn/ung- domar el. uppgift saknas	Hem- boende barn/ung- dom ut- flyttad individ uppgifter finns	Gatu-/ person- våld	Drog- använd- ning	Tvångs- äkten- skap el. flykt undan	Suicid/ suicidal- försök/ psykvård	”Exem- plariskt leverne”
Familj	(kol A)	(kol B)	(kol C)	(kol D)	(kol E)	(kol F)	(kol G)	(kol H)
1	10	5	5	3	1	3		
2	13	8	5		1	2	2	
3	5	2	3	1	1	3		
4	4		4	1	1	1		3
Totalt	32	15	17	5	4	9	2	3

Anmärkning: En och samma individ kan förekomma flera gånger i kolumnerna D-G.

Observandum:

Trots olika individers psykologiska och fysiska överlevnadsstrategier i förhållande till vad de har upplevt i sin uppväxtmiljö råder ett flertal gemensamma faktorer.

För individer som vuxit upp i och lever under hedersrelaterat förtryck tillhör restriktioner och begränsningar deras vardag. Närhet och kärlek är bland annat en bristvara. Uppmärksamheten och dialogen uttrycks i form av bland annat nedvärderande tillmälen, förlöjliganden och kränkande ord etc från de som står individen närmast, nämligen föräldrar och även ibland syskon. Att visa kärleksfulla och ömma känslor i hemmiljö eller i offentlig miljö anses av flertalet av kartläggningens informanter vara detsamma som att ha bristande respekt för individerna i familjerna eller i den sociala kontexten.

- Två av 17 individer har lämnat sina förra liv och familjer i samband med att de blev frihetsberövade på grund av begångna brott. En inre frihet som fanns i fängelset blev en viktig brytpunkt. Det finns andra individer/ungdomar, som blivit dömda för brott, där det inte går att se samma påtagliga förändring i ”val” av levnadsstil som för de individer som blivit frihetsberövade.

- I samband med att de blivit dömda till fängelsestraff har de upplevt en frigörelse från sina mentala fotbojor²⁷, det vill säga hederskontextens förväntade roll²⁸.
- Familjens skam, i och med att en dotter/son dömts till fängelse har inneburit att han/hon har förskjutits och alltså inte får tillhöra familjens/släktens gemenskap längre. Det förefaller vara så att när den dömda individen kommer ut och folket/släkten ser individen i samhället igen gör skammen sig påmind. I de analyserade fallen uppstår hoten igen gentemot individen, som brutit mot normen. För individen kan fängelsevistelsen vara början på att skapa ett eget självständigt liv och därmed göra egna val och fatta egna beslut vad gäller äktenskapspartner eller samboliv.
- Ytterligare faktorer, som varit avgörande, har varit att individen fyllt 18 år och de hjälpande aktörerna har inte behövt korrespondera med föräldrarna.
- Föräldrarna har haft aktiva planer på äktenskap, innan problemet t.ex. kriminalitet, blivit allmänt känt och medfört dåligt rykte om familjens heder. Det, i sin tur, påverkar äktenskapsvärdet dels på dottern/sonen och dels på de ogifta kusinerna.
- Avvikelser, som i grunden strider mot familjens norm vid valet av maka, har endast tillåtits i familjer som har söner. Kompensation för valet, som egentligen är en normöverträdelse, sker genom att fokus flyttas till sönerns mycket höga akademiska studier som i sig är en starkt statushöjande faktor för familjen/släkten. Ifrågasättandet av hedern kompenseras genom en tydligt statushöjande faktor.
- I de familjer, som analysen avser, har insatserna varit bra under kort tid då myndigheterna haft insyn i familjen och våldet har minskat. På längre sikt har dock inte insatserna haft någon bestående effekt utan familjen har återgått till sitt "normala" mönster.

5.2.2 Magi

Bakgrund

Syftet med avsnittet är att visa förekomst och former för magin. Magi kan förekomma i sammanhang av hederskontext och kan i vissa sammanhang ses som en livsbegränsande faktor, som i sin förlängning är en hot- och riskfaktor. Det avgörande är, i vilket sammanhang magin brukas och utformas och i vilket syfte magin används. Magi kan användas såväl av offer som av förövare.

Ett viktigt skäl att lyfta upp magin i kartläggningen är, att den kan användas som en förebyggande åtgärd för att *undvika vanära* eller ett *vanhedrande beteende*. Den kan även användas som *konsekvens* för att hedern blivit ifrågasatt, det vill säga genom ett vanhedrande beteende. Magin kan även användas som *ursäkt* för ett visst agerande.

Magin kan användas gentemot individer som, utöver magins begränsningar av dem, även kränks psykiskt och/eller fysiskt och därmed hämmas i sin frihet²⁹.

²⁷ Se avsnitt 5.

²⁸ Se avsnitt 2.1.

²⁹ Se avsnitt 7 ("Omhändertagna ungdomar").

Magin kan ses som en indikator på att familjen/släkten anser att det är viktigt att ta intryck av och låta sig påverkas av externa uppfattningar/åsikter. Genom de externa faktorerna /uppfattningarna/åsikter kan individen/familjen låta sig påverkas eller styras livet i en viss riktning. Det vill säga att man själv inte kan stå upp för en viss sak utan förmågan/skeendet tillskrivs magin.

Det har framkommit att magi har varit en del av ett skeende och strategi i brott³⁰ som begåtts, bland annat grov misshandel,³¹ där motivbilden varit heder.

Resultat

I djupintervjuer med kvinnor/män har det framkommit en stark tro på magins krafter som har upplevts som hot eller del av strategin bland fyra av de 15 intervjuade³². Den har begränsat dem i deras personliga rörelsefrihet och säkerhet i vardagen.

I individernas egna processer, efter uppbrottet från familjen/maken, har de reflekterat över det sammanhang som de har levt under. De känner numera en fysisk trygghet, som leder till möjligheter att reflektera över hur begränsade de har varit både i sitt psykiska och fysiska livsutrymme. De uppger att de blivit påverkade och manipulerade av företrädesvis makarnas/fädernas tro på magi. Deras självkänsla har påverkats av livssituationen. Makarnas/fädernas strategier med magi har kombinerats med psykiskt, fysiskt och sexuellt våld.

I de aktuella fallen framstår den gruppcentrerade ideologin som orsak till att individen inte har fostrats in i ett eget kritiskt tänkande, och därmed ges det lite eller inget utrymme för individen till att tänka och verka i jagform.

I analysen av individernas sammanhang, där magi förekommer, är magin en viktig komponent för att begränsa rörelsefriheten. Möjligheterna att söka information om det svenska samhället är mycket begränsade liksom att söka och ta andra kontakter med andra än med maken/fadern, som är de enligt dem enda tillåtna kontakterna och/eller de enda sanna informationskällorna.

*Djinner*³³, är väsen skapade av eld med övernaturliga krafter som ofta försöker få människor på avvägar. På det folkreligiösa planet är föreställningar om demoner mycket levande överallt i den arabiska världen och Mellanöstern. Personer som tror på djinner finns även i Stockholm.

5.2.3 Förekomst

Ute i världen finns det stora praktiserande magiker, som kan sökas via Internet. I Stockholm finns det personer som utför magi och som "folket" vänder sig till. Kartläggningen kan inte redogöra för omfattningen av antalet magiker i Stockholm. Det ligger i sakens natur att diskretion iakttas. Enligt informanterna är det "vanligt" förekommande att deras familjer/släkter tror på och brukar magi. Det stöds även av andra informanter i kartläggningen än de som omfattades av djupintervjuerna.

Magin kan utföras gratis, men kan också vara förenad med en kostnad, 800-1 500 kr är inte ovanligt. Det finns både onda och goda verser/skrivningar och utföranden som påverkar människorna i en önskad riktning.

³⁰ Flertalet förundersökningar har påvisat magi som en del av strategin i samband med brott. Dom har fallit i flertalet av fallen, t.ex. sexuella övergrepp och andra våldsbrott.

³¹ Stockholms tingsrätt, B 3737-02. Dömd för brotten blev broder, mamma och pappa. Magi förekommer i det material som inkommit till polisen.

³² Av de 18 djupintervjuerna har i 15 av intervjuerna ställts frågor kring magi som fått svar.

³³ *Djinner* = demoner, finns av positiv och negativ karaktär.

5.2.4 Utförare

- Mullor/imamer
- Martyrer
- Spåmän/kvinnor som har magisk kontakt med det övernaturliga
- Helgonförklarade personer från någon släkt

Individer i Stockholm kan söka magi via Internet, under semesterresa till sitt gamla hemland eller i sin egen närmiljö. Det förekommer magi inte bara i Stockholm utan även i andra städer i Sverige. Hur kontakterna sköts och hur magin tillhandahålls är flytande beroende på var individen/familjen/släkten har sina kontakter.

Magin är utformad av en magiker på begäran av någon person, som vill ha en önskad effekt av magin.

Vanliga områden för magins kraft är:

- Påverka eller upprätthålla *hedern* genom att utföra magi gentemot en person som gjort att hedern har ifrågasatts.

Exempel: En kvinna ska bli av med sina ”dåliga” tankar eller bli av med sitt ”dåliga” sätt att leva. Det kan vara något negativt/ett hot mot familjehedern att ”bli som en svensk”. Det finns ett dokumenterat fall av grov fridskränkning³⁴, där den unga kvinnan skulle bli av med sitt dåliga västerländska leverne genom faderns anskaffande av magi.

- Det kan röra sig om en kvinnas eller mans *fruktsamhet*.
- En kvinna/man vill att en viss person ska bli *förälskad* i henne/honom.
- Det kan vara att man vill en ovän något illa eller att något *dåligt* ska hända honom eller henne.
- Man vill hålla något dåligt *borta* från en aktuell person.

5.2.5 Exempel på magins uttrycksformer

- En mulla anses kunna bota sjukdomar, t.ex. migrän, eller hjälpa någon som har blivit illa behandlad. Mullan kan använda sig av Koranen eller en speciell bok för magi. Han ber den hjälpsökande sätta fingret någonstans i bokens text. Därefter gör mullan en tolkning och utför en skrift samt ger råd hur skriften ska användas. Det kan t.ex. vara genom att hänga den i en berlock runt halsen.
- Mullan kan även hålla den sökandes huvud i sina händer och be denne öppna munnen. Mullan spottar därefter sin heliga saliv i sökandens mun och bot anses ha uppnått. I önskad riktning.
- Det kan vara genom små papperslappar individen har i sin närhet, till exempel hängande i en amulett runt halsen³⁵ eller i handväskan, byxfickan eller i påslakanet (örn-gottet).

³⁴ NJA 2004, domskäl sid. 437, 457. Magi förekommer i bakomliggande förundersökningsprotokoll.

³⁵ Se även Bilaga 13.

- Skriften eller papperslappen kan se ut som en hoptejpädd papperstuss eller ihoprullad papperslapp. Den kan även vara lite mera välgjord och insydd i en liten bit tyg av en tepåses storlek. Det yttre tyget är ofta pastellfärgat/färgglatt. Lagret innanför kan vara av aluminiumfolie eller annat tyg/material. Aluminiumfoliens funktion är att det ska sippra ut lite magi åt gången. Magin blir därmed drygare och räcker en längre tid.
- Papperslappar läggs i vatten: När lapparna har dragit en tid i vattnet dricker man av det eller duschar i det. Väljer man att duscha får inte vattnet rinna ut i avloppet för då försvinner magin och kraften samma väg, vilket är "dåligt".
- Det kan vara papperslappar eller pappersremsor som bränns under olika dagar. Till exempel fem papperslappar där magi står skrivet och man bränner en papperslapp per dag, till exempel över ett fat.
- Skyddsverser kan också sys in i kläder, företrädesvis ytterkläder.

De professionella samhällsaktörerna bör söka kunskap om hur det kan se ut i den miljö som släkten härstammar ifrån.

Exempel 1

En kvinna berättar om sin uppväxt i det gamla hemlandet som resulterade i att hon tvingades in i ett tvångsäktenskap, vilket pressade kvinnan att komma till Sverige.

I det gamla hemlandet födde hennes mor många söner, vilket ger status och är ett tecken på mannens fruktsamhet. Enligt folkmun i staden i Mellanöstern väckte det avund och någon eller några satte magi på modern, vilket resulterade i att hon fick en handikappad son. Det blev en skam för familjen och sonen gömdes undan det offentliga ljuset. Den unga kvinnan uppfattar även att folket satte magi på hennes pappa, eftersom han drack mycket. En del av folket sade att de båda händelserna var Guds straff.

Familjen tappade status och värde, vilket ledde till att den unga kvinnans äktenskapsvärde sjönk, "ingen" ville gifta sig med henne. Hon fick acceptera den make som kom till pappan och bad om hennes hand. Det blev en svensk man som gifte sig med henne och hon kom på anhöriginvandring till Sverige. Makarna bodde i hans lägenhet och hon behandlades illa av maken, genom fysiskt, psykiskt och sexuellt våld. Handläggaren på Migrationsverket uppmärksammade kvinnans livssituation och vidtog åtgärder därefter.

Exempel 2

En annan kvinna kom till Sverige på anknytning till maken. Hon hade blivit uppvaktad i sitt gamla hemland av den svenske mannen och blivit kär. Hennes familj accepterade när han kom och bad om hennes hand. Kvinnan flyttade med honom till Sverige.

Äktenskapet i Sverige blev inte som han utlovat. Efter en kort tid i Sverige började maken att utöva kontroll, fysiskt, psykiskt och sexuellt våld gentemot sin fru.

Hon fick gå ut och handla mat och kläder när han var med. Hon fick endast gå ut med barnen när han var med eller då hon vistades på gården nedanför balkongen så att han kunde ha uppsikt över sina barn, som han sade.

Kvinnan uppger att hon levde i den situationen under flera år. Hon började förstå att det fanns möjligheter till hjälp ur hennes situation i det svenska samhället. Hon hade snappat upp små fragment här och där vid olika vardagliga göromål utanför lägenheten.

Hennes make tror på magi och hon hade fått höra att ute i det svenska samhället fanns det onda magikrafter som drog.

Kvinnan levde i tron på att det förekom onda krafter i samhället och gjorde som maken sade för att inte hon och barnen skulle drabbas av de onda krafterna i samhället. Om hon var tvungen att utföra ärenden, utan att maken hade möjlighet att medverka, blev hon uppmanad att inte ha kontakt med svenskar för de "gör magi". Till exempel om en svensk hostar till i tunnelbanan, i lunchrestaurangen eller på caféet måste hon skyndsamt flytta sig så att inte den personen sätter magi på henne.

Maken ville inte att hans barn skulle besöka BVC³⁶ för att bli vaccinerade eller för att bli undersökta. Han sade att där får barnen magi på sig. Han hade sett det med egna ögon när barnmorskan undersökte hans hustru. Han uppfattade det som att hon försökte sätta magi på det ofödda barnet genom hustrun. Kvinnan uppgav att hon därefter inte fick besöka barnmorskan under graviditeten. Hon lyckades smita iväg vid något enstaka tillfälle när maken var på arbetsresa.

När barnen väl kommit uppger kvinnan att hon inte fick besöka BVC. I efterhand har kvinnan förstått varför hon inte fick besöka BVC för maken. Det skulle då ha kunnat uppdragas att maken misshandlade sina barn. Att det var förbjudet att slå sina barn och sin fru i Sverige i "uppfostringssyfte" kände inte kvinnan till. När barnen uppvisade tydliga symtom på att vara sjuka fick hon uppsöka läkare.

Under en period på ett par år planerade kvinnan hur hon skulle kunna lämna sin man, som misshandlade både henne och barnen, fysiskt och psykiskt. Hon funderade över försörjningen, bostad och andra praktiska saker.

Hon fick ofta höra att socialtjänsten var full av magi. Socialsekreterarna var de värsta i samhället på att sätta magi på folk, de tog barnen och kvinnorna. Det hade hennes make hört från flera håll. Kvinnan kom fram till att det som hennes make varnade för mest och som hade starkast magikraft, det var på de ställen som hon skulle ha fått hjälp.

Exempel 3

Informanten uppger att både på familjefaderns och -moderns samt deras släkts sida praktiseras och tror de på magi. De hade flera barn i skolåldern tillsammans.

Familjefadern läste böcker om magi och förvarade dem i ett hemligt utrymme. Föräldrarnas uppfattning och agerande i vardagen var utifrån magin. Pappans uppfattning var till exempel om att man ville att någon skulle sova för evigt, tog man en tand från en avliden och lade den under huvudkudden när någon sov. Det var en av flera vanligt förekommande uppfattningar i släkten om magins kraft.

Båda släkternas uppfattning var att lämnar man något ifrån sig, som tillhör den egna kroppens vätskor, exempelvis mannens sperma, var det stort fokus omkring detta. Någon kunde få tag i den och använda den emot den som vätskan tillhörde, dvs. ond magi. Därför var familjefadern väldigt noga med att samla ihop sin egen sperma i de använda kondomerna. Han sparade dem och papper som han använt i samband med sex i sitt hemliga utrymme. Fadern var rädd att frun eller svärföräldrarna skulle kunna använda hans vätskor till att sätta ond magi på honom.

Släktens starka tro på magi blev brottsoffrens räddning. Dom föll gentemot familjefadern för grova sexuella övergrepp, som även mamman i familjen kände till.

Samhällssystemet hade inte förmåga att se och tolka magin i sammanhanget och det gjorde att misstolkningar ägde rum och de utsatta blev ännu mer utsatta av samhällssystemet.³⁷

³⁶ Barnavårdscentralen.

³⁷ Källhänvisning på dom anges ej, med hänsyn till brottsoffren

Magi har förekommit i samband med brottsutredningar ute i landet vid såväl grov fridskränkning som vid ytterligheten mord.³⁸

Exempel 4

En ung kvinna fick bära ett tygknyte/en tepåse innanför sin bh. Den skulle vara nära kroppen. Tygknytet/tepåsen införskaffades hos en magiker i det gamla hemlandet. Fadern hade åkt ner och ombesörjt magin för att han ansåg att hans dotter levde och tänkte som en västerländsk kvinna. Han ville med magins hjälp få bort hennes västerländska tankar och levnadssätt.

Exempel:

Vid ett tillfälle hade en ung kvinnas släkt via Migrationsverket i Sverige skickat ”lappar” till henne och samtidigt skickat en bror från det gamla hemlandet för att leta efter henne i det ”dåliga västerlandet”. Hon hade genom sitt agerande förstört släktens heder och det skulle korrigeras.

Rekommendationerna som lämnades till Migrationsverket (av projektledaren som var polis) var att inte vidarebefordra lapparna (magin) till kvinnan. Det skulle förmodligen påverka henne på det mentala planet, skapa oro, rädsla och ångest.

...

En annan kvinna skulle dricka ett glas ”vatten” per dag i sju dagar ur en tillbringare som stod i kylskåpet. I den tillbringaren fanns en magilapp. Texten var skriven på arabiska. Syftet med ”vattnet” var att hon skulle få bort sina ”västerländska tankar och sitt västerländska leverne”. Kvinnan själv trodde så starkt på magin att hon ”kände sig yr” efter att hon hade druckit vattnet i tillbringaren. Kvinnan kände sig tvingad av pappan och mamman att dricka av vattnet – ”annars hade de kanske slagit mig”. (Mamman och pappan blev dömda för grov fridskränkning.) Den sjunde dagen uppdagades den unga kvinnans psykiska och fysiska lidanden. Hon stod inte ut längre utan hoppade från fjärde våningen i huset där hon bodde.

Exemplen i denna ruta kommer från andra kommuner.

³⁸

Kalmar TR, mord, mål nr B:4146-05. Se Bilaga 13.

8. Vinjettstudien

8.1 Bakgrund

Syftet med vinjettstudien har varit att kartlägga om stadsdelsförvaltningarna kan identifiera förekomsten av hedersrelaterat förtryck och våld med olika tillkommande faktorer i sju konkreta fall och hur fallen hanteras i stadsdelarna.

Utskicket sändes till stadsdelarna i mitten av januari 2008. I missivet uppgavs att redovisningen skulle göras med oidentifierade stadsdelsförvaltningar. I ett senare förtydligande daterat i början av februari utsträcktes svarstiden till den 5 mars.

De svar och synpunkter som inkom var i huvudsak av tre olika kategorier:

- Svar som visar att det finns stadsdelsförvaltningar med handläggare som har kunskaper och ambitioner att hantera det hedersrelaterade förtrycket och våldet.
- Stadsdelar som saknar kompetens och som anlitar andra stadsdelsförvaltningar när problematiken väl har identifierats.
- Stadsdelsförvaltningar som tagit lätt på frågeställningarna och hela problematiken.

Orsaken till den sistnämnda kategorin kan inte med säkerhet redovisas. Reaktionerna på handläggarnivå har varit positiva. Bland annat har prestigelösa och konstruktiva diskussioner kunnat föras på arbetsplatserna.

8.2 Fallen

Sju olika konkreta fall med en hederskontext har i korthet presenterats skriftligt för samtliga fjorton stadsdelsförvaltningar i staden under våren 2008. Fallen baserar sig på verkliga fall dock med smärre justeringar och i något fall vissa förtydliganden. Stadsdelsförvaltningarnas uppgift var, att utifrån de korta presentationerna av fallen, besvara frågor som:

- Var i stadsdelsförvaltningen handläggs ärendet?
- Hur agerar du/ni?
- Vad använder du/ni för metoder?
- Resurser?
- Insatser?
- Hot- och riskfaktorer?
- Vad behövs för att du/ni ska känna er trygga med insatserna så att de kan upphöra?
- Görs en uppföljning och i så fall hur?
- Vad kan eventuellt du/ni sakna för att fullgöra ert uppdrag?

Samtliga stadsdelsförvaltningar har besvarat frågorna eller lämnat kommentarer med något enstaka undantag.

Huvudstrukturen för redovisningen av resultaten av vinjettstudien, där presentationen görs fall för fall, är:

- Presentation av fallet
- Resonemang kring fallet
- Handläggningen av fallet i de fjorton stadsdelsförvaltningarna
- Goda exempel på tankegångar, handläggningar och metoder i stadsdelsförvaltningarna
- Projektledarens analys
 - Hot- och riskfaktorer
 - Reflektioner

Under rubriken ”*Resonemang kring fallet*” redovisas hur man kan tänka, vad man bör ge akt på samt information om hur olika familjer/släkter/grupper kan tänka och förhålla sig.

Under rubriken ”*Handläggningen av fallet i de fjorton stadsdelsförvaltningarna*” redovisas stadsdelsförvaltningarnas svar på var i organisationen handläggningen sker.

Under rubriken ”*Goda exempel på tankegångar, handläggningar och metoder i stadsdelsförvaltningarna*” redovisas ett antal av stadsdelsförvaltningarnas lämnade exempel.

Under rubriken ”*Projektledarens analys, Hot- och riskfaktorer*” kompletteras fallet med synpunkter på hot- och riskfaktorer, konkreta punkter tas upp om vad som särskilt bör beaktas och tas i övervägande i det specifika fallet. Under rubriken ”*Projektledarens analys, Reflektioner*” redovisas synpunkter och iakttagelser som gjorts under djupintervjuer med olika personer, dels med personligt utsatta individer och dels med företrädare för olika professioner och frivilligorganisationer.

I avsnittet *Henrik Belfrages¹ analys* redovisas en genomgång och analys av de metoder, handlingsplaner och annat material som stadsdelarna refererat till i sina svar. De underlag som används i de fjorton stadsdelsförvaltningarna vid bedömning av risker vid misstänkt hedersrelaterat och partnerrelaterat våld och förtryck i staden. Genomgången och analysen har gjorts av Henrik Belfrage och redovisas i sin helhet i avsnitt 8.3.

Några stadsdelsförvaltningar har, under kartläggningens gång, reviderat sina handlingsplaner. Socialtjänsten i Spånga-Tensta sdf beviljades projektmedel av Länsstyrelsen i Stockholms län år 2007 för insatser mot hedersrelaterat förtryck och våld. Projektets syfte var att öka kompetensen och att ge konkret stöd till socialsekreterare i arbetet och öka samverkan i stadsdelen kring barn och ungdomar under 18 år. Ett metodunderlag² sammanställdes i och publicerades i slutet av 2008. Belfrage har tagit del av materialet och hans bedömning och slutsatser kvarstår oförändrade.

I Bilaga 14 återfinns uppdraget om vinjettstudien som skickades till de fjorton stadsdelarna.

¹ Henrik Belfrage är Professor i tillämpad kriminologi vid Mittuniversitetet och Forskningschef vid Rättspsykiatriska regionkliniken i Sundsvall. Han räknas som en av världens ledande experter inom området riskbedömningar och är medförfattare till riskinstrumenten SARA:SV och HCR-20 (version 3), vilka båda anses som något av ”state-of-the-art” av det internationella vetenskapssamhället. Belfrage är även författare till PATRIARK – det idag vanligaste instrumentet i Sverige när det gäller bedömning av risker vid hedersrelaterat våld.

²”Riskbedömningar i ärenden med hedersrelaterat våld ” Metodstöd för socialsekreterare Länsstyrelsen i Stockholms län.

8.2.1 Fall 1 – Fatima 47 år

En kvinna, Fatima 47 år, kommer och söker hjälp hos dig/er. Fatima har ett välbetalt arbete på en bank. Hon uppger att hon har problem med sin man. Han har under hela deras äktenskap kränkt henne psykiskt och sagt nedvärderande saker till henne.

Nu har deras yngsta barn flyttat hemifrån. Alla deras gemensamma barn står nu på egna ben.

Fatima uppger att hennes man är läkare. Efter samtal så upptäcker du att han är läkare på den vårdcentral där din familj går. Läkaren är omtyckt av dig och barnen. Du anser att han är väl integrerad och intellektuell.

Fatima har framfört sin önskan om att skilja sig till sin man, som då blev helt vansinnig. Han blev en helt annan människa och han säger att han kommer att förlora sitt ansikte och att han inte tillåter att hon skiljer sig. Han säger hela tiden att han är en sayed.

Alltsedan makens utbrott har Fatima problem med att äta och att sova. Hon uppger att situationen snart tar knäcken på henne. Hon är rädd.

Hon misstänker att en vacker dag kommer han att lägga ”medicin” i hennes mat, ”jag känner min man, hur han tänker”.

Resonemang kring fallet

Fatima har börjat reflektera över sitt liv sedan barnen flyttade hemifrån. Hon känner att nu får det vara nog. Hon har länge hållit ut och hållit ihop äktenskapet för barnens skull. Själv har hon fått stå tillbaka och fått tåla nedvärderande ord och kränkningar från sin make under många år. Det har satt spår i Fatimas självbild. (Grov kvinnofridskränkning kan tänkas vara relevant brottsrubricering om hon skulle göra en polisanmälan).

Fatima känner sin make. Hon vet att när han nu poängterar att han är en *sayed* så kan det innebära en förväntad roll på honom från omgivningen. Både att han är en *sayed* och läkare, som i båda rollerna anses vara en person med hög status. Omgivningen tillskriver honom en högre position och speciell roll än vad som gäller för andra män i hans sociala omgivning.

*Innebörden av att vara en sayed³ inom islam är, att han har en härstamning från profeten Mohammed och därför är högre aktad än en ordinär muslim och i praktiken förpliktat detta. Hur förpliktelserna ser ut i varje enskild släkt kan variera och hur det ser ut i det specifika fallet bör därför noga undersökas. Vad en sayed får göra (*halal*), vad som är otillåtet (*haram*) eller kan väcka missaktning i det egna sociala sammanhang får beaktas. Här vägs även kulturella traditioner utifrån den sociala kontext familjen/släkten lever i in och hur den rollen ska uttolkas och efterlevs.*

Utöver ett mord, som ägt rum i Sverige med inblandade personer som är *sayed*⁴ som nyckelkomponent till motivet, har även andra brott såsom misshandel, hot och andra frihetskränkningar ägt rum, utövade av fadern och modern gentemot sina barn, det vill säga en *sayeds* barn. Även maken, vars hustru är en *sayed*, har fått stå till svars för att frun inte levt som en *sayed* och inte lyckats fostra sina (deras) barn enligt omgivningens förväntningar på hur en *sayed* ska leva. Vanligtvis vet den sociala kontexten, ”alla vet”, om att familjen eller delar av den är *sayed*.

³ En **sayed** har profeten Mohammeds blod i nedstigande led.

⁴ Mordet i Högsby, november 2005.

I flertalet släkter i Sverige kan konstateras att personen/delar av släkter som är sayed förpliktade till vissa oskrivna regler på hur man ska vara och leva enligt ett normsystem.

För många är kvinnan mannens ägodel. Det innebär att hon inte har en självklar rätt att skiljas. Den rätten tillskrivs vanligtvis mannen. Skulle kvinnan agera självständigt jämföras det med att vanära mannens heder (ansikte). Utåt, bland folket, blir det rykesspridning om att han kanske är en dålig man, eftersom hon vill skilja sig, att han inte kan tillfredsställa sin fru sexuellt, har otillbörlig sex med henne, inte kan försörja henne ekonomiskt eller på annat sätt behandlar henne illa. Männens status och ställning är kraftigt ifrågasatta från omgivningen och hedern är i kraftig gungning.

Innebörden av att behandla sin hustru illa bör ses utifrån den kontext som familjen/slakten lever i. Till exempel är det många män som anser sig ha rätt att misshandla sina hustrur. Män uppfattar inte själva att de misshandlar sina hustrur utan de *uppföstrar* dem.

Bilden som tonar fram i Fatimas fall kan mildras eller förstärkas beroende på hur deras barn och den sociala omgivningen ställer sig till frågan om skilsmässan. Var lägger man skuldoket?

Är det i slakten/den sociala kontexten skam att skiljas? Hur ställer sig de vuxna barnen till skilsmässan? Stödjer de mamman eller fördömer de henne?

Fatima behöver vägledning i form av olika konkreta handlingsalternativ och stöd i att hantera konsekvenserna av olika alternativ.

Konkreta handlingsalternativ: Det finns skyddat boende och andra konkreta möjligheter till skydd, kvarskrivning/spärrmarkering, byte av identitet, säkra telefonsamtal m.m. Ett annat alternativ skulle kunna vara att hon stannar kvar. Vad händer då med henne ur ett psykiskt och ur ett fysiskt perspektiv?

Handläggningen av fallet i de fjorton stadsdelsförvaltningarna

Stadsdelsförvaltningarna har fått redogöra för var i förvaltningen fallet handläggs.

I majoriteten av stadsdelarna (7 sdf⁵) handlades fallet på Vuxenenheten/Enheten för vuxna/Utreddningsenheten för vuxna. I de två stadsdelar, som har Kvinnofridsteam, handlades fallet där. En annan ingång till förvaltningen var Kontaktcenter/Mottagningsenheten (3 sdf) varifrån Fatima lotsades vidare i organisationen. Två stadsdelar uppgav ingången för fallet till Mottagningsenheten inom Ekonomiskt försörjningsstöd/Enheten för ekonomiskt bistånd.

I det aktuella fallet framgår det att socialsekreteraren och dennes familj har Fatimas make som läkare. Det skulle kunna ge möjlighet att ute i linjen indikera eventuellt jäv eller resonemang om det.

I analysen av svaren från 14 stadsdelarna har 4 stadsdelar reflekterat över jävsituationen, 3 av dem har reagerat och bytt handläggare. Om och hur de övriga stadsdelarna har reflekterat över jävsituationen framgår inte av svaren/kommentarerna.

Goda exempel på tankegångar, handläggningar och metoder i stadsdelsförvaltningarna

”Till att börja med är ”jag” jävig om jag har en egen relation till läkaren och ska inte handlägga ärendet.”

===

⁵ Sdf = stadsdelsförvaltning.

”Ärendet kommer att handläggas på vuxnenheten av en handläggare som arbetar med kvinnofridsfrågor. Eventuellt bör hänsyn tas till att personen som Fatima söker hjälp hos känner hennes make och har en bild av honom som bara delvis stämmer med verkligheten. Detta kan påverka bedömningen av Fatimas trovärdighet. Fatima bör beredas möjlighet att berätta sin historia utifrån sin egen upplevelse. Man skall ta reda på om hon är beredd att polisanmäla sin make och informera henne om fördelar om detta och vilken betydelse polisanmälan har för framtiden t.ex. när man söker sekretessmarkering/kvarskrivning hos skatteverket, besöksförbud, skadestånd, larmtelefon. Det är också viktigt att kartlägga Fatimas nätverk och hur de vuxna barnen ser på situationen. Kan de ev. stötta modern i skilsmässan från fadern eller är de helt oförstående. Det har också en betydelse om familjen är utövande muslimer med ett stort nätverk i vilket Fatimas man kan ha en framstående position eftersom en sayed anses vara en man som härstammar nerstigande från profeten Muhammed. I detta fall kan man utgå från att hedersbegreppet som står för attityder och informella regler, har större betydelse än den svenska lagen. Trots att han upplevs som välintegrerad och intellektuell har islam stor inverkan på honom och hans sätt att relatera till sin fru och omgivningen. Dessutom anses skilsmässan ofta inte giltig enligt islam om det är en svensk domstol som har beslutat om detta. Risken för Fatimas liv och hälsa förstärks ytterligare om familjen har söner som ansluter sig till faderns hederskultur.”

===

”De metoder som används är dels ett strukturerat ”frågebatteri” samt riskbedömning enligt Hans Ekbrands modell och de strukturerade riskbedömningsmallarna ”SARA ” och ”PATRIAK”.

===

Vi ställer Fatima frågorna: Vad det är det du vill göra som du inte får göra? Vad är det du måste göra som du inte vill göra?

I mötet med Fatima är det viktigt att få klarhet i vilken hjälp hon vill ha. Utifrån den information vi hittills har fått är det viktigt att följa upp vissa delar: Vad är det mannen gör när han kränker henne psykiskt? Vilka nedvärderande saker är det han säger? Vad innebär det att mannen blir vansinnig? Varför anser mannen att han kommer att förlora sitt ansikte om de skiljer sig? Vad är det kvinnan nu är rädd för? Varför tror hon att mannen vill lägga medicin i hennes mat?

Andra frågor som är viktiga att ställa: Finns det andra kvinnor i familjen som har velat skiljas? Hur har det gått för dem? Finns det någon som påverkar mannen? Finns det någon som mannen lyssnar på och som Fatima har förtroende för?

Eftersom kvinnofridsteamet inte är säkra på vad ”sayed” betyder så kollar vi upp det bland personer med kulturkompetens. Vi får information om att **sayed är människor som har profetens son Ali som sin budbärare efter profetens död**. De tillhör ett gammalt och invecklat system inom islam som till viss del spelat ut sin roll, men män kan försöka vinna respekt genom att hävda detta religiösa förtecken.

Projektledarens analys

Hot- och riskfaktorer

Grundfundamentet är avhängt kunskap angående mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck och hur kunskapen förvaltas i praktiken.

- En faktor att beakta är att kvinnan kan vara föremål för normaliseringsprocessen⁶. Psykiskt våld framkommer. Hur är det med fysiskt våld? Våld i relationer förekommer oavsett samhällsklass och yrke.
- Maken uppger att han är en sayed.
 - Vad innebär det för honom och den kontext han lever i?
 - Vad betyder det för övrig släkt på hans sida? Vilka förväntningar medför det, dels avseende släkten i Sverige och dels eventuell släkt i det gamla hemlandet?
 - Vad betyder det för Fatima och hennes släkt, i Sverige och eventuellt gamla hemlandet?
- Separation
- Hur har äktenskapet tillkommit? Tvångsäktenskap i unga år, direkt eller indirekt tvång? Arrangerat äktenskap, fanns det möjlighet för någon av parterna att säga nej, utan någon som helst direkt eller indirekt social konsekvens? Vad står det på det muslimska äktenskapskontraktet?
Vad kommer att hända vid en skilsmässa, t.ex. ekonomiska konsekvenser? Återbetalningsskyldigheter beroende på äktenskapskontraktets innehåll? När det gäller makens utlägg för sin fru under äktenskapet: Finns det återkrav på det gentemot kvinnan och hennes ursprungsfamilj? Kan återbetalningsskyldigheten göra det omöjligt för kvinnan att skilja sig?
- Vad är det som gör att Fatima misstänker att maken ska lägga medicin i hennes mat? Har han hotat med det eller är det en metod som används i den region och /eller i den samhällsklass där släkten har sina rötter? Förekommer förgiftning, påtvingade självmord eller olyckor med dödlig utgång i den region och sociala kontext varifrån makarna kan tänkas ha sina rötter?

Reflektioner

Det har förekommit en handfull fall i Stockholm där någon närstående, troligtvis den man som kvinnan har eller har haft relation med, kan misstänkas medvetet ha förgiftat kvinnan för att hon har velat skilja sig. En yrkesverksam läkare på ett storsjukhus⁷, som har arbetspass med jour på en akut mottagning, har kunnat konstatera ett antal sådana fall utifrån sina behandlande samtal med patienter. Läkaren uppger, att när han/hon har haft medicinjour, har det kommit in i snitt en patient med förgiftningssymptom i kvartalet som han/hon varit behandlande läkare för. Det är patienter som inte uppvisar de klassiska symptomen på självskadebeteende. Diskrepansen mellan de olika grupperna är vida i förhållande till

patientens självskademethod och hur de är och reagerar efter akutstadiet och medicinska behandlingen. Skillnaden angående status och symptom är tydlig mellan patienter med eget självskadebeteende och påtvingat "självskadebeteende". Deras egna uppgifter skiljer även grupperna åt.

De ämnen som läkaren har kunnat påvisa är warfarin, en substans i råttgift, i giftiga växter (te) och mycket talar för att växterna är hämtade från något arabland samt heroin. I det sistnämnda fallet framkom det att kvinnan själv inte missbrukade heroin, utan det var maken som "sett

⁶ Den första teorin om våldets *normaliseringsprocess* utvecklades av Eva Lundgren, professor i sociologi. "Våldets normaliseringsprocess. Två parter – två strategier. JÄMFO-rapport nr 14, 1989".

⁷ Stockholms läns landsting.

till” att hon intog heroinet utan kvinnans vetskap. Det troliga tillvägagångssättet, enligt läkaren, var först att få kvinnan i ett dåligt tillstånd och därefter injicera heroinet. Läkaren uppger att i de ovan nämnda fallen, liksom i några andra fall har det funnits ”en allvarlig misstanke om att hon har skadats av sin man eller familj”.

I ett förgiftningsfall av en kvinnlig patient fanns ett tydligt underlag för misstanke om brott. Läkaren skrev en anmälan till sin chef att det rörde sig om ett mordförsök, läkaren uppger att motivbilden var heder. Den informella agendan på sjukhuset bland läkarna i olika chefskikt är att det ska rapporteras till närmaste chef. Den formella agendan säger att läkaren ska självständigt rapportera och anmäla till polisen.

Efter en tid gjorde rapporterande läkaren en uppföljning av sin anmälan till högre chef men ingen polisanmälan hade gjorts från sjukhusets sida. Läkaren påtalade detta för sin chef som i sin tur sade att han hade lämnat det till sin chef. Så blev svaren ett par chefsled upp. Ingen ansvarig chef hade anmält mordförsöket på kvinnan.

Det tolkar läkaren som att personerna i chefsleden inte vill få ett dåligt rykte på avdelningen så att det skulle kunna äventyra ekonomin eller egna framtida tjänstetillsättningar. Man ville undvika att få negativ uppmärksamhet på sin verksamhet.

På bilderna ovan visas fram- och baksida på förpackningen av råttgiftet.

Råttgiftet har lämnats till projektledningen i kartläggningen av en person som har sina rötter i Pakistan och är väl insatt i hederskontextens normsystem.

Enligt uppgift är metoden att använda råttgift för att mörda flickor/kvinnor som vanärat familjens heder beprövad bland annat i Pakistan. En analys av substanserna i ett vanligt förekommande råttgift från Pakistan har gjorts på uppdrag av Stockholms stad av Statens kriminaltekniska laboratorium (SKL). För information om mängden dödlig dos hänvisas till giftinformationscentralen. Se vidare Bilaga 15.

Komplexiteten heder och sayed

I Sverige har det skett ett mord på en ung man, AR, som inte var en sayed. Han hade en relation med en ung ogift kvinna som var sayed. Den unga kvinnans familj ansåg att deras relation var otänkbar – en katastrof. Hennes ärbarhet var högt över hans släkts ringa samhällsstatus, de var ahm⁸ från Afghanistan. Trots att hennes familj saknade eller hade låg utbildning ansågs de ha en högra status än den unge mannen och hans familj.

⁸ En vanlig, ordinär medborgare av låg rang.

8.2.2 Fall 2 - Ali 22år

Presentation av fallet

En 22-årig man, Ali, söker hjälp hos dig/er.

Den unge mannen uppger att hans familj har hittat en lämplig äktenskapspartner till honom från deras gamla hemland, Iran. Ali berättar att det ska bli dubbelbröllop i familjen. Det är han och en syster som ska gifta sig. Det kommer att ske i Iran under sommaren 2008. Ali är förtvivlad och mår psykiskt mycket dåligt över detta. Han berättar att han är homosexuell och har inte berättat det för sin familj. Han är livrädd för att hans sexuella läggning ska komma fram till familjen.

Hans familj består av mamma, pappa och de yngre systrarna 16, 14 och 7 år.

Det tilltänkta äktenskapet innebär att han inte själv har fått välja äktenskapspartner, utan kommer att tvingas av familjen att leva med en kvinna.

Resonemang kring fallet

I släkter som lever med ett hederstänkande är det inte helt ovanligt med dubbelbröllop. Ett syskonpar som gifter sig med ett annat syskonpar^{9, 10} från samma släkt/klan eller i övrigt närbesläktade med varandra. Det kan finnas en historisk, geografisk eller ideologisk koppling mellan släkterna. Dubbeläktenskap kan ske med olika syften, t.ex. ekonomiska och/eller praktiska för att hålla nere hemgiftssumman eller av andra skäl som gynnar båda släkterna. Ett dubbelbröllop kan alltså röra sig om en ren affärsuppörelse mellan två släkter.

I det aktuella fallet kan det vara väldigt många parter som är inblandade och omfattande släkt-diskussioner och förhandlingar har troligtvis förevarit. Ett syfte kan även tänkas vara att man vill gifta in personer, som senare kan komma till Sverige som anhöriginvandrare och efterföljande anhöriga.

Det kan vara relevant att försöka belysa fallet ur Alis perspektiv: Var har familjen tänkt att parterna ska bo efter bröllopet? I Sverige eller Iran? Vem som har gjort vad för arrangemangets tillkomst? Vem har ytterst fattat beslutet? För att belysa Alis systers (16 år) framtida öde och hur man bör agera, bör man ta reda på hur resonemanget angående henne gått i släkten. Om den ena parten, Ali, drar sig ur kan släkterna kräva att "problemet" måste åtgärdas och överenskommelsen om dubbelbröllopet måste hållas. I annat fall tappar släkterna sitt ansikte och förlorar sin heder.

Vilken tänkbar press och vilket tryck kan uppstå gentemot Ali, systemen, modern och i förlängningen på familjens överhuvud – fadern – och övrig släkt?

Den faktiska dagen, när Ali bryter upp med familjen, bör man vid samma klockslag också prata med hans syster, men inledningsvis utan föräldrarnas vetskap. Detta samtal bör äga rum på en plats där systemen känner sig trygga och där inga ögon och öron från något syskon/släkt/landsman kan finnas som kan tänkas skvallra eller sprida rykten. Det kan föreligga läge för ett omedelbart LVU¹¹. Vet systemen om att familjen har för avsikt att gifta bort henne eller har hon fått höra en annan version, t.ex. att de ska till Iran på semester?

⁹ FN-rapport E/CN.4/2002/83 (Economic and Social Council), "Integration of the human rights of women and the gender perspective, violence against women" (31 Jan. 2002).

¹⁰ Fenomenet heter i Pakistan *satta-watta* eller *addo baddo* och i Turkiet benämns företeelsen *berdel*.

¹¹ Lagen om vård av unga.

Ali är troligtvis i behov av skyddat boende från den dagen han bryter upp från hemmet. Signaler om suicid från alla parter i familjen och i synnerhet från Ali bör tas på allvar. Det är vanligt i hederssammanhang att homosexualitet tillhör den värsta skam som familjen/släkten kan drabbas av.

I inledningsskedet bör professionell personal ha konkreta alternativa strategier för Alis syster. När det blir allmänt känt i de båda släkterna att Ali dragit sig ur dubbelbröllopet, uppstår ett oerhört tryck på Alis familj om att uppgörelsen ska fullföljas. Skammen som familjen/släkten drabbas av är djup och omfattande. Samma skam drabbar en familj med lesbisk dotter eller med transperson. Hedern är i mycket kraftig gungning.

System/systrarna kan användas som ”verktyg ” för att nå/hitta Ali och det kan äventyra både systemens och Alis fysiska och psykiska hälsa. Modern blir beskylld för att Ali är homosexuell. Förklaringarna till varför familjen ”drabbats” av att få en homosexuell son är många. Oftast är det modern som får bära den direkta skulden och skammen. Hela släkten drabbas dock av ryktesspridning, skam och anseendet/värdet/statusen är kraftigt ifrågasatta.

Det kan till exempel röra sig om att modern anses ha uppfostrat Ali fel, att hon under graviditeten fått magi/”det onda ögat” på sig och blivit ”sjuk”, vilket har gjort sonen homosexuell.

Över en natt, när detta rullas upp, kommer äktenskapsvärdet på släktens ogifta kvinnor att sjunka. Frågan familjen ställs inför är, om Ali och systemen över huvud taget kommer att kunna giftas bort. Omgivningen kan betrakta släkten som dålig, till exempel genom att de har blivit straffade av Gud eller fått magi satta på sig eller att homosexualiteten kommer att smitta.

Familjens heder är utsatt för en katastrof.

Handläggningen av fallet i de fjorton stadsdelsförvaltningarna

En majoritet av stadsdelarna (9 sdf) uppgav att fallet handläggs på vuxenheten/utredningsenheten för vuxna inom IoF (Individ och familjeomsorg). Fyra stadsdelsförvaltningar har uppgivit mottagningsenheten eller kontaktcenter som ingång för fallet. I en stadsdel gällde mottagningsenheten inom försörjningsstöd. En stadsdel uppgav Kvinnofridsteamet som ingång. I den andra stadsdelen, som har Kvinnofridsteam, uppgavs att fallet kom till vuxenheten och att handläggaren skulle rådgöra med Kvinnofridsteamet.

En reflektion gjordes i en stadsdel över var ärendet skulle handläggas.

”Vi var tvungna att tänka efter. Kvinnofridsteamet tar våld i samkönade relationer och den rädsla Ali känner är ju en konsekvens av att Ali vill leva i en samkönad relation så vi kom fram till att det kan höra till Kvinnofridsteamet men det var bra att vi fick fallet för det var inte självklart för oss. Ev. blir också Enheten för Ekonomiskt bistånd inblandad om Ali är i behov av boende för att flytta från sin familj. Även Ungdomsmottagningen skulle ha tagit emot ärendet för råd och stöd om Ali kommit till dem.”

Stadsdelarna och systrarna i fallet Ali

Har de fjorton stadsdelarna i analysen observerat och vidtagit någon form av åtgärd med anledning av att det finns en syster som enligt Ali ska giftas bort? Alis systrar är 16,14 och 7 år gamla.

Det konstateras att av de 14 stadsdelarna så ser och agerar 8 stadsdelar utifrån att det är en yngre syster som kan misstänkas bli bortgift, 5 stadsdelar agerar i form av att en anmälan till

barn- och ungdomsenheten görs, de andra 2 stadsdelarna söker skapa en bild av syskonens situation genom Ali, 1 stadsdel gör en gemensam planering för ett eventuellt LVU.

I de övriga 6 stadsdelarna har det inte gått att skönja någon form av åtgärd, insats eller antydan till agerande inför att en yngre syster ska giftas bort.

Goda exempel på tankegångar, handläggningar och metoder i stadsdelsförvaltningarna

”Vi är inte vana vid dessa ärenden även om vi är vana att hantera kvinnor som är utsatta för hedersrelaterat våld. Vi ringer till RFSL:s brottsofferjour och tar lite handledning. Sedan gör vi en riskbedömning utifrån Patriark för att få en bättre bild av familjen. Vi uppmärksammar också att hans syster, troligtvis hon som är 16 år, också verkar vara på väg att giftas bort och vi gör därför en anmälan till Ungdomsenheten, ..., till Ali-fallet. Innan vi skickar anmälan ser vi till att ha säkrat situationen för Ali. Vi resonerar med honom om hans situation, om han behöver flytta hemifrån och var han kan tänkas bo. Det är svårt med skyddat boende för målgruppen och vi hoppas att RFSL har tips.”

===

”Det kan tyckas att svenska barn med föräldrar födda i länder där arrangerade äktenskap är en levande sed har inte samma rättigheter som barn till svenska föräldrar. Det innebär att Sverige har dubbla normer vad gäller äktenskap. Den svenska lagstiftningen förbjuder inte arrangerade äktenskap, inte så kallade telefonförlovningar (arrangerade, lika med äktenskap) heller.

De arrangerade äktenskapen har en stor ekonomisk betydelse för familjen och har ökat i de nordiska länderna (men minskar i ursprungsländer) bland invandrare från kulturer där man praktiserar seden. Barnen bringar pengar i form av hemgift eftersom äktenskapet med en nordisk medborgare är eftertraktade och garanterar att frun/maken kan söka uppehåll i t.ex. Sverige.

När Ali söker hjälp hos socialtjänsten hänvisas han till vuxenheten, till en socialsekreterare som har kunskap om våld i nära relationer.”

===

”Socialsekreteraren kallar Ali till ett antal utredningssamtal med syfte att kartlägga Alis familjeförhållanden och göra en bedömning om den eventuella hotbilden i fall att Ali berättar om sin homosexuella läggning och säger nej till äktenskapet. När socialsekreteraren får reda på att också systemen, som inte är gammal nog enligt svensk lagstiftning att gifta sig, skall ingå äktenskap, tar hon kontakt med familjeenheten om en ev. gemensam planering (det är möjligt att använda LVU när det gäller underåriga som skall giftas bort).

Att Ali känner att han inte kan säga nej till giftermålet kan bero på att det anses som helt omöjligt att gå emot föräldrarnas vilja och upplevs som djupt kränkande. Familjens heder blir ifrågasatt av släkt och vänner. Att Ali dessutom är homosexuell gör situationen ännu svårare för honom. Homosexualitet är inte accepterat i Iran och kan leda till förföljelse och dödsstraff.

En ev. samplanering med familjeenheten kan leda till att Alis hemlighet kommer fram och för att skydda honom kan han ta kontakt med polisen för att han är utsatt eller kommer att utsättas för hatbrott. Hatbrott är enligt svensk lagstiftning ingen egen brottstyp utan brott som grundar sig på gärningsmannens hat och fördömande av grupper och individer på grund av etnisk tillhörighet, religiös uppfattning eller sexuell läggning (hetero-, homo- och bisexuella läggning).”

Projektledarens analys

Hot- och riskfaktorer

- Ali har fråntagits rätten att själv få välja sin livskamrat. Familjen anser att äktenskapet är hela släktens angelägenhet. Makten över Alis liv ligger inte hos honom utan hos familjen/slakten. I praktiken har två eller flera släkter förhandlat om det dubbla äktenskap som ska äga rum. Det bör ses som ett kontrakt eller överenskommelse mellan släkter. Individer i en hederskontext betraktas inte som autonoma.
- Släktens och familjens vilja är överordnad individens egna och självständiga val. Familjen kan i den uppkomna situationen säga utåt att ”de båda har fritt fått välja” och att Ali och systemen kommer att instämma. Familjen kommer troligen att påstå att Ali ljuger om att lillasystemen ska gifta sig. Familjen hänvisar till att det är olagligt i Sverige. Vidare kommer de troligtvis att hävda i sitt retoriska anförande att de, som har arbete eller anses väl integrerade, inte håller på med tvångsäktenskap/arrangerade äktenskap. Ali och systemen kommer att vara pressade till att instämma i detta. En för dem nödvändig överlevnadsstrategi. Indoktrinering har pågått sedan barnsben. Alla andra svar som Ali och syster kan ge till utomstående personer, som kan tolkas in som direkt eller indirekt tvång från släktens sida, kommer att tolkas in i utredningsarbetet. Det kommer att medföra en oöverstiglig konsekvens för familjen/slakten. Det är också alla i familjen/slakten medvetna om.
- Att bryta överenskommelsen/kontraktet är ett direkt hot mot Alis och systemens fysiska och psykiska hälsa. Ur ett mikro- och makroperspektiv framgår det att Alis sociala kontext och hans sexuella läggning är att anse som en för honom stor riskfaktor. För slakten är det ett hot mot deras status.
- Ur ett iranskt perspektiv är homosexualitet en katastrof. Det framgick i ett tal som den iranska presidenten, Mahmmoud Ahmadinejad, höll i USA¹². ”- I Iran har vi inga homosexuella, till skillnad mot i ert land,” sa han, och möttes av hänskratt på Colombiauniversitetet.¹³
- Information om Iran och homosexualitet är hämtad från Internet och gör gällande att det rör sig om systematiska könsbytesoperationer av homosexuella. Den iranska regimen ordnar med arbete till dem som genomgår regimen anti hbt-program. Det rapporteras även om avrättningar.
- Att inte agera gentemot både Ali och lillasystemen *samtidigt* är en hot- och riskfaktor.
- Om lillasystemen omhändertas (genom LVU) kan familjen vilja rädda undan de *andra systrarna och deras sjunkande äktenskapsvärde genom att föra dem i säkerhet, det vill säga till föräldrarnas gamla hemland*. Detta kan göras för att undvika myndigheternas agerande och insyn i familjen och de yngre systrarna. Likartade fall har förekommit i bland annat Stockholms stad, Östergötland, Västergötland, Västra Götaland och Västernorrland.
- Att underrätta eller konfrontera föräldrarna om att *i samtal med Ali* har det framkommit uppgifter om att föräldrarna har äktenskapsplaner för lillasystemen utan att dessförinnan placera lillasystemen i säkerhet kan påskynda resan eller annat agerande från familjens sida.

¹² Den 26 september 2007.

¹³ www.sr.se / Kulturnyheter den 26 september 2007.

Reflektioner

Vid samtliga intervjuer av personer som lever i en hederskontext i kartlägningsarbetet har frågan ställts hur familjen/släkten ser på homosexualitet och frågor rörande den sociala kontextens norm och konsekvens utifrån hbt-fokus. Samtliga intervjuade uppger att det för familjen/släkten skulle det vara en katastrof eller värre än en katastrof, en total skam, om det framkom att någon i släkten har en annan sexuell läggning än rådande norm. Konsekvenserna för den enskilde och familjen är alltifrån evig social utfrysning, uppmaning till självmord, misshandel tills den sexuella läggningen korrigerats¹⁴, deportering till det gamla hemlandet för korrigerande/behandling och enligt vissa är det ett tillräckligt skäl för att mördas.

Några informanter uppger att det har, i deras geografiska uppväxtregion (Mellanöstern/Främre Orienten), förekommit mord på hbt-personer. Familjen har låtit utföra mordet på ett sådant sätt så att det inte ska uppfattas som mord för att därigenom inte väcka uppmärksamhet. Detta för att folket inte ska börja undra varför mordet ägt rum. Den mördade hbt-personen ska inte efter sin död kunna dra skam över familjen/släkten.

¹⁴ Familjen/släkten anser att det är en uppfostringsfråga eller sjukdom

8.2.3 Fall 3 - Maria 26 år med två söner 2 och 4 år

Presentation av fallet

En syriansk kvinna 26 år, Maria, med två söner 2 och 4 år gamla söker kontakt med dig/er. Hon uppger att hon vill skiljas från sin man. Mannen vill inte ge henne skilsmässa. Kvinnan behöver hjälp med hur hon ska kunna leva vidare. Hon uppger att hon inte har råd att skilja sig. Maria uppger att det kommer att kosta cirka 15 000 kronor för att få skilsmässa.

Hon uppger att mannen vid enstaka tillfällen har givit henne örfilar, men det har inte varit så farligt säger kvinnan. Hemma i deras gemensamma bostad bråkar och skriker de ofta till varandra. Barnen finns allt som oftast i deras närhet.

Maria uppger att hon har sagt upp sig på sitt arbete. Situationen på arbetet var ohållbar. Det är makens familjeföretag. Nu ifrågasätter "alla" i hennes omgivning det hon gör; att begära skilsmässa från sin make.

Resonemang kring fallet

Maria kan tänkas leva i en mer våldsutsatt situation än hon vill göra gällande, normaliseringsprocessen. Mycket talar för att hon under hela livet levt i en omgivning där hon av kollektivet tillskrivits en förväntad roll som kvinna. Genom att Maria tar initiativet till skilsmässa så anses mannens heder vara i gungning. Hon står inför stora prövningar när hela hennes omgivning ifrågasätter att hon vill skilja sig.

Det sociala nätverket i Marias fall har alltid bestått av släktingar och andra syrianer. När hon reflekterar över sin situation har hon alltid haft någon från sin släkt i närheten som ständigt haft åsikter om vad hon borde göra. Just nu känner hon att hennes liv är ohållbart, med den ständiga "övervakningen" som hon lever under. Enligt den sociala kontext hon lever i, är det den syriskortodoxa skilsmässan som gäller. I praktiken är äktenskapet ett heligt förbund med Gud. Det bryter man inte. Skall det annulleras så måste skälen härför först utredas av en präst /biskop för att utröna om kvinnan har någon rätt att skilja sig. Väntetiden för utredning hos en präst/biskop kan vara cirka ett år. Under den tiden anser omgivningen att kvinnan ska bo kvar hos mannen. Att hon kan skilja sig enligt svensk lag är för hennes man och den sociala omgivningen helt otänkbart. Vill mannen inte skilja sig och ber om förlåtelse inom ramen för syriskortodoxa utredningen kommer kvinnan troligtvis inte heller att få skilsmässa. Även om Maria kan ha levt i ett långvarigt misshandelsförhållande så är det i praktiken inte tillräckligt skäl. Det vittnar många röster i kartläggningen om.

Av kostnaden för utredning om skilsmässan på totalt 15 000 kr avser 3 000 kr en avgift till församlingsprästen/biskopen hon tillhör, 4 000 kr avser en avgift som patriarkatet i Damaskus tar ut. Vart de övriga 8 000 kronorna går, finns det inget direkt svar på¹⁵. Maria står inför valet: Skall hon leva kvar i relationen (med misshandel och kränkningar med barnen som vittnen) och få ingå i ett socialt sammanhang med vänner och släkt som respekterar henne som gift kvinna? Skall hon bryta med allt hon växt upp med, det vill säga fransäga sig sin gudstro som givit henne så mycket glädje och trygghet, bli utfrys ur församlingen och troligtvis även från familjen och för alltid vara nedvärderad som "skild" kvinna som svikit Guds heliga förbund, äktenskapet? Troligtvis måste hon även söka skyddat boende och någon skyddad identitetsform.

¹⁵ Enligt telefonsamtal med en biskop i Södertälje, november 2007. Biskopen uppger att han själv tar ut 7 000 kr.

I värsta fall kan Maria bli psykiskt/fysiskt misshandlad av både sin familj och sin man när det blir känt att hon vill skilja sig. Syftet med misshandeln är att bryta ner henne så att hon inte ska orka/våga gå vidare i processen och därmed bryta upp. Barnen kommer troligtvis att användas som verktyg för att få Maria dit maken och släkten vill. Barnen kan bli budbärare och vägvisare om Maria placeras i skyddat boende på annan ort eller liknande.

Att polisanmäla det hon, som syriansk kvinna, varit med om är helt uteslutet. Fysisk/psykisk misshandel (grov kvinnofridskränkning) är något som man ska lösa inom släkten/gruppen.

I kartläggningsarbetet har kontakter förevarit med flertalet kvinnor med samma tillhörighet som Marias och som lever i en liknande situation påträffats.

Handläggningen av fallet i de fjorton stadsdelsförvaltningarna

Fallet handläggs i fyra (4) stadsdelar i inledningsskedet i receptionen/kontaktcenter eller på mottagningsenhet/mottagningsgrupp. I lika många stadsdelar fyra (4) kommer fallet först till en Barn- och ungdomsenhet eller en chef på enheten för beslut om en utredning skall påbörjas.

I fyra (4) stadsdelar kommer fallet till Familjeenheten eller Enheten för Barn- och Familj.

I två (2) stadsdelar med Kvinnofridsteam handläggs fallet där.

Sex (6) stadsdelsförvaltningar uppgav att det kunde bli aktuellt att involvera flera enheter eller motsvarande i fallet, t.ex. enheten för ekonomiskt bistånd eller motsvarande.

Goda exempel på tankegångar, handläggningar och metoder i stadsdelsförvaltningarna

Om ärendet kommit till "vår verksamhet" skulle vi ha gjort så här:

"Marias bokas in på ett besök. Hon får information om 'vår verksamhet' och vad vi kan erbjuda. Vill hon ha stöd inleds en utredning enligt 11 kap 1 § SoL¹⁶. Vi informerar om att det kan bli problem att få ekonomisk hjälp med skilsmässan men att vi tillsammans med Maria ska utreda om det går att lösa. Vi informerar också Maria att hon har rätt att skilja sig oavsett om mannen vill skilja sig eller inte utifrån svensk lagstiftning. Om Maria är rädd för att genomföra skilsmässan utifrån att mannen är aggressiv och våldsam informeras hon om att hon kan erbjudas skyddat boende och sedan sätta igång skilsmässoprocessen. Maria informeras vidare om att vi kan följa henne till polisen om hon vill göra en polisanmälan. Maria informeras också om att hon kan söka om besöksförbud.

Maria informeras om att vi alltid samarbetar med barnenheten när det förekommer våld i hemmet utifrån att barn generellt far illa av att se sin mamma bli slagen av sin pappa. Vi skickar en inkommande information till barnenheten i ärendet och ordnar gemensamt möte med handläggare vid barnenheten. Modern deltar i detta möte och handläggaren från 'vår verksamhet' överför relevant information till barnenhetens handläggare.

Enheten för barn inleder utredning enligt 11 kap 1 och 2 §§ SoL.¹⁷ Enheten för barn och 'vår verksamhet' samarbetar i de delar och i den omfattning som är relevant.

¹⁶ 11 kap 1 § SoL (Socialtjänstlagen): "Socialtjänstnämnden skall utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden. Vad som har kommit fram vid utredning och som har betydelse för ett ärendes avgörande skall tillvaratas på ett tryggsamt sätt."

¹⁷ 11 kap 2 § SoL: "Vid en utredning av om socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd får nämnden, för bedömning av behovet av insatser, konsultera sakkunniga samt i övrigt ta de kontakter som behövs. Utredningen skall

Vår verksamhet 'fortsätter att träffa Maria för att prata mer om våldet' Inför detta besök och att mannen informeras om att utredning på barnen kommer att inledas ser vi till att säkra Maria och barnens situation 'i vår verksamhet'."

Vår verksamhet skulle ha använt "... följande manualer används för att ta reda på mer om Marias situation:

- Kartläggning av våldet
- Kartläggning av nätverket
- Riskbedömning av mannen

Särskilda frågor ställs utifrån att Maria berättar att det verkar mycket laddat att skilja sig för mannen och släkten/omgivningen. Vi frågar henne om skilsmässor i släkten/nätverket och om det förekommit och hur detta i så fall gått för de kvinnor som ev. skilt sig. Dessa frågor ställs för att komplettera hotbilden. "

===

"Om ärendet inkom till familjerätten skulle de ha gjort så här:

Familjerätten skulle om det framkom att det förekom våld i nära relation kontakta barn-enheten samt informera kvinnan om 'vår verksamhet.' De skulle inte erbjuda samarbetsamtal om det framkom att det förekommit våld. De skulle kunna ha ett rådgivande samtal med kvinnan för att ge information om hur hon kan gå tillväga.

Familjerätten skulle också informera om möjligheten att stämma mannen i domstol och om vikten av eget juridiskt ombud. De skulle också vara behjälpliga med att ta fram ansökan om äktenskapsskillnad och informera om kostnader för den juridiska processen. Vid behov också hänvisa kvinnan till försörjningsstöd. Eventuellt kan ett uppföljningssamtal bokas in vid behov med t.ex. 'vår enhet'."

===

"När ärendet kommit till barnenheten skulle de göra så här:

Enheten för barn beslutar att inleda utredning enl. 11 kap 1 och 2 §§ SoL. Om möjligt deltar handläggare från vår verksamhet redan vid det första mötet med modern. I annat fall kommer vår verksamhet att kontaktas under/i direkt anslutning till mötet med modern för att tillse att kontakt etableras med modern i syfte att bl.a. påbörja kartläggning av våldet samt att vid behov erbjuda skyddat boende. Enheten för barn påbörjar kartläggning av våldet i förhållande till barnen. Det fortsatta arbetet sker dels utifrån respektive enhet dels gemensamt. Det är viktigt att en klar och tydlig arbetsfördelning görs.

Under utredningen kan enheten för barn ge i uppdrag till vår verksamhet att prata med mannen om det våld han utsätter kvinnan och barnen för samt vilka konsekvenser det får för

alla parter samt resonera kring hur mannen kan agera annorlunda. Barnen kan erbjudas trappansamtal eller liknande om de är i behov av att bearbeta det våld de upplevt/bevittnat."

===

bedrivs så att inte någon onödigt utsätts för skada eller olägenhet. Den skall inte göras mer omfattande än vad som är motiverat av omständigheterna i ärendet. Utredningen skall bedrivs skyndsamt och vara slutförd senast inom fyra månader. Finns det särskilda skäl får socialnämnden besluta att förlänga utredningen för viss tid. Den som berörs av en sådan utredning skall underrättas om att en utredning inleds."

”En tydlig risk här är att Maria kommer från en syriansk familj och det finns risk att hedersproblematik oftare kopplas till vissa religioner och länder i högre utsträckning än andra och i och med det kan man ’missa’ att det handlar om hedersproblematik. Ytterligare en riskfaktor är att mannen har ett familjeföretag där Maria arbetat och att ’alla’ i omgivningen ifrågasätter att hon vill skiljas. Vilka är dessa personer? Vad har de för inflytande? Finns det någon bland dessa som stöttat Maria? Finns det någon som Maria har förtroende för som även mannen lyssnar på?

Varför ska Maria betala 15 000:- för att få skilsmässa? Vem ska ha pengarna? Om hon skulle ha möjlighet att betala denna summa, skulle det då vara accepterat att skilja sig? Klargöra vad som gäller enligt svensk lag och skillnad mellan juridiskt äktenskap och religiöst/kulturellt sådant.”

Projektledaren analys

Hot- och riskfaktorer

- Mannen accepterar inte skilsmässa enligt den svenska lagstiftningen. I praktiken uppstår en mycket svår situation för Maria. Maria står på sig och vill trots allt genomföra skilsmässan och skilja sig enligt svensk lag och samtidigt behålla sin tro och församlingstillhörighet. Mannen ber henne om förlåtelse inför deras församlingspräst/biskop som utreder skilsmässogrunderna. Utredningen består oftast i att paret träffas tillsammans hos biskopen/prästen. Biskopen/prästen frågar varför kvinnan vill skiljas och om uppgifterna stämmer som läggs fram från kvinnan gentemot maken. Nekar maken till påståendena eller ber om förlåtelse och vill att de ska stryka ett streck över det som inträffat, får kvinnan inte skilsmässa. Hon har inget att sätta emot om maken inte vill skiljas. Tolkningarna av Guds åsikt i skilsmässofrågan är, att äktenskapet är ett heligt förbund med Gud som inte kan brytas. Möjligen kan våldet eskalera eftersom hon vanärat sin make genom att begära skilsmässa. Mannens heder är i gungning i den sociala kontext som paret lever i.
- Risk att våldet trappas upp under tiden som prästen genomför sin utredning. I en församling som kontaktats i kartläggningsarbetet är väntetiden för att få en skilsmässoutredning ca 1 år.
- Riskfaktor är om hennes ursprungsfamilj inte stöttar henne i skilsmässan utan pressar henne både psykiskt och kanske även med fysiskt våld att stanna kvar i äktenskapet.
Det är ett händelseförlopp som bekräftats i djupintervjuerna av flera kvinnor som tillhör den syrisk ortodoxa kyrkan.
- Risk kan vara att maken och/eller hennes familj anser att sönerna tillhör mannen och kvinnan på grund av detta väljer att stanna kvar i ett förhållande där det förekommer fysiskt och psykiskt våld.

Reflektioner

En av flera kvinnor som har sin gudstro i syrisk-ortodoxa kyrkan och som intervjuats i kartläggningen uppger att i hennes väninnereks är det 15-20 väninnor som regelbundet blir misshandlade av sina män. Även informanten har blivit grovt misshandlad och tvingats uppsöka akutsjukvård vid flertalet tillfällen. Övervägande antalet av kvinnorna som vill skilja sig ser ingen väg ut ur äktenskapet. Det är för dem en praktisk omöjlighet eftersom männen säger nej till skilsmässan och ständigt ber om förlåtelse under äktenskapsutredningen eller i samtal

med prästen/biskopen. Flertalet av kvinnornas släktingar står på de våldsutövande makarnas sida. De anser att männen har rätt att uppfostra¹⁸ sina fruar. Kvinnan uppger vidare att alla väninnorna säger utåt att de lever ett bra liv men innanför hemmets fyra väggar är livet något annat. "Ett helvete".

Vid en konferens "Gamla och nya värderingar"¹⁹ i syrisk-ortodoxa kyrkan i Södertälje, den 24 november 2007 uppger Fader Josef Dag att Guds lag står över svensk lag och så måste det vara ibland.

Uttalandet gjordes under en diskussion om misshandlade och våldtagna kvinnor i äktenskapet och att de måste få skilja sig från sina förövare. Enligt svensk lag har en kvinna rätt att skilja sig oavsett om hon är misshandlad eller inte. För de svenska kvinnor som tillhörde den syrisk-ortodoxa församlingen gäller i sådana fall inte svensk lag. De anses ska förbli gifta i ett destruktivt förhållande. Dessa kvinnor anser sig själva leva i ett tvångsäktenskap.

¹⁸ Misshandel

¹⁹ Omfattning: 200-250 deltagare i Geneta.

8.2.4 Fall 4 - Rada 35 år

Presentation av fallet

En kvinna, Rada 35 år, har en fysisk skada från kriget i Balkan, Kosovo. Hon gick på en mina och blev funktionshindrad. Hon sitter i rullstol och behöver hjälp med det dagliga.

Hon har bott i Sverige sedan 1990. Rada bor hemma hos mamma, pappa och hennes bröder (som är några år yngre än hon).

Det är hennes mamma som har hjälpt henne, allt sedan minolyckan. Rada har nu sökt kontakt med dig/er och vill ha hjälp ur sin situation.

Rada uppger att hon på grund av smärta, som kommer och går, tar smärtstillande medel som hon får utskrivet av husläkaren. På er fråga om hon tar något annat svarar hon svävande.

Rada uppger att familjen nu har bestämt att hon ska gifta sig. Själv uppger hon att hon är rädd och har inget att sätta emot.

Rada vill inte gifta sig med den tilltänkta äktenskapspartnern i Kosovo som familjen har utsett åt henne. Det är en avlägsen släkting på pappans sida.

Resonemang kring fallet

Rada uppger att hon inte har något att sätta emot. Om familjen vill flytta henne rent fysiskt, så gör de det. Hennes funktionshinder gör att hon är beroende av dem som hjälper henne i det dagliga livet. Hon känner att familjen vill att hon ska gifta sig men själv vill hon inte det. I och med funktionshindret så tar familjen med henne rent fysiskt till familjens gamla hemland.

Rada tycker om delar av sin familj och släkt, men hon känner att den pressar henne till saker hon innerst inne inte vill. Det är mamma, pappa och hennes bröder som bestämmer vilket umgänge hon ska ha och vad som är lämpligt och bra för henne. Utifrån familjens perspektiv är aktiviteter som sker över könsgränserna inte acceptabla. För att eventuellt kunna delta i någon aktivitet är det underförstått att mamman eller någon annan från familjen/slakten ska följa med som anhörigvårdare.

Djupintervjuerna i kartläggningen bekräftar att familjens anhörigvårdare är kontrollanter över kvinnan. Det egna livsutrymmet att välja självständigt har hon aldrig upplevt. Hon vet inte hur det är att själv bestämma över sitt liv. Rada har under sin uppväxt inte fått möjligheten att träna sin förmåga att göra självständiga val och ta egna beslut. Förmågan att leva i ett samhällssystem som har byggts utifrån individperspektiv har inte tränats in. Rada är fostrad in i en förväntad roll inom kollektivet, att vara en fin flicka som sätter familjens önskan före sin egen.

Rada har även börjat reflektera över om det är normalt att hennes bröder, som är runt 30 år, fortfarande bor hemma. Det förefaller vara så att alla bevakar alla i familjen för att ingen ska göra något olämpligt, så att folk ska ”snacka skit”, sprida rykten om dem. Rada känner att det är hon som har blivit familjens svarta får och därför ska giftas bort. Familjen hoppas i och med arrangemanget att folk ska sluta sprida rykten om dem som familj för att Rada och bröderna inte är gifta.

Rada börjar reflektera över att det är minst lika sjukt att bröderna bor hemma som hon själv. Själv undrar hon varför inte bröderna ska giftas bort, utan att fokus har lagts på henne. Radas funderingar cirkulerar vidare. Har det att göra med att hon är kvinna och bröderna anses mer värda?

Inför varje besök hos sin handläggare på socialtjänsten får hon höra av sin mamma och bröderna att hon inte ska säga något ”olämpligt”. Detta för att familjen inte ska kunna

ifrågasättas ekonomiskt. Detta beroende på att den ekonomiska ersättning som familjen får för anhörigvård av Rada uteblir. Hon har i sina drömmar tänkt tanken att flytta till ett eget boende. Det är en tanke hon inte tänker högt för att hon är rädd att hennes bröder kommer att slå henne om de får reda på att hon vill flytta. Det är inte heller någon som har ställt frågan om flytt direkt till henne eftersom hon alltid har någon familjemedlem i närheten. Rada har även känt den mentala pressen när någon i familjen har suttit utanför och väntat vid besöken hos handläggaren. Skulle en flytt ske, skulle Rada få ”skit” från släkten och i synnerhet från sina bröder. Den sociala kontext hon lever i anser att hon är en dålig kvinna eftersom hon skulle sätta sin mamma och pappa i en dålig ekonomisk situation. Familjens status och ära skulle därmed äventyras.

Familjen har fått ett, ur deras perspektiv, bra erbjudande från en släkting på pappans sida om giftermål med deras dotter.

- Frågor skulle kunna ställas för att ta reda på om Rada blir utsatt för någon form av brott, olaga tvång, olaga hot (subtila eller konkreta hot) eller människohandel.
- Frågor skulle kunna ställas om det eventuellt hänt något med någon annan kvinna i släkten, som brutit mot den förväntade rollen, normsystemet, som familjen lever i.
- Finns det någon annan kvinna som självständigt valt äktenskapspartner utanför den egna (etniska/religiösa/ideologiska) gruppen? Vad har hänt i anslutning till ett sådant val, när det gäller kvinnan? Hur resonerade släkten då? Social utfrysning, ryktes-spridning, subtila/konkreta hot? Vad var priset för kvinnan i den situationen?

Hur borde man göra

Den tjänsteman som Rada tar kontakt med ”för att få hjälp ur sin situation” måste fokusera på hennes huvudsakliga behov och inte enbart på hennes funktionsnedsättning.

Använder hon smärtstillande mediciner? Lämpligheten att mamman anlitas som vårdare? Blir hon bortgift mot sin vilja?

Rada är inte hjälpt med enbart hänvisningar till olika myndigheter eller information om olika stödinsatser som kan sökas. Handläggningen får inte fokusera enbart på praktiska och ekonomiska insatser kring hennes funktionsnedsättning. Att erbjuda tjänster som hon aldrig efterfrågar (t.ex. försörjningsstöd) får inte ersätta handläggning och stöd i det som hon framför som sina problem.

De personer som ger Rada det praktiska stödet får inte per automatik ses som personer som kan stödja henne.

Handläggaren – oberoende vilken enhet hon kommer i kontakt med först – behöver kunskap om de metoder och frågor som ska ställas exempelvis enligt en strukturerad mall för riskbedömning. Denna kunskap behöver tillföras personal på enheter för myndighetsutövning och verksamheter inom stöd och service till personer med funktionsnedsättningar.

Detta framgår tydligt i stadsdelsförvaltningarnas svar.

Samverkan mellan olika enheter

Förvaltningen måste utgå ifrån personens behovsbild och se till att samtliga avdelningar/enheter som har specialkompetens arbetar tillsammans för att stödja och hjälpa Rada. Ärendet kan inte handläggas antingen hos den ena eller den andra.

Enheten för funktionshinderfrågor ansvarar för vardagsstöd till personer med funktionsnedsättning enligt både SoL och LSS²⁰. Insatserna ska alltid sökas av brukaren och åtgärder kan inte ges mot personens vilja/önskan.

Socialtjänstens Individ- och familjevårdsavdelning är en samarbetspartner i ärenden där det behövs stöd utöver ”handikappomsorgens” vardagsstöd till personer med funktionsnedsättning enligt SoL och LSS.

Exempel på viktiga samarbetspartners inom socialtjänsten: Handläggare inom Stöd till barn och ungdom, Stöd till vuxna inkl. stödet till utsatta kvinnor, Missbruksvård, Försörjningsstöd, Socialpsykiatri.

Övriga samarbetspartners:

Landstingets primärvård, specialistvård, psykiatri.

Frivilligorganisationer: Kvinnojourer m. fl.

Inkludering/normalisering och tillgänglighet

Den ordinarie enheten/verksamheten som arbetar med kvinnofridsfrågor måste inkludera stödet till personer med funktionsnedsättning när det gäller utsatthet och våld i nära relationer.

Stödboende för utsatta kvinnor måste erbjuda tillgängliga lösningar för kvinnor med funktionsnedsättning. Stödboende ska inte ordnas i särskilda boendeformer där kompetens om speciell problematik och mandat till t.ex. begränsningar i besöksmöjligheter saknas.

Stödorganisationen och verksamheter för utsatta kvinnor måste ge stöd även till kvinnor med funktionsnedsättning och verksamheter måste placeras i tillgängliga lokaler.

Rutiner för anmälan av allvarliga missförhållanden

Skyldighet till anmälan om allvarliga missförhållanden gäller för verksamhet inom Socialtjänstlagen (SoL) som avser omsorger om äldre personer och personer med funktionsnedsättning och inom kommunal verksamhet med de särskilda insatserna enligt Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS).

Det finns föreskrifter och allmänna råd om tillämpning av 24 a § LSS (SOSFS 2008:11) och 14 kap 2 § SoL (SOSFS 2008:10). Den pågående LSS-utredningen förväntas medföra förändringar i anmälningsbestämmelserna bland annat med anledning av förväntade beslut om tillsyn i anslutning till personlig assistans.

Varje förvaltning ska ha dokumenterade fastställda rutiner för handläggning av anmälningar av allvarliga missförhållanden både enligt LSS och SoL.

Skyldigheten att anmäla missförhållanden

Mammans eventuella anställningsförhållande har betydelse vid hantering av eventuella missförhållanden och möjligheten/skyldigheten till anmälan. Är mamman avlönad som

²⁰ Lagen om stöd och service för vissa funktionshindrade.

anhörigvårdare eller assistent? Har hon i så fall anställning i kommunen eller hos ett privat vård-/assistansföretag?

Med allvarliga missförhållanden som ska anmälas enligt 24a § LSS ska avses såväl aktiva handlingar som försummelse som innebär eller har inneburit ett allvarligt hot eller har medfört allvarliga konsekvenser för enskildas liv, personliga säkerhet eller fysiska och psykiska hälsa.

Personer som omfattas av skyldigheterna i 24 a § LSS: Var och en som fullgör uppgifter enligt LSS avses den som är 1) anställd; 2) uppdragstagare; 3) praktikant eller motsvarande; 4) deltagare i arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

Skyldigheter enligt 14 kap 2 § SoL omfattar grupperna enligt ovan och därutöver även 5) frivilligarbetare inom ramen för ett organiserat samarbete med en kommun eller en enskild verksamhet.

Anmälan inom LSS-verksamheter kan göras även anonymt, däremot inte anmälan enligt SoL.

Handläggningen av fallet i de fjorton stadsdelsförvaltningarna

Ingången i stadsdelsförvaltningarna för det aktuella fallet är hos fyra (4) stadsdelsförvaltningar Kontaktcenter/Mottagningsenhet/Mottagningen, Kvinnofridsteamet²¹ för två (2) stadsdelsförvaltningar och Vuxenenheten för fyra (4) stadsdelsförvaltningar.

För fyra (4) stadsdelar uppgavs Beställningsenheten för funktionsnedsättning/Omsorg om funktionshinder/Enheten för funktionshinder/Handikappomsorgen som ingången till förvaltningen. I åtta (8) av stadsdelarna uppgavs att det kan bli aktuellt att koppla in flera enheter eller motsvarande.

Goda exempel på tankegångar, handläggningar och metoder i stadsdelsförvaltningarna

”Samtalet kopplas vidare till utredningsenheten för vuxna där det finns en socialsekreterare med kompetens att ta emot kvinnor i kris/misshandlade kvinnor. En riskbedömning görs och om det framkommer att Rada behöver ett skyddat boende så erbjuds detta omgående. Om situationen ej är akut så förmedlas en kontakt till handläggare inom handikappomsorgen då Rada har uttryckt att hon är i en beroendesituation på grund av sitt funktionshinder som hon har svårt att ta sig ur. Socialsekreteraren ser flera behov som Rada har. Dels så behöver hon bli mer självständig i sitt dagliga liv och dels så behöver hon stöd och hjälp med den rädsla hon upplever. Hur Radas behov tillgodoses beror därför på om det bedöms vara ett akut behov av skydd eller om hon kan bo hemma tills annat boende ordnats.

Samtidiga insatser från Individ och familj och handikappomsorgen kan vara aktuellt.”

===

”Om Rada inte är aktuell i någon annan enhet fortsätter utredningen på vuxenenheten. Man kan anta att Rada är muslim och hör till den albanska folkgruppen i Kosovo. Seden med tvångsgifte är inte lika utbredd bland den serbiska folkgruppen som tillhör den kristna ortodoxa kyrkan.

Under utredningens gång får Rada redovisa sin situation i familjen och också om vad kan hända om hon öppet sätter sig mot föräldrarna. Familjen har bott länge i Sverige och lever under svensk lagstiftning som tyvärr inte förbjuder tvångsgifte. Rada har rätt att begära skydd om det finns risk för hennes liv. Eftersom Rada är beroende av hjälp med det dagliga behovs

²¹ Finns i två stadsdelsförvaltningar.

det en medhandläggare från enheten för personer med funktionsnedsättning i fortsatt handläggning för att komma fram till insatser som är adekvata för Rada. I fall att Rada inte har pension blir det också aktuellt att koppla in försörjningsstödet.

Det är inte alldeles självklart att Rada kommer att vilja lämna familjen för livet under samhällets omsorg. Omställningen kommer att bli påtaglig och familjen kommer ev. att förskjuta henne helt.

Vad gäller Radas konsumtion av smärtstillande medel och ev. något annat bör detta följas upp med syfte att ta reda på om det ev. finns ett missbruk.”

===

”De metoder som används är dels ett strukturerat ”frågebatteri” samt den strukturerade riskbedömningsmallen ”PATRIAK”.

Rada får frågan: Vad är det du vill göra som du inte får göra? Vad är det du måste göra som du inte vill göra?

Viktigt att få klarhet i Radas vardag. Har hon kontakt med någon utanför familjen förutom husläkaren? Någon insats från socialtjänst, landsting? Något eget nätverk?

Vad är det för mediciner hon tar och tar hon något annat också?”

Projektledarens analys

Hot- och riskfaktorer

- Familjen hinner åka med Rada till Kosovo innan hon får hjälp.
- Radas egen uppväxt har gjort att hon inte fått möjlighet att utveckla sitt egna jag. Det kan vara så att hon hela sitt liv levt i en förväntad roll. I den uppkomna situationen blir ambivalent och uppfattas av handläggaren som rörig, att Radas situation inte ”är så farlig” och ärendet avslutas.
- Familjens agerande, när det står klart för den tilltänkte makens familj, att Rada inte kommer att fullfölja släkternas överenskommelse om äktenskap. Det kan resultera i att Rada utsätts för våld eller hot om våld av sin familj eftersom de i sin tur blir pressade av tilltänkta makens familj.
- Intensiteten i släkterna, pressen och ryktet gentemot Radas familj. De är en dålig familj som inte håller ingånget avtal. Det gör att familjen blir än mer angelägen att påverka, fysiskt nå eller komma i kontakt med henne för att i sin tur pressa henne till att fullfölja tvångsäktenskapet. Annars kommer det att påverka ryktet för så många andra ogifta kusiner.
- Familjen lyckas få reda på var Rada befinner sig och når henne antingen rent fysiskt eller via telefon med hot om våld som framförs i en eller annan form för att få henne in i den förväntade rollen. Eller att hon lockas fram med ett positivt budskap, där det föreligger från familjens sida en dold agenda.
- Radas svaga länkar, gråtande/sjuk mamma, syskon eller annan som Rada håller nära hjärtat kommer att användas som familjens trumfkort, kommer att användas som påtryckningsmedel för att hon ska återvända till familjen.

8.2.5 Fall 5 – kvinna 18 år

Presentation av fallet

En kvinna, 18 år kommer till dig/er och vill ha hjälp ur sin situation. Hon uppger att hon bor hemma hos pappa Ali, mamma Fatima och övriga yngre syskon. Hon uppger vidare att de senaste åren har hon flytt undan sitt liv med hjälp av att röka på. Hon gör det hemma i sitt rum när hon är inlåst. Till en början var det bara någon gång ibland, men nu sker det allt oftare.

Tillgång till haschet får hon genom att hon är bärare. Hon får då som tack för hjälpen en bit ett par gånger i veckan.

Familjen är strängt religiösa muslimer från Afghanistan. Det skulle vara en katastrof för familjen och släkten om det framkom att hon använde hasch. Det skulle vara katastrof om det framkom att hon bär grejerna (haschet) till ett gäng killar som pressar henne till det.

Hon är nu mycket orolig och rädd för vad som kommer att ske med henne. Hon är blek och tanig där hon sitter och hon saknar livsgnista. Hennes själ har berövats henne.

Resonemang kring fallet

Den unga kvinnan har den senaste tiden flytt undan verkligheten genom att röka hasch. Hon har tillgång till ”en bit ett par gånger i veckan”. I praktiken torde det bli 1-5 gram hasch vid varje tillfälle och 5-15 gram i veckan som den unga kvinnan röker på hemma i sitt rum.

Frågan är, varför röker hon hemma på i sitt rum och vad flyr hon ifrån?

Erfarenhet från den problembild som kan skönjas i fallet är att den unga kvinnan har ett mycket begränsat livsutrymme. ”Hennes själ har berövats henne.”

Det kan vara så att hennes familj anser att de åldersadekvata aktiviteterna som hon vill delta i både i skolan och på fritiden är dåliga, dvs. att familjen anser att de är *haram*²²?

Könsintegrerade och åldersadekvata aktiviteter (gymnastik, simning, musik, prao, klassresor med övernattnings, skolfester m.m.) som ungdomar pratar om, ser fram emot och gläds åt får hon inte vara delaktig i. Hon känner att hon inte får tillhöra det samhälle hon befinner sig i. Det är ett vakuum som hon inte kan ta sig ur själv. Hon ser ingen utväg.

Samhället tillåter föräldrarna allt som oftast tolkningsföreträde för vad som sker innanför hemmets fyra väggar. Den unga kvinnan har tidigare skickat ut trevare för att be om hjälp men ingen har förstått vad hon har pratat om.

Hon uppger för dig/er att hon även har syskon. Kanske vill hon signalera att även de mår dåligt men törs inte säga något eller göra något? Alla i familjen vet vad det blir för konsekvenser om man pratar med någon utomstående om situationen hemma. Det kanske finns någon i släkten som har försökt bryta normer och den unga kvinnan vet vad hon/han fick betala för pris.

- En annan problembild som skymtar: Vad är det för hållhake som killgänget har på kvinnan? Kan det vara så att gänget vet att hon har förbud att umgås med det motsatta könet och använder det som utpressning mot henne?
- Är det så att hon kan ha haft en för föräldrarna otillåten relation med någon i gänget och det ligger som en hållhake? Har någon utomstående sett det och rapporterat hem eller skapat ett rykte om den unga kvinnan?

²² **Haram** är det som är förbjudet av Gud (islam). Motsatsen är **halal** = tillåtet.

- Har hon har haft sexuellt umgänge frivilligt eller ofrivilligt (våldtäkt) och familjen anser att en kvinna ska vara oskuld fram till bröllopsnatten? Kan gänget ha det som hållhake, kanske till och med dokumenterat någon intimare kroppsdel av kvinnan eller sexuell händelse via sin mobilkamera?

Troligtvis är det den sammanlagda vetskapen om de normöverträdelser familjen anser att hon gjort sig skyldig till som skapar ångest, vilken kvinnan försöker fly ifrån genom att röka på i sitt rum.

Det har förekommit flertalet fall med fysisk/psykisk inlåsning av döttrar/systrar (syskon) som av familjen anses börja anta oacceptabla beteenden. Ett vanligt uttryck är att någon "börjar bli för svensk". Enligt svensk lag är det brottsligt att låsa in någon, men det är irrelevant i sammanhanget när något större står på spel; nämligen familjens rykte och heder.

De kan låsa in henne med olika syften. Det ena kan vara att man vill att hon ska komma ifrån sitt umgänge och det andra är att ett ofördelaktigt rykte ute i samhället, enligt den sociala kontext de lever i, ska klinga av och att inga nya rykten ska uppstå.

Det bör belysas hur syskonen har det. Behandlas de lika som sin 18-åriga syster? Är det hon som för närvarande är familjens/släktens svarta får? Får syskonen delta i åldersadekvata aktiviteter och ha kläder som sina jämnåriga? Får de delta i alla skolämnen och aktiviteter i skolans regi efter skolan? Har syskonen (systrar och bröder) samma regler för vad som är haram respektive halal?

Är även syskonen inlåsta? Rör det sig om psykisk eller fysisk inlåsning, eller både och?

Handläggningen av fallet i de fjorton stadsdelsförvaltningarna

I tre stadsdelar uppgavs Kontaktcenter/Reception/Mottagningsenhet som ingång för fallet. Dessa stadsdelar nämnde också att fallet skulle gå vidare till Familjeenheten eller Enheten för Barn och Ungdom.

Lika många stadsdelsförvaltningar (3 sdf) uppgav Barn- och Ungdomsenheten/Bitr. chef för ungdomsgruppen inom enheten för Barn och Ungdom som ingång. I de två stadsdelarna med Kvinnofridsteam var det den naturliga ingången. Fyra stadsdelar svarade att Familjeenheten/Enheten för Barn och Familj var ingången för fallet medan en stadsdelsförvaltning svarade Vuxenenheten.

En stadsdelsförvaltning besvarade inte frågan.

Samtliga stadsdelar agerar efter att det rör sig/kan röra sig om missbruk och sätter fokus på det. Några stadsdelsförvaltningar noterar i samband med missbruket att det kan röra sig om ett kriminellt beteende. Två stadsdelar vill ta reda på hur allvarligt missbruket är, om insats behövs, efter utredning. Av analysen framgår att två stadsdelar graderar 18-åringens missbruk av narkotika som ringa. De uppger att det som framkommer i fallet troligtvis inte leder till några insatser. Svaret slutar med en passus, om att missbruket inte är allvarligt. Samtidigt lämnar man en öppning om hon vill ha hjälp och själv aktivt söker den, så kan akutplacering på familjehem tänkas bli aktuell. Det förutsätter dock att kvinnan själv är mycket aktiv i sitt agerande, vilket torde vara svårt om man är fysiskt inlåst eller kontrollerad. Om stadsdelarna uppmärksammat och beräknat ("en bit ett par gånger i veckan"), antalet tillfällen och mängd samt den unga åldern, torde det ligga i sakens natur, sett ur samhällets synpunkt, att det är att betrakta som allvarligt.

Det finns några stadsdelar som å ena sidan har enskilda samtal med alla i familjen, på grund av 18-åringens missbruk i hemmet, och å andra sidan majoriteten av stadsdelarna blandar inte in familjen utan ser individen som autonom.

Av djupintervjuerna framgår det att för att helt bryta mönstret i ett liv i hederskontext behövs externa krafter och aktiva samhällsaktörer. Att tänja på livsutrymmet i vardagen kan den enskilde strategiskt och med list på egen hand arbeta med.

Den unga kvinnans agerande, om det framkommer att hon rökt hasch, är katastrof för familjen. Fallet skulle ge en indikation på att familjen är mån om sitt rykte. Uppgifterna om att "hennes själ har berövats henne" skulle kunna tolkas så att hon inte har rätten att själv bestämma över sin egen kropp och sitt eget liv. Inskränkningarna har gått så långt att "hon flytt undan sitt liv". Hon röker hemma i sitt rum när hon är inlåst. Det kan vara någon utomstående som fysiskt låst dörren eller också kan det vara så att den unga kvinnan är så mentalt inrotad i systemet att en blick kan räcka för att hon ska veta vad systemet ger henne för konsekvens. Frukten av konsekvensens innebörd gör att hon känner sig inlåst.

Som yrkesverksam ingår att man bör lyssna till nyanserna och ställa följdfrågor. Det tankesätt som beskrivs i stycket ovan har fyra (4) stadsdelar sett de större delarna av och agerat därefter. I fyra (4) andra stadsdelar kan man med god vilja skönja att det tagits intryck av att det rör sig om ett ärende som även innehåller kvinnofrid och förtryck i form av restriktioner och begränsningar.

I fyra (4) stadsdelsförvaltningar har man enbart sett missbruket. Bland dem kan man, med mycket positiv tolkning, notera att en (1) av dessa stadsdelar gjort antydning om att efterforska roten till missbruket.

En stadsdel har lämnat så kategoriska svar att de inte är analyserbara. Utifrån de övriga svaren i de andra fallen stadsdelen har givit, ger resultatet av analysen att det finns mycket stor potential att utveckla arbetet med metoder, förhållningssätt och evidensbaserade underlag för arbetet.

En stadsdel har inte inlämnat något svar i fallet.

Goda exempel på tankegångar, handläggningar och metoder i stadsdelsförvaltningarna

"Samtal med handläggare på familjeenheten. Kvinnan behöver information och handlingsalternativ om möjlighet till skydd samt om regler och tillvägagångssätt för en eventuell polisanmälan. Utredning enligt socialtjänstlagen inleds. Kvinnan behöver akut först och främst ett skyddat boende för att man ska kunna jobba med hennes missbruk."

===

"Insatser erbjuds sedan utifrån vad utredningen visat om hur det är med hennes missbruk, hur hon mår psykiskt och hur hon har det hemma. Om situationen är mycket allvarlig kan vård enligt LVU komma ifråga."

===

"De metoder som används är dels ASI och MAPS. Dels ett strukturerat "frågebatteri" samt riskbedömning "PATRIAK".

Mycket viktigt att fråga kvinnan vad hon är rädd för och hur hennes liv har varit som gjort att hon har velat fly undan.

Kvinnan får frågan: vad är det du vill göra som du inte får göra? Vad är det du måste göra som du inte vill göra?"

===

”Beroende på hur allvarlig hotbilden och kvinnans missbruk är görs efter avslutad utredning en gemensam bedömning kring vilken insats/vilka insatser som kvinnan är i behov av. I öppenvård erbjuder de två enheterna gemensamma insatser för målgruppen som både fokuserar på att vara/ha varit våldsutsatt och på att ha ett missbruk. Om bedömningen är att kvinnan behöver bo på behandlingshem pga. sitt missbruk kan hon placeras där. Det låter mer troligt att kvinnan skulle behöva placeras pga. hotbilden för att kunna möjliggöra en behandlingsinsats. ’Våran enhet’ (och då teamet för unga med speciell kompetens på de mellan 18-25 år) skulle medan hon är placerad och trygg erbjuda kvinnan insatser som syftar till att sluta med sitt drogmissbruk samt att få utrymme att prata om de begränsningar hon levt under samt hur hon kan stärka sig och sätta sina egna gränser framöver.”

Projektledarens analys

Hot- och riskfaktorer

- Att ryktet går, inom den afghanska gruppen där familjen har sitt sociala umgänge. Ryktet säger att deras dotter umgås med ett gäng killar. Hur påverkas familjens agerande av ryktet mot bakgrund av omgivningens förväntningar och illasinnade prat?
- Att familjen ska låsa in henne under längre period än vad de tidigare gjort, innebär att all kommunikation går via dem dvs. makt och kontroll flyttas synbart över till familjen. Avsikten är att ryktet ute i samhället ska klinga av.
- Att gängandet antyder för familjen att deras dotter bär hasch till dem. Riskfaktorer som då blottas är den primära, som vanligtvis anses som den värsta, att hon umgås med det motsatta könet och den sekundära riskfaktorn ur familjens synvinkel är haschet.
- Att gänget talar om för familjen vilka ytterligare hållhakar de har på den unga kvinnan. Exempelvis fotografier i mobilen, som innehåller den unga kvinnan som står bredvid en kille. Familjen kommer att tänka – otillåten relation och sexuell förbindelse, trots att det kanske rör sig om ett kompisförhållande. De anser att en kvinna inte kan vara kompis med en kille, vilket är den generella uppfattningen i den sociala kontext familjen lever i, utan det handlar alltid om sex. Killkompisarna lägger ut ofördelaktiga bilder på nätet, där till exempel kvinnans axlar kan vara bara, hon har ett sommarlinne på sig i det offentliga rummet etc.
- Missbruket har tagit andra former.
- Ingen saknar, ingen i samhället söker henne aktivt eller ser henne fysiskt.
- Fysiskt misshandlad och inlåst för att inte kunna söka hjälp. Korrigering in i den förväntade rollen igen. Misshandeln/korrigeringen ska även ses som en varning för övriga kvinnliga släktingar t.ex. jämnåriga kusiner. Påtryckningar om att problemet måste åtgärdas har förekommit från kusinernas familjer. Roten till ryktesspridningen måste tas om hand så att ryktet klingar av. Detta måste göras innan släktens status sjunker och de ogifta unga kvinnornas äktenskapsvärde sjunker eller går om intet.

En ung kvinna har i kartlägningsarbetet uttryckt sig så, att allt som är roligt anser familjen är haram, det vill säga förbjudet. Hon ansåg att familjen och släkten tagit hennes själ. I praktiken så rörde det sig om hennes livsgnista. Hon ville inte leva det liv som familjen tillskrev henne.

8.2.6 Fall 6 – Sara 16 år

Presentation av fallet

Till er sdf kommer uppgifter från socialjouren om att de under kvällen varit hemma hos en familj där det har varit bråk. Socialjouren har blivit uppringd av grannarna till familjen.

Socialjouren har rapporterat att det hade varit bråk hos en familj i lägenheten. Familjens ursprungsland var Irak. Man kom fram till att bråket rörde sig om en semesterresa som familjen hade för avsikt att göra nu när det var nära till skolledighet. Två dagar återstår till resedatumet.

Familjens pappa är läkare och mamman är hemmafru. I familjen finns även en yngre dotter 15 år. Fadern säger att det här är vanligt tonårstjafs. Det är inget att oroa sig för.

Bråket startade mellan Sara 16 år och hennes mamma. Sara ville inte åka till Irak. Sara kan inte förstå varför de just nu ska åka på semester till Irak. I vanliga fall brukar ju hela familjen åka vart fjärde år. Men nu är det bara mamma, Sara och hennes äldre bror (19 år) som ska åka. De kommer att bo hos farbroderns släkt.

Ni får rapporterat att mellan raderna har kollegorna uppfattat att Sara uttryckt sig på ett sådant sätt att hon är rädd för vad som ska ske under semesterresan.

Från skolan kommer det samma vecka en rapport om att de är orolig för Saras hälsa. Hon har senaste tiden haft suicidala tankar, mardrömmar och sömnproblem. Hon har även vid ett tillfälle veckan innan snattat godis i ICA-butiken som ligger i närheten av skolan. Skolarbetet har inte fungerat särskilt bra. Sara har ibland skolkat och setts tillsammans med en kille som heter Martin och går på samma skola.

Skolan har ringt hem och pratat med föräldrarna om Saras frånvaro i skolan och anledningen till den.

Skolan har sagt till föräldrarna att hon har setts i ledighetsutrymmet tillsammans med Martin. Sara har sagt till lärarna att de bara är kompisar. Skolans uppfattning är att föräldrarna skulle ta tag i Saras skolk. I skolan har Sara skrikit till en lärare ”ni fattar ingenting”.

Skolan har inte nämnt någonting om snatteriet till föräldrarna.

Resonemang kring fallet

Vad är det som gör att familjen bryter tidigare resemönster? Förut har de rest vart fjärde år.

Hur kommer det sig att det är mamma, äldre bror och Sara som ska resa till Irak och bo hos farbroderns släkt? Mer logiskt torde vara att sällskapet skulle bo hos någon på moderns sida.

Skolan har signalerat att Sara haft suicidala tankar, mardrömmar och sömnproblem. Känner Sara till något som gör att hon mår som hon gör? Hur är de normer hon och familjen lever efter? Varför säger hon till en lärare ”ni fattar ingenting”?

Vad hände hemma hos Sara efter det att man ringt hem från skolan och sagt att hon skolkat och setts tillsammans med Martin? Vilken process startade då i familjen/slakten?

Det är inte helt ovanligt att ett sådant samtal är en utlösande eller accelererande faktor till en omfattande process som startar i familjen/slakten. En sådan process kan ske väldigt snabbt. Det kan röra sig om att familjen söker bevis på att ungdomarna har en relation. I enstaka fall har familjer sökt bevis som är till flickans fördel. I majoriteten av fallen rör det sig om att hitta bevis som gör flickan till syndabock eller att hon framstår i dålig dager. (Se definitioner och normbrott).

Familjen kan, till exempel, fråga och pressa ut många klasskamrater. De frågar och pressar även kusiner, landsmän och Saras kompisar och även deras föräldrar. Allt för att söka svar på om det förekommer eller kan misstänkas förekomma en otillåten relation. Det är otänkbart för en familj som lever i en hederskontext, att en ung kvinna har en killkompis och i synnerhet om killen inte är av samma ursprung och tro och/eller släkting eller förlovad/gift med Sara. Det är för många familjer, som lever i en hederskontext, en katastrof att den unga kvinnan har en relation med en svensk eller annan man med annan nationalitet/kultur/etnisk/religiös bakgrund eller någon historisk antagonist. Till exempel kan nämnas är relationen syriansk kvinna och muslimsk man, som många släkter anser vara katastrof.

Att en lärare eller någon annan uppger att Martin och Sara bara är kompisar är helt irrelevant för familjen. De ser det som en bekräftelse på en otillåten relation.

Innebörden av att föräldrarna skulle ”ta tag i Saras skolk” kan vara att de nu fått ytterligare ett bevis på att deras dotter är dålig.

Normbrott är att Sara har en misstänkt och otillåten relation som kan klassas som katastrof.

Att föräldrarna ska ta tag i Saras skolk kan innebära att hon ska giftas bort i föräldrarnas hemland eller att hon ska stanna kvar, dumpas, i föräldrarnas hemland där det kan innebära en fysisk korrigerande eller psykisk nedbrytning. Det är inte helt ovanligt att barn och ungdomar blir utsatta för handlingar i föräldrarnas gamla hemländer som i Sverige är brott. Familjens och släktens agerande i det gamla hemlandet gentemot barnet eller ungdomen, som de anser gjort fel i Sverige, får korrigerande i form av fysiskt våld eller psykiska kränkningar och behandling under semesterresan till det gamla hemlandet. Där det ofta är lagligt att misshandla /kränka barn, vilket är en medveten strategi som familjer använder sig av. Jaget ska brytas ner och övergå till vad som är bäst för familjen/slakten, hedern.

I fall som ovan kan familjen uppge att de varit i sitt gamla hemland på semester, medan de unga uppger att de haft ett helvete med fysisk och psykisk misshandel. I kartläggningen framkommer att ungdomar själva uppger att djuren har behandlats bättre än vad de har varit med om.

Handläggningen av fallet i de fjorton stadsdelsförvaltningarna

Två stadsdelsförvaltningar har utgått från att fallet kommit från socialjouren och har sedan haft Familjeenheten respektive Mottagningsgruppen som ingång i stadsdelen. Ytterligare en stadsdelsförvaltning har uppgivit Mottagningsenheten som ingång och ytterligare 4 stadsdelsförvaltningar har uppgivit Familjeenheten/Enheten för Barn och Familj som ingång. För sex av stadsdelarna var Enheten för Barn och Ungdom/Barn och Ungdomsenheten/Ungdomsgruppen/Ungdomsenheten/bitr. chef för ungdomsgruppen inom Enheten för barn och Ungdom ingången för fallet. Från en stadsdelsförvaltning lämnades inget svar.

Det föreligger skillnader i de stadsdelar som har kvinnofridsteam och mellan den enheten där man handlägger barn/ungdomsärenden. Till fördel för kvinnofridsteamet. Diskrepansen ses i hur man ser och angriper problemet, hur man ser hot och riskfaktorer och hur man arbetar

med den som är utsatt och om/hur man ser makt/beroendeställningar hos barn som lever i en hederskontext.

Samsyn ses inte i studien angående ovan nämnda faktorer och det framkommer i hur man angriper problemet på ett ur barnperspektiv inte fördelaktigt sätt. Beroende på arbetsmetodiken så utsätts barnet för stora risker och onödiga påfrestningar.

Vinjetterna har alla en mantel av hederskontext. Det är till fördel för de stadsdelsförvaltningar som har kvinnofridsteamens förmåga att se problembilden och individen. De använder sig av evidensbaserade verktyg som torde vara högaktuella att använda. Det framgår att personalen har kompetens inom området våld, hedersrelaterat våld och förtryck samt olika former av makt, beroendeställningar, subtil retorik och förtryck, faktorer som kan förekomma i familjer /släkter med ett hederstänkande. I de fallen kan familjen inte anses vara en resurs i inledningsskedet i förhållande till barnet. Kvinnofridsteamerna har förmåga att applicera sin kompetens och ta fram lämpliga verktyg.

Det finns även skillnader inom stadsdelar där olika enheter handlägger vinjettstudiens fall beroende på den individuella kompetensen angående familjer som lever med en hederskontext.

I analysen av vinjettstudien kan noteras att ett fåtal stadsdelar har använt sig av möjligheten till förhandsbedömning och möjlighet att invänta med att lämna information till föräldrarna under motivering till barnets bästa och säkerhet. En förhandsbedömning för att inhämta information och samverka med skola, polis för att kunna föra ett enskilt samtal med Sara i ett för henne tryggt forum. Det bör ske utan föräldrars vetskap om vad hon säger och utan deras blickar, som är en subtil korrigeringsmetod eller subtila hot i retoriken från föräldrarna. Samtalen bör klargöra vad den subtila eller konkreta retoriken innebär utifrån Saras sociala sammanhang, det vill säga både i Sverige och i Irak. Vad Sara är rädd för ska ske under semesterresan.

”Förhandsbedömningen skall bygga på ett aktivt handlande under en klart avgränsad period. Det är inte acceptabelt att passivt avvakta händelseutvecklingen utan socialtjänsten bör aktivt inhämta de uppgifter som behövs. Lita på ungdomen och ta reda på vad som begränsar henne /honom och vad som är hennes/hans problem. Förhandsbedömningen skall utmynna i ett beslut om att inleda utredning alternativt inte inleda utredning enligt Socialtjänstlagen 11 kap 1 §. Om det finns ett skyddsbehov kan det under utredningstiden finnas ett behov av att omhänderta den omyndiga ungdomen med stöd av LVU § 6. Två viktiga delar i förhandsbedömningen är probleminventeringen och bedömningen av skyddsbehovet.²³”

I fallbeskrivningen är det två dagar kvar till avresan till Irak. Det är påfallande få stadsdelar som aktivt uttrycker att de ska prata med Sara enskilt. Möjlighet ges att se hot- och riskfaktorer som kommer från Saras omgivning, vilket borde inledningsvis generera ett försiktigt agerande och underrättelse gentemot vårdnadshavarna, för att hinna inhämta och säkerhetskolla fakta.

- 10 av 13 stadsdelar överväger ett omedelbart omhändertagande enligt LVU.
- 3 av 13 stadsdelar ser inte anledning att tänka i termerna LVU.
- 8 av 13 stadsdelar ser en hedersproblematik.
- 2 stadsdelar uppger själva (enheten där ärendet handläggs) att de ser hederskontexten. Den bedömningen gör inte projektledningen.

Analysen av fallet hos de två ovan enheterna/sdf tyder på motsatser. Den ena stadsdelen ser familjen som en god kraft för att medverka i inledande samtal tillsammans med Sara för att samtala om hennes grund till oro och resan till Irak. Den andra enheten/sdf ser modern som en god kraft som tillsammans med Sara ska föra samtal om oron inför resan till Irak.

²³ Ur ”Länsstyrelserna i Blekinge, Kalmar och Kronoberg – Handbok i hedersproblematiken.”

Metodvalen och tillvägagångssätten hur de två sistnämnda stadsdelförvaltningarna tar sig an fallet tyder på polemik mellan information i fallet och kunskap om livet i en hederskontext. Agerandet från de två stadsdelarna i fallet åskådliggör en påtaglig utvecklingspotential i professionen. Bland annat genom att utveckla synen på det förväntade rollsystem och maktförhållanden som subtilt finns hos familjer som lever i en hederskontext med djupt inrotade normer. Ett normsystem där individen inte anses som autonom.

I praktiken innebär det att Sara inte vågar uppge annat än det föräldrarna förväntar sig att hon ska säga.

Två stadsdelar som diskuterar å ena sidan i termerna LVU, å andra sidan för de ett resonemang om att det kan finnas en möjlighet att Sara riskfritt kan åka till Irak och efter hemkomsten kommer insatsen/behandlingen att ske i hemmet, ”om hon kommer hem”, tillägger man. Den andra stadsdelen ser möjligheter till LVU endast om kontakt uppnås med familjen eller flickan innan resan.

- 5 av 13 stadsdelar växlar in föräldrarna redan i inledningsskedet.
- En (1) av 13 stadsdelar gör förhandsbedömning och har enskilda samtal med flickan, för henne till ett skyddat boende och därefter meddelar föräldrarna relevant information.
- En (1) stadsdel som diskuterar i termerna LVU, ser den 19-åriga brodern som ett möjligt offer för en förväntad roll, men å andra sidan ser man inte lillasystemens förväntade roll.

Heder och suicid

I flertalet av djupintervjuerna som ägt rum inom ramen för uppdraget har informanterna uppgivit att deras suicidala tankar och -försök har haft sitt ursprung i det dagliga förtrycket de lever i. Det gäller föräldrarnas kränkningar, restriktioner och kontroll av individen och de står inte i paritet med det åldersadekvata sammanhang som individen lever i.

I tre (3) av 13 stadsdelar kan man med en positiv tolkning skönja att det förts ett resonemang om att Sara lever med hedersförtryck och att hon har suicidala tankar.

Fyra (4) av 13 stadsdelar resonerar uttryckligen om Saras suicidala tankar och för inget synligt resonemang om att hon lever i en hederskontext eller under förtryck. Två (2) av de fyra stadsdelarna har lagt större tyngd på sitt resonemang angående Saras suicidala tankar. Det förefaller som om de lägger problembördan på henne och inte ser roten till hennes suicidala tankar.

Den sistnämnda företeelsen har kartläggningen kommit i kontakt med vid flertalet tillfällen, både genom professionella, utsatta och deras kontakt med BUP och stadsdelförvaltningarna.

En stadsdel resonerar i termerna, när akutfasen är över för Sara, så ska de kontrollera upp hur lillasystemen har det. En stadsdel anser att de delvis givits för lite information för att kunna genomföra en övergripande analys. En stadsdel har inte svarat.

Goda exempel på tankegångar, handläggningar och metoder i stadsdelförvaltningarna

”Det är ett ’vanligt’ familjeärende, bortsett från att familjen ska åka till Irak inom två dagar. Därför är det viktigt att göra en snabb bedömning om skyddsbehov. Handläggaren har ett eller flera mycket ingående samtal med Sara, det är enda sättet att bedöma situationen. På grund av polisanmälan om snatteri kommer handläggaren även ha kontakt med polisen.”

===

”Eftersom Sara mår mycket psykiskt dåligt och är utsatt för risk att giftas bort mot sin vilja bör hon sannolikt omhändertras enligt 6 § LVU²⁴ och placeras på t.ex. Kruton. Vilka långsiktiga insatser som kan behövas bedöms utifrån vad som framkommer i barnavårdsutredningen.”

===

”Ring skolan för att få en allsidig bild av situationen. Träffa flickan i skolan tillsammans med skolpersonal som hon har förtroende för. Ställ adekvata frågor för att få en uppfattning om allvarlighetsgraden. Finns en utarbetad handlingsplan med frågor att tillgå. Samma dag bör vi träffa föräldrarna och därefter göra en skydds- och säkerhetsbedömning av flickans situation. En första bedömning måste göras snabbt då planeringen är att resan ska ske inom ett par dagar. Ställningstagande till skyddsplacering för flickan enligt LVU om det dras till sin spets.”

===

”Att situationen är så allvarlig att ett omedelbart omhändertagande enligt LVU är nödvändigt.”

===

”Som steg två måste ställning tas till hur den 15-åriga systemen har det i familjen beroende på vad som framkommer i vår utredning av Sara.”

Projektledarens analys

Hot- och riskfaktorer

- Skolan bekräftar i telefonsamtalet till vårdnadshavaren en köns-, etniskt och religiöst överskridande kontakt, som familjen per automatik ser som en otillåten relation före äktenskapet.
- Den skyndsamma reseplaneringen. Strategisk analys av vad som förevarit researrangemanget samt jämföra det med hur arrangemanget brukar ordnas och genomföras. Vilka är accelerationsfaktorerna? Den skyndsamma reseplaneringen bör ordentligt genomlysas.
- Ryktet, vad säger det och vilka har nåtts av det? Känner övrig släkt till det? Har det blivit känt utanför familjen om kompisen Martin, så är det en stark accelerationsfaktor? Det kan ses som en katastrof för familjen och släkten.
- Innan ryktet och äktenskapsvärdet sjunker för Sara och lillasystemen, gifts hon/de skyndsamt bort.
- Hur agerar familjen gentemot lillasystemen, när familjen/släkten anser att Sara har gått över gränsen? Blir systemen extra kontrollerad?
- Skolket/snatteriet kan vara droppen som får bägaren att rinna över.

²⁴ 6 § LVU: ”(Omedelbart omhändertagande) Socialnämnden får besluta att den som är under 20 år omedelbart skall omhändertras, om 1. det är sannolikt att den unge behöver beredas vård med stöd av denna lag, och 2. rättsens beslut om vård inte kan avvaktas med hänsyn till risken för den unges hälsa eller utveckling eller till att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller vidare åtgärder hindras. Om socialnämndens beslut om omhändertagande inte kan avvaktas, får nämndens ordförande eller någon annan ledamot som nämnden har förordnat besluta om omhändertagande. Beslutet skall anmälas vid nämndens nästa sammanträde. När socialnämnden har ansökt om vård med stöd av lagen, får även rätten besluta att den unge omedelbart omhändertras.”

- Roten till Saras ohälsa. Kan hon känna till mer än vad hon vågar ge uttryck för? Kan hon bli så pressad av situationen och att skola/socialtjänst inte ser vad som sker i hennes sociala kontext? Hon gör ett suicidalförsök för att samhällets aktörer ska reagera.
- Sara har levt hela sitt liv i Sverige och kan ha svårigheter att tolka vad som sker. Nu när den förväntade traditionella rollen accelererar. Kan det vara roten till hennes mående?
- Hon har inte förmåga att sätta ord på det som funnits både subtilt och konkret runt omkring henne i vardagen under hela sin uppväxt. Det hon upplevt och som fram tills nu har klassats som ett ”normalt” liv utifrån hennes kontext.

Reflektioner

Fallet som beskrivs, är inte helt ovanligt i Stockholm. Ingångsvärdena och de unga kvinnorna som blir dumpade eller bortgifta i föräldrarnas gamla hemland är desamma. Förespeglingen är att de ska på semester men föräldrarnas syfte är ett helt annat. Mordet på en tjej från Farsta (Stockholm) 1998 hade samma ingångsvärden som i det aktuella fallet.

I kartläggningsarbetet har en ung kvinna uppgivit att under hela semestervistelsen i det gamla hemlandet hade hon passat i bh:n och returbiljetten i strumpan. I hennes fall visade det sig vara den överlevnadsstrategi som behövdes. Hon flydde undan ett tvångsäktenskap, hon var över 18 år, och återkom på egen hand till Sverige för att söka hjälp. Hon hade blivit lovad en skön och trevlig semester i det gamla hemlandet. I realiteten hade familjen en helt annan agenda för henne.

8.2.7 Fall 7 – Rosita 14 år

Presentation av fallet

En anmälan kommer från skolan. I anmälan framkommer det att Rosita, som är 14 år och av romskt ursprung, inte kommit tillbaka till skolan efter sommarlovet. Det har nu gått tre månader in på terminen. Skolan har gjort flera försök att få kontakt med Rosita och hennes föräldrar men de har varken svarat i telefonen eller på skolans brev. Skolan uttrycker oro för att Rosita tagits ur skolan på grund av att hon blivit bortlovad till en kusin i Spanien under sommarlovet.

Rosita har till kuratorn på skolan uttryckt oro för att bli bortlovad. Enligt uppgift i anmälan har Rosita och även skolan pratat med föräldrarna inför sommarlovet. Föräldrarna har lovat att ingen förlovning var planerad. Föräldrarna har sagt att: "Det är ju emot lagen, vi gör inte så. Vi har ju bott i Sverige så länge." Rosita har två yngre syskon, 9 år och 13 år.

Rosita har alltid varit motiverad att gå i skolan och skolan misstänker att det är föräldrarna som håller flickan borta från skolan.

Resonemang kring fallet

Rosita är skolpliktig²⁵. Som vårdnadshavare har man skyldighet enligt skollagen 3 kapitlet 15 §²⁶ att se till att barnet kommer till skolan. Att söka kontakt, inleda dialog för att få Rosita tillbaka till skolbänken och undanröja förlovningen torde vara det optimala.

Men skulle det vara så, att föräldrarna inte medverkar till Rositas skolgång, skulle en strategi kunna vara att förelägga vite för vårdnadshavaren enligt skollagen 3 kapitlet 16 §²⁷.

Förlovning, i den kontext som Rosita kan misstänkas leva i, är lika bindande som äktenskap enligt den egna gruppens synsätt.

Det är förbjudet att gifta bort sin dotter vid 14 års ålder. Det saknas dock ett påföljdssystem för dem som upprätthåller denna sedvänja. Beroende på vad som framkommer så kan till exempel olaga tvång vara aktuellt för polisanmälan.

Det är rektorn och skolan som ansvarar för elevernas närvaro i skolan. Uteblir elever tas kontakter med hemmet och eventuellt görs hembesök. Om detta inte hjälper och det finns misstanke om att ett barn far illa tas kontakt med socialförvaltningen i stadsdelen.

Kommer kommunen inte tillräta med situationen kan vitesföreläggande användas. Denna åtgärd kan bara användas när det är föräldrarnas fel att barnet inte fullgör sin skolgång. Om felet ligger hos eleven måste kommunen sätta in åtgärder för att eleven skall gå i skolan. Skolplikten innebär att eleven har rätt till skolutbildning och kan inte avstängas.

Fattar kommunen beslut om att använda sig av vite skall utbildningsnämnden fatta beslut om detta. En förutsättning, för att vite skall kunna dömas ut, är att den som fått vitesförelägandet informerats om de krav som ställs så att möjlighet att uppfylla dem funnits. Det är således mycket viktigt att skolan har dokumenterat vilka åtgärder som vidtagits.

²⁵ Skolplikten regleras i 3 kapitlet 1 § (skollagen – 1985:1100) och närvaroplikt i 3 kapitlet 11 § (skollagen).

²⁶ 3 kapitlet 15 § (skollagen) "Den som har vårdnaden om ett skolpliktigt barn skall se till att barnet fullgör sin skolplikt."

²⁷ 3 kapitlet 16 § (skollagen) "Om en skolpliktig elev i det offentliga skolväsendet för barn och ungdom inte fullgör sin skolgång och detta beror på att elevens vårdnadshavare inte har gjort vad på dem ankommer för att så skall ske, får styrelsen för utbildningen vid vite förelägga elevens vårdnadshavare att iaktta sina skyldigheter. Ett föreläggande gäller omedelbart, även om beslutet överklagas."

Skulle föräldrarna trots hot om vite inte följa föreläggandet och se till att barnet kommer till skolan kan kommunen ansöka hos länsrätten om utdömande av vitet²⁸. Det bör skyndsamt klargöras om Rosita finns kvar i Sverige. Det kan misstänkas att Rosita är förd till Spanien för äktenskap. Det kan misstänkas att planering av brott kan ligga bakom hennes frånvaro. Det kan till exempel röra sig om olaga frihetsberövande, olaga tvång²⁹, försättande i nödläge eller människorov. Det troliga är att det är föräldrarna som ligger bakom Rositas frånvaro från skolan.

Informationen är knapphändig i fallet. Ytterligare information från olika parter bör inhämtas i skolan (i t.ex. förhandsbedömningen), kompisar, grannar som inte befinner sig i lojalitetsställning till familjen/släkten/gruppen. Det tycks dock vara så att det kan finnas mer information att inhämta från olika aktörer i skolan. Vad grundar skolan sin oro på? Har Rosita pratat om sin förlovning med flera på skolan?

Samverkan bör ske med polisen för att utröna vilka möjligheter det finns att agera i olika former t.ex. lägga spärr inom Schengen-området. Brottskontra handräddning. Omedelbart LVU och begära handräddning av polisen.

Det torde stå klart att föräldrarna är medvetna om att det enligt svensk lag är förbjudet att gifta bort en 14-årig flicka. Det är troligtvis därför som de har pratat om att åka till Spanien. Vanligtvis, när likartade fall inträffar, är svensk lag helt irrelevant i sammanhanget. Det är den egna sociala tillhörighetens rådande normsystem som väger tyngst.

Ingen har kontroll över vad som sker när familjer vistas i andra länder under en kortare tid. Lojaliteten inom gruppen är stark när gruppen känner sig hotad utifrån. Traditioner och seder för gruppens överlevnad anser man inte samhället ska lägga sig i. Familjen anser att Rosita är en mogen 14-åring och redo för äktenskap. Vad samhället anser, saknar betydelse för familjen. Det är något familjen/släkten/gruppen måste hantera och inte prata öppet om. Konsekvenserna, för att bryta en redan ingången uppgörelse, är för familjen ett otänkbart alternativ. Familjen måste tänka på de övriga yngre syskonen. De ska ju också giftas bort inom kort. Ryktet och anseendet måste därför bevaras genom tystnad och lojalitet.

Resan kanske påskyndades när föräldrarna blivit varse att skolan kände till familjens planer. Med risk för att samhället skulle agera så isolerade man Rosita och nu när hon är bortlovad så behöver hon ju inte gå i skolan. Hon ska ju vara hemma och ta hand om sin blivande familj och hemmet.

Handläggningen av fallet i de fjorton stadsdelsförvaltningarna

Detta falls ingång på stadsdelsförvaltningen uppgavs av tre stadsdelsförvaltningar till Mottagningsenheten/Mottagningsenhet/Mottagningsgrupp och av fem stadsdelsförvaltningar till Familjeenheten/Familjeenhetens ungdomsgrupp/Enheten för barn och Familj och av lika många stadsdelsförvaltningar (5 stadsdelsförvaltningar) till Barn och Ungdomsenheten/Ungdomsgruppen/Ungdomsenheten/Ungdomsgruppen inom enheten för Barn och Ungdom. En stadsdelsförvaltning svarade inte.

Ur regeringens utredningsdirektiv till socialstyrelsen³⁰ går att läsa, i förhållande till socialtjänsten.

²⁸ Se även Bilaga 16.

²⁹ Jur. anm.: relativt/absolut tvång i förhållande till dispositionen.

³⁰ "Översyn av bestämmelserna till skydd och stöd för barn och unga i socialtjänstlagen (2001:453, SoL) och lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga."

”Beskrivningar saknas ofta om konsekvenserna för barnen av de insatser som har getts eller inte getts. Brister i bemötandet påpekas också, som t.ex. att socialtjänsten är alltför passiv i sina försök att få kontakt med barn och familjer som berörs och att ett helhetsansvar har saknats.”

I analysen av fallet Rosita föreligger det generellt en påfallande passivitet i stadsdelsförvaltningarnas agerande, om kontakt inte uppnås med familjen eller Rosita. Det kan å ena sidan tolkas som okunskap i hur man ska, bör eller kan agera när geografiska gränser skyntas. Å andra sidan att föräldrar har ”ovillkorlig rätt” eller tolkningsföreträde att företa sig vad de behagar gentemot sina barn och i synnerhet om problembilden rör sig över olika geografiska gränser. Det förefaller finnas en otydlig rollfördelning när det gäller ansvar om och hur samverkan med andra samhällsaktörer ska ske. Till exempelvis i förhållande till skolplikten och/eller där det kan finnas anledning att misstänka brott. Ansvar för att agera tycks gärna vilja läggas på någon annan aktör än den man själv företräder.

Såvida inte barnet självt ser vad som är på gång och signalerar högt och tydligt, i rätt forum och i tid.

Det är svårt att skapa en överblick över stadsdelarnas svar. När kontakt inte uppnås med flickan är det väldigt olika hur och om de agerar.

Några tillvägagångssätt som kan nämnas är:

- 2 av 13 stadsdelar uttrycker tydligt att de gör polisanmälan om försvunnen person alt. misstanke om brott.
- 2 av 13 stadsdelar uttrycker att de utreder vistelseort för att skicka anmälan vidare.
- 1 av 13 stadsdelar överväger omedelbart LVU.
- 1 av 13 stadsdelar polisanmäler Rosita för att hon bryter mot skolplikten.
- 1 av 13 stadsdelar begär hjälp av utrikesdepartementet för att ambassaden ska besöka flickan för att se hur hon mår.

Goda exempel på tankegångar, handläggningar och metoder i stadsdelsförvaltningarna

”Ärendet aktualiseras vid barn- och ungdomsenheten, som får försöka nå kontakt med familjen genom telefon, brev och anmälda och oanmälda hembesök. Om man misslyckas med att etablera kontakt görs polisanmälan om att Rosita är försvunnen.”

===

”Om man misslyckas med att etablera kontakt görs polisanmälan om att Rosita är försvunnen. Om förvaltningen får kontakt inleds en utredning om Rositas förhållanden och behov av insatser från socialtjänsten. Vad som ska göras om inga andra missförhållanden finns än att Rosita blivit bortgift är svårbedömt och kräver konsultation med juridiska avdelningen.”

===

”För lite information. Vi gör hembesök och ser om familjen finns kvar i landet och om Rosita är där. Har familjen försvunnit i sin helhet finns inte mycket att göra mer än att be skatteverket göra en prövning av mantalsskrivningen, och ev. sända en anmälan till barnavårdsmyndigheterna i Spanien.

Är familjen hemma, men inte Rosita, så finns flera möjligheter. Är hon i Spanien kan vi begära hjälp av spanska myndigheter att utreda hur hon har det och berätta om misstankarna att hon gifts bort till kusinen. Detta är olagligt även i Spanien. Det finns en teoretisk möjlighet att ta ett beslut om LVU § 6 och begära verkställighet enl. Bryssel 2-konventionen.³¹ Det tar dock lång tid. Familjen måste underrättas och kan vidta åtgärder. Ev. polisanmälan. Först samråd med åklagare. Troligen räcker info inte ens till förundersökning.

Är Rosita hemma så ska hon till skolan, annars omhändertagande. (Svårt att tro på detta alternativ).”

===

”Risk om pojkvännen bor med familjen. Eftersom hon är under 15 år är det inte tillåtet med sexuellt umgänge.”

Projektledarens analys

Hot- och riskfaktorer

- Rosita 14 år (barn), är redan bortförlovad. En förlovning inom den egna gruppen är att likställa med ett fullbordat äktenskap.
- Hon bor redan hos sin makes släkt.
- Hon förväntas ha sexuellt umgänge med sin pojkvän/make. (brott)
- Utredande myndigheter ser inte det direkta eller indirekta tvånget som Rosita lever under och utformar inte sin utredningsstrategi därefter.
- Utredningens fokus läggs på hur Rosita själv agerar, hennes förmåga och att hon inte till fullo kan uttrycka sig tydligt eller saknar förmåga att tolka in vad som händer i familjen/slakten/gruppen. I stället för att lyfta och flytta fokus på hur hennes föräldrars agerande bland annat innan resan, förlovning/äktenskap och i förhållande till skolplikten. Kan brott ha förevarit, till exempel olaga tvång eller liknande?
- Att syskonen lever i samma förväntade rollsystem, där de kan hämmas i sin utveckling såväl fysiskt som psykiskt. Kan de yngre syskonen redan vara bortlovade eller tillsammans med Rosita ingått dubbeläktenskap med ett annat syskonpar?

³¹ SOU 2004:80, Skr 2007/08:85, Prop. 2007/08:98, Föräldrabalken 21 kap.

8.3 Henrik Belfrages analys

Socialtjänstens bedömning av risker vid misstänkt hedersrelaterat och partnerrelaterat våld och förtryck i Stockholms stad

Genomgång och analys av de metoder som används inom olika
socialtjänstförvaltningar i Stockholm

Av

Henrik Belfrage³²

2008-09-03

³² Henrik Belfrage är Professor i tillämpad kriminologi vid Mittuniversitetet och Forskningschef vid Rättspsykiatriska regionkliniken i Sundsvall.

Inledning

Att bedöma risker är idag ett självklart inslag inom många områden, såsom exempelvis affärsvärlden, medicinen, tekniken och juridiken. Det vanliga är att man först så noga som möjligt identifierar eventuella risker, varefter man sedan försöker att i möjligaste mån reducera och minimera dem. Denna utveckling har under senare år spridit sig även till kriminalvård, polis, (rätts)psykiatri och socialtjänst – områden där man tidigare ansett sådana bedömningar vara oetiska eftersom man aldrig kan ”träffa helt rätt”. Numera är det emellertid mera regel än undantag att olika slags tvångslagstiftningar, liksom regelverk inom (rätts)psykiatri och kriminalvård, helt enkelt kräver att ordentliga riskbedömningar företas. Skälet till denna förändring är knappast att vi numera har lärt oss att bättre än tidigare ”träffa rätt” i våra bedömningar, utan snarare att vi har lärt oss att vi faktiskt inte klarar oss utan att göra riskbedömningar. Vi gör sådana bedömningar dagligen och stundligen, antingen implicit i form av mera jordnära bedömningar av om t ex olika patienter kan vara i dagrummet på en vårdavdelning samtidigt, eller mera explicit i form av t ex avgöranden kring intagnas möjligheter att få permissioner hem till sina familjer eller huruvida omhändertagande och insatser enligt socialtjänstlagen skall tillgripas. Under senare år har därför frågan *om* vi skall göra riskbedömningar, i det närmaste helt ersatts med en diskussion kring *hur* detta bäst skall göras.

Olika sätt att göra riskbedömningar

Det vanliga är att man skiljer mellan i huvudsak tre modeller, eller metoder, för riskbedömningar i den vetenskapliga litteraturen: *ostrukturerade* bedömningar, *aktuariska* bedömningar, och *strukturerade professionella* bedömningar.

Ostrukturerade avgöranden är förmodligen fortfarande den mest vanliga formen av riskbedömningar inom (rätts-)psykiatri, kriminalvård och socialtjänst. Denna metod avkräver inte användande av några riktlinjer eller strukturerade metoder av användaren. Bedömningarna utgår istället helt ifrån den professionella erfarenhet och träning som bedömaren själv har. En viktig ingrediens i en sådan bedömning blir bedömarens intuition, eller känsla för, hur stor eller liten en eventuell risk är. Denna approach har utsatts för kraftig kritik i den vetenskapliga litteraturen, då man kunnat konstatera att den i allmänhet brister i såväl reliabilitet som validitet, dvs bedömningarna blir olika beroende på vem som gör dem och träffsäkerheten är som regel dålig. En fördel med denna approach är emellertid att den i hög grad tillåter en person- och situationsspecifik riskbedömning och riskhantering, dvs man är inte helt bunden till något absolut regelverk eller någon riskpoäng som erhållits ur något riskinstrument. En nackdel är dock, att denna bedömning, och de åtgärder som sätts in utifrån denna bedömning, är baserade i hög grad på den specifike bedömarens träning, erfarenhet och preferenser, snarare än på: (1) välgrundade avgöranden av bevisat viktiga riskfaktorer, och (2) strategier för intervention och riskhantering som är antingen empiriskt valida eller allmänt accepterade inom verksamheten.

Avhängigt den starka kritiken som riktats mot denna approach, är det således tillrådligt för dem som arbetar med riskbedömningar att inte använda sig av den. En riskbedömare bör lägga sig vinn om att i sin bedömning endast ta ställning till sådana faktorer som har stöd i den vetenskapliga och/eller kliniska litteraturen.

Den *aktuariska* metoden att göra riskbedömningar är nära förknippad med ett prediktivt perspektiv. Metoden går ut på att predicera, eller förutse, ett specifikt beteende inom en viss

på förhand bestämd tid. Det är alltid en uttalad målsättning för denna metod att predicera våld i: (1) en relativ mening, genom att jämföra en individ med en normerad referensgrupp; och (2) i en absolut mening, genom att tillhandahålla en precis uppskattning av sannolikheten för framtida våld (dvs i termer av procent).

Styrkan i denna approach är att den bidrar till en förbättring av såväl reliabiliteten som validiteten hos de ostrukturerade kliniska bedömningarna. Svagheten är förstås att riskbedömningar inte företas för att *förutsäga* någonting, utan för att *förhindra* någonting. Denna approach har också kritiserats hårt för sin oanvändbarhet i praxis. Bedömaren är helt hänvisad till själva instrumentet utan möjlighet att ta hänsyn till fallspecifika faktorer eller sin egen professionella erfarenhet och känsla. Också denna approach har utsatts för häftig kritik av forskarsamhället och är idag att betrakta som mycket ovanlig. Verkligheten är allt för komplicerad för att kunna fångas i exakta procenttal, och det finns en uppenbar risk att aktuariska instrument förleder användaren att tro att det är mer vetenskapligt än vad det i själva verket är.

Den idag mest vanliga approachen att göra riskbedömningar är den som brukar benämnas den *strukturerade professionella*. Här förväntas bedömaren utföra sina riskbedömningar utifrån riktlinjer som speglar den föreliggande teoretiska, professionella och empiriska kunskapen på området (s k evidensbaserade bedömningar). Sådana riktlinjer innehåller vanligen riskfaktorer som bedömaren bör ta hänsyn till vid sin bedömning och baseras vanligen på större litteraturgenomgångar och metastudier snarare än endast enstaka studier (vilket är vanligt vid den aktuariska ansatsen).

I allmänhet finns också riktlinjer och rekommendationer för hur lämplig och relevant information skall samlas in (ex vis användning av olika källor och metoder), hur den skall kommuniceras, och vilka preventiva åtgärder som kan vara lämpliga i olika fall. Denna metod är betydligt mera strikt än den ostrukturerade kliniska approachen, men mera flexibel än den aktuariska. I den strukturerade professionella approachen finns inga fixa regler för hur olika riskfaktorer skall inkluderas, vägas och kombineras. Men den är inte att betrakta som ostrukturerad, eftersom den innehåller riktlinjer för vilka riskfaktorer som är relevanta, såväl som detaljerad information om hur de olika riskfaktorerna skall bedömas. Flexibiliteten ligger framför allt i den sammanfattande delen av riskbedömningen, som alltså inte görs primärt statistiskt eller matematiskt.

Strukturerade professionella bedömningar innebär inte att bedömaren fränkänns sitt professionella ansvar. Syftet är närmast att öka konsistensen och jämförbarheten, och också öppenheten i den meningen att den professionella inte bara kan hänvisa till en inre process ("i sitt huvud") om riskbedömningen ifrågasätts³³.

Syfte och metod

I föreliggande rapport har jag granskat det material som projektledaren Kickis Åhré-Älgamo insamlat från Stockholms stads 14 stadsdelsförvaltningar beträffande deras arbete med riskbedömningar i samband med misstanke om risker för hedersrelaterat våld. Förvaltningarna uppdrogs att till Åhré-Älgamo i skriftlig form redovisa hur de skulle hantera sju olika fall med en hederskontext. Syftet för undertecknad har varit att utifrån en genomgång av ovanstående material granska:

³³ För en mer utförlig beskrivning av olika ansatser vid riskbedömningar, se Belfrage, H. (2008). Riskbedömning och våldsprevention. I: Christianson, S. Å. & Granhag, P. A. (Red), Handbok i Rättspsykologi. Liber.

- 1) i vilken utsträckning det används strukturerade checklistor eller riskbedömningsinstrument av något slag,
- 2) hur dessa instrument i förekommande fall används,
- 3) hur dessa instrument kan kategoriseras utifrån en vetenskaplig synpunkt,
- 4) huruvida dessa checklistor är evidensbaserade, samt
- 5) i vilken utsträckning det föreligger överensstämmelse eller inte mellan olika förvaltningar.

Resultat

De olika socialtjänstförvaltningarnas redovisade metoder för riskbedömningar

Nedan presenteras hur de olika socialtjänstförvaltningarna redovisar hur de arbetar med riskbedömningar när det gäller partnerrelaterat våld och hedersvåld.

Bromma

Har en egen checklista ingående i en egenhändigt utarbetad handlingsplan mot våld i nära relationer. ”En konkret och noggrann riskbedömning behöver göras”, skriver man i denna handlingsplan, men sedan är man ospecifik och ger endast ”exempel på frågor som bör ställas (15 st)”. Varifrån dessa frågor är hämtade eller varför de bör ställas framgår inte. Flera viktiga frågor ingår i frågebatteriet, medan andra, vetenskapligt väl belagda sådana, helt eller delvis saknas. Frågorna rörande den misstänkte gärningsmannen rör uteslutande dennes användande av våld och hot, medan frågor kring dennes psykosociala funktionsnivå saknas helt, liksom flera av de sårbarhetsfaktorer som idag är vanliga i checklistor vid riskbedömning vid olika former av riktat våld. Hur är exempelvis den utsattes beteende och attityd gentemot gärningsmannen?

Specifika metoder vid just hedersrelaterade risker synes man inte ha. I samtliga de fall man har bedömt inom ramen för projektet har man använt sig av sitt kvinnofridsprogram. Den enda frågan i frågebatteriet som synes vara specifikt relaterat till en hedersproblematik är huruvida det förekommer ”hot från andra i släkten”.

Enskede-Årsta-Vantör

Använder en arbetsplan för kvinnofrid, samt en mall benämnd ”Kartläggning av våldet nybesök”. Tycks inte använda sig av någon slags checklista alls, vare sig beträffande partnervåld eller hedersvåld. I ett av fallen säger man sig använda en metod för riskbedömning för våld mot barnen kallad ”Signs of safety” som ”bygger på att i samarbete med familjen identifiera risker och resurser och hitta mål och lösningar i syfte att skapa ökad säkerhet och trygghet för barn”. Metoden synes vara mer processtyrd, och ett övergripande arbetssätt, än en konkret checklista med relevanta riskfaktorer.

Farsta

Anger att man gör en riskbedömning om situationen är hotfull, men ingenting sägs om *hur* denna i så fall görs. Dock finns det i det handlingsprogram för stöd åt misshandlade kvinnor

som man redovisar exempel på frågor kring omständigheter ”som enligt erfarenhet kan vara riskfaktorer var för sig eller i kombination”. Frågorna, som är 11 till antalet, är inriktade mot gärningsmannens våldsamma och/eller hotfulla beteende. Man har även lagt till en fråga om eventuell droganvändning. Saknas görs dock frågor om mannens psykosociala situation och eventuella psykiska problematik, liksom frågor kring offret och dennes situation (sårbarhetsfaktorer). Vem som satt samman dessa frågor och på vilken grund och utifrån vilka överväganden, saknas information om. Frågor inriktade mot en eventuell hedersproblematik saknas helt.

Hägersten-Liljeholmen

Utgår från en handlingsplan för arbete med våld i nära relationer inkluderande en checklista för riskbedömning som utarbetats av polisen i Uppsala. Checklistan är i huvudsak hämtad från det etablerade och vetenskapligt utvärderade riskinstrumentet SARA:SV³⁴, men frågeställningarna har modifierats och kompletterats utifrån den till SARA tillhörande intervjuguiden. Checklistan innehåller även 5 kompletterande frågor att använda vid bedömning av risk för hedersrelaterat våld. Dessa synes dock vara mindre väl genomtänkta. En av frågorna är exempelvis huruvida ”din partner eller släkt behärskar svenska språket”. Detta kan knappast anses vara en riskfaktor för hedersrelaterat våld vare sig i generell eller i specifik mening. Dock är att bemärka att handlingsplanen innehåller ett särskilt avsnitt om hedersrelaterat våld. Där talar man inte om riskfaktorer, utan om ”varningssignaler”. Dessa varningssignaler är fler (13) än de 5 som finns i checklistan och innehåller i sig ”vida” riskfaktorer ur risksynpunkt, såsom exempelvis ”graviditet”. Men ”graviditet” i sig kan ju knappast heller anses vara vare sig en varningssignal eller en riskfaktor i generell mening.

Hässelby-Vällingby

Använder ”ett strukturerat frågebatteri” samt ”riskbedömning enligt Hans Ekbrands modell³⁵ och de strukturerade riskbedömningsmallarna SARA och PATRIARK³⁶”. Frågebatteriet är inte redovisat. De tre hänvisade bedömningsunderlagen kan alla tre kallas vetenskapliga, men har intressant nog mycket olika utgångspunkter (vilket jag kommenterar närmare längre fram). PATRIARK är det enda av ovanstående som är direkt inriktat mot bedömning av risker för just hedersrelaterat våld.

Kungsholmen

Anger att man inte har någon särskild metod för riskbedömningar, men att man samverkar med polisen. Hur detta sker är dock oklart. Man anger även att det specifikt hedersrelaterade våldet lyser med sin frånvaro i området varför man inte satsat på att bygga upp någon kompetens beträffande detta.

³⁴ Kropp, P. R., Hart, S. D. & Belfrage, H. (2008). Bedömning av risk för upprepat partnervåld (SARA:SV), Version 2. Landstinget Västernorrland, 2008. Original: Brief Spousal Assault Form for the Evaluation of Risk (B-SAFER). ProActive Resolutions, 2008.

³⁵ Ekbrand, H. (2006). Separationer och mäns våld mot kvinnor. Göteborgs universitet, Sociologiska institutionen.

³⁶ Belfrage, H. (2005). PATRIARK. Bedömning av risk för patriarkalt våld med hedern som motiv. Landstinget Västernorrland.

Norrmalm

Hänvisar till en handlingsplan mot våld i nära relationer samt ett frågeformulär (samma som Hägersten-Liljeholmen, innehållande 5 frågor att ställa vid risk för hedersrelaterat våld). Anger att man konsulterar annan stadsdelsförvaltning vid ärenden av hederskaraktär.

Rinkeby-Kista

Har utförliga och detaljerade rutiner för arbetet med kvinnofrid och hedersrelaterat våld. Använder liksom Hässelby-Vällingby såväl de strukturerade checklistorna SARA och PATRIARK, liksom Ekbrands modell för prediktion. Utöver detta gör man kartläggning av våldets omfattning och den utsattes nätverk.

Skarpnäck

Hänvisar till en handlingsplan för kvinnofridsärenden. I denna handlingsplan finns en checklista för riskbedömning innehållande 11 riskfaktorer – exakt samma checklista som används i Farsta. Någon särskild bedömningsmall vid misstanke om hedersrelaterad problematik förefaller man inte att ha. Hänvisar också till användande av ”Signs of Safety”, i likhet med Enskede-Årsta-Vantör.

Skärholmen

Hänvisar till sin handlingsplan för kvinnofrid. Däri finns en checklista för riskbedömning innehållande 12 riskfaktorer. Det är exakt samma checklista som används av Skarpnäck och Farsta, med den skillnaden att här har man lagt till en riskfaktor: ”Är mannen tidigare dömd för våldsbrott?”. Skärholmen har även en egen ”Vägledning” vid misstankar om hedersrelaterat våld. Däri finns emellertid ingen checklista för riskbedömning eller någon hänvisning till någon metod att använda sig av. Även här refererar man till ”Signs of safety” som ett arbetssätt.

Södermalm

Hänvisar till en handlingsplan för kvinnofrid. Förefaller inte ha några checklistor för riskbedömning. Säger sig vara i färd med att bygga upp en kunskapsbaserad socialtjänst i samarbete med Socialstyrelsen.

Spånga-Tensta

Arbetar uteslutande med ”Ekbrands modell” vid kvinnofridsbrott. Man har en egen handbok att använda vid hedersrelaterade ärenden som är omfattande. Däri presenterar man en rad risk- och skyddsfaktorer som bedömaren bör ha i åtanke – de flesta faktorerna är hämtade ur PATRIARK, men även från annan litteratur. Ovanligt och mycket bra är, att det noga poängteras att endast en riskfaktor kan räcka för att bedömaren skall komma fram till bedömningen ”hög risk”, dvs. användaren får någon slags vägledning. Det är att bemärka att kompetensen synes vara avsevärt högre när det gäller att bedöma risker vid hedersrelaterat våld än vid partnervåld generellt.

Älvsjö

Hänvisar till användande av ”samtalsmetod baserad på kunskap om kvinnor som är utsatta för hot och våld”. Förefaller således inte ha några checklistor alls för riskbedömning.

Östermalm

Hänvisar till ”Frågeformulär gällande riskhantering kring partnervåld” som är detsamma som används av Hägersten-Liljeholmen och Norrmalm. I övrigt förefaller man inte ha några strukturerade metoder för riskbedömning.

Analys och kommentarer

Av de dokument som de olika stadsdelsförvaltningarna sände in till projektet, och som redovisas ovan, framkommer en mycket splittrad bild av hur man arbetar, och vilka underlag som används vid olika slags riskbedömningar. Vissa förvaltningar har egentligen ingenting, medan andra kan sägas ha närmast ”för mycket” (i det avseendet att man använder metoder som i hög grad är kontradiktoriska). De flesta har handlingsplaner vad gäller ”kvinnofrid” (som emellertid skiljer sig från varandra), men överlag finns det inte mycket vägledning om hur man skall bedöma risker vid misstankar om en hedersproblematik.

Generellt kan sägas att 5 av de 14 stadsdelsförvaltningarna inte har någon bedömningsmall alls till sitt förfogande när det gäller bedömning av risker, vare sig vad det gäller familjevåld eller hedersrelaterat våld (Bromma, Enskede-Årsta-Vantör, Kungsholmen, Södermalm och Älvsjö). Tre förvaltningar har egna checklistor eller bedömningsmallar, som det dock är oklart varifrån de kommer eller hur frågor och riskfaktorer har tagits fram (Farsta, Skarpnäck och Skärholmen. Alla tre har samma 11 punkter i sina checklistor, men Skärholmen har lagt till en extra punkt). Ytterligare 3 förvaltningar utgår från en checklista som härstammar från Uppsala, vilken bygger på den vetenskapligt förankrade SARA-modellen (Hägersten-Liljeholmen, Norrmalm och Östermalm). Checklisten är dock inte identisk med SARA, utan synes i hög grad vara sammanställd av ett urval frågor som finns i den till SARA hörande intervjuguiden. Till detta finns fogat 5 frågor att använda vid misstanke om en hedersrelaterad problematik, vilka måste bedömas som mindre väl genomtänkta. En av frågorna är exempelvis om partnern eller släkten behärskar det svenska språket, vilket ju som ovan påpekats knappast kan anses vara någon riskfaktor vare sig i generell eller i specifik mening.

Resterande 3 förvaltningar, nämligen Hässelby-Vällingby, Rinkeby-Kista och Spånga-Tensta, ter sig betydligt bättre rustade jämfört med de övriga. Man har väl utvecklade handlingsplaner innehållande checklistor vilande på vetenskaplig grund. Rinkeby-Kista och Spånga-Tensta gör dessutom en omsorgsfull kartläggning vid misstänkta fall av hedersrelaterat våld. Vid partnerrelaterat våld använder man sig av SARA-modellen och ”Ekbrands modell”, och vid hedersrelaterat våld av PATRIARK. Detta måste ses som positivt, även om det även här finns några frågetecken.

Ett av dessa frågetecken ovan är att ”Ekbrands modell” och SARA resp. PATRIARK representerar två vetenskapligt sett helt olika utgångspunkter att göra riskbedömningar. SARA och PATRIARK är instrument som har en uttalat *professionellt strukturerad* ansats (som berörs inledningsvis), medan ”Ekbrands modell” är en typisk företrädare för en *aktuarisk*

ansats. Medan de förra instrumenten är utformade för *prevention*, så är det senare utformat för *prediktion*. I de förra instrumenten har den professionella bedömaren fria händer att avgöra risken, medan risken i det senare instrumentet är strikt definierat till "4 av 7 riskfaktorer, oavsett vilka". En skillnad mellan instrumenten är även att i "Ekbrands modell" skall den utsatta kvinnan själv bedöma riskerna, medan i de båda andra instrumenten är det den professionelle yrkesmannen som bedömer. Vidare är riskfaktorererna i SARA och PATRIARK mycket detaljerat definierade enligt bedömningsgraden Nej, Delvis, eller Ja, eftersom instrumenten med fördel kan användas också vid forskning och utvärdering, medan Ekbrands frågor är odefinierade enligt bedömningsgraden Ja/Nej.

Detta senare måste otvivelaktigt innebära en osäkerhet hos bedömaren hur denne exempelvis skall bedöma frågan om mannen hotat att skada kvinnan. Innebär detta bara klart uttalade hot, eller också implicita? Vad ska vara Ja och vad ska vara Nej? Är hot om vilket våld som helst att bedöma lika? Att mannen sagt "att kvinnan är dum eller inkompetent", vilket är ytterligare en explicit fråga i modellen, inkluderar detta även implicita formuleringar eller måste det vara ett rakt uttalande? Vidare är en av frågorna huruvida mannen skadat barnen om kvinnan har några. Om kvinnan nu inte har några barn, hur gör bedömaren då? Skall kriteriet för riskprediktion ändras från att vara "4 av 7" till att vara 3 av 6"? Eller gäller i dessa fall fortfarande 4, men nu av 6? Användaren har i dessa fall ingen aning. Dessutom ter det sig osäkert huruvida författaren själv verkligen rekommenderar att modellen används i verkligheten. Modellen synes i första hand ha haft karaktären av ett teoretiskt test i ett avhandlingsarbete utgående från några hundra enkätsvar, där modellen ger ett exakt och normativt svar: "Om han gjort tre eller färre av sju handlingar kommer han sannolikt inte att använda fysiskt våld efter separation", för att citera författaren själv. Men har han däremot gjort fyra eller fler är sannolikheten så hög att mannen brukar våld att det är i det närmaste sant (86 %!). Vilka konsekvenser ett strikt användande av en dylik dikotom modell (farlig/ofarlig) kan innebära i verkligheten är nog lätt för de flesta att inse.

Dessvärre anar undertecknad att det finns brister även när det gäller användningen av SARA och PATRIARK. Även om de risk- och sårbarhetsfaktorer som ingår i dessa checklistor är mycket väl definierade så är ett klart uttalat krav att användaren skall ha utbildning i att använda dessa instrument innan man använder dem. Ingenstans framgår dock i det material jag tagit del av om någon verkligen har sådan utbildning, eller att man avkrävs att ha det. Detta är oroväckande, eftersom det finns påtaglig risk att användaren feltolkar hur en strukturerad professionell checklista skall användas.

Slutsatser

Granskningen av de metoder för riskbedömning vid hedersrelaterat våld som används inom de olika socialtjänstförvaltningarna i Stockholm måste sammanfattningsvis sägas ha gett en i huvudsak splittrad och dyster bild. Vissa förvaltningar använder inga strukturerade eller evidensbaserade metoder alls, medan andra använder sig av allt möjligt. Samtliga de olika och i hög grad motstridiga och oförenliga huvudansatser som man vetenskapligt sett brukar skilja mellan när det gäller olika metoder för riskbedömning finns representerade: Den ostrukturerade ansatsen, den strukturerade professionella ansatsen, och den aktuariska ansatsen.

I den mån man ändå rapporterar att man använder sig av evidensbaserade metoder så förefaller det oklart om man har någon utbildning i hur dessa skall användas och tolkas. Detta

är förstås olyckligt och drabbar inte minst klienterna som helt uppenbart blir utsatta för bedömningar av sin situation som i grunden blir helt olika beroende på i vilken del av Stockholm man är bosatt. Detta skiljer sig påtagligt från andra myndigheters sätt att arbeta, där man som regel arbetar utifrån samma slags metoder vid riskbedömningar av olika slags våld, och där användarna regelbundet ges gedigen utbildning i de evidensbaserade metoder som används (ex vis kriminalvården, polisen och psykiatrin). Samtliga polisiära utredare i Stockholms län har exempelvis genomgått utbildning i evidensbaserad riskbedömning med en uttalat preventiv ansats. Eftersom ett fruktbart och framgångsrikt arbete mot våld av alla former som regel kräver samarbete mellan många olika samhällsliga aktörer, rekommenderas en satsning på kompetensutveckling också inom socialtjänsten. Utifrån det material jag har tagit del av kan jag tyvärr inte göra någon annan bedömning än att man åtminstone i detta avseende har hamnat på efterkälken inom socialtjänsten vid jämförelse med andra myndigheter.

Slutligen skall sägas att undertecknad i mångt och mycket hyllar principen ”låt många blommor blomma”. Men detta gäller i huvudsak principer kring hur forskning skall bedrivas och vilken frihet forskare skall och bör ha. Denna princip anser jag emellertid varken kan eller bör tillämpas när det gäller myndigheters arbetsätt gentemot människor som löper risker att drabbas av allvarlig våldsbrottslighet. Här bör man utan tvekan uteslutande använda sig av evidensbaserade metoder. Denna granskning har gett vid handen att så för närvarande inte är fallet.

9. Steget in för nyanlända

9.1 Bakgrund

Europeiska unionen (EU) har antagit rådets direktiv av 2003-01-27 angående en gemensam asylpolitik som omfattar miniminormer för mottagande av asylsökande utan uppehållstillstånd. Enligt artikel 10 skall underåriga barn till asylsökande och underåriga asylsökande ha tillträde till utbildningsväsendet på lika villkor som medborgarna i värdmedlemsstaten så länge som en utvisningsåtgärd mot dem eller deras föräldrar inte har verkställts. Enligt artikel 11 som gäller sysselsättning står att om ett beslut i första instans inte har fattats ett år efter att asylansökan lämnats in och att förseningen inte beror på den sökande skall medlemsstaterna besluta på vilka villkor sökande kan beviljas tillträde till arbetsmarknaden. Vidare står i artikel 12 att medlemsstaterna får ge asylsökande tillträde till yrkesutbildning oavsett om de har tillträde till arbetsmarknaden.

Från och med 2007-07-01 är det Migrationsverket och länsstyrelsernas uppgift att verka för att det finns beredskap och kapacitet att ta emot flyktingar¹ i kommunerna. Migrationsverket har den nationella överblicken av behovet av kommunplatser utifrån prognoser och beviljade uppehållstillstånd. Länsstyrelserna har det operativa ansvaret för förhandlingar och överenskommelser med kommunerna och mottagande och introduktion i respektive län.

Kommunerna i samverkan med arbetsförmedlingen har ansvaret att bistå nyanlända flyktingar att etablera sig i samhället. De nyanlända erbjuds introduktionsprogram som omfattar svenska för invandrare (sfi) , kontakter med skola och barnomsorg mm. Målet är att de nyanlända så snabbt som möjligt skall lära sig svenska och bli självförsörjande. Kommunerna får ekonomisk ersättning från staten i form av grundersättning och schablonbidrag per mottagen flykting.

I utredningen ”Egenansvar – med professionellt stöd”² redovisades bl a förslag till en ny lag om introduktion för vissa nyanlända utlänningar. Lagen innebär att kraven på de nyanlända skärps och att ansvarsfördelningen mellan staten, kommuner och andra aktörer tydliggörs. Introduktionen av nyanlända är ett statligt ansvar och huvudansvaret för introduktionen skall ligga på en statlig myndighet. Ansvaret innebär bl a att se till att ett introduktionsprogram erbjuds och genomförs. Myndigheten skall inte själv genomföra introduktionsprogrammet utan hänvisa den nyanlände till en introduktionslots. Under introduktionstiden införs ett statligt ansvar för försörjningen (introduktionsersättning) till den nyanlände. Ansvaret för att tillhandahålla svenskundervisning och samhällskunskap för nyanlända inom en månad finns hos kommunerna, dvs att kommunerna kommer att ha ett fortsatt stort ansvar i introduktionen. Med de förslag som presenteras i utredningen som underlag beräknas regeringen under våren 2009 lämna förslag på området till riksdagen.

Beroende på ett utbrett utanförskap i vissa stadsdelar och orter ingår från och med år 2009 *urbant utvecklingsarbete* i integrationspolitiken. I detta arbete ingår att finna formerna för samordning och samverkan kring ett långsiktigt förändringsarbete som grundläggs genom lokala utvecklingsavtal. I de lokala partnerskapen ingår förutom kommunerna

¹ Asylsökande som fått uppehållstillstånd

² Dir 2007:52, SOU 2008: 58

polismyndigheterna, försäkringskassan, arbetsförmedlingen och andra aktörer inom den privata och ideella sektorn. Genom en förordning för urbant utvecklingsarbete (2008:348) utpekade vilka frågor som skall vara i fokus i statens och kommunernas arbete samt förtydliga statens och kommunens ansvar för olika frågor. Förordningen gäller från år 2010 och uppdraget skall utföras inom ramen för ordinarie resurser och verksamhet för de kommuner som tecknat avtal.

I samband med 2007 års ekonomiska vårproposition aviserades att möjligheterna att införa en stimulansersättning för nyanlända invandrare som når godkänt resultat i sfi eller hittar ett arbete inom en viss tid efter beviljat uppehållstillstånd skulle undersökas. Många invandrare avbryter studierna i svenska i förtid eller också tar det alltför lång tid innan sfi avslutas. Förslag på att en sfi-bonus som skall kunna lämnas till flyktingar och skyddsbehövande m fl under förutsättningar att vissa villkor uppfylls har lämnats i en departementsskrivelse.³ I dagsläget är det oklart om den kommer att genomföras enligt departementsskrivelsen.

Ett betänkande ”Försörjningskrav vid anhöriginvandring”⁴ har lagts fram 2008-12-01. Det främsta syftet med att införa ett försörjningskrav som villkor för anhöriginvandring är att främja integrationen för både anknytningspersonen och för den anhörige. Försörjningskravet skall öka motivationen för arbete och egenförsörjning. Huvudregeln i förslaget är att ett försörjningskrav skall finnas som villkor för att en utlänning ska få beviljas uppehållstillstånd på grund av anknytning. Försörjningskravet riktas mot anknytningspersonen här i Sverige och innebär att han/hon skall ha ekonomiska medel som är tillräckliga för att klara sin egen försörjning och förfoga över lämplig bostad för sig själv och den som söker uppehållstillstånd. Det innebär således inte att anknytningspersonen skall försörja sina anhöriga.

Regeringens ambitioner är att utveckla mottagandet och incitamenten för att en snabb arbetsmarknadsetablering skall stärkas både för individen och för de som anordnar introduktionsinsatserna. Arbetsförmedlingen inleder under 2009 en försöksverksamhet med kvalificerad rådgivning och stöd för nyanlända, sk etableringssamtal som skall resultera i en etableringsplan för den nyanländes inträde i arbete, boende och deltagande i utbildning eller andra insatser.

Regeringen kommer också att underlätta och stödja vidareflyttning i organiserad form till kommuner som har möjligheter att ta emot flera nyanlända på platser som inte fullt utnyttjas.

Vidare kommer regeringen att förstärka frivilligsektorn för att dessa skall kunna bidra till integrationen med särskilt fokus på introduktionen.

En särskild utredare har utsetts, för att se över mottagandet av asylsökande och vid behov föreslå författningsändringar.⁵ Utgångspunkten för översynen av asylprocessen är att den skall vara rättssäker, human och effektiv med kort handläggningstid. De asylsökandes möjligheter till sysselsättning och egenförsörjning, såväl under prövning av asylansökan som vid beviljandet av uppehållstillstånd, skall främjas. Uppdraget skall redovisas senast 2009-02-27.

³ Ds 2008:19

⁴ SOU 2008:114

⁵ Dir 2007:172.

9.1.1 Invandringen i siffror

Enligt Statistiska centralbyråns (SCB) officiella statistik över befolkningen ingår asylsökande först sedan de fått uppehållstillstånd och blivit folkbokförda i landet.

Som framgår av tabellen nedan uppgick invandringen 2007 till 99 485 personer varav 27% kom från de nordiska länderna. Utvandringen samma år var 45 418 personer varav 71 % var nordiska medborgare. Totalt 54 067 flera invandrade än utvandrade år 2007.

Tabell 9.1.1.1: In- och utvandringen i Sverige 2005 – 2007

MIGRATIONEN 2005 - 2007				
		2005	2006	2007
Invandring				
nordiska medborgare		23 688	26 023	26 413
övriga medborgare	skyddsbehov	2 429	4 764	10 804
	humanitära skäl	4 161	17 736	3 232
	familjeband	22 578	27 721	28 452
	flykting	762	877	1 322
	övrigt + uppg saknas	11 611	18 629	29 262
Totalt		65 229	95 750	99 485
Utvandring				
nordiska medborgare		29 894	31 852	32 067
övriga medborgare		8 224	13 056	13 351
Totalt		38 118	44 908	45 418
Invandring-utvandring				
nordiska medborgare		-6 206	-5 829	-5 654
övriga medborgare		33 317	56 671	59 721
Totalt		27 111	50 842	54 067

Källa: SCB

9.1.2 Flyktingmottagande

Migrationsverket träffar överenskommelser med kommunerna, på underlag från länsstyrelserna, om mottagande av skyddsbehövande och andra utlänningar som omfattas i förordningen 1990:927.

Det är fyra persongrupper som omfattas av förordningen:

- **Kvotflyktingar**, som överförts till Sverige i samarbete med FN:s Flyktingkommissarie och har permanent uppehållstillstånd redan vid ankomsten till Sverige
- **Asylsökande**, flyktingar som fått uppehållstillstånd och som har tagits emot i en kommun efter att ha varit registrerade vid en förläggning för asylsökande
- **Synnerligen ömmande omständigheter**, flyktingar och skyddsbehövande samt utlänningar med synnerligen ömmande omständigheter som inte varit registrerade vid förläggning
- **Anknytningar**, personer som har fått uppehållstillstånd på grund av anknytning till en person i Sverige

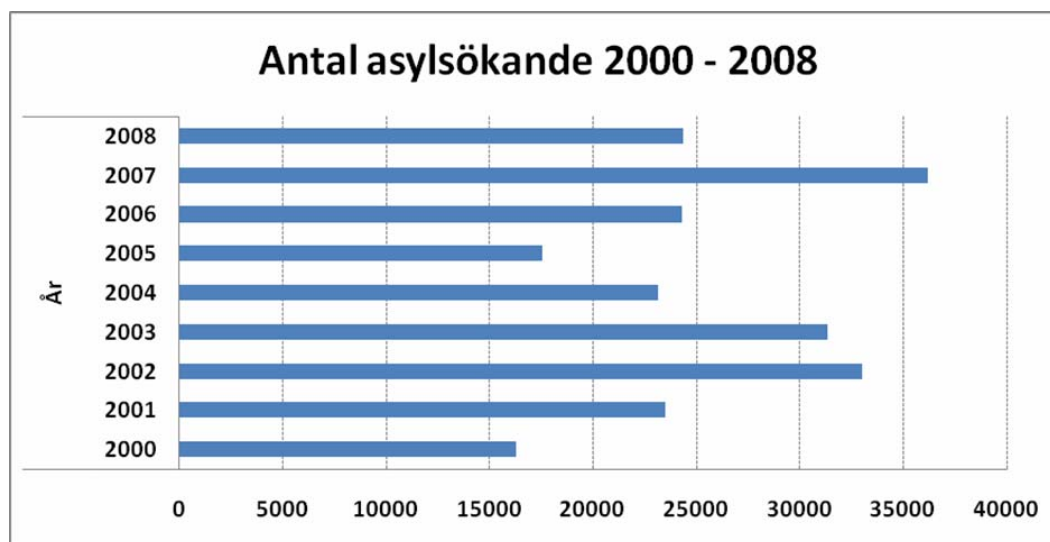
Migrationsverket har huvudansvaret för en flykting som söker asyl till dess personen får uppehållstillstånd. Därefter övertar en kommun ansvaret för insatserna och får statsbidrag om kommunen tecknat avtal om att genomföra introduktionsprogram för flyktingar. Kommunerna har ett samordnat ansvar för flyktingmottagandet men flera parter delar på ansvaret.

Alla som flyttar till Sverige och har fått uppehållstillstånd som flykting eller flyktingliknande skäl har rätt att delta i introduktionsprogram samt deras anhöriga. Personerna skall ha fyllt 16 år. Enligt prop 1989/90:105 och SFS 1990:927 skall en skriftlig introduktionsplan fastställas i samråd med individen. Introduktionen skall vara individanpassad och utgå från individens behov och önskemål (prop 1997/98:16).

9.1.3 Asylsökande

Under år 2007 kom 36 207 ansökningar om asyl till Migrationsverket, vilket var en kraftig ökning jämfört med året innan. Av antalet asylsökande 2007 svarade personer från Irak för 51 %. Under 2008 minskade antalet inkomna ansökningar om asyl i Sverige till 24 353.

Diagram 9.1.3.1: Antalet asylsökande till Sverige, 2000-2008

Källa: Migrationsverket

Enligt månadsstatistik från Migrationsverket uppgick antalet asylsökande för januari 2009 till 1 869 personer vilket är en minskning av antalet med 41 % jämfört med samma månad året innan. De flesta ansökningarna under januari 2009 kom från asylsökande från Somalia följt av Irak och Afghanistan.

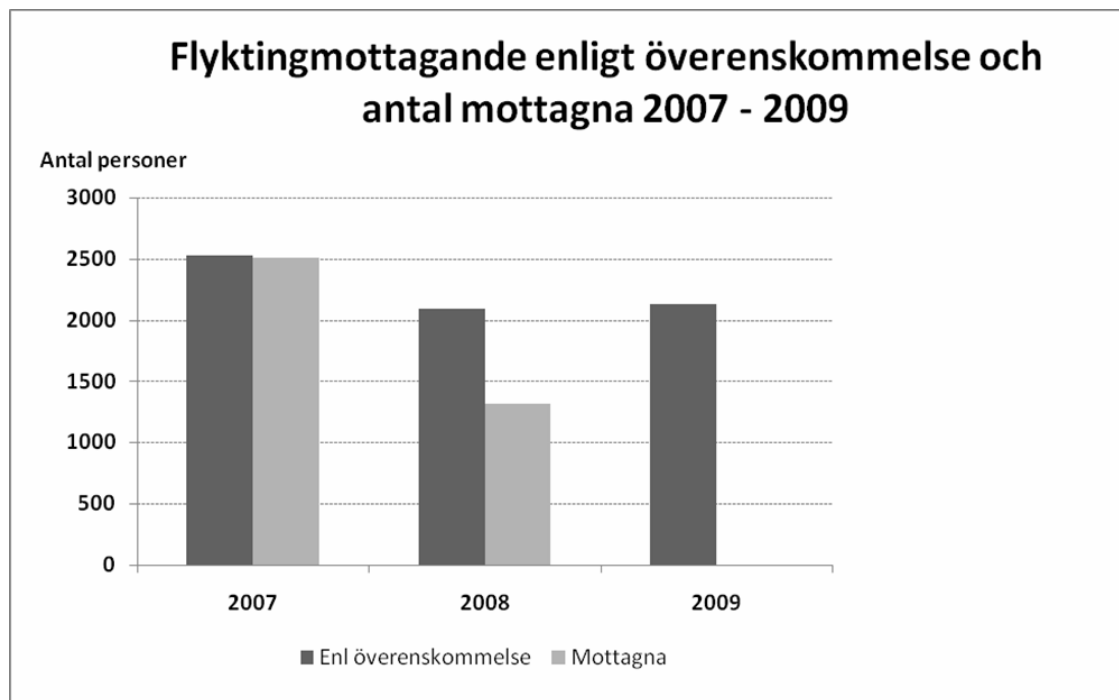
Flyktingmottagande i Stockholm

Enligt överenskommelse om kommunalt flyktingmottagande för 2007-2009 skulle Stockholms stad ta emot 2 523⁶, 2 087⁷ och 2 134⁸ personer respektive år.

⁶ Enligt överenskommelse om kommunalt flyktingmottagande 2007-2009 / Migrationsverket 2009-01-08

Antalet mottagna var 2 505⁹ år 2007 och 1 314¹⁰ år 2008 .

Diagram 9.1.3.2: Kommunalt flyktingmottagande i Stockholms stad enligt överenskommelse och mottagna 2007-2009

Källa: Migrationsverket

Alla som ingår i stadens flyktingmottagande är flyktingar som ordnar eget boende i staden vilket innebär att staden inte styr omfattningen på mottagandet.

9.2 Introduktionsplanen och introduktionsprogrammet

Introduktionen är frivillig och det innebär också att deltagarna har möjlighet att avsluta deltagandet när de så önskar. Syftet med lagen om introduktionsersättning¹¹ för flyktingar och vissa andra utlänningar var att skilja flyktingmottagandet från socialtjänst och bidragsberoende och därigenom skapa ett förändrat synsätt och nya arbetsmetoder för introduktion av flyktingar.

⁷ Enligt överenskommelse om kommunalt flyktingmottagande 2008 och 2009 och mottagande 2007 och 2008/ Migrationsverket 2009-02-02. Enligt socialtjänst- och arbetsmarknadsförvaltningen finns ingen överenskommelse om antalet.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹ SFS 1992:1068

Kraven som ställs på introduktionsplanen är att den är skriftlig och fastställt efter samråd med utlänningen samt att den har undertecknats av såväl utlänningen som av en kommunal befattningshavare.¹² Är utlänningen i arbetsför ålder skall samråd ske med arbetsförmedlingen.

Introduktionsprogrammet skall innehålla

- Svenskundervisning för invandrare (sfi) enligt skollagen (1985:1100)
- Praktik i den utsträckning som är möjlig
- Orientering om svenska samhällsförhållanden och svenskt samhällsliv
- Information om vardagslivet i en kommun och andra liknande förhållanden

Längden på introduktionsprogrammet är individuell men omfattar vanligen de två första åren som personen är bosatt i Sverige.

Introduktionen i Stockholm

Introduktionen riktar sig till flyktingar och deras anhöriga. Skriftliga introduktionsplaner upprättas för samtliga över 16 år. De följs upp på individuell nivå på stadsdelsförvaltningarna. Uppskattningsvis deltar 85-95 % under kortare eller längre tid i introduktionen vars innehåll varierar. Genom frivilligt samarbete mellan stadsdelarna tenderar dock introduktionen att få ett likartat innehåll. Introduktionen följs upp genom fullmäktiges indikatorer.

I mars 2007 lämnade stadsrevisionen en rapport¹³ som baserade sig på en granskning av fyra stadsdelsnämnder: Kista, Spånga-Tensta, Hässelby-Vällingby och Skärholmen.

Det främsta syftet med granskningen var om stadsdelsnämndernas styrning, uppföljning och kontroll av flyktingmottagandet är tillräckligt. Några av de synpunkter som lämnades var:

- Introduktionsplanerna är inte alltid reviderade och inte heller undertecknade
- Stadsdelsnämnderna måste upprätta introduktionsplaner för barn och ungdomar och aktivt medverka i introduktionen
- Ambitionen måste vara att personers tidigare erfarenhet av yrkesliv och utbildning tas tillvara på ett systematiskt sätt
- Det är viktigt med hänsyn till likställighetsprincipen att alla flyktingar, oavsett var de bor i staden, har möjlighet att få en likvärdig samhällsinformation
- Fullmäktiges övergripande mål för flyktingmottagandet är att öka andelen nyanlända flyktingar som har eget arbete under introduktionstiden

Revisionskontoret påpekade dock att det finns en målkonflikt mellan stadens övergripande mål om att snabbt finna egen försörjning och målet om goda kunskaper i svenska som kan leda till bättre arbeten på sikt.

¹² SFS 1990:927

¹³ Revisionsrapport ” Stadens flyktingmottagande ” Nr 3/ mars 2007

Som ett resultat av revisionerna finns i budgettexten målen

1. att alla skall ha skriftliga introduktionsplaner och
2. om antalet självförsörjande efter avslutad introduktion (18 mån)

Arbetsintroduktionen sker genom Jobbtorgen och i samverkan med arbetsförmedlingen. Sedan sommaren 2007 har länsstyrelsen uppföljningsansvar för flyktingmottagandet.

9.2.1 Svenska för invandrare (sfi)

Undervisningen i sfi utgör oftast en grund i den introduktion som erbjuds invandrare. Utbildningen regleras i skollagen (1985:1100) kap 13 och i förordningen (1994:895). Det är kommunen, som huvudman, som ansvarar för hur utbildningen organiseras. Som riktmärke för omfattningen av undervisningen är satt till 525 timmar (SFS 1994:895). Under år 2003 delades den tidigare sfi-utbildningen in i tre studievägar och fyra olika kurser. Syftet med den nya kursplanen är att kunna möta studerande med varierande studieförutsättningar och studiebehov.

Undervisningen skall ge förutsättningar för att behärska språket så att eleven kan tillgodogöra sig sina studier och bli delaktig i samhälls- och arbetslivet.

Sfi-studier i sig själv berättigar inte till studiestöd. Invandrare med flyktingstatus kan få introduktionsersättning och till invandrare som inte är flyktingar kan studiestöd endast ges om studierna sker parallellt med studier på komvux och studierna på komvux uppgår till minst halvtid.

Sfi kan kombineras med andra aktiviteter såsom arbetslivsorientering, validering, praktik eller annan utbildning.

Regeringen har avsatt 61 mnkr i särskilda medel för att höja sfi-lärares kompetens tom 2010.

Det övergripande målet för sfi samt målen för de fyra kurserna (A-D) har konkretiserats genom nya kursplaner fr o m 2009-01-01. En försträkning av resurserna till inspektionsverksamheten genom inrättandet av Statens skolinspektion 2008-10-01 förväntas leda till en skarpare granskning av samtliga verksamheter inklusive sfi-undervisningen.

Skolinspektionens två verksamhetsgrenar är enligt förordning¹⁴ och regleringsbrev¹⁵ tillståndsprövning samt tillsyn och kvalitetsgranskning.

Skolverkets utbildningsinspektion har visat att uppföljning och utvärderingen av sfi är eftersatt. Bl a har de studerandes möjligheter till kontakter med den svenska arbetsmarknaden varit mycket begränsade. Skolinspektionen planerar en kvalitetsgranskning av sfi-utbildningen med fokus på de aspekter som tidigare inspektioner visat vara i behov av belysning.

¹⁴ SFS 2008:613. Statens skolinspektion prövar ärenden om godkännande och rätt till bidrag samt återkallande av rätt till bidrag i vissa fall enligt 9 kap. skollag 1985:1100 (friskolor).

¹⁵ För budgetår 2009/ Regeringsbeslut 2008-12-18.

Svenska för invandrare i Stockholm

Intagning till sfi sker kontinuerligt. Inskrivning och test/kartläggning görs måndagar – torsdagar då individen även väljer skola för utbildningen. För att få underlag för antagning och tilldelning av antal timmar och kunna erbjuda anordnare görs

- kartläggning av den sökandes studie- och yrkesbakgrund
- test av svenskkunskaperna
- bedömning om den sökande skall delta i sfi eller hänvisas till annan instans eller sk alternativ sfi
- upprättande av preliminär studieplan dvs studiemål och antal studietimmar fastställs
- information till den sökande om olika anordnare för att den sökande skall kunna göra ett val
- uppföljning av den sökande i alternativ sfi och eventuell placering i reguljär sfi
- upprättande av ny preliminär studieplan i anslutning till kurslut efter A,B och C i det fall det är aktuellt med fortsatta studier.

9.2.2 Praktik

Det kan förekomma olika typer av praktik såsom språkpraktik och arbetspraktik. I vissa kommuner förekommer även orienteringspraktik, vilket innebär att deltagarna kan få olika typer av praktik vid olika tillfällen under introduktionen. Det kan, trots samarbete med arbetsförmedlingen, vara svårt att få fram praktikplatser. Det förekommer även samarbete med ideella organisationer, föreningar och svenska kyrkan för att finna lämpliga praktikplatser.

Yrkesutbildningar

Enligt regeringens bedömningar är tillgången på yrkesutbildningar viktig för att bryta utanförskapet på arbetsmarknaden. Regeringen kommer att lämna förslag på att inrätta en yrkeshögskola och att satsa på fler platser på de eftergymnasiala yrkesutbildningar som skall ingå i yrkeshögskolan. Det innebär en satsning på ca 1 000 nya platser fördelade på tre år.

9.2.3 Samhällsinformation

Kommunerna lämnar under introduktionstiden information om rättsväsende, myndighetsstrukturen, skatter, försäkringar, arbetsmarknad, föreningsliv vård, omsorg och skola.

Informationen kan t ex ges genom föreläsningar, informationsbroschyrer, enskilda samtal med handläggare. I vissa kommuner förekommer fadderverksamhet (studiecirklar).

Exakt vad samhällsinformationen skall innehålla är inte definierat och det innebär därför stora variationer i utbud och innehåll. Genom den bristande samordningen mellan myndigheter och andra aktörer är det svårt att nå gruppen. När det gäller *samhällsinformation* till nyanlända har, i en förprojektering med delfinansiering av EU:s flyktingfond, arbetet med att ta fram en

gemensam modell för introduktionsprogram för Stockholms läns kommuner avslutats. Botkyrka kommun har drivit projektet

Den förslagna länsgemensamma modellen består av fyra delmoment som baserar sig på förstudiens föreslagna fyra mål för samhällsinformationen.

De fyra delmomenten är:

Den nyanlände ska...

1. nå kunskap om svenska vardagslivet, samhället och arbetsmarknaden
2. nå fördjupad samhällsförståelse genom ökad kunskap om demokrati, värdegrunder, normer och outtalade koder
3. kunna orientera sig i svenskt samhällsliv
4. ges möjligheter att delta i samhällets sociala nätverk

Innehållet under punkt 1 är det svenska samhällets organisation, demokrati, arbete, utbildning boende samt hälso- och sjukvård.

Under punkt 2 diskuteras i studiecirkelform med länsgemensamt material demokrati, jämställdhet, mänskliga rättigheter, värderingar, normer och interkulturell kommunikation.

Orienteringen under punkt 3 innebär studiebesök hos myndigheter, exempelvis Migrationsverket, Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan och Landstinget.

Fjärde punkten innebär sociala aktiviteter där nätverk skapas med ideella organisationer och föreningar som kan erbjuda sociala aktiviteter och mentor/kompis.

Syftet med en länsgemensam samverkan leder till effektivitet och möjligheter att skapa en mer individuellt anpassad och kvalitetssäkrad samhällsinformation.

Modellen kommer att tas fram och testas under 2009. Implementering av modellen i olika aktörers ordinarie verksamhet kommer att göras under 2010.

Förprojekteringen har övergått i ett genomförande projekt som finansieras med 1,2 mnkr av EU-medel vilket motsvarar en 50%-ig medfinansiering av projektet.

Socialtjänst- och arbetsmarknadsnämnden har i uppdrag att ta fram riktlinjer för samhällsinformation under 2009. Detta uppdrag skall ske i samverkan med det regionala projektet.

Vidare pågår ett arbete med en ansökan till EU:s socialfond i staden angående etablering av nyanlända och flyktingar i samarbete med Arbetsförmedlingen.

Kollektivism möter individualism (Kom In)

I Uppsala kommun, Introduktionsenheten startade ett projekt¹⁶, Kom In, i mars 2006. Projektet var delfinansierat genom EU:s flyktingfond som förvaltas av Migrationsverket.

¹⁶ www.kom-in.se , www.dialogvardegrund.nu

Syftet med projektet var att öka kunskapen och förståelsen för olika värdegrundens betydelse för integrationsfrågor. Inom projektet har i olika steg arbetats med att öka kunskapen kring värdegrunder i olika typmålgrupper för att kunna utveckla metoder i arbetet med människor med olika värdegrunder inom t ex flyktingintroduktion och socialtjänst. Inom projektet har skapats en ny terminologi baserad på diskussioner kring begreppen självkänedom, gemensam värdegrund, mäns och kvinnors lika värde, barns och ungdomars rättigheter och skyldigheter, frihet demokrati mm.

Som resultat från projektet, som avslutades i november 2008, finns ett sfi-undervisningshäfte ”Om mångfalden av värderingar i Sverige av idag” som används i Edda-skolan. Eddaskolan är den skola där all sfi-undervisning sker i Uppsala. Även olika temahäften (Tema arbete, Tema familj, Tema religion och Tema skola) för studiecirkel för introduktion av invandrare och flyktingar har tagits fram.

10. Analys och förslag

10.1 Analys

Kartläggningen, som varit en omfattande process, har lett till många reflektioner och insikter om hur samhället i det aktuella avseendet i praktiken fungerar i dag. Lagar, jämställdhet och jämlikhet, värderingar och individers autonomi från barnstadiet och framdeles, som vi i Sverige har kämpat för och strävat efter under många generationer. Vi kanske under senare tid tagit de demokratiska värderingarna och individens autonomi för givna. De är inte längre så självklara. Det demokratiska systemet och individers autonomi undergrävs bland annat av det hedersrelaterade systemet, som många i Stockholm och övriga landet lever i eller förhåller sig till.

Var och en av oss, oaktat profession och position, måste ta sitt ansvar att i vardagen arbeta vidare för att vidmakthålla och utveckla det demokratiska samhälle som vi lever och verkar i.

Under kartläggningsarbetet har en rad brister kommit fram, som bör åtgärdas på olika plan och inom olika samhällssektorer; såväl på det nationella som på det lokala planet. Vissa går att genomföra på kort tid medan andra behöver en mer långsiktig planering och satsning.

10.1.1 Värdegrunder

Grunden med ett demokratiskt samhället vilar på och bärs upp av, genomsyras av en värdegrund och ett förhållningssätt där individen ses som autonom, vilket även återspeglas i lagstiftningen. Det genomsyrar även uppbyggnaden av samhällets olika system genom lagar och de olika institutionernas funktioner i form av visioner, mål, riktlinjer och kvalitetssäkringar.

Individuella, traditionella, kulturella, religiösa och psykologiska hänsynstaganden är en del av livet och samspelet i ett land med demokrati. Ett hänsynstagande till grupper med egna intressen och som delar samma uppfattning inom gruppen om ett förhållningssätt eller ställningstagande får aldrig kränka en enskild individs rätt till fysisk/psykisk hälsa eller utveckling. Gruppens uppfattning får således inte åsidosätta individens rätt till egna fria val och självständiga beslut. Hänsynstagandet till gruppen får inte ske på bekostnad av att någon eller några far illa. Det handlar därmed om respekt för individens autonomi, mänskliga rättigheter och det demokratiska systemet genom att i sin vardag följa lagar och regelsystem.

I det hedersrelaterade systemet är individen inte autonom utan ses som en medlem i gruppen/kollektivet, där familjen är den minsta gemensamma enhet. Gruppens intressen är överordnade individens.

Det gruppcentrerade/ och kollektiva systemet i sig är inte ett problem utan problem uppstår när brott mot lagstiftningen uppkommer eller när gruppen/kollektivets normer överträds av individen.

En viktig del är hur de olika systemens värdegrunder fungerar i praktiken.

Samhällets aktörer har på ett övergripande plan samma kommunikationsspråk, både det verbala och det subtila. Med det *subtila* kommunikationsspråket menas, det som läses mellan raderna eller förstås av sitt sammanhang, utan att det uttalas.

Ett exempel på skillnader i de olika systemens värdegrunder och kommunikationsspråk är vad de olika systemen avser när det gäller *barnets bästa*. Det är ett ramverk där de flesta individer i det individbaserade samhället har en förhållandevis gemensam värdegrund, uppfattning och subtilt språk om innebörden. *Barnets bästa* ska genomsyra flertalet aktörers verksamheter och tas i beaktande i lagstiftningsarbetet.

Inom hederskontexten/det gruppcentrerade systemet finns också ett ramverk om vad som avses med *barnets bästa*. Även här har de flesta individer i hederskontexten/gruppcentrerade/kollektiva systemet en förhållandevis gemensam värdegrund, uppfattning och subtilt språk om innebörden. De olika systemens ramverk och begrepp har däremot inte samma innehåll.

Barnets bästa har olika substantiellt innehåll beroende på vilken värdegrund individen lever och verkar i. Det substantiella innehållet består av en rad normer som kommuniceras genom olika former och på olika arenor, såsom hemmet, skolan/arbetet och fritiden. Det sker genom ord och handlingar som kan ta sig olika uttrycksformer både konkret och subtilt och ska ses i sitt sammanhang. Det som är viktigt att se är det hedersrelaterade förtryckets och våldets organiserade karaktär och att enskilda handlingar är delar i ett större sammanhang.

I kartläggningen har det tydliggjorts att den gruppcentrerade hederskontextens värdegrund och kommunikationsspråk som kränker individer, både genom det verbala och det subtila retoriken, inte uppfattades av eller kan tolkas in av det individbaserade samhällssystemet. Det är påtagligt på det sättet; inom sjukvården, skolan, socialtjänsten och polis-/rättsväsendet. Det blir i sin förlängning, i de enskilda fallen, till men för individen, där barns, ungdomars och kvinnors likhet inför lagen kan ifrågasättas och är på ett aggregerat plan och långsiktigt ett hot mot demokratin.

Institutionerna inom skola, socialtjänst, sjukvård och polis med flera har en utvecklingspotential när det gäller förståelsen för hederskontextens värdegrund, förtryckande strukturer och kommunikationsspråk, vilka åsidosätter individens möjlighet till individuell utveckling och rätt till hälsa. Socialtjänsten är en institution, som i det här avseendet har mycket goda förutsättningar för att kunna uppnå en hög utvecklingsnivå.

Det är bekymmersamt att det på en intern fortbildning vid socialtjänstförvaltningen, som rörde barnutredningar, uppkom en diskussion om ”uppfostringsmisshandel”¹, dvs. vad som är okej och inte. *”Tröskeln är högre för invandrarbarn kontra svenska barn.”* Kursdeltagaren fortsätter och gruppen lyssnar vidare; *Så ser det ut i praktiken, annars skulle det bli massor av anmälningar till polisen. Det tar sedan tid för polisen att utreda fall av ”uppfostringsaga”.*

Det som skrämde minst lika mycket var att ingen av de andra deltagarna – drygt 40 personer – protesterade utan satt tysta. Vad står det för?

Är ovanstående ett exempel på ett strukturellt problem?

10.1.1.1 Parallella system

I Stockholm råder i dag parallella ”rätts”system. Ett rättssystem som är upprättat genom en långvarig demokratisk process. Ett annat ”rätts”system som återfinns och upprätthålls i ett långvarigt hedersrelaterat sammanhang. Här finns det inte någon tydlig gränsdragning eller skiljelinje mellan systemen, det vill säga till vilket system individen och gruppen förhåller sig. De parallella ”rätts”systemen har olika stark påverkansgrad beroende på en rad faktorer.

¹ Rättsbanken: Nedre Norrland B 742-05:”Uppfostran var grov fridskränkning

Hovrättsdom: Föräldrarna tillstod att de använde mycket hårda uppfostringsmetoder även om de försökte tona ner händelserna. Både tingsrätten och hovrätten bedömer metoderna som grov fridskränkning och en av händelserna dessutom som grov misshandel.”

I hederskontextens sammanhang finns det en rad ”lagar”² som ska följas. Om de inte följs blir det någon form av påföljd. Ett påföljdssystem som är satt av den grupp där individerna har sin sociala, etniska och religiösa tillhörighet.

Beroende på ”lagöverträdelsens”³ karaktär och på kön, ålder, civilstånd, eventuellt funktionshinder och sexuell läggning hos den som överträder samt var överträdelsen ägt rum och vad den gällt (direkt eller indirekt koppling till sexualitet) sker en process om påföljden.

Är påföljden given, kan processen vara överflödig. Ju grövre normbrottet är, desto starkare är kravet på korrigering och korrigeringens utformning.

Hur systemet styrs, vilka normer/lagar som gäller känner de flesta, som ingår i gruppen till. Vissa har både erfarenhet och kunskap om systemet medan andra har endast kunskap om dess funktionalitet.

I kartläggningen har de parallella ”rätts”systemens verkningar kunnat iakttas. Det har kunnat påvisas när det gäller äktenskap, skilsmässor och vårdnadstvister.

Synen på äktenskap⁴ och skilsmässa inom den egna gruppen är det som för individen och gruppen har varit relevant medan samhällets aktörer sett och agerat utifrån samhällets synsätt och regelverk. Det uppstår en polemik mellan å ena sidan hur hjälpbehovet ser ut, å andra sidan vad samhällsaktörerna identifierar och lagstiftningen.

De tongivande och i vissa fall dömande krafterna, när det gäller skilsmässor, är de religiösa ledarna. I de fall där parterna inte har någon religiös koppling ligger besluten och avgörandena antingen på maken eller på högre nivå inom den egna gruppen, släkterna och/eller klanen.

I vårdnadstvister existerar ingen synlig demokratisk process makarna emellan, där make och maka är två jämbördiga parter och samtalar om vad som är bäst för *barnet*. Det förefaller vara maken som har tolkningsföreträde i vårdnadstvister. Därutöver har noterats att det föreligger en intern process mellan olika familje-/släktmedlemmar i de interna vårdnadsfallen.

Processerna, hederskontextens (eller det religiösa samfundets utrednings-/rättsprocess) och svensk rättsprocess kan tidsmässigt löpa parallellt. Till exempel pågående vårdnadsärenden i länsrätten/familjerätten samtidigt som vårdnadsärendet behandlas i hederskontextens interna system.

Samma parallella system kan även ses i brottmålsprocesser i svensk domstol kontra den interna processen när det gäller brott mot hederskontextens norm. Det är inte ovanligt att skulden och skammen faller på brottsoffret, vanligtvis flickan/kvinnan i det interna ”rätts”systemet. Politisk korrekthet och att kunna de retoriska nyckelorden⁵ som är gångbara i sammanhanget i förhållande till samhällsaktörerna är en framgångsfaktor för att inte blotta den egna värdegrunden och systemet.

Det kan konstateras att samhällets institutioner gör insatser utifrån vad de har förmåga att tolka in. Riktlinjer och arbetsmetodik är utformade efter det individbaserade systemet. Det är alltför ofta förödande för barnen/ungdomarna och kvinnorna som lever med en gruppcentrerad/kollektivistisk ideologi och dess system. Det torde därför vara lämpligt för institutionerna att göra vetenskapliga omprövningar huruvida respektive insats, metod eller strategi fångar upp hederskontextens utmaningar.

En passivitet från samhällets aktörer uppfattas av de utsatta som att samhället tar förövarnas parti. Det leder i sin tur till att det skapas en grogrund för myndighetsförakt. En tro eller förhoppning går om intet, när myndigheterna/institutionerna, som de utsatta en gång i tiden

² Normer

³ Normbrottets

⁴ Eller överenskommelser som inom gruppen är lika bindande som ett äktenskap, exempelvis förlovning.

⁵ Ett av det individbaserade samhällets nyckelord är *barnets bästa*.

satte sin tilltro till och deras funktionalitet. Samhället har genom sina tillkortakommanden skapat en ”myndighetsbränd” flicka/pojke, ung man/ung kvinna som lever kvar i en kränkande/destruktiv miljö. Vad sätter det för spår?

En process i hederssammanhang är det många i släkten som agerar och sätter sig till doms över, dels individerna som berörs och dels svensk lag och de beslutande organen. I kartläggningen har noterats att svensk lag uppfattas som ett hinder som på ett så obemärkt sätt som möjligt ska pareras för att kunna komma vidare och upprätthålla det egna systemets värdegrund”lagar”. Det kan ses i exempel vilka som görs till utförare (gärningsmän) när till exempel korrigeringar ska utföras. Det är inte helt ovanligt att unga män får rollen som utförare eller tilldelas den förväntade/upprätthållande rollen. En av flera strategier som ingår i parerandet gäller pojkar under 18 år som görs till gärningsmän i hederns namn. Efter gärningen betraktas de internt som män, medan de enligt det svenska lagsystemet ses som pojkar under 18 år och därmed får strafflindring. Det anses ofta vara ett ”billigt pris” för att återupprätta en hel släkts heder.

Processen, i familjen/den sociala kontexten, kan även pressa individen till ett ”självska-” agerande eller låta omgivningen tro att det är en ”olycka”. Hur ser familjens uppsåt (önskan) ut i de fallen?

Sjukvården har här en utmaning att bemöta. Att se skadebilden/olyckan som ett möjligt sätt att dölja ett brott. Detsamma torde även gälla polisen. Kan det röra sig om bakgrundsfaktorer, såsom en hederskonflikt, vars konsekvens kan ses vara brottslig?

I början av kartlägningsarbetet kunde konstateras att två hederskonflikter pågick där processens aktörer var bosatta i Mälardalsregionen. Det interna resonemanget var hur man skulle åtgärda ”problemet” (två unga kvinnors brott mot normen i det egna systemet) och hur man skulle kunna undkomma uppmärksamhet från det svenska samhällets sida. Den strategi som diskuterades var att man skulle låta det se ut som om de unga kvinnorna drunknat⁶ när familjen var på utflykt/semesterresa. En strategi som avfärdades i resonemanget var balkongfall, eftersom balkongolycksfallen hade fått uppmärksamhet i bl a media. Därför skulle en sådan händelse inte gå obemärkt förbi utan få konsekvenser. Släkterna var väl medvetna om att de unga kvinnorna inte kunde simma. De hade gått i svensk skola i de aktuella städerna men inte tillåtit att delta i bl a simundervisning.

Detta bör föranleda att vi alla ska vara ännu mer uppmärksamma på hederskontextens kontroll och korrigeringsmetoder, vilka förändras utifrån det samhälle hederskontexten befinner sig i. Mobiltelefonen som ”fotboja” och strategin om att ge sken av drunkningsolycka är några exempel på metoder att utöva kontroll. Människans uppfinningsrikedom har varit rik i alla tider så varför skulle det inte gälla på hederskontextens område?

10.1.1.2 Brytning ur hederskontextens system

För att helt bryta med sin familj/släkt för en tid eller för ”alltid”, som många uppger, har det behövts extern hjälp i olika hög grad och stöd under en längre tid. I en handfull fall har det konstaterats att individerna har varit aktuella för insatser vid 14-16 års ålder och därefter känt att den enda lösningen som presenterats för dem har varit att återvända hem. Cirka ett till två år därefter har de unga kvinnorna (då över 18 år) sökt sig till frivilligorganisationer för att få hjälp. De har då varit i sämre psykiskt skick än vid det tidigare tillfället. Insatserna har blivit mer omfattande på grund av individernas dåliga status.

Flertalet, som givit sig av hemifrån, vittnar om att familjen/släkten skärpte⁷ till sig en kort tid efter återvändandet. Därefter föll familjen återigen tillbaka till det ursprungliga beteende-

⁶ Se Bilaga 19. De aktuella fallen hederskonflikter kunde hävas med ett idogt arbete från städernas frivilligorganisationer

⁷ Medverkade i behandlingen/insatsen eller i den pågående socialtjänstutredningen

mönstret. Kränkningarna och förtrycket upplevdes bli värre än det hade varit tidigare, före insatsen. Detta torde vara en indikator på att samhällets aktörer är viktiga, dels för att kunna bryta sig ur och dels genom att tidiga insatser förefaller att "löna sig" samt att insatserna framledes bör kunna skapa en mer bestående förändring.

- Varför väntar samhället så länge som till 18 års ålder för att i praktiken se individen som autonom? Anses individen mer trovärdig när den fyllt 18 år och beskriver det systematiska våldet under sin uppväxt och förtrycket som begåtts i hederns namn?
- Varför väger inte det utsatta barnets uppgifter tyngre än föräldrarnas nekanden till samma situation ?
- Utifrån vilka och vems kriterier görs trovärdighetsbedömningen? Barnens eller föräldrarnas? Vad riskerar barnet? Vad riskerar föräldrarna?

Kanske är det dags att till och med helt tänka om när det gäller att se familjens förmågor, som i och för sig är bra att se. I stället skulle helheter synliggöras och värdera in familjens/släktens systematiska destruktivitet under en längre period och även betrakta den sociala kontexten utanför familjen.

Den svåra och påtagliga frustration som kan ses i förhållandet mellan den som aktivt sökt hjälp och gentemot syskon och/eller mamma, som är kvar i "skiten", kan leda till att de flesta informanterna mår psykiskt mycket dåligt. De kan inte hjälpa dem ur situationen om de själva är för indoktrinerad⁸.

Att lämna sin familj när allt fungerar bra klarar de flesta av, men att lämna sina syskon och kanske en god mamma kvar i ett kaos är betydligt svårare. Det påverkar i hög grad de utsatta i deras rehabilitering och arbetsförmåga. De bakomliggande faktorerna är hämmande i de utsattas ansträngningar att kunna gå vidare i sina egna liv. Det fungerar inte till fullo vare sig i skolan eller i arbetslivet, vare sig för den som bryter upp eller de som finns kvar i familjen. Det kostar inte bara i humanitärt lidande både för dem som är kvar hemma och den som lämnat våldet/förtrycket utan även, i sin förlängning, blir det en kostnad för samhället.

Samhället ser och agerar när det gäller föräldrar som har påtagliga brister i omvårdnaden av sina barn. Med sorg kan konstateras att när familjer, som har god yttre omvårdnad, uppvisar ett aktivt föräldraskap (dvs. kontroll) men där det finns en misär på det själsliga planet i form av hedersrelaterat förtryck och våld, då har samhället inte samma förmåga att agera på samma adekvata eller resoluta sätt.

Att bryta sig loss eller, som en överlevnadsstrategi, tvingas bryta upp från en social kontext där fostran utgått från gruppens/kollektivets behov och därefter bli "omhändertagen" av det individbaserade samhällssystemets institutioner, skapar hos individen en oreda i hans/hennes inre referensramar. *Jaget* ska nu helt plötsligt bejakas, ett *jag* som aldrig riktigt skapats. Följden blir ett själsligt kaos i sökandet och skapandet av nya inre referensramar. I detta kaos är individen skör och ångesten ofta djup och omfattande.

Hur behandlar samhället individen på kort och på lång sikt?

Eftervården, efter till exempel skyddat boende/kvinnojour när akuta stadiet är förbi, är sorgligt eftersatt. Var de unga männen, som vill bryta upp från hedersförtryckets förväntade roll ska söka skydd och stöd är en gåta. Var finns det professionella skyddade boendet för unga män?

⁸ Förstahandskällorna använder ordet "hjärtvättad".

Individen

Förtrycket och våldet har resulterat i att individen har en problematisk syn på sitt egna jag. En övergripande bild ges av individernas brist på referenser av normalitet och ramar för begreppen kärlek, ömhet, närhet och den egna sexualiteten. Bristen skapar en utsatthet, som blir mycket påtaglig när individen bryter sig loss från sina ordinarie ramar (förtryck och våld) och söker hjälp av samhället och placeras på skyddat boende, kvinnojourer eller hos kompisar. Rekonstruktionen av referensramarna (skapa nya referensramarna) leder i sin tur till ångest. Det finns inte någon gemensam samverkan och långsiktighet i arbetet med eftervården. Det medför att det blir alltför kaosartat för individen, som ofta abdikerar från sitt kaotiska egna jag och återvänder till de ramar som han/hon känner till och är bekant med, det vill säga den förtryckande struktur som han/hon växt upp i och känner till och där en förhållningsstrategi för överlevnad växt fram.

Behovet att fylla de själsliga hålen av trygghet, bekräftelse, kärlek, ömhet, närhet och att skapa nya referenser gör att sökandet efter att fylla dessa hål leder till att individerna blir utsatta av personer, som utnyttjar dessa luckor hos de själsligt förvirrade och nödställda. De själsligt förvirrade/nödställda är ofta intelligenta personer, vissa är högpresterande till exempel universitetsutbildade eller är mycket duktiga att utföra praktiska sysslor eller "streetsmarta". Många blir extremt utsatta eftersom de inte kan "läsa av" det känslomässiga själslivet hos sig själva eller hos dem de har i sin omgivning. Det har lett till att flertalet utnyttjas sexuellt av lycksökare eller utnyttjas på annat sätt.

Det är därför förvånande att Stockholms stads skyddade boende ligger geografiskt på ett ställe, där de utsatta tjejerna lätt kan bli exponerade eller utsatta för svåra situationer, som de inte är redo att hantera i ett akut skede eller i sina traumatiska tillstånd. Ett "skyddat" boende, som många externa och interna aktörer undrar över, om det inte där finns för mycket svängdörrar till en frihet, som inte är lämplig för dem som befinner sig i den aktuella situationen.

Tillsammans med de ovan nämnda individbaserade faktorerna och att samhällets aktörer inte har förmåga att se och agera efter problembilden (hedersrelaterat våld och förtryck), som individen söker hjälp för, blir det sammantaget ytterligare en dimension av utsatthet. Följden blir i stället olika kombinationer av utsatthet, utöver de överhängande hoten från familjen /släkten, som anser att individen vanärat familjens heder. Den här flerfaldiga utsattheten har i sin förlängning tagit sig uttryck i t.ex. *prostitution, sexuella övergrepp, rekrytering till terrororganisation* och *tidelag*.

10.1.2 Känslor och konsekvens

I det samlade materialet kan noteras att en övervägande andel av individerna får undertrycka sina känslor baserade på kärlek under sina uppväxtår. Föräldrarna ses ha bristande förmåga i kommunikationen med sina barn, att kunna uttrycka känslor och lyssna till barnens känslor och behov. Jagets referensramar påverkas självfallet av att hela tiden få höra att kärlek innan äktenskapet eller att visa känslor öppet, som baseras på kärlek, är förbjudet eller att det kraftigt ogillas.

Under tidiga barnår ses flickorna som prinsessor men i samband med puberteten kan normbrott ske, som kan leda till en snabb skiftning i familjens syn och agerande gentemot sin flicka. Från att ha betraktats som prinsessa till att bli betraktad som hora. Familjen ändrar sitt agerande gentemot det nyuppkomna "problemet" i familjen, "horan".

Det anses inte vara att visa respekt för de äldre eller andra i omgivningen om individen⁹ ger efter eller blottar känslor baserade på kärlek. Kärleken anses vara ett hot mot den egna gruppens överlevnad och därför ska kärleken hållas tillbaka med alla medel eller kontrolleras inom normernas lagar. Kärleken har som bekant inga etniska, religiösa eller ideologiska gränser och därför är den ett hot mot den egna gruppens fort- och överlevnad.

Ett annat resonemang som kan ses kopplat till känslor, kärlek, ömsesidighet och respekt är att föräldrar ska/bör inte under barnens uppväxtår sänka sig så lågt som till barnens nivå, t ex genom att leka med barnet på golvet. Det finns familjer/släkter som lever i en hederskontext, som anser att om så sker mer än vid sporadiska tillfällen så kommer barnen, när de vuxit upp, att inte ha respekt för dig som vuxen.

Vilka följd effekter får det att inte aktivt delta i barnens utveckling? Vad ger det för avspeglningar på barnens referensramar? Vad ger det för effekter på längre sikt för individen och samhället som de växer upp i?¹⁰

”Ondska kommer ur kärleksbrist”¹¹ och ”Philip Zimbardo menar att ondskan inte orsakats av ett fåtal ’dåliga individer’ utan att det handlar om system som accepterar och till och med uppmuntrar ont beteende.”¹² Ett resonemang som återspeglas i den hedersrelaterade kontextens sammanhang, bland annat när de unga pojkarna/männen får positiv bekräftelse av sina föräldrar när de kontrollerar/misshandlar sina systrar när dessa anses ha brutit mot normen. Eller när männen sinsemellan ger varandra ryggdunkar och verbala uppmuntranen när de kväver sina kvinnors försök att vara ett uns självbestämmande i frågor som rör deras egna kroppar, framtid eller områden utanför hemmet.

10.1.3 Institutioner

Skolan

En central arena i samhället är skolan. Den står för vardagen i många barns och ungdomars liv. En arena där skolpersonal ser individerna dagligdags, följer skolreslutat och ser hur barnen/ungdomarna mår. Det finns en naturlig relation och kontaktyta mellan föräldrar och skola.

Genom förstahandskällor förstås signalvärdet av hur skolorna agerar i förhållande både gentemot individen och föräldrarna och hur deras sociala kontext observeras. Detta är något att väl beakta i den strategiska planeringen och i det fortsatta arbetet mot hedersrelaterat förtyck och våld, både i arbetet på nationell och lokal nivå samt ute i linjearbetet.

En av kartläggningens forskningsdelar har bestått av en enkätstudie om elevers livssituation både i hemmet, i skolan och på fritiden och som besvarats av över 2 300 elever i årskurs 9 i kommunala och fristående skolor i Stockholms stad 2008.

I genomförandefasen av enkätstudien har en mycket positiv dialog förts med skolornas rektorer och lärare. Majoriteten ser behov av att få frågan om elevernas hemförhållanden, i förhållande till frågor som berör skolan, belysta för att skapa verktyg i vardagens skolarbete.

Det har ute på skolorna funnits en kunskapsbrist efter hur man ska bemöta och identifiera elevers restriktioner och begränsningar, som hämmar flickors och pojkars utveckling och som kan ha sina rötter i hedersrelaterade normer. Personalen i skolorna vill få ökad kunskap om hur psykiskt/fysiskt våld i hemmet skall identifieras. Skolpersonalen ser på skolorna när det är något som inte är bra och vill hjälpa. De har svårt att veta hur de ska göra när det

⁹ Samma sysätt gäller inte små barn.

¹⁰ Se Bilaga 20 / TEEP under rubriken Förslag

¹¹ DN Insidan 2008-09-24.

¹² Ibid.

finns misstankar om att skolarbetet påverkas av att eleven lever i en hederskontext. Ett exempel är en del elevers oro inför skolloven och vad som ska hända dem. En oro inför någon semesterresa till föräldrarnas gamla hemland eller en oro om att få vara instängd under hela skollovet. Skolpersonalen vill hjälpa till på för eleverna bästa sätt. Kunskap och strategier om ett gemensamt förhållningssätt för att agera är det många inom skolan och skolhälsovården som efterlyser.

”Jag tror att det råder stor osäkerhet hos oss skolledare om vad vi får säga och trycka på avseende vad det är som gäller i skolan och vilka normer och värden den svenska läroplanen vilar på. Många kan nog vara rädda för att vi från skolan skulle kränka en mamma som vädjar/kräver att dottern inte skall få simundervisning pga. religion, om vi säger ifrån. När det gäller våld och förtryck tror jag att skolan skall ha en viktig roll i att långsiktigt förmedla till våra blivande föräldrar hur man skall uppfostra sina barn utan våld och att det inte är ok att slå sin fru/sambo/flickvän. Även här tror jag att det bör skrivas tydligt i läroplaner och förordningar om detta så att vi får ett tydligt mandat att arbeta för denna sak.”

Hela enkätstudiens genomförandefas har genomsyrats av ett behov och en vilja hos skolpersonal och skolhälsovård att få mer kunskap och vägledning i vardagen.

Om individerna lever under ett hedersrelaterat förtryck i hemmet kan det vara svårt att vara öppen och tillgänglig för nya kunskaper. Tankarna hos individen är ofta upptagna av annat än skolans ämnen. Det kan ta sig uttryck i olika former hos eleven såsom oro och ångest, vilket i sin tur kan ta sig uttryck i en ”aggressiv” och utåtagerande studiegång. Det förekommer även strategier såsom exemplarisk och långvarig studiegång som ett led i att komma bort från förtrycket och den förväntade rollen.

Rektorer signalerar att skolan kan anstränga sig och göra en rad insatser gentemot individer, som skolan anser vara i behov av stöd. Lever individen under förtryck och våld hemma anser informanterna, som levt i hederskontextens sammanhang och fått stöd,¹³ att insatserna inte gör någon större verkan. Mentalt är barnen/ungdomarna någon annanstans i sin oro/ångest eller under ett pågående trauma.

Det framgår att skolpersonal är osäker på om socialtjänsten agerar (efter anmälan från skolan) eller inte när det i olika familjer finns misstanke om att barn far illa på grund av missförhållanden i hemmet. Det upplevs från skolan som frustrerande att inte få feedback och att kommunikation och möjlighet till samverkan med socialtjänsten är bristfällig eller saknas.

Problemen som uppmärksammats i förhållande till kartläggningens uppdrag är i huvudsak inte skolans begränsade insatser i enskilda elevärenden utan hemmets oförmåga att fylla individens grundläggande behov av bland annat av kärlek, ömhet, trygghet och positiv bekräftelse.

Segregationsstart

Skolan är och har varit en plats för individer, som lever under hedersförtryck, att få andrum i den förväntade rollen. Men det förekommer att informanter har haft ögonen på sig genom bröder/kusiner/personer tillhörande samma etniska eller religiösa grupp som befunnit sig på samma skola och som därmed upplevt motsatsen. De har även under skoltid blivit kontrollerade.

Majoriteten av informanterna är individer som av sina föräldrar inte fått delta i vissa utbildningsinslag men där skolan inte ställde sig på elevens sida och stod upp för den lagstadgade skolplikten.

¹³ I skolämnen.

Informanterna, med sina erfarenheter i bagaget, hade i dag önskat att skolan hade argumenterat eller i vissa fall till och med tagit strid för att även de skulle ta del av hela skolutbildningen och inte exkluderas från vissa skolämnen eller aktiviteter i skolans regi.

De personer, som uppger att de inte fått delta i ett eller flera av utbildningsinslagen för sina föräldrar, anser att de därmed inte hade möjlighet att göra ett eget ställningstagande och har inte getts möjligheten att vara delaktiga i samhället.

Redan i skolan skedde ett exkluderande och en segregationsstart eftersom de inte tilläts vara som alla andra, vilket skolan möjliggjorde och cementerade. Det gav därmed utrymme för en fortlevnad av familjens traditionella, kulturella och ”religiösa”¹⁴ tankemönster. Familjerna vill att deras flickor/pojkar skulle betraktas mera unika/utvalda och att de därför skulle särbehandlas och följaktligen inte vara helt och fullt en del av samhället.

I den sociala kontexten skapades referenser och därmed argument för att det var okej för dem att inte delta i vissa utbildningsinslag, som stred mot deras egen kultur, ”religion” och värdegrund. Familjen, släkten och deras sociala kontext fick en bekräftelse på att just deras flickor/pojkar inte riktigt tillhörde majoritetssamhället. Denna bild anammades av ungdomarna. Samhällets regelverk gällde inte riktigt dem utan det gick med strategi att förhandla bort. Genom att barnen särbehandlades redan i skolan hade därmed en segregationsprocess inletts.

Längre fram i processen och senare i livet såg inte de unga kvinnorna/unga männen sig själva som misshandlade, eftersom de ofta fått höra att de blev ”uppfostrade” in i sin egen kultur, som är något fint och som de ska värna om. De har ofta fått höra att svenskarnas regelverk inte gällde dem. Resonemang förs i vissa grupper om att svenska barn blir misshandlade och är ouppfostrade, medan deras egna barn de blev uppfostrade (misshandlade) med omtanke och ”kärlek” för sitt eget bästa.

Pojkarna, nu *unga män/män*, i kartläggningen reagerade på skolans exkludering¹⁵, efter föräldrarnas påtryckningar, på ett mer utåtagerande sätt både i skolmiljön och ute i samhället. Redan i skolan började det bli skillnad mellan deras egna regelverk och majoritetssamhällets regelverk. Vid den tidpunkten lades också den egna mentala grunden till att det är parallella ”rätts”system, som de lever i. Skolan bidrog till att föräldrarnas tradition vidmakthölls.

Det finns ett resonemang hos en del individer/släkter, som lever i en hederskontext, att det spelar ingen roll vad majoritetssamhällets förhållningssätt och lagar anger i vissa frågor rörande individen, eftersom de som berörs av hedersnormer lever i ett annat samhälle i samhället. De lever med egna lagar och regler som måste följas. Bland både pojkar och flickor, som lever enligt hedersnormer, tog detta sig senare uttryck i självdestruktivitet såsom missbruk, prostitution och suicidalförsök, skadegörelse i offentlig miljö, våldsbrott på stan/samhället som ingår i samlingsbegreppet *oprovocerat våld* eller *eget kriminellt beteende*.

Informanterna uppger samstämmigt, oavsett bakgrundsvariabler, att det för dem hade varit en god hjälp om skolan hade stått upp för dem och låtit dem delta i alla skolämnen och i skolans kringaktiviteter. De mentala referensramarna hade kunnat vidgas. De uppger att det kanske hade kunnat göra livet lite lättare för dem under uppväxtåren. Under skoltiden och uppväxtåren hade de själva inte makten eller förmågan att följa annat än föräldrarna och den sociala kontextens förväntade roll.

Det förefaller vara svårt i linjens arbete (skola/socialtjänst) att i enskilda ömmande fall inte gå föräldrarna till mötes. I kartläggningen påvisas, i ett längre tidsperspektiv, att genom åsidosättandet eller hänsynstagandet äger rum i de enskilda och ömmande fallen bekräftas det individuella (familjen/släkten) och även det strukturella, hedersrelaterade förtrycket och

¹⁴ Familjens eller sociala kontextens egen tolkning av religionen

¹⁵ Att skolan (enligt skollagen) inte ställde sig på elevens sida utan genom sitt agerande bekräftade hedersnormerna.

våldet. För att motverka våldet och förtrycket i ett längre tidsperspektiv torde en grundsten vara att skolplikten inte åsidosätts samt att dispensmöjligheten i vissa skolämnen avskaffas.

Den demokratiska traditionen, värdegrunden och lagen, som Sverige har byggt upp under lång tid är något som ska värnas om. Samhällets aktörer bör inte kompromissa om lagen. Det som torde vara förhandlingsbart är de yttre signalmarkörerna, till exempel val av kött i en maträtt, vilka badkläder som ska bäras vid simundervisning m.m. Att ge avkall eller tumma på svensk lag, demokratiska värderingar och mänskliga rättigheter utgör en fara och ger fundamentalismen och extremismen näring.

Skolan, skolhälsovården, ungdomsmottagningarna och BUP (barn och ungdomspsykiatri)

Det finns ett stort behov hos individer att under tonårstiden prata om frågor som berör dem. En sådan viktig fråga är att prata om det hedersrelaterade förtrycket och det splittrade liv som det innebär. Det skulle vara önskvärt att det kunde ske i ett forum som har hög täckningsgrad. Ett sådant forum saknas i dag. Forumet skulle kunna ingå i skolans sex- och samlevnadsundervisning. Hittills har det inte till synes varit ett ämne som prioriterats eller där kompetensen breddats. Även kontinuitet i utbildningen bör eftersträvas.

BUP signalerar i sitt arbete gentemot ungdomsmottagningarna att det där med ”sexbiten, kan inte ni ta det?”. Skolan signalerar samma sak. Är den ”biten” skild från övriga delar av individen som behandlas på BUP eller som går i skolan? Den psykologiska, fysiologiska och sexologiska hälsan torde vara ett med individen.

De professionella på ungdomsmottagningarna kommer ofta i kontakt med ungdomar som inte får ha pojkvän respektive flickvän och därmed ingen sexuell relation före äktenskapet. Ungdomarna förväntas vara oskulder fram till bröllopsnatten och den tilltänkta äktenskapspartnern har eventuellt redan tagits fram av familjen eller släkten. Ungdomarna har inte alltid fått göra egna val.

I en studie i kartläggningen framgår att 21% av totala antalet av flickorna¹⁶ och 9% av totala antalet pojkar i Stockholms stad årskurs 9, ”instämmer absolut” att det i deras familj förväntas av dem att de ska vänta med sex till de gifter sig. Det är flickor och pojkar som lever med mycket tydliga oskuldskrav. Rådande norm för individer som lever i en hederskontext är att de inte får ha en sexuell relation före äktenskapet, vilket innebär att de följaktligen inte heller söker för att få preventivmedel. Trots att de inte får ha sex för omgivningen, har de sex i hemlighet. Detta leder till aborter¹⁷ i hemlighet, eftersom flickorna/kvinnorna inte får bli gravida före äktenskapet genom en otillåten relation. En graviditet skulle äventyra släktens heder och äktenskapsvärdet skulle sjunka inte bara för den unga kvinnan utan även för de ogifta kusinerna. Stora ekonomiska värden kan därmed vara i riskzonen.

Vad kostar inte det i psykiskt lidande för individen ur olika aspekter och i samhällskostnader för aborter?

10.1.4 Vart tar den förbjudna sexualiteten vägen?

I hederskontexten är sex eller kärleksrelationer innan äktenskapet förbjudna. Men hur tar sig sexualiteten uttryck när individen inte är gift?

¹⁶ Se vidare avsnitten 6 och 2.

¹⁷ Antalet aborter som utförts hos individer som lever i en hederskontext har inte kunnat belysas inom ramen för kartläggningen.

Vart tar önskemålen och friheten att njuta av sex vägen? Hur påverkar den ”förbjudna” sexualiteten den psykiska och fysiska hälsan?

Många frågor om den ”förbjudna” sexualiteten söker vetenskapliga svar.

I hederskontextens sammanhang vill man gärna tro att det bara förekommer heterosexualitet. Även i hederskontexten, såväl som i majoritetssamhället, förekommer pedofili, incest och tidelag¹⁸ (sex med djur).

I kartläggningens förefaller bristen på möjligheten och friheten att uttrycka sin sexuella önskan eller bristen på tillgänglighet kunna leda till sexuellt utnyttjande av flickor/unga kvinnor/pojkar/unga män i familjen eller av någon annan i den sociala kontexten.

Vad händer med friheten till att njuta av sex när man är rädd att bli avslöjad med något som familjen anser är förbjudet och förenat med skam? Vad händer med sexualiteten när det brister i ömsesidigheten¹⁹? Det finns en klar risk att det leder till kroppsliga, negativa, psykiska och fysiska reaktioner och konsekvenser.

Synen på var gränsdragningen mellan heterosexualitet och pedofili går, är till synes beroende på i vilket samhälle och sammanhang individerna vuxit upp.

I hederssammanhang anser vissa att det är okej att en 14-årig flicka gifter sig med en avsevärt äldre man. Flickan betraktas som ung kvinna och mogen att ingå äktenskap. Ur ett svenskt normativt och juridiskt perspektiv är det dels olagligt och dels betraktas det som inte acceptabelt.

Sexuella övergrepp leder till ett livslångt lidande (trauma), en evig skam och föga möjlighet till upprättelse eller stöd. I hederssammanhang sker dessutom en skuld- och skambeläggning och ett hot gentemot offret. Det kan ses att dessa kvinnor sällan eller aldrig njuter av sex. De förenar alltid sex med smärta och har svårt att förstå innebörden av hur det kan upplevas som njutningsfullt. I äktenskapen har flertalet av informanterna inte upplevt ömsesidigheten i sex²⁰ utan det har för dem varit en plikt att uppfylla mannens önskan på alla områden.

Systerjouren Somaya har, i förhållande till andra jourer, en påfallande stor andel hjälpsökande flickor/kvinnor, som utsatts för sexuella övergrepp av någon närstående. Att frekvensen är högre på Somaya förefaller bero på två faktorer. Det ena och mer framträdande är att personalen alltid ställer frågan om sexuella övergrepp vid inskrivningssamtalen och vid olika lägliga tillfällen i stödsamtalen, där övergreppen framträder tydligare, samt i motivations-samtalen. En annan faktor kan vara att de hjälpsökande har lättare att komma i kontakt med och göra sig förstådda på sitt modersmål hos Somaya. En förståelse och trygghet inges.

Polisen/rättsväsendet

I kartläggningens studie (UNG 08)²¹ framgår att det förekommer mycket fysiskt och psykiskt våld innanför hemmets fyra väggar. Några exempel som alla bör reagera på är att 12% av alla flickorna i årskurs 9 och 10% av alla pojkar uppger att någon familjemedlem har *sparkat eller slagit* henne/honom vid *minst två tillfällen*. Det framgår även att någon i familjen eller annan släkting *”dragit dig i håret, nypt eller spottat på dig”* minst två gånger svarar 12 % av flickorna och 9% av pojkarna att de blivit utsatta.

19% av alla flickorna i årskurs 9 och 13 % av alla pojkar uppger att de minst två gånger har av någon familjemedlem eller annan släkting blivit *kallad för kränkande saker*.

¹⁸ Se avsnitt Autentiska fall och exempel.

¹⁹ Tvångsäktenskap och/eller sexuella övergrepp.

²⁰ Flertalet av informanterna fick sent kännedom om att det som de utsatts för/upplevt betraktades som upprepade våldtäkter.

²¹ Av totala antalet elever åk 9 i Stockholms stad 2008.

I kartläggningen har konstaterats att flertalet grova brott mot kvinnor/barn som lever i hederskontext och blivit utsatta för, har utförts av dem närstående personer. Även barn²² har bevittnat pappans våld mot mamman.

Polisens bemötande vid första tillfället när brottsoffer och polis möts uppges ha påverkats av kvaliteten i förhørsutsagan. Det har fått konsekvenser för den fortsatta utredningen.

Många kvinnojourer arbetar hårt med att motivera kvinnorna att polisanmäla de brott, som de och deras barn blivit utsatta för. Det rör sig vanligtvis om våld från närstående män eller annan släkting. Inte helt ovanligt handlar det om hedersrelaterat förtryck och våld, ibland även med andra komplikationer såsom missbruk från mannens sida, prostitution, trafficking, barnpornografi, incest m.m.

Det finns vanligtvis ett underliggande hot, som mer är en oskriven lag (normbrott) i hederssammanhang, om att man inte får blotta de brott som begåtts innanför hemmets fyra väggar genom att anmäla till polis eller till socialtjänst. Det agerandet vanärrar familjens heder. Problemen anses ska lösas internt oavsett vilket brott det rör sig om.

Ett långsiktigt motiveringsarbete utförs av kvinnojourerna. Mot sig i motiveringsarbetet har kvinnojourerna av de hjälpsökande kvinnorna fått höra att de våldsutövande männen/närstående personerna ofta påtalar att kvinnorna inte kommer att bli trodda, eftersom de är invandrarkvinnor och i vissa fall lågutbildade eller tillskrivs nedvärderande omdömen. Kvinnorna har även fått höra att mannens ställning/yrke i samhället har en högre trovärdighetsfaktor än kvinnan. Ett mantra som kvinnan har fått höra under lång tid och som hon bär med sig. Det är vanligt att de påtalar det själva under den första tiden på jourerna men med tiden blir de stärkta av kvinnojourernas arbete och är mogna för att göra en polisanmälan.

Den första kontakten har i flertalet fall visat sig vara avgörande för hur mycket kvinnorna ska våga berätta. I kartläggningen har framkommit att ju extremare och mera utsatt situationen och brottet är, som kvinnorna har för avsikt att anmäla, desto känsligare är de vid den första polisiära kontakten. Vid en handfull tillfällen har kvinnor kommit tillbaka till kvinnojouren och uppgivit att mannen/förövaren hade rätt, för att ingen hade trott på henne. Det är de utsatta kvinnornas tolkning av handläggningen när inte någon konkret förändring eller konsekvens för mannens del äger rum. Han får fortsätta sitt vanliga liv medan hon i realiteten får lämna deras gemensamma bostad.

Kvinnorna/flickorna har en negativ erfarenhet av att man inte lyssnar på dem angående hela sammanhanget i en förundersökning. Det finns här möjligheter till fortsatt utveckling på området, att se helheten i ett händelseförlopp – både det konkreta och det subtila – och i förhållande till hederskontextens sammanhang/brottet. Men även att tydligt förklara att delar av historiken kan vara preskriberade brott och vad det innebär.

I kartläggningsarbetet har uppgifter lämnats om Västerortspolisens ”snabbförhör” i receptionen. Polisen har ”kört utan tolk”. Information om möjligheter till målsägandebiträde

²² Rättsbanken: Huddinge tingsrätt B 142-05 ”Grovt fridskränkning; fråga om barn, som vid ett mycket stort antal tillfällen fått bevittna pappans våld och hot mot mamman, kan anses ha utsatts för ”hänsynslöst beteende” enligt bestämmelsen om ofredande

Tingsrättsdom: De tre barnen bevittnade under årtal sin pappas misshandel av mamman. Tingsrätten faller honom för grovt fridskränkning av de tre barnen. Gärningarna ryms under ”hänsynslöst beteende” i bestämmelsen om ofredande.”

har inte givits vid första anmälnings-/förhörstillfället, alternativt att det inte har uppfattats av de brottsutsatta kvinnorna. En trolig anledning till detta är att tolk inte använts. Möjligheten till målsägandebiträde har kvinnojouren i flertalet fall själv fått arbeta fram till kvinnan efter polisanmälan och förhör.

De har inte kunnat uttrycka allt som de velat för att belysa gärningsmännens strategier för att undkomma en polisiär granskning. Konkret har det resulterat i att brottsoffren inte känt sig trygg i situationen och därför inte berättat allt utan slutit sig. Förhören har återspeglat en mindre del av brotten i kvinnornas berättelser och bara det som varit nödvändigt för att få hjälp.

Vid skador på målsäganden har till exempel varken polisen uppmanat till eller varit behjälplig med att arrangera en möjlighet till dokumentation av t.ex. skador som, enligt informanterna, har funnits under kläderna vid anmälningsstillfället.

Vid ett flertal tillfällen har tolk av ”fel” kön har varit en hämmande faktor vid förhören. En konsekvens av det har varit att målsäganden inte har kunnat lämna sin utsaga på ett uttömmande sätt. Det har lett till att nyanser och detaljer inte har framkommit angående brotten eller brottskedjan.

Det har påtalats från flera håll och vid flera tillfällen att stödbevisning såsom teknisk bevisning har gått om intet. Exempel på detta är bilder på sexualbrott som har funnits dokumenterade digitalt, skador på kroppen eller bevis i boendemiljön som tillika har varit brottsplats.

Vid ett tillfälle bar gärningsmannen med sig dokumentationen av sexualbrotten via sin bärbara arbetsdator, medan polisen gjorde en teknisk undersökning av den stationära datorn i hemmet.

I förlängningen av nedlagda förundersökningar, ur ett brottsofferperspektiv, har det varit målsäganden²³ som fått stå med skammen och skulden i förhållande till sin familj/släkt. Kvinnorna/flickorna, som anmält att de blivit utsatta för brott, blev inte trodda av sina släktingar. Den som familjen/slakten trodde på var förövaren. Kvinnorna/flickorna tvingades därmed att axla skammen i dubbel bemärkelse och fly både från sina män/förövare och släkt.

Flertalet informanter har uppgivit att, utöver att slakten lever i en hederskontext och utsätter flertalet familje-/släktmedlemmar för direkt förtryck och våld, så förekommer andra typer av brott både gentemot individer, samhälle och företag. Till exempel kan det förekomma i form av ekonomisk vinning, såsom bedrägerier eller mera organiserade brott i kriminella nätverk med ideologiskt likasinnade där medlemmarna som lever efter hedersnormer. I de kriminella nätverken som lever i en hederskontext är redan lojalitetsfaktorerna grundlagda och får ytterligare en dimension när brott av annan karaktär begås. Det kan ses som dubbla lojalitetsband som individerna inte bryter.

Vid flera av djupintervjuerna har informanterna som har haft en polisiär kontakt²⁴, har det vid intervjutillfället framkommit initierade uppgifter som rör mer omfattande systematisk/organiserad brottslig verksamhet.

Det har inte berört de våldsutsatta barnen, ungdomarna eller kvinnorna själva. Det är uppgifter som inte har kommit till polisens kännedom. Det har i samband med polisanmälan och utredning funnits en möjlighet att kunna få en inblick i släkters kriminella verksamheter.

För att kunna öppna upp informanten/målsäganden och få fram information behövs kunskap och förståelse om innebörden av att leva i en hederskontext. Eventuella konsekvenser för individen/informanten av att blotta det brott/våld som förekommit och dessutom prata om släktens kriminella verksamhet.

²³ = den som varit utsatt för brottet.

²⁴ I eget ärende rörande bland annat våld i nära relation.

Ett kompetensområde hos mottagaren av informationen är nödvändigt när det som rör hederskontextens struktur och mekanismer. För att kunna få fram och på ett säkert sätt använda informationen om den mera systematiserade/organiserade brottslighet, som sker i grupper som lever med hederskontextens värderings- och lojalitetssystem förutsätts ökad kunskap.

I kartläggningen kan skönjas att förtroendekapitalet har kommit i kläm i olika individers/falls inledande kontakter och därmed har viljan att prata om de mer systematiserade/organiserade brotten försvunnit.

Det skulle ha varit större möjligheter att få fram uppgifterna om bemötandet varit av bättre kvalitet hos polismyndigheten. Det har vid upprepade tillfällen och i olika fora påtalats att polismyndigheten ännu inte till fullo förstått innebörden av hederskontextens normöverträdelser, bland annat när den enskilde har polisanmält det våld som han/hon utsatts för och att incest är synnerligen tabubelagt i en hederskontext.

Grunden är förståelse för hederskontextens norm- och lojalitetssystem och utifrån den insikten skapa en förtroendegrund för att kunna tala om de mer systematiserade/organiserade brotten och därmed se de ”naturliga” ingångarna för att kunna vidta relevanta insatser och åtgärder. Först då kan det ske utan att det blir till men för den redan utsatta informanten. Hederskontextens lojalitetssystem är kompakt och den insyn externa personer har är ringa. I vissa sammanhang är det därför inte svårt för släkter att ta reda på den troliga källan.

I flera fall uppges att brottsoffer har skickat signaler om att de varit villiga att prata om ”de andra brotten” som familj/slakten utför, än de som de själva blivit utsatta för, men signalerna har inte uppfattats av den polis individerna samtalat med. I andra fall har brottsoffren inte känt sig trygga när de märkt att mottagaren av det som sägs, dvs. polisen, inte förstått hederskontextens oskrivna lagar och konsekvensen som drabbar den enskilde när de bryts.

Det kan även ses som en strategi av målsäganden att själv komma ur sin situation (fysiskt/psykiskt våld) genom att på annat sätt komma åt förövarna som ägnar sig åt andra karaktärer av brottslig verksamhet. Det för att undkomma att bli betraktad som skam eller skuldbeläggas för att gjort något som anses vanära hedern, att ha anmält sin make/familj.

Det finns exempel på information, som uppges ha stannat hos informanter, som varit i kontakt med polisen i ett eget ärende. De har varit villiga och haft en inre önskan att förmedla sin kunskap om den kriminella verksamhet som pågår inom slakten. Det har varit brott såsom trafficking/prostitution, barnporr, tidelag (ej brottsligt), våldtäkter, grov misshandel och vapenhantering, uppgörelser i den undre världen och bedrägerier både gentemot samhället och företag.

Uppgörelser i den undre världen

Bakom det polisiära begreppet *uppgörelser i den undre världen* kan kartläggningen i flera fall belysa att det är en brottskedja, som pågått under en längre tid, och vars utlösande faktor och motiv är kvinnors otillåtna kärleksrelationer eller självbestämmande.

I ett av fallen skedde korrigeringen genom manlig blodspillan. Korrigeringen och dess konsekvenser ägde rum för att bevara släktens heder. Bakgrunden var en otillåten relation där mannen hade blivit kär i en ung kvinna med högre status än han själv, som var bortlovad till en annan man i hennes släkt. Det ledde sedermera till en omfattande blodshämnd som gav upphov till omfattande insatser för det aktuella polisdistriktet. Blodshämnden kom även i ett senare skede att gälla makt och marknadsandelar.

Kvinnors/flickors vetskap om orsaken till blodshämnden, den otillåtna relationen och dess korrigeringsmetoder, hämmar i dag kvinnor i Stockholm att söka hjälp ur sin våldsrelaterade livssituation. Aktuell polismyndighet bekräftar brottskedjan men ser brotten som uppgörelser mellan olika släktgrenar som är kriminella, dvs. som ”uppgörelser i den undre världen”.

En polisutredning gällde mord. Vad som framkommit i kartläggningens material är att motivbilden till mordet är att familjens heder vanärats genom en otillåten relation. Där en religiös gräns har överskridits. Polismyndigheten å sin sida ser externa och individuella faktorer som motivbilder och ser inga tecken som tyder på en hedersrelaterad motivbild.

Internt, i de grupper där mord ägt rum, upplever kvinnor i Stockholm sig hotade och hämmade i sin vardag med anledning av morderna och då i synnerhet av de ouppklarade morderna eller ”olyckorna” med dödlig utgång. Oaktat om det ägt rum i Sverige eller genomförts familjens gamla hemland.

Det ligger dock i den västerländska hederskontextens sammanhang att händelsen/brottet skylls på externa faktorer. Anledningen till detta är att misstankarna ska dras bort från familjen och släkten. Internt inom gruppen finns det andra signalfaktorer/markörer som talar om för den egna sociala kontexten att hedern är återupprättad genom mordet och därmed anses skammen vara borta.

I en svensk kontext, där det framkommer i polisutredningen att det rör sig om mord med motivbild heder, kommer sökandet efter anstiftare och utförare att ske inom en begränsad skara individer som tillhör endera av släkterna som ansett sig ha blivit vanärade. Släkten vill återupprätta sin heder och samtidigt undkomma straff/påföljd.

I svensk lag finns ingen förmildrande omständighet i förhållande till påföljd gentemot personer som begår våldsbrott för att upprätta sin heder. I praktiken förekommer förmildrande omständigheter när våldsbrott med hedersmotiv begås i andra länder, bland annat i Mellanöstern.

De individer, som ingår i det sociala sammanhanget med den hedersrelaterade kontextens synsätt, vet hur man retoriskt ska föra sig i olika sammanhang för att inte blotta det som sker internt. Det förstås mellan raderna, av sitt sammanhang av olika skeenden och i genomförandet av brottet, att orsaken är att familjens/släktens heder ska eller har återupprättas. Det är en oskriven lag och vanligtvis förenat med katastrof om de interna koderna blottas eller knäcks av externa personer.

Försvinnanden och ”olyckor” med dödlig utgång såsom fall från balkong²⁵, självmord eller påtvingat självmord och mord²⁶ på individer, som inte anses vara adekvat belysta eller åtgärdas inom ramen för svensk lag, upplevs som ett reellt hot för flickor, pojkar, män och kvinnor i Stockholm.

I hederskontexten sammanhang används ovan angivna händelser som ett styrinstrument gentemot individer som anses av familjen/släkten/gruppen leva i gräns-/riskzonen av att utsätta dem för vanhedrande beteende. Händelserna upplevs av individer som ett reellt hot och fråntar dem – direkt eller indirekt – rätten till att själva bestämma över sina egna kroppar och sitt eget liv.

10.1.5 Föräldrabalken och vårdnadsplikten

Föräldrabalken (FB) och socialtjänstlagen (SoL) ger vårdnadshavarna stort utrymme och starka rättigheter. En undersökning²⁷ som belyser behovet av att få prejudicerande HD²⁸-domar om vilka ageranden från föräldrarnas sida som ska anses vara *olaga frihetsberövande* respektive *vårdnadspliktens* ansvar.

²⁵ Sättra i Stockholm, 2005. Brott är ej styrkt.

²⁶ Stockholms polismyndighet. Diarienummer uppges ej, ärendet är fortfarande öppet.

²⁷ ”En undersökning av gränsdragningen mellan föräldrars vårdnadsansvar och brottet olaga frihetsberövande”, Emelie Johnson (2008), examensarbete vid Göteborgs Universitet (straffrätt).

²⁸ Högsta Domstolen.

Familjens starka ställning ses i socialtjänstens svar och agerande, bland annat i Vinjettstudien men även i djupintervjuerna.

Prejudikat torde kunna stärka ageranden från samhällsaktörerna ur den utsattes perspektiv, som vanligtvis går under de retoriska orden *barnets bästa*. Vad det begreppet innefattar i praktiken kan gå stick i stäv med vad familjen själv anser är barnets bästa. Det ses i aktuella sammanhang utifrån familjens eget bästa och inte individens. Därtill kommer de bristfälliga kunskaperna om hederskontexten som finns bland samhällets aktörer.

Angående beaktande av *olaga frihetsberövande* bör inte bara den fysiska friheten²⁹ utan även den psykiska friheten finnas i åtanke.

I studien "UNG08" svarar 23% av alla flickor i årskurs 9 och 15% av alla pojkar att de varit med om minst fem av 15 kontroller och sanktioner minst en gång.

Till exempel:

- Blivit *dragen i håret, nypt eller spottat på dig* minst två gånger. Flickor 12% och pojkar 9%.
- Blivit *sparkat eller slagen* minst två gånger. Flickor 12% och pojkar 10%.
- *Hotat med att slå dig* minst två gånger. Flickor 12% och pojkar 11%.
- Blivit *kallad för kränkande saker* minst två gånger. Flickor 19% och pojkar 13%.
- *Kontrollerat dig genom att skicka syskon efter dig eller ringt din mobil hela tiden* minst två gånger. Flickor 18% och pojkar 14 %.
- *Kontrollerat din mobil, e-post, dagbok, rum eller väska mot din vilja* minst två gånger. Flickor 14 % och pojkar 13%.
- *Hållit dig utanför familjegemenskapen* minst två gånger. Flickor 5% och pojkar 4%.
- *Hotat med att skicka iväg dig hemifrån* minst två gånger. Flickor 6 % och pojkar 4%.

3% av flickorna och lika stor andel pojkar har kastats ut från hemmet minst 24 timmar vid två eller flera tillfällen.

3% av pojkarna och 2% av flickorna har stängts eller låst in i minst 24 timmar två eller flera gånger.

Både barnkonventionen och föräldrabalken är tydliga på den punkten, att barn ska ha rätt att utvecklas till egna fria individer efter ålder och mognad. Frågan är hur det ska kunna realiseras i den hedersrelaterade familjekontexten vars uppbyggnad är baserad på en gruppcentrerad ideologi³⁰. Pojkar, kvinnor och i synnerhet flickor är framtagna rätten att äga sin egen kropp och själva bestämma över sin sexualitet. Det är en äganderätt som föräldrarna/släkten/gruppen har tagit sig och som starkt strider mot lagstiftningen och de mänskliga rättigheterna, som både är universella och individuella.

I hederskontextens system har omgivningen ett krav på *när* individen ska ha sex och *med vem*. Första gången ska alltid vara på bröllopsnatten. Hur det faktiskt ser ut och under vilka omständigheter "första gången" äger rum är en annan fråga som berörs i kartläggningen.³¹ Sex innan äktenskapet har familjen/släkten sagt att det är inte acceptabelt och för flertalet anses det vara en katastrof.

²⁹ Som uttrycks i 15 olika typer av kontroll och sanktioner, se avsnitt "UNG 08".

³⁰ Se avsnitt 2.

³¹ Se avsnitt 3.

Barnens och ungdomens rätt till att leva med sitt egna jag i nuet förekommer inte uttryckligen i hederskontextens sammanhang utan där ska familjens/gruppens behov och önskan sättas i främsta rummet. Det förhållningssättet strider mot FB och barnkonventionen och är ett förhållningssätt, som inte står angivet på någons identitetshandling, men det ställer stora krav på kunskap och förståelse och är beroende på vilken människosyn betraktaren har. Ser man barnet före föräldrarna? I kartläggningen genomsyras olika aktörers ageranden, framför allt socialtjänstens, av en stark familjesyn. Retoriken om *barnets bästa* slår inte alltid igenom i det praktiska agerandet.

Frågor som bör diskuteras i sammanhanget är: Var går gränserna i det åldersadekvata spannet mellan vårdnadshavarens ansvar och olaga frihetsberövande? Hur ser det spannet ut? Vad är okej och inte?

Systematiken och utformningen av det fysiska eller psykiska frihetsberövandet bör prövas i brottmål. Systematiken, innebörden fysiskt/psykiskt/geografiskt, metodmässigt (familjens strategier) skulle kunna prövas både när det gäller *olaga frihetsberövande* men även i sammanhanget med den övergripande brottsrubriceringen *grov fridskränkning*.

Genom kartläggningen kan konstateras att individer känt sig frihetsberövade på en rad punkter genom psykiskt eller fysiskt övertag, som lett till upplevd fysisk inlåsning och då inte alltid med en nyckel³², utan med ett överliggande hot för individen om negativ, kränkande eller subtilt hotfull konsekvens. Att vara psykiskt inlåst skulle kunna innefatta att inte ha rätt till egna självständiga åsikter, inte ges utrymme till att ha andra åsikter än de som familjen accepterar, ständigt vara kontrollerad eller övervakad ute i samhället av någon närstående eller via mobiltelefon. Syftet är att övervaka ungdomar, både flickor och pojkar, och det sker på ett *otillbörligt* sätt för att begränsa deras rörelsefrihet. Familjerna/släkterna/gruppen anser att de agerat för *barnets bästa*, men i praktiken handlar det om familjens rykte, det vill säga om heder och inte om individens bästa, psykiska hälsa och utveckling. Individen ges inte utrymme till individuell utveckling och att det sker genom möten och dialog i sociala kontakter.

Kartläggningen kan påvisa en upplevd frihetsberövande systematik som upprätthålls genom en elektronisk "fotboja"³³ i form av mobiltelefonens alla funktioner. Frågor som de drabbade ställer är vilket brott har de begått? Är det att de tagit sig rätten att bestämma över sin egen kropp och har en egen vilja? I kartläggningen är det familjen och släkten, som lever i en hederskontext, som styr den elektroniska³⁴ övervakningen och kontrollen av sina egna och sociala kontextens medlemmar i Stockholm. I det demokratiska rättssystemet är det en domstol som dömer och som utdömer påföljden. Kriminalvården verkställer sedan med till exempel en elektronisk fotboja, som avser brott mot lagstiftningen.

I det hedersrelaterade systemet sker övervakning i *förebyggande syfte* innan något normbrott har ägt rum eller som *konsekvens* av ett vanhedrande beteende. Agerandet kan ske utifrån olika aspekter, dels för att familjen ska kunna uppge utåt till olika samhällsaktörer och efter behov att deras barn är fria och får gå vart de vill och göra vad de vill. En sanning med modifikation beroende på med vilken av parterna samtalen förs och i vilket syfte. Majoritetssamhället har lättare för att se och agera utifrån de fysiska frihetsberövande åtgärderna och har svårt att se och tolka in de psykiskt kontrollerande åtgärderna och inskränkningarna.

Det är därför av stor vikt att det skapas prejudicerande domar enligt ovan för att samhällsaktörerna, bland andra socialtjänsten och länsrätterna i till exempel LVU-ärenden och

³² Stockholms Tingsrätts dom B3737-02, s. 25 "Några omständigheter som verkar i direkt mildrande riktning har tingsrätten inte kunnat finna förutom den omständigheten att S inte under hela tiden varit inspärrad i egentlig mening utan berövad sin frihet på annat sätt". Mamma, pappa och bror dömdes till fängelsestraff.

³³ Se avsnitt 5.

³⁴ GPS funktion finns i dagens mobiltelefoner.

vårdnads mål får riktlinjer att arbeta efter. Intressant är att undersökningen³⁵ gör gällande att i de rättsfall som granskas, används vårdnadsplikten för att försvara föräldrars ageranden, som annars troligen skulle anses som olaga frihetsberövande.

”Ny” problembild i gammal struktur

Det är viktigt att samhällets aktörer särskilt beaktar de kulturella/religiösa/ideologiska strukturer, som är av organiserad och systematisk karaktär och som innebär att flickor och pojkar redan från barnsben tvingas lära sig att leva efter hederskulturens normer och krav och inte efter de rättigheter de har. Svensk lag och mänskliga rättigheter bygger på individens rättigheter och skyldigheter. I praktiken är det omöjligt att leva efter detta i familjer/släkter/sociala kontexter där kollektivets/gruppens intressen är överordnade individens behov och rättigheter. Det föreligger därmed tydliga svårigheter att pressa in en relativt ”ny” problembild i gamla strukturer. Metoder, modeller etc har utvecklats av och för ett individbaserat samhällssystem. Det har gång efter annan i kartläggningen och annorstädes visat att det inte är hållbart att applicera dessa på ett gruppcentrerat/kollektivt förhållningssätt om samhällets aktörer samtidigt ska leva upp till svensk lag. Det är därför nödvändigt att anpassa och fortsätta utveckla arbetet inom bland annat socialtjänsten.

Hur skulle det se ut om varje vårdcentral, vårdinrättning och/eller landsting använder egna diagnosmetoder och behandlingsmodeller gentemot en och samma sjukdomsbild. Skulle det vara acceptabelt?

Det är att instämma i Belfrages slutsatser om att individer som är utsatta, får olika bedömningar beroende på vilken stadsdel de är bosatta i Stockholm. Det är ett arbetssätt som skiljer sig från andra myndigheters och organisationers sätt att arbeta, där man som regel använder sig av samma slags evidensbaserade metoder, vid bland annat hot och riskbedömningar, diagnos/identifiering och behandlingar.

Mångfald är en del av ett demokratiskt samhälle. Det får aldrig ske på bekostnad av någon eller något. Det är därför förvånande att socialtjänsten i 14 stadsdelsförvaltningar tillåts använda en brokig kader av åtgärder och handlingsplaner när det gäller kvinnofridsarbete och hedersrelaterat förtyck och våld.

Hur ska socialtjänsten kunna åtgärda en problembild som de inte till fullo har förmåga att identifiera och se?

Samhället har utvecklats under de 25 år sedan socialtjänstreformen³⁶. Socialtjänsten i detta ”avseende har hamnat på efterkälken”³⁷ i jämförelse med andra myndigheter.

För att komma vidare i utvecklingen av en evidensbaserad socialtjänst, där både intern och extern samverkan är en förutsättning bör strävan vara användandet av samma gemensamma definitioner, identifieringsmodell och evidensbaserade verktyg med därtill hörande gemensamt underlag för att skapa samma kommunikationsspråk i genomförandet av de olika aktörers/professionellas³⁸ ansvarsområden.

En fruktsam strategi kan vara en tydlig hand som *visar och skapar förutsättningar för vision, riktning och mål* i kampen mot hedersförtyck och våld för att bevara individens autonomi och demokratin.

³⁵ ”En undersökning av gränsdragningen mellan föräldrars vårdnadsansvar och brottet olaga frihetsberövande”, Emelie Johnson (2008), examensarbete vid Göteborgs Universitet (straffrätt).

³⁶ Regeringens skrivelse 2007/08:39, 4.1.22.

³⁷ Se Belfrages slutsatser.

³⁸ Socialtjänst och polis (Exempel: Landets poliser rekommenderas att använda hot- & riskanalysverktyget PATRIARK och SARA)

I ”Medborgarnas Stockholm År 2030 ska Stockholm vara navet i en tillgänglig och trygg region utan sociala och fysiska barriärer”³⁹

En tjej som riskerar att falla från balkongen eller drunkna, en ung man som öppet vill kunna visa sin kärlek till sin pojkvän utan att trycka undan den eller frukta för sitt liv. Det förekommer åtskilliga kränkande företeelser i hederns namn som drabbar många individer stora som små, de har inte tid att vänta till år 2030 !

³⁹ Vision 2030, ett Stockholm i världsklass.

10.2 Förslag på åtgärder

I avsnittet presenteras ett antal förslag på åtgärder som resultat av kartläggningen.

10.2.1 Övergripande

1. Samtliga aktörer som verkar i Stockholmsområdet **antar** och **implementerar** Stockholms stads **definition av hedersrelaterat förtryck och våld, normsystemet** och **identifieringsmodell**. Se hela avsitt 2.1.

Det är viktigt att använda ett gemensamt språk, vad som avses med hedersrelaterat förtryck och våld, i synnerhet samhällsaktörer emellan men även internt. Språket är viktigt i strävan till förbättrad samverkan och att individer ges möjlighet till rätt stöd och rätta insatser och att inte individer faller mellan olika professioners ansvar.

10.2.2 Lagstiftning

2. Kriminalisera **tvångsäktenskap och barnäktenskap**.

Det bör förtydligas med en specifik brottsrubrik i brottsbalken, BrB, där indelningen bör göras även grovt tvångsäktenskap/barnäktenskap. Äktenskap eller överenskommelser som inom det egna kollektivet likställs med äktenskap eller som anses lika bindande, skall inkluderas.

3. Efterlevnaden av **rätten till skilsmässa** när motparten och/eller den etniska/religiösa gruppen nekar ena parten skilsmässa, blir i realiteten ett tvångsäktenskap. Det förekommer i familjer/släkter som bland annat lever i en hederskontext. Nekandet strider bland annat mot MR art 16. Detta bör kriminaliseras och ingå i brottsrubriceringen **tvångsäktenskap**.

4. Utredda de juridiska aspekterna och konsekvenserna av **polygami i förhållande till de parallella rättsystemen¹ som råder**. Det bör även genomföras **en kartläggning av polygami**.

a) Fokus bör vara ur ett barn och kvinnoperspektiv.

b) Det bör även belysas utifrån ett samhällsperspektiv och med olika samhällsaktörer som berörs av polygami. Äktenskap eller förhållanden med flera partners som enligt den egna gruppen är likställda med äktenskap eller anses lika förpliktigande/bindande. Även i fall där kombinationer kan nyttjas mellan svenska lagens syn på äktenskap och den egna kulturella/religiösa/ideologiska gruppens äktenskap, ”haltande äktenskap” som i sin förlängning kan övergå till tvångsäktenskap. Exempel: Man gift med en kvinna enligt svensk lag och med ytterligare kvinnor enligt det egna interna systemet.

5. Lagstifta om **intermistiskt LVU**.

För att myndigheter ska kunna hjälpa barn som bor i Sverige, som förts/dumpats i föräldrarnas gamla hemland, att återkomma till Sverige och utreda deras situation och om de blivit utsatt för brott. De blir bortförda/dumpade bland annat med bakomliggande faktor att de vanärat familjens heder i Sverige eller anses ha blivit försvenskade i sitt beteende. Barnen/ungdomarna får åka på korrigeringsresa till föräldrarnas gamla hemland.

Barnen hamnar i ett för dem olösligt dilemma när förövarna är deras föräldrar. Det förekommer att de blir utsatt för våldsbrott och tvångsäktenskap.

¹ ”Religion, juss og rettigheter: Om skilsmisse, polygami og shariá-råd

” Eli Ferrari de Carli. Rapport 2008:5 Institutt for samfunnsforskning. www.samfunnsforskning.no/files/R_2008_5.pdf

Riktlinjer till skola, socialtjänst och polis om hur de ska arbeta och samverka när det kan misstänkas att ett skolpliktigt barn förts bort mot sin vilja/utsatt för brott.

6. Avskaffa *skolpliktens dispensmöjlighet*.
7. **Förtydligande av vistelsebegreppet** från politiskt² håll, för att skapa en tydlighet i rollfördelningen och därmed ge bättre förutsättningar för samverkan mellan kommuner och även med landsstingen. I den kommun som individen/kvinnan söker hjälp ska ha ansvar för individens/hennes och eventuella barns uppehälle. Begreppet bör förtydligas. Det har även efterlysts tydlighet inom sjukvården om vad som avses med begreppet. Problemet belyses särskilt av professionella och i samband med förtryck och våld i hederskontext.
8. **Förlängd preskriptionstid** avseende brott med motivbild heder.

Det finns flera omständigheter i samband med brott som berör våld och förtryck gentemot individer, som lever i hederskontext, som inte upptäcks förrän lång tid har förflutit från det att gärningen/gärningarna begicks.

Förslag om att genomföra *flyttad/förlängd preskriptionstid* som bör gälla vid brottsliga gärningar som begås i hederns namn gentemot individer som befunnit sig i makt-/beroendeställning eller under likartat omständighet. Preskriptionstiden bör börja gälla från den dag brottsoffret fyller 18 år, eller om de passerat 18 år, när beroendeställningen upphört. Exempel: Svenska flickor/pojkar eller de som haft sin stadigvarande bostad eller uppväxt i Sverige och som blivit bortförda genom manipulation eller vilseledande uppgifter och mot sin inre egen vilja till släktens gamla hemland. I det gamla hemlandet kan de till exempel ha blivit bortgifta i unga år eller bortförda till annat land genom korrigeringsresor (dumpade), i fall då förövarna anser att hedern har blivit vanärad och hela eller delar av skeendena har ägt rum i Sverige. En flyttning av/förlängd preskriptionstid bör därför börja att gälla i de fall där individen kommer ur sin beroendeställning långt senare.

Exempel: En funktionshindrad individ, som lever i hederskontext med till exempel anhörighetsvårdare eller genom institutionsvård, där beroendeställningen kan upphöra långt efter 18-årsdagen. Förslaget bör ej avse brott av ringa karaktär.

9. Kriminalisering av *tidelag*³ (sex med djur)
En grövre brottsrubricering i fall där en individ pressas mot sin vilja⁴ att ha sex med djur för att tillfredställa anstiftarens önskan/behov där den pressade individen ska gå fri från ansvar.

10.2.3 Övrigt nationellt

10. **Socialstyrelsen** bör ges i uppdrag att **utforma nationella riktlinjer och anvisningar för yrkesverksamma** som kommer i kontakt med oskuldskravet (myten om mödomshinnan) och de fysiska/psykiska konsekvenser det kan medföra för individen. Det bör ske i samverkan med sjukvård, skolhälsovård, socialtjänst, polis och frivilligorganisationer som har dokumenterad bred sakkunskap i hederskontextens problematik.

² Regeringens skrivelse 2007/08:39. ”Åtgärd 21 Regeringen avser att tillsätta en utredning för att se över de hinder som vistelsebegreppets kostnadskonsekvenser kan utgöra.” Redovisas 30 april 2009.

³ Tidelag är inte på något sätt specifikt för hederskontexten. Det är kränkande oaktat brottsoffrets/gärningsmannens bakgrundsvariabler.

⁴ Det otillbörliga tvånget (i dag brottsligt) bör få en tydlig koppling till *tidelag* med en specifik brottsrubricering.

11. **Utbildning** bör därefter genomföras ute i linjen i enlighet med de utformade och antagna riktlinjerna/anvisningarna.
12. **Kampanj och utbildning** under temat ”*Rätten till din egen kropp*” oavsett kön, ålder, sexuell läggning och bakgrund/tillhörighet.

Underrubriker: *Sex och samlevnadsfrågor, psykiskt och fysiskt våld.*

Utgångspunkterna är FN:s mänskliga rättigheter, Kvinnokonventionen och Barnkonventionen samt svensk lag. Samhällets värdegrund som är baserad och strukturerad utifrån individens autonomi är en annan utgångspunkt.

Utbildningen och kampanjen bör ske på ett konkret och vardagsnära plan för:

Professionella aktörer:

Grundskolan och gymnasieskolan. Rektorer, lärare, övrig skolpersonal

Förskole-/ fritidspedagoger

Socionomer

Polis

Sjukvård

och tillhörande lärosäten, samt kontinuitet i fortbildningen för professionerna. Ej av projektkaraktär.

Enskilda individer:

Nyanlända till Sverige

Elever i grundskola och barnomsorg

13. **Forskning**

En satsning på forskning med inriktning på temat ”*Rätten till din egen kropp*”.

Individer som lever i en hederskontext och deras *psykologiska och sexologiska hälsa/ohälsa.*

- a) *Våldtäktsoffer* som lever i eller har levt i en hederskontext och deras psykologiska och sexologiska hälsa/ohälsa.
- b) Ett mänskligt liv med restriktioner/ begränsningar där individen lever/levt i en hederskontext och *suicidala tankar/försök/fullbordning/ uppmaning till suicid av närstående.* Hur ser de suicidala komponenterna och sammanhangen ut?
- c) Ett mänskligt liv i hederskontext och *kriminalitet bland unga, samt flykt till droger/ ”självbehandling”.* Ett vetenskapligt underlag bör skapas för att arbeta vidare mot hedersrelaterat förtryck och fysisk/psykisk hälsa . Vilka sambanden finns och hur ser de ut?
- d) *Aborter* mot bakgrund av olika bakgrundsvariabler, såsom individer i hederskontext och den förväntade rollen, att inte få ha sex innan äktenskapet, oskuldskrav och preventivmedel kontra rätten till sin egen sexualitet/kropp.
Skulle kunna belysas i förhållande till kvaliteten på skolans sex- och samlevnadsundervisning, skolplikten och individens deltagande.

14. Ytterligare forskning

Forskningsinriktning kring den sociala press som upplevs av individer som lever i hederskontextens normsystem och förtyckande stuktur

- a) *Yttre system:*
Påverkas det demokratiska systemet genom de parallella rättsystemen, på kort respektive lång sikt?
- b) *Inre system:*
Påverkas den psykiska och fysiska hälsan och utvecklingen för barn, ungdomar, och i så fall hur?
Flickor och pojkar såsom i skolarbetet, självdestruktivitet, kriminellt beteende.
- c) *Polygamins konsekvenser i ett individbaserat samhällsystem.*

10.2.4 Socialtjänsten (Stockholms stad)

15. Frågan om hedersrelaterat förtyck och våld bör läggas på en *övergripande central operativ* nivå med mandat att agera i arbetsforumet **Hedershuset – specialistenhet för hedersrelaterat våld och förtyck** där samverkan mellan olika aktiva samhällsaktörer ska ske utifrån individen. Hedershuset skall ses som ett nav i det operativa och strategiska arbetet mot hedersförtryck och våld och inom vilket utbildningssatsningar, forskning och metodutveckling skall ske. Ansvaret för utbildningen läggs på Hedershuset. Metodutvecklingen bör ske på en rad områden såsom utredningar, vård och behandling samt den mycket eftersatta *eftervården*. Det skulle vara till förmån utifrån den hjälpsökande individen och till gagn för rättsäkerheten om samtliga 14 stadsdelar har en stringens i sitt arbete, fortbildning, förhållningssätt gentemot hedersförtrycket och våldet.

Hedershuset bör ses som ett stöd till linjens arbete. Hedershuset bör *inte* sättas in under någon befintlig ordinarie verksamhet. Skälen för detta är att undvika att gamla invanda strukturer och förhållningssätt kommer med samt att prestige och positionering ofrivilligt medföljer i uppbyggnaden av en ny verksamhet.

Det blir inte en fruktsam lösning att försöka trycka in förhållandevis ”ny” problembild i gamla strukturer. Under de senaste tio åren har bland annat socialtjänsten försökt trycka in denna problembild i redan befintliga strukturer och det har visat sig inte fungera gång efter annan. Det skulle på sikt inte vara en hållbar lösning vare sig det rör sig om det strukturella eller det pragmatiska planet. Därför är det mycket viktigt att Hedershuset får byggas från grunden, utan att behöva bära på ”gamla ryggsäckar”. Förutsättningarna att tänka i nya banor skall uppmuntras och kvalitetssäkras.

16. I *Hedershusets*⁵ regi bör strukturerade utbildningssatsningar och fortbildning genomföras med följande innehåll:

- Grundutbildning/fortbildning i hedersrelaterat förtryck och våld.
- Utbildning i hot och riskbildsanalysverktyget PATRIARK⁶ (avser hedersrelaterat våld och förtryck).
- Satsning på eftervården.

En översyn av *funktionshindrade barn och ungdomar* som kan tänkas leva i en hederskontext om de får stöd genom anhörighetsvård eller från någon oberoende bör genomföras. Om det stöd som ges, utvecklas individens förmågor, stagneras de eller krymper livsutrymmet? Det är förvånande att det inte förekommer någon med funktionshinder⁷ i LVU- studien .

17. För att skapa förutsättningar för och stärka de professionella i sitt arbete att tänka ”nytt” bör det ske en *omorganisation i Stockholm avseende ärenden med hedersmotiv*.

Det är en orimligt att alla ska kunna allt inom socialtjänstens unika ämnesområden och att varje ämnesområde skulle behöva finnas representerad i *varje* stadsdelförvaltning. En specialisering behöver ske för att möta upp behovet gentemot hedersförtrycket och våldet och socialtjänstens skyldighet enligt lag. Specialiserade utredningsgrupper fokuserade på hederskontextens problemområden, utredningsverksamhet, vård etc inom socialtjänsten.

Nedan ges förslag på en *tänkbar organisatorisk uppdelning* för att överensstämna med en viktig samarbetspartners (polisens) geografiska uppdelning.

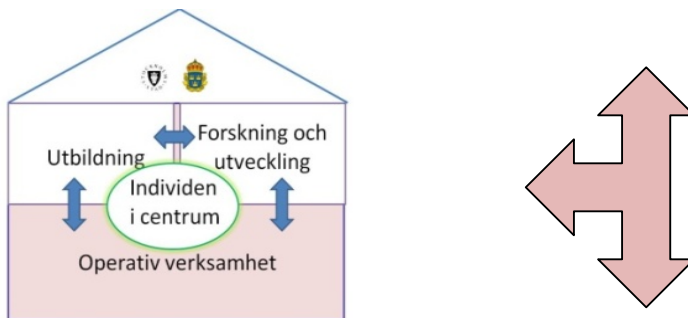
För att underlätta den interna samverkan och ansvarsfördelningen bör den interna fördelningen ske utifrån den stadsdel individen/familjen är hemmahörande. Gruppernas arbete ska stödjas av Hedershusets operativa verksamhet, där professionella från olika yrken bör finnas representerade.

⁵ Se Bilaga 21.

⁶ Utbildningar som genomförts vid socialtjänster i kranskommuner och delar av övriga landet

⁷ Se avsnitt 3.5 om funktionshinder

Avd Söderort	Avd Västerort	Avd City
<ul style="list-style-type: none"> • Enskede Årsta Vantör • Farsta • Skarpnäck • Hägersten-Liljeholmen • Skärholmen • Älvsjö 	<ul style="list-style-type: none"> • Rinkeby-Kista • Spånga-Tensta • Hässelby-Vällingby • Bromma 	<ul style="list-style-type: none"> • Kungsholmen • Norrmalm • Södermalm • Östermalm

Sociala avd Söderort i nära samverkan med	Sociala avd Västerort i nära samverkan med	Sociala avd City i nära samverkan med
<ul style="list-style-type: none"> • Söderorts polismästardistrikt 	<ul style="list-style-type: none"> • Västerorts polismästardistrikt 	<ul style="list-style-type: none"> • City polismästardistrikt

18. **Riktlinjer** om hedersrelaterat förtryck och våld bör tas fram för **hela staden** i avvaktan på nationella riktlinjer i frågan
19. De, som i Stockholms stad företräder samhället/socialtjänsten i *LVU*⁸ mål i länsrätten, bör ges fortbildning i hedersförtryckets strukturer och mekanismer, subtila och retoriska språk. Motsvarande den fyradagars utbildning som åklagarmyndigheten genomfört. Det har framförts i kartläggningen, att på ett generellt plan i de ärenden som behandlas i länsrätten (hedersärenden), förekommer det brister i sakframställan.
- Det finns anledning att anta att inte företrädarna har förmåga att uttrycka det som de ser och överlåter i vissa fall därför ett för stort ansvar att den unge själv att i den muntliga förhandlingen ska ge uttryck för missförhållandena gentemot sina föräldrar.

⁸ Se LVU studiens material från Länsrätten i Stockholm

20. Den **juridiska avdelningen** som stödjer socialtjänsten i linjearbetet, bör erbjudas en **fortbildning** motsvarande åklagarnas utbildningssatsning, i hedersrelaterat förtyck och våld samt en övergripande utbildning i hot och riskbildsverktyget PATRIARK.
21. För stadens skyddade boende, **Kruton**, förordas en *omstart och vidareutveckling* av innehållet i verksamheten⁹.
- Utveckla insatserna av vård och behandling där *traumabehandling* bör vara ett fokusområde.
 - Omlokalisering i form av *geografiskt flytt*, dels av skyddsskäl och dels att det bör ta tid eller blir svårt för en ångestfylld individ att återvända hem, när familjen/släkten trycker på i kontakten med den hjälpsökande eller med hjälp av budbärare¹⁰.
Flytt till en geografiskt plats där tillgängligheten med allmänna kommunikationsmedel inte är aktuell dygnet runt.
 - ”Nya” Kruton bör ges *mandat att ansvara* för hela kedjan från akuta stadiet till eftervården och individanpassa boendet och behandlingen.
 - Olika *kombinationer och former* av boenden, behandlingar och kontaktpersoner bör erbjudas. Boendet bör även innefatta stödlägenheter med jourpersonal med kompens¹¹ på hedersrelaterat förtyck och våld.

Det *nya Kruton* bör strukturera verksamheten utifrån i huvudsak fyra grupper och i mindre enheter:

- yngre flickor
- yngre pojkar
- äldre flickor/ unga kvinnor utan barn
- äldre pojkar

Syftet med struktureringen är att undvika negativ kunskapsöverföring bland de boende.

Nya Kruton bör ges uppdraget att det som utformas för flickor skall även utformas för pojkar.

22. Den **interna** och **externa samverkan** och informationsflödet inom socialtjänsten bör förbättras.
23. En presstalesman/kvinna bör inrättas för att kommunicera ut socialtjänstens uppdrag till medborgarna på ett professionellt sätt.

10.2.5 Skolan

24. Ge **Skolverket** i uppdrag att ta fram en enhetlig **gemensam strategi och riktlinjer** för hur skolor ska agera när skollagen åsidosätts systematiskt, med hänvisning av föräldrarna till kulturella eller religiösa skäl. Konkret **verktygsbank och utbildning** ut i linjen.

⁹ Se del 2, studien ”Omhändertagna ungdomar”, 2.5.5

¹⁰ Kartläggningen har påvisat i ärenden, att socialtjänsten är en part som vill arbeta hem flickan, på bekostnad av hennes autonomi/integritet.

¹¹ Melissa Delir, Vilsen längtan hem. En sann berättelse om hedersrelaterad maktutövning.

”Jag tror att det råder stor osäkerhet hos oss skolledare om vad vi får säga och trycka på avseende vad det är som gäller i skolan och vilka normer och värden den svenska läroplanen vilar på.

Många kan nog vara rädda för att vi från skolan skulle kränka en mamma som väddjar/kräver att dottern inte skall få simundervisning pga religion om vi säger ifrån.

När det gäller våld och förtryck tror jag att skolan skall ha en viktig roll i att långsiktigt förmedla till våra blivande barn hur man skall uppfostra sina barn utan våld och att det inte är ok att slå sin fru/sambo/flickvän. Även här tror jag att det bör skrivas tydligt i läroplaner och förordningar om detta så att vi får tydligt mandat att arbeta för denna sak.”

Ett framgångskoncept kommer inte av sig självt, utan det torde vara diskussion ute i skolorna, bland personalen och i en outtröttlig dialog med elever och föräldrar. Om den strategin inte uppnår framgång i förhållande till **skolplikten**, torde man se **vite**¹² som ett mer aktivt använt styrinstrumentet gentemot föräldrarna som inte respekterar skolplikten. Det torde bli en viktig signalmarkör¹³ från samhällets sida, att alla är och ska vara lika inför lagen. Var gränsen går mellan den outtröttliga dialogen mellan skola, föräldrar och föremål för vite bör skolverket arbeta fram riktlinjer för.

25. **Utbildningsförvaltningen** bör ges i uppdrag att skapa en översikt över **långtidsfrånvaron** och operativt arbeta med åtgärder i enskilda ärenden och övergripande (myndighets-samverkan) i samband med den långtidsfrånvaro ur ett barnperspektiv.

Det skulle vara önskvärt om **utbildningsförvaltningen** skapar en funktion till stöd för stadens skolor, för att belysa/utreda **grunden angående långtidsfrånvaro** från skolan. Föreligger det långtidsfrånvaro på grund av systematiska restriktioner och/eller begränsningar med anledning av att familjen lever i en hederskontext eller på grund av en aktivt pågående hederskonflikt? Brott¹⁴ bakom långtidsfrånvaron/upprepade tillfällen av ”längre” tids frånvaro? (se även under punkten interimistiskt LVU).

10.2.6 Landstinget - Sjukvården

26. a) **Grundutbildning/fortbildning i förtryck och våld i hederskontext.** Den bästa förutsättningen för att kunna bygga på den specifika delen av våld och förtryck i hederskontext är, att en grund är lagd angående mäns våld mot kvinnor. Det vore önskvärt om akutsjukvården, primärvården (VC), mödravården (MVC), barnavården (BVC) erbjuder grundutbildning/fortbildning. Vårdcentralerna bör bli bättre i ordinarie patientkontakter och utföra dokumentation av skador, ex fotodokumentation eller notera uppgivna/synliga skador. Våga fråga. Viktigt som underlag för utfärdande av rättsintyg, när kvinnan väljer/är redo att polisanmäla.

b) BUP (barn och ungdomspsykiatri) ges grundutbildning/fortbildning om förtryck och våld i hederskontext. En enhet som arbetar specifikt med utsatta individer ur hederskontext. Det bland annat av kompetensskäl och säkerhetsskäl. Föräldrarna/vårdnadshavarna kan utgöra ett hot mot barnet. Utslussning efter uppnådd ålder till en annan central enhet vid vuxenpsykiatri med specialkompetens angående hederskontexten.

¹² Enligt skollagen

¹³ Se avsnittet Autentiska fall, Män i hederskontext.

¹⁴ Enligt brottsbalken ex misshandel, sexuella övergrep, olaga frihetsberövande e t c.

d) **Utveckla traumabehandling** för flickor/pojkar, kvinnor/män med PTSS och som levt i hederskontext¹⁵, under ett singel- eller långvarigt trauma.

e) **Se över rutinerna ute i linjen**, när det gäller mäns våld mot kvinnor och våld i hederskontext. Det rapporteras fortfarande på bred front att förövaren får närvara i undersökningsrummen. Offer/patient kontrolleras och styrs/hämmas av förövaren och/eller via en tolk.

f) På akutmottagningarna bör en **socialjour** finnas stationerad. Dels för att läkarna ser och i patientkontakter får bekräftat ett behov som inte är sjukvårdens ansvarsområde och dels för att korta kommunikationsavståndet och det rent fysiska avståndet.

Socialtjänsten bör finnas på plats för att ta över när den medicinska behandlingen av patienterna är klara och övergår till socialt skydd/behov/problemområde. Det är vanligtvis lättare att motivera förändring i ett akut skede.

g) **Skolhälsovården**

- bör ges ekonomiska resurser att tillhandahålla ”dagen efter piller” med tillhörande remiss till ungdomsmottagningen när utdelning av läkemedlet har ägt rum på skolan.
- bör ges resurser och mandat att informera om könsstympning i ett tidigt skede i grundskolan.

10.2.7 Polisen

27. **Intensifiera förundersökningen** angående den, i kartläggningen belysta mordutredningen. Kvinnor i Stockholm påverkas till följsamhet i olika¹⁶ avseenden, i förhållande till gruppens förväntade roll med anledning av de ouppklarade¹⁷ grova brotten eller ”olyckorna” (balkongfall).

28. **Utvärdering ”snabbförhör”** vid anmälningstillfället, som företrädesvis sker vid Västerortspolisen.

a. Bemötande vid anmälningstillfället

b. Direktkontakt till kriminalenheten och kvinnojourerna.

I kartläggningen har uppmärksammats ett behov hos kvinnojourer och hos boenden att möjligheten till en *kontaktperson (funktionsknuten)* vid *polisens kriminalenhet* ges, för att vid en direktkontakt kunna planera in tid för anmälan och inledande förhör som hålls av poliser med ämnesspecifik kompetens.

Genom kartläggningen har framkommit att i vissa ärenden blir anmälningstillfället i receptionen och ”snabbförhöret” en hämmande faktor för individen.

¹⁵ Alla som upplevt trauma (i sitt liv i hederskontext) utvecklar inte PTSS.

Post traumatisk stressyndrom (PTSS eller PTSD) kan innebära att den traumatiska händelsen förföljer patienten antingen medvetet eller omedvetet. Därutöver kan plågsamma minnesbilder uppträda och dissociativa flashbackupplevelser uppstå. Även oförmåga att minnas viktiga delar av händelser är vanligt och personen kan omedvetet få intensivt fysiskt obehag inför yttre eller inre signaler som symboliserar eller liknar någon del av den traumatiska händelsen. Även undvikande av vissa stimuli eller stressorer som associeras med traumat kan ske. Även psykosomatiska sjukdomar är vanligt förekommande vid PTSD.

¹⁶ Se avsnittet definition av hedersrelaterat förtryck och våld... avsnitt Normsystemet

¹⁷ Se analysen 10.1.4, polisen/rättsväsendet

Det kan ha förevarit ett långsiktigt motiveringsarbete som inletts på kvinnojouren för att få kvinnan att polisanmäla. Den första kontakten är då oerhört viktig och till och med avgörande för fortsättningen, har det visat sig i vissa fall.

Genom att en samverkansdialog med jourerna förs, ges personalen möjlighet och utrymme att bedöma när en direktkontakt med kriminalenheten är bra för den enskilde utsatta individen och den tilltänka brottsanmälan.

Utifrån den utsattes upparbetade självkänsla och motivation är det viktigt att komma in rätt i inledningen av brottsutredningen för att skapa gynnsamma förhållanden för en förhørsutsaga av god kvalitet. Vid en direktkontakt skulle det vara möjligt att redan vid anmälningsstillfället/första förhörstillfället arrangera och boka in tolk¹⁸, målsägandebiträde¹⁹ och utredande polis med sakspecifik kompetens som håller ett uttömmande inledningsförhör. På så sätt skapas ett bra underlag för åklagaren/förundersökningsledaren att ta ställning i vidare handläggning.

a) Förhör av målsäganden, oaktat ålder, i hedersrelaterade brott eller blotta misstanken om att det skulle kunna vara brott som skett med motivbild heder, inklusive sexualbrott där brottsoffer kan misstänkas leva i en hederskontext, skulle det vara önskvärt om det blir en *generell rekommendation ut i linjen* om att förhören sker med *videoupptagning*²⁰. Det är inte helt ovanligt att det föreligger en risk att målsäganden av sin sociala kontext blir pressad subtilt eller konkret att "återta" sin utsaga alternativt pressad att uppge att sakförhållandena som uppgivits i inledningsskedet inte stämmer. Ett scenario som kan ske efter det att sociala kontexten fått vetskap om att polisutredning pågår. Föreligger det osäkerhet om det rör sig om brott med motivbild heder så bör försiktighetsprincipen gälla, att ta upp förhöret på video.

b) När misstanke om *incest*, oaktat ålder, föreligger och individen kan misstänkas leva i ett hedersrelaterat sammanhang skulle det vara önskvärt om en generell rekommendation sker att *videoförhör* hålls. Incest har inget med heder att göra men den typen av brott är extra tabubelagda i miljöer där hedern är en viktig faktor i livet.

29. Under förutsättning att socialtjänsten erbjuder insatser och därmed kan bygga upp specifika hedersrelaterade familjehem. Bistå HVB hemmen med kontaktpersoner inom polisen för råd, stöd och hjälp vid skyddsfrågor och andra polisiära frågor.
30. Erbjudna en samverkan med HVB hemmen/familjehemmen, som har hotade unga kvinnor/män. Dessa hem finns även utanför socialtjänstens regi, familjer som samarbetar med jourer som ingår i kartläggningen.

10.2.8 Skatteverket mfl

31. Skyddad identitet mm

Skatteverket bör erbjuda som en serviceinsats *utbildning* till socialtjänst, polis och kvinnojouren. Utbildning angående de olika möjligheterna att skydda en individs eller familjs

¹⁸ Målsägandens önskemål om kön på tolken bör beaktas.

¹⁹ Innan förordnande av målsägandebiträde har ägt rum, kan förhör med målsäganden bli aktuellt. Det tilltänkta målsägandebiträdet bör om möjligt få tillfälle att vara närvarande vid förhör. Därav är planeringsarbetet mellan polis/åklagare och kvinnojour/boende viktig. Biträde av målsägandebiträde regleras i; Rättegångsbalken kap 23, 7§ 3 st. FUK se prop 1987/88:107 s 45. Vad som sägs om målsägandebiträde gäller även särskild företrädare, se 3§ 2 st, 1999:997, särskild företrädare för barn.

²⁰ Bild och ljudupptagning.

identiteter. Det bör ses som kvalitetssäkring och effektivitetsvinst för att korta ner handläggningstider och därmed korta ner de utsatta individers tid i vakuum. Ett innehåll i utbildningen till berörda myndigheter/andra aktörer bör vara hur man framställer ett adekvat underlag för skatteverket att fatta beslut på.

Samverkan till utbildning men även för att utföra strategiska förbättringsåtgärder²¹ skulle kunna ske med **Rikspolisstyrelsen** om fingerade personuppgifter, samt **PRV (Patent och registreringsverket)** som handlägger namnbyte och **Skolverket**. Hur ser deras *riktlinjer/rekommendationer* ut bland annat till skolorna, hur ska de agera när barn/ungdomar som har en eller kombinationer med *skyddsåtgärder* finns i skolan.

Det skulle vara önskvärt om **Vägverket** ser över sina *säkerhetsrutiner* i kombination med sin verksamhet och personer som lever med någon form av skyddad identitet.

²¹ Linjen och utsatta har belyst svagheter som inte blottas av säkerhetsskäl i detta dokument.

10.2.9 Introduktionen i det svenska samhället

32. Nedanstående förslag bör läggas i en *förstudie* i samverkan mellan aktörer som har ansvar för skolan och samhällsintroduktionen och med *en tydlig operativ projektägare* av förstudien.

En förstudie som även inkluderar tillämpning och utvärdering av ”*Family, Self, and Human Development Across Cultures*” ”*TEEP*”²² som genomförs inom begränsad del av Stockholms stad. I förstudien bör erfarenhetsutbyte ske med de andra västerländska länder som implementerat metoden. Se bilaga 20.

“Family, Self, and Human Development Across Cultures”

“Theory and Applications”

TEEP (The Turkish Early Enrichment Project)

TEEP är ett träningsprogram för mödrar, som prövats i Turkiet, Jerusalem och England med mycket goda resultat och mycket positiva effekter på barnets utveckling med långtgående effekter in i vuxenlivet. Träningsprogrammet är utformat på vetenskaplig grund och har genomförts med mycket goda resultat, som påvisats under en uppföljningsperiod på 22 år.

Programtiden är 25 veckor som innebär att programmet pågår under ett år.

TEEP kan karaktäriseras som en universal ansats att stödja både modern och barnet. *The mother support program* var ett *empowerment program*, som gjorde det möjligt för mödrar att öva upp sina färdigheter i kommunikationen med sina barn och med andra – i synnerhet sina makar – och för att uttrycka sina egna behov och förstå andras behov bättre.

Mödrarna drog lika stor nytta av programmet som barnen.

Det var en process som sattes igång genom *The mother training program*, vilken har bevisats ge självbevarande effekter, som fortsätter även efter avslutat program. Mödrarna och barnen påverkades i så hög grad av *the mother training program* att de behöll ”vinsten” från programmet och fortsatte på egen hand.

Enligt studien hade det *kontextuella och interaktionella tillvägagångssättet* påverkat individernas interaktion med varandra i familjekontexten. Detta berodde på att barnens levnadsmiljö var under förändring, vilket innebar att dessa ”vinster” visade sig vara långtidsverkande. Det var kombinationen av *interaktionen med barnet* och det *kontextuella interaktionella tillvägagångssättet* som skapade de långtgående effekterna för utvecklingen av hela familjen. Det är alltså hållbara positiva resultat som kunnat visas i samband med *The mother training program*. Effekter som även påvisats även efter 22 år som studien har pågått.

²² Översatt av Carina Eriksson, socionom.

11. Informationskällor

I kartläggningen har tryckt material såsom offentliga utredningar, rapporter och skrivelser hämtats från Internet. Ytterligare material, t ex statistik, har inhämtats från olika hemsidor. Uppgifterna har kompletterats med publicerade årsredovisningar från jourer och skyddade boenden.

Som underlag för redovisning av tvångsäktenskap, suicidalförsök, autentiska fall och exempel samt magi finns ett antal akter på skyddade boenden och ett antal djupintervjuer som genomförts. Individerna, vars akter analyserats eller som intervjuats, lever eller har levt i en hederskontext.

Information från akter tillhörande 30 individer vid två skyddade boenden har i möjligaste mån strukturerats enligt samma frågeformulär¹ som nyttjades vid intervjuerna. Resterande akter från fyra individer saknade i vissa avseenden specifikt sakinnehåll. Vid Stockholms stads skyddade boende gjordes aktstudien av samtliga personer som var inskrivna från staden under ett specifikt år. Vid det andra boendet gjordes aktstudien utifrån en handläggares ärenden, vars klienter hade koppling till staden.

Vid de andra två boendena/verksamheterna valdes metoden djupintervjuer med anledning av att dokumentationen inte skapade ett tillräckligt brett underlag.

Utgångsläge (brutto)	Tvångsäktenskap (Avsnitt 3.2)	Suicidalförsök (Avsnitt 3.2.3)	Autentiska fall och exempel (Avsnitt 5)	Magi (Avsnitt 5.2.2)
<i>Antal akter</i>	34	34		
med specifikt sakinnehåll	30		30	
utan specifikt sakinnehåll	4	4		
<i>Antal djupintervjuer</i>	21			
enl mall	18	15	18	15
inte enl mall (sakspecifika)	3		3	
TOTALT	55	49	51	15

När det gäller antalet individer som tvingats in i äktenskap, gjort suicidalförsök och upplevt magi hänvisas till respektive avsnitt.

Ytterligare primärkällor är ett antal yrkesverksamma inom jourerna/skyddade boendena, sjukvården, skolan och inom ytterligare områden som har intervjuats i kartläggningen. Kompletterande telefonkontakter har tagits.

¹ Se Bilaga 10.

2. Grundläggande begrepp och definitioner

Förslag på *Definition av hedersrelaterat våld och förtryck, heder, ära, vanära, självrespekt, ansikte, skam och skuld, normsystemet och gradering av normer samt tillämpningsmodell* har utarbetats i projektet. Under våren - sommaren 2008 remitterades förslaget till stadsdelsförvaltningar med kvinnofridsteam/ kvinnofridssamordnare, Relationsvårdscentrum, ett urval av jourer/skyddade boenden, referensgruppens deltagare, professionella inom området i Socialtjänstförvaltningen och Utbildningsförvaltningen. Integrations- och jämställdhetsdepartementet, Justitiedepartementet, Socialdepartementet, Utbildningsdepartementet, Åklagarmyndigheten, Domstolsverket, Rikspolisstyrelsen, Polismyndigheterna i Stockholms län, Västra Götaland och Skåne, Brottsförebyggande rådet, Jämställdhetsombudsmannen (JämO), Diskrimineringsombudsmannen (DO), Barnombudsmannen (BO), Rädda barnen, Riksförbundet BRIS, Socialstyrelsen och Riksförbundet för sexuellt likaberättigande (RFSL). De olika instanserna har även tillfrågats om deras definitioner på hedersrelaterat våld och förtryck. Avsnittet *Kultur eller religion* bygger på offentligt publicerat material kompletterat med ett par djupintervjuer. De exempel som har lämnats under rubriken *Individ- och gruppcentrerade ideologier* har hämtats från djupintervjuer och aktstudier i kartläggningen.

3. Individ och sexualitet

Resultaten i avsnittet om *Mödomshinnan och rekonstruktioner* grundar sig på ett bruttourval av inrättningar (fyra storsjukhus, tre närakuter, sex ungdomsmottagningar, åtta vårdcentralen och tre kvinnokliniker samt 45 plastikkirurger), i Stockholm under våren 2008. Inrättningarna har, genom en telefonenkät, fått besvara frågor om förekomst av rekonstruktion och priser. Totalt 50 inrättningar har besvarat telefonenkäten. Som underlag för de konkreta fall, som redovisats i avsnittet, har djupintervjuer gjorts med berörda individer.

Avsnittet *Tvångsäktenskap* bygger på information som inhämtats vid djupintervjuer med berörda individer och studier av de akter vid skyddade boenden under 2007/08 som genomförts. Intervjuerna och aktstudierna har genomförts enligt samma, och i förväg, utformade frågeformulär.

I avsnittet *Ungdomsmottagningen* redovisas uppgifter hämtade från djupintervjuer med sakkunniga och utsatta personer.

Underlaget för avsnitten *Homo-, bi- och transsexuella personer* samt *Funktionshindrade* är hämtade från några av de djupintervjuerna som genomförts och information från de aktstudierna som analyserats och varit relevanta inom respektive område.

4. Jourer och skyddade boenden

Uppgifter till *Bakgrund* har inhämtats från årsberättelser för 2007 och kompletterande telefonsamtal under 2008 med professionella på berörda jourer och skyddade boenden.

Intervjuer med *professionella* har också använts som källa för redovisningen av synpunkter på ”två-åringar”, ”vistelsebegrepp” och ”vilsledande uppgifter” och synpunkter på andra aktörer.

Svaren på en enkät, som har sänts ut genom mail till stadsdelsförvaltningarna och enheten för hemlösa i juni 2008, har legat som underlag för avsnittet om *Stadsdelsförvaltningarnas utnyttjande av Kruton*.

Under avsnittet *Vart tar flickorna vägen efter det skyddade boendet* har uppgifter inhämtats från Skatteverket och Rikspolisstyrelsen via mail och telefonsamtal.

5. *Autentiska fall och exempel*

Under avsnittet görs en redovisning av uppgifter som har framkommit i djupintervjuer med berörda personer enligt ett i förväg framtaget frågeformulär. Delar av specifika intervjuer och företeelser har särskilt lyfts fram genom redovisning under egna underrubriker.

6. *”UNG08” Enkäten till ungdomar i årskurs 9*

Skolungdomar i årskurs 9 i ett urval av kommunala och fristående skolor ingick i en enkätstudie som syftade till att undersöka flickors och pojkars begränsningar i hemmet, i skolan och på fritiden. Urvalet omfattade totalt 2 824 elever varav 2 356 besvarade enkäten.

7. *”Omhändertagna ungdomar” LVU*

Under 2006 har domar, avseende omhändertagande enligt LVU av flickor och pojkar studerats. Akterna för de aktuella ungdomarna har studerats med avseende på begränsningar och restriktioner.

8. *Vinjettstudien*

Avsnittet *Redovisning av stadsdelarnas synpunkter*.

Samtliga fjorton stadsdelsförvaltningar i Stockholms stad fick under våren 2008 redovisa hur de skulle resonera och agera i sju presenterade fall med hedersproblematik. De aktuella fallen baserade sig på autentiska fall. Resultaten av studien presenteras i avsnittet under fem huvudpunkter.

Under avsnittet *Socialtjänstens bedömning av risker vid misstänkt hedersrelaterat och partnerrelaterat våld och förtryck i Stockholms stad* har Professor och Forskningschef Henrik Belfrage lämnat sina synpunkter på hur riskerna vid misstänkt hedersrelaterat och partnerrelaterat våld och förtryck hanterats i staden utifrån de sju presenterade fallen.

9. *Steget in för nyanlända*

Avsnittet bygger på offentligt publicerat material från regering, departement, Migrationsverket, Skolverket och stadens revisorer. Kompletterande information har inhämtats genom intervjuer med professionella inom social- och arbetsmarknadsförvaltningen och information från projekt i Botkyrka och i Uppsala.

Referenslista

”Sammanfattning”

- *”I varje trumslag jordens puls, om vår tids rädsla för skillnader”* Mikael Kurkiala
- *”Hot mot demokrati och värdegrund – en lägesbild från Malmö”* Centrum för Assymetriska Hot och TerrorismStudier (CATS) 2009-01-28, Magnus Ranstorp och Josefine Dos Santos

”Inledning”

- *”Frihet och ansvar – En undersökning om gymnasieungdomars upplevda frihet att själva bestämma över sina liv”* (Mars 2007) Socialstyrelsen
- *”Behov av insatser mot sk hedersrelaterat våld i landet – bedömning för 2007”* , Länsstyrelsen Östergötlands län, Rapport 2006:28

”Grundläggande begrepp och definitioner”

- *Implementation of General Assembly Resolution 60/251 of 15 March 2006 entitled ”Human rights council”* Mission to Sweden (6 Feb 2007)
- *Integration of the human rights of women and the gender perspective* E/CN 4/2002/03
- *”Kvinnors rättigheter – En handbok för aktivister, journalister och beslutsfattare”* (CEDAW-Nätverk, 2004)
- *”Hedersrelaterad brottslighet”* Elias Higvall
- *Koranen* (Bernström)
- *Bibeln*
- *”Islam , muslimer och den svenska skolan”* Jonas Otterbeck
- *Wikipedia*
- *”Syrisk-ortodoxa kyrkan. En överblick över institutioner, stiftelser och medlemmar samt civila och profana organisationer i världen ”* Süleyman Wannes Linköpings Universitet 2006
- *”Heliga äktenskapets sakrament”* artikel från Syrisk Ortodoxa Kyrkans ungdomsförbund i Sverige Religionsutskottet 7/1/2007
- *”Äktenskap och skilsmässa . En studie av hur den syrisk-ortodoxa kyrkans äktenskapsordningar utmanats i det svenska samhället och av hur dessa utmaningar mötts ”* Süleyman Wannes (C-uppsats) Linköpings Universitet 2004
- *” Den syrisk-ortodoxa kyrkans ankomst och utveckling i Sverige”* Süleyman Wannes Linköpings universitet

- *"Här går gränsen"* Annick Sjögren
- *"Att forma sitt liv i balans mellan två kulturer – Erfarenheter hos några flickor vars föräldrar kommer från mellanöstern"* Leyla Lindström FoU Nordost
- *"Heder på liv och död Våldsamma berättelser om rykten, oskuld och heder"* (2003) Åsa Eldén

"Individ och sexualitet"

- *"Om kravet på oskuld. En studie av flickors respektive pojkars föreställningar"* Särtrycksdserien Nr 158 ur Socialvetenskaplig tidskrift 2007; 14(1) Mariet Ghadimi
- Protokoll nr 43 (Sammanträde 2004-03-19) Socialstyrelsens rådgivande nämnd
- *"Vårdguiden - En kvinnas inre könsorgan"*
- *"Ungdomsmottagningarnas arbete mot hedersrelaterat våld Ett kompetens- och metodutvecklingsprojekt i Stockholms län"* (Rapport 2006:28) Länsstyrelsen i Stockholms län
- *"Metodpraktikan – Konsten att studera samhälle, individ och marknad"* Peter Esaiasson, Mikael Gilljam, Henrik Oscarsson och Lena Wängnerud
- *"Avsiktligt självdestruktiv handling i Sverige – en underlagsrapport"* Socialstyrelsen/epidemiologiska centrum (dec 2006)
- *"Hedersmordet på Pela"* Lena Katarina Swanberg
- *"Att tala om sexuella övergrepp"* Hamdia Kadir

"Jourer och skyddade boenden"

- *Krutons verksamhetsberättelse 2007*
- *Krutons Stöd- och rådgivningscenter & skyddat boende – deltagande i stadens kvalitetsutmärkelse 2008*
- *Linna Mottagningens verksamhetsberättelse för 2007*
- *Systerjouren Somayas verksamhetsberättelse 2007*
- *Elektras verksamhetsberättelse 2006-2007 och Verksamhetsberättelse för Elektras stödverksamhet 2007*
- *Verksamhetsberättelse 2007 Tensta kvinno- och tjejjour*
- *"Vilsen längtan hem "* *En sann berättelse om hedersrelaterad maktutövning* Melissa Delir (2009)

”Autentiska fall och exempel”

- ” *Europeiska unionens officiella tidning: Rättsakter som antagits i enlighet med avdelning V i fördraget om europeiska unionen, rådets gemensamma ståndpunkt 2008/586/GUSP*” av den 15 juli 2008

”Vinjettstudien”

- ”*Våldets normaliseringsprocess. Två parter – två strategier*” Eva Lundgren JÄMFO-rapport nr 14, 1989
- FN rapport E/CN.4/2002/83 (Economic and Social Council) *Integration of the human rights of women and the gender perspective, violence against women* (31 jan 2002)
- ”*Länsstyrelserna i Blekinge, Kalmar och Kronoberg – Handbok i hedersproblematiken*”
- ”*Riskbedömning och våldsprevention*” H Belfrage
- ” *Handbok i Rättspsykologi*” S Å Christianson & P A Granhag
- ”*Bedömning av risk för upprepat partnervåld (SARA:SV), Version 2*” P R Kropp, S D Hart och H Belfrage (2008)
- ”*Separationer och mäns våld mot kvinnor*” H Ekbrand Göteborgs universitet (2006)
- ”*PATRIARK . Bedömning av risk för patriarkalt våld med hedern som motiv*” H Belfrage (2005)
- ”*Riskbedömningar i ärenden med hedersrelaterat våld*” Metodstöd för socialsekreterare Länsstyrelsen i Stockholms län

”Steget in för nyanlända”

- ”*Stadens flyktingmottagande* ” Nr 3 / Mars 2007 Revisionsrapport

”Analys och förslag”

- ”*En undersökning av gränsdragningen mellan föräldrars vårdnadsansvar och brottet olaga frihetsberövande*”, Emilie Johnson (2008), *examensarbete (straffrätt) vid Göteborgs Universitet*
- ”*Religion, juss og rettigheter: Om skilsmisse, polygami og shariá-råd*” Eli Ferrari de Carli Rapport 2008:5 (Instituttt for samfunnsforskning)

Relevanta dokument och lagrum

- *Sekretesslag (SFS 1980:100)*
- *Socialtjänstlag (SFS 2001:453)*
- *Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (SFS 1990:52)*

- *Lag om stöd och service för vissa funktionshindrade (SFS 1993:387)*
- *Lag om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område (SFS 1998:531)*
- *Lag om fingerade personuppgifter (SFS 1991:483)*
- *Äktenskapsbalk (SFS 1987:230)*
- *Föräldrabalk (SFS 1949:381)*
- *Skollagen (1985:1100)*
- *Översyn av bestämmelserna till skydd och stöd för barn och unga i socialtjänstlagen (2001:453 SoL) och lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga”*
- *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer ” (Skr 2007/08:39)*
- *”Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd” SOU 2008:41*
- *”Utredning om vistelsebegreppet i socialtjänstlagen i vissa situationer” Dir 2008:13*
- *”Kompletterande bestämmelser till den nya Bryssel II-förordningen” SOU 2004:80*
- *”Berättelse om verksamheten i Europeiska unionen under 2007” Skr 2007/08:85*
- *”Kompletterande bestämmelser till den nya Bryssel II-förordningen” Prop 2007/08:98 (13 mars 2008)*
- *” Tolkförmedling – kvalitet – registrering – tillsyn” SOU 2004:15*
- *”Eget ansvar – med professionellt stöd” SOU 2008:58*
- *Förordning om utvecklingsarbete SFS 2008:348*
- *”Effektiva insatser och incitament för snabbare arbetsetablering för nyanlända flyktingar m. fl. ” Dir 2007:52*
- *” Sfi-bonus – stimulans för nyanlända invandrare att snabbare lära sig svenska ” Ds 2008:19*
- *”Försörjningskrav vid anhöriginvandring” SOU 2008:114*
- *”Översyn av mottagandet av asylsökande” Dir 2007:172*
- *Förordning om statlig ersättning för flyktingmottagande m.m. SFS 1990:927*
- *”Proposition om samordnat flyktingmottagande och nytt system för ersättning till kommunerna, m.m.” Prop 1989/90:105*

- ” *Sverige, framtiden och mångfalden - från invandrapolitik till integrationspolitik*” Prop 1997/98:16
- ”*Lag om introduktionsersättning för flyktingar och vissa andra utlänningar* SFS 1992:1068
- *Förordning om svenskundervisning för invandrare* SFS 1994:895
- *Förordning med instruktion för Statens skolinspektion* SFS 2008:613
- Regleringsbrev till Statens skolinspektion för budgetåret 2009

Övrig referenslitteratur

Information från

- *Migrationsverket*
- *Försäkringskassan*
- *Skatteverket*
- *Stockholms läns landsting*
- *Rikspolisstyrelsen*
- *Skolverket*
- *Barne- og Likstillingsdepartementetn* (www.regjeringen.no)
- *Foreign & Commonwealth Office* (www.fco.gov.uk)

m fl

- ”*Om våld i hederns namn*” Om våld i hederns namn och om skyldigheten att se och hjälpa utsatta Länsstyrelsen i Östergötlands län (2008)
- ”*Hedersrelaterat våld och förtryck Ett kunskapsunderlag för hälso- och sjukvården*”
- ”*Förtryck och våld i hederns namn*” Länsstyrelsen i Västmanlands län
- ”*Nationellt konsultativt stöd för socialtjänst och andra verksamheter i arbetet mot hedersrelaterat våld*” Socialstyrelsen och länsstyrelserna (mars 2005)
- ”*Utbildning på (o)lika villkor - om kön och etnisk bakgrund i grundskolan*” Sara Högdin Stockholms Universitet 2007
- ”*Rätten att själv få välja*” Astrid Schlytter
- ”*Barnbrudar - i nöd och lust*” Tina Thunander

- ” *I Sveriges väntrum . Om pressade politiker, flyktingar och ett land i förvandling*”
Lasse Granestränd
- ” *Islam svar på dina frågor* ” Tahar Ben Jelloun
- ” *Frihet och familj En uppföljning av skyddade boenden för personer som hotas av hedersrelaterat våld*” Per Arne Håkansson (IMS)

the 1990s, the number of people in the world who are illiterate has increased from 400 million to 600 million.

It is not only the number of illiterate people that has increased, but also the number of illiterate children. In 1990, 100 million children were illiterate. In 2000, the number had increased to 150 million.

The number of illiterate people in the world is increasing rapidly. This is a serious problem that needs to be solved. The United Nations has set a goal of reducing the number of illiterate people in the world by 50% by the year 2015.

There are many reasons why the number of illiterate people is increasing. One of the main reasons is that many people do not have access to education. In many parts of the world, there are no schools or the schools are of very poor quality.

Another reason is that many people do not have the time or money to go to school. In many parts of the world, people are poor and have to work long hours to support their families. They do not have time to go to school.

There are also cultural reasons. In many parts of the world, it is not considered important for women to go to school. This is a serious problem that needs to be solved.

The United Nations has set a goal of reducing the number of illiterate people in the world by 50% by the year 2015. This is a very ambitious goal, but it is one that we must strive to achieve.

There are many ways that we can help to reduce the number of illiterate people in the world. One of the most important ways is to provide access to education for all people.

We can also help to reduce the number of illiterate people by providing training and support for people who are already illiterate. This can help them to learn to read and write and to find work.

It is important that we all work together to solve this problem. We must provide access to education for all people and we must provide training and support for people who are already illiterate.

Only then can we hope to reduce the number of illiterate people in the world and to create a better future for all people.

The number of illiterate people in the world is increasing rapidly. This is a serious problem that needs to be solved. The United Nations has set a goal of reducing the number of illiterate people in the world by 50% by the year 2015.

There are many reasons why the number of illiterate people is increasing. One of the main reasons is that many people do not have access to education. In many parts of the world, there are no schools or the schools are of very poor quality.

Another reason is that many people do not have the time or money to go to school. In many parts of the world, people are poor and have to work long hours to support their families. They do not have time to go to school.

There are also cultural reasons. In many parts of the world, it is not considered important for women to go to school. This is a serious problem that needs to be solved.

The United Nations has set a goal of reducing the number of illiterate people in the world by 50% by the year 2015. This is a very ambitious goal, but it is one that we must strive to achieve.

There are many ways that we can help to reduce the number of illiterate people in the world. One of the most important ways is to provide access to education for all people.

We can also help to reduce the number of illiterate people by providing training and support for people who are already illiterate. This can help them to learn to read and write and to find work.

It is important that we all work together to solve this problem. We must provide access to education for all people and we must provide training and support for people who are already illiterate.

Only then can we hope to reduce the number of illiterate people in the world and to create a better future for all people.

The number of illiterate people in the world is increasing rapidly. This is a serious problem that needs to be solved. The United Nations has set a goal of reducing the number of illiterate people in the world by 50% by the year 2015.

There are many reasons why the number of illiterate people is increasing. One of the main reasons is that many people do not have access to education. In many parts of the world, there are no schools or the schools are of very poor quality.

Another reason is that many people do not have the time or money to go to school. In many parts of the world, people are poor and have to work long hours to support their families. They do not have time to go to school.

There are also cultural reasons. In many parts of the world, it is not considered important for women to go to school. This is a serious problem that needs to be solved.

The United Nations has set a goal of reducing the number of illiterate people in the world by 50% by the year 2015. This is a very ambitious goal, but it is one that we must strive to achieve.

There are many ways that we can help to reduce the number of illiterate people in the world. One of the most important ways is to provide access to education for all people.

We can also help to reduce the number of illiterate people by providing training and support for people who are already illiterate. This can help them to learn to read and write and to find work.

It is important that we all work together to solve this problem. We must provide access to education for all people and we must provide training and support for people who are already illiterate.

Only then can we hope to reduce the number of illiterate people in the world and to create a better future for all people.

The number of illiterate people in the world is increasing rapidly. This is a serious problem that needs to be solved. The United Nations has set a goal of reducing the number of illiterate people in the world by 50% by the year 2015.

There are many reasons why the number of illiterate people is increasing. One of the main reasons is that many people do not have access to education. In many parts of the world, there are no schools or the schools are of very poor quality.

Another reason is that many people do not have the time or money to go to school. In many parts of the world, people are poor and have to work long hours to support their families. They do not have time to go to school.

There are also cultural reasons. In many parts of the world, it is not considered important for women to go to school. This is a serious problem that needs to be solved.

The United Nations has set a goal of reducing the number of illiterate people in the world by 50% by the year 2015. This is a very ambitious goal, but it is one that we must strive to achieve.

There are many ways that we can help to reduce the number of illiterate people in the world. One of the most important ways is to provide access to education for all people.